

Kansatieteellinen Arkisto 59

KANSATIETEELLINEN ARKISTO 59
SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

Anna Rauhala

Neulonnan taito

Helsinki 2019

Toimittaja: Pia Olsson

Sivunvalmistus: Tieteellisten Seurain Valtuuskunta

Copyright © Kirjoittaja ja Suomen Muinaismuistoyhdistys

ISBN 978-952-6655-13-0 (painettu)

ISBN 978-952-6655-15-4 (verkkojulkaisu)

ISSN 0355-1830

Kannen kuva: Anna Rauhala

Takakannen kuva: Harri Tahvanainen

Muut kuvat: Anna Rauhala

Sisältö

KIIITOKSET	7
1. JOHDANTO	9
1.1. Lankalauantai ja muita havaintoja	9
1.2. Käsityö	11
2. TAITO JA TAIDON TUTKIMINEN	14
2.1. Tutkimustehtävä	14
2.2. Taito hiljaisena tietona	15
Taito	15
Hiljainen tieto	17
Perinteen hengittäminen	21
3. METODOLOGIA	24
3.1. Tutkijan positio	24
3.2. Taidon etnografia	25
3.3. Sanallistettu tieto	29
Kirjoitettu ja puhuttu tieto	29
Kyselyitä keräämällä	32
3.4. Esineistä välittyvä tieto	34
Esinekeruun ja tutkimuksen vuorovaikutus	34
Esineet luokiteltuna museokokoelmana	37
4. TUTKIMUSAINEISTOT	40
4.1. Neuleet	40
4.2. Kyselyaineistot	41
Museoviraston aineistot	41
Kansallismuseon neulontakahviloiden aineisto	44
4.3. Täydentävät aineistot	45
5. NEULONTA TEKNIKKANA JA TAITONA	47
5.1. Neulonnan varhaisvaiheet	47
Neulonta Euroopassa	47
Neulonnan omaksuminen Suomeen	49
Neulospinnan valmistus	52
Langan kulku ja silmukan muodostaminen	53
5.2. Materiaalit ja työvälineet	55
Neulelangat	55
Villalankojen valmistus ja hankkiminen	56
Neulepuikot	60
Puikot ja neulontakokemus	66
6. TAIDON OPPIMINEN	68
6.1. Äidiltä tyttärelle	68
Jokanaisen taito	68
Oppimisikä	70
Äiti opetti oikealta	73
6.2. Koulussa oppiminen	76
Kansakoulujen alkuajat ja vakiintuminen	76
Käsityöt oppiaineena	78
Neuleopetus komiteamietinnöissä ja opettajien varhaisissa oppaissa	79
Neulonta opettajien varhaisissa ohjekirjoissa	84
Koulussa opetettiin vasemmalta	86
6.3. Neulontatekniikan muutos	91

7. TEKIJÄN TAITO MUSEONEULEISSA	96
7.1. Lapasten materiaallinen empiria	96
Vanhimmat lapaset 1876–1904	97
Lapasten kuvaus	99
Museolapaset vuosilta 1912–1928	108
Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyn lapaset	115
Virkamatkojen keruutyö ja lahjoitukset vuosilta 1931–1945	121
Vuosille 1950–1969 ajoittuvat lapaset	128
7.2. Neulontaprosessin kokeminen	134
Neuleisiin kiinnittynyt hiljainen tieto	134
Neulonnan aisti- ja tunnemaailma	136
7.3. Museolapasten välittämä kuva neulonnasta	147
Kokoelman kertyminen	147
Lapasten kuviointi ja värit	148
Lapasten muotoilu	156
8. NEULOVAT MIEHET	163
8.1. Neulonta sukupuolittuneena taitona	163
8.2. Miesten neulominen kyselyaineistoissa	165
8.3. Miehiset miehet eivät neulo	167
8.3. Neulovat pojat	174
8.4. Miesten näkyvä neulominen	176
Tarpeeseen neulominen	176
Neulovat ammattiryhmät	179
Ajankuluksi neulominen	180
9. NEULOMINEN POIKKEUSAIKOINA	183
9.1. Paluu kotikehrätyihin lankoihin	183
Raaka-aineiden saatavuus heikkenee	183
Kehruutaidon ja kierrätysmateriaalien hyödyntäminen	184
9.2. Rintamamiehille neulominen	188
Paketteja omaisille ja tuntemattomille sotilaille	188
Kypärämyssyjä ja muita suojuksia	191
Taidon soveltaminen	193
Uuvuttava neulominen	196
10. KANSALAISTAIDOSTA HARRASTUKSEKSI	200
10.1. Neulonnan murros	200
10.2. Voimaannuttava neulominen	203
Taidon flow	203
Tunteiden ja ajatusten käsitteleminen neulomalla	205
Onnistumisen ja luovuuden kokemukset	207
10.3. Hyödyllinen harrastus	209
Lahjoja läheisille	209
Yhteisöllinen ja julkinen neulominen	210
10.4. Jatkuvuus ja uudistuminen	213
11. ERILAISET NEULOMISEN TAIDOT	216
LÄHTEET	224
LIITTEET	236
SANASTO	244
TIIVISTELMÄ	246
ABSTRACT	249

Kiitokset

Muistan aistineeni jotakin taianomaista siinä tavassa, jolla erivärisistä langoista alkoi muodostua kuvioita ja käsinkosketeltavaa kolmiulotteista pintaa puikkojen avulla. Monia neuletöitä on kulkenut käsieni kautta lapsuuden mystisiltä tuntuneiden hetkien jälkeen, jolloin opettelin neulomisen taitoa. Jokainen työ on jättänyt taidollisen jäljen, tuntoon ja visuaalisuuteen liittyviä aistikokemuksia sekä muistoja tekotilanteista.

Myös väitöstutkimukseen liittyy sen valmistuessa paljon muistoja työskentelyhetkistä sekä ihmisistä, jotka ovat olleet läsnä tutkimuksen eri vaiheissa. Lämpimät kiitokset työni ohjaajille professori Hanna Snellmanille ja dosentti Katriina Siivoselle sitoutuneesta ohjauksesta, tutkimukseeni paneutumisesta sekä kannustuksesta ja rahoitushakemusten lausunnoista. Hanna Snellmania kiitän erityisesti tutkimuksen kokonaisuutta koskevista tärkeistä havainnoista, ajatuksia herättävistä keskusteluista ja tarkkanäköisestä palautteesta. Katriina Siivosta puolestaan yksityiskohtaisista kommenteista, taitoon ja käsityöhön liittyvistä antoisista keskusteluista sekä hiljaisen tiedon kokemusten jakamisesta.

Esitarkastajiani, professori Helena Ruotsalaa ja dosentti Ann-Catrin Östmania, kiitän perusteellisista lausunnoista, asiantuntevista huomioista ja rakentavasta palautteesta, joiden pohjalta tutkimus sai lopullisen muotonsa.

Tutkimukseni lähdeaineistojen käytettävyydessä on auttanut Museoviraston arkiston sekä Kansallismuseon ammattitaitoinen ja ystävällinen henkilökunta. Oli ilo olla mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa Kansallismuseon ensimmäisiä, vuonna 2015 toteutuneita neulontakahviloita. Kiitokset tästä mahdollisuudesta kollegalle ja ystävälle, yleisötyöpäällikkö Hanna Forssellille, tapahtumien toteutuksesta vastaan neelle henkilökunnalle sekä neulontakyselyyn osallistuneille neulonnan harrastajille. Museokokoelmien neuleiden valmistajat, arkistokyselyjen laatijat sekä niihin vastanneet henkilöt ovat tuottaneet tutkimuksen lähdeaineistoja. Kiitokset eivät enää tavoita suurta osaa näistä henkilöistä, mutta heidän jakamansa perintö elää käsillä olevassa tutkimuksessa.

Väitöskirjan teon ovat mahdollistaneet työskentelyä rahoittaneet tahot. Rahoitushakemusten lausunnoista kiitän lämpimästi dosentti Aura Korppi-Tommolaa sekä dosentti Ildikó Lehtistä. Suuri kiitos kuuluu pitkäjänteistä työtä tukeneille Suomen Kulttuurirahastolle ja Suomen Kulttuurirahaston Taru, Ilmari ja Pentti Mannisen rahastolle. Tutkimuksen eri vaiheita ovat lisäksi rahoittaneet Seurasaarisäätiön Emil ja Lempi Hietasen rahasto sekä Helsingin yliopisto, mistä lausun kiitokseni.

On kunnia saada liittyä väitöskirjalla jo kansatieteen opintojen alusta lähtien tärkeiksi muodostuneiden Kansatieteellisen Arkiston tutkijoiden joukkoon. Suomen Muinaismuistoyhdistystä kiitän tutkimuksen julkaisemisesta sarjassa ja Suomen Mui-

naismuistosäätiötä julkaisutuesta. Dosentti Pia Olssonille suuret kiitokset käsikirjoituksen oikoluvusta ja muusta avusta Kansatieteellinen Arkisto -sarjan toimittajana.

Olen saanut arvokasta palautetta tutkimuksestani monilta eri henkilöiltä. Tutkijayhteisöni on muodostunut Helsingin yliopiston kansatieteen tutkijaseminaarissa, eri tahojen järjestämässä kansallisissa sekä kansainvälisissä seminaareissa, konferensseissa ja työryhmissä. Sydämelliset kiitokset kaikille tutkimukseeni perehtyneille ja aiheesta kanssani keskustelleille henkilöille. Särskilt tack vill jag rikta till professor Anneli Palmsköld för inspirerande och kreativa diskussioner. Työskentely-ympäristönä Historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelman kirjoitusretriitit ovat olleet innostavia tilaisuuksia ja toimineet vastapainona ajoittain yksinäiselle tutkijan työlle. Kiitokset kaikille, että olen saanut tuntea olevani osa tätä yhteisöä. Tutkimuksen tekeen liittyyvästä vertaistuesta ja ystävydestä kiitän erityisesti Anna Kajanderia, Anne Ala-Pöllästä ja Lauri Turpeista. Ystävääni Rimma Gimpleä kiitän merkityksellisistä keskusteluista ja yhteisistä kokemuksista taidon ja käsillä tekemisen äärellä.

Tutkimuksen teon arki on väistämättä levittäytynyt myös kotiimme. Rakkaat kiitokset perheelleni kannustuksesta, ymmärryksestä ja tilan antamisesta ajoittain pois-
saolevalle tutkijalle. Omistan tämän kirjan lapsilleni Ilarille, Ilmarille ja Annille, omien innostuksen kohteidensa upeille taitureille.

Etelä-Haagassa 30.10.2019

Anna Rauhala

1. Johdanto

1.1. Lankalauantai ja muita havaintoja

Huhtikuussa 2003 Suomessa elettiin historiallisia hetkiä. Vuonna 2000 tasavallan ensimmäiseksi naispresidentiksi valittu Tarja Halonen sai rinnalleen maan ensimmäiseksi naispääministeriksi 17.4.2003 valitun keskustan puheenjohtaja Anneli Jäätteenmäen. Molemmat merkittävät poliittiset vallan paikat olivat ensimmäistä kertaa naisten edustamia.

Helsingin Sanomat julkaisi lauantaina 19.4.2003 poliittisen pilapiirtäjä Terho Ovaskan presidenttiä ja pääministeriä esittävän kuvan. Lankalauantaiksi nimetyn piirroksen keskellä on suuri, Suomen lipulla varustettu lankakerä. Kerän vasemmalla puolella istuu Anneli Jäätteenmäki ja oikealla puolella Tarja Halonen. Molemmat neulovat yhteisestä Suomi-kerästä tulevaa lankaa tyytyväisen oloisina, hymy huulillaan. Naisten käsissä syntyy samannäköistä, muodoltaan kaulahuivia muistuttavaa neulosta.

Osuvasti kalenterivuoden juhlaan sopiva, Suomen tulevaisuutta yhteistyönä neulovia naisia kuvaava piirros esittää uudet vallanpitäjät hieman huvittavassa valossa. Toisaalta naisten voidaan nähdä neulovan Suomen asioita kuntoon, mutta toisaalta kuvan voi tulkita rinnastavan merkittävät valtiolliset tehtävät neulonnan tavoin naisten yhteiseksi harrastuksenomaiseksi puuhasteluksi.

Kuva 1. Presidentti Tarja Halonen ja pääministeri Anneli Jäätteenmäki työskentelemässä lankalauantaina 2003.

Ovaskan piirroksen julkaisuajankohtana vuonna 2003 niin sanottu neulonnan uusi tuleminen ei ollut vielä lyönyt itseään laajasti läpi,¹ ja neulonta yhdistettiin mielikuvissa yhteiskunnallisesta toiminnasta syrjään vetäytyneiden iäkkäiden naisten vanhanaikaiseksi käsityöksi.² Jaana Kärnä-Behm on tutkinut vuonna 2005 julkaistussa käsityötieteen väitöskirjassaan käsityöhön liittyviä representaatioita suomalaisissa päivälehdissä. Hänen mukaansa käsitöitä koskeva keskustelu on sukupuolittunutta. Naisten käsityön alennustilan syyksi on nostettu pehmeitä, naisellisia arvoja edustavan kotona puuhailun sekä kodin ulkopuolisen, miehisiä arvoja edustavan uramaailman vastakkainasettelu. Käsityön sukupuolidiskurssi on noudattanut perinteiseen sukupuolten väliseen roolijakoon pohjautuvia pehmeisiin ja koviin materiaaleihin liittyviä valintoja, joita tuetaan painottamalla kodeissa tapahtuvaa sukupuolittunutta, ylisukupolvista taidon siirtymisen jatkumoa.³ Arkisiin tekstiileihin ja niiden valmistukseen perehtynyt muotoilun historian tutkija Joanna Turney liittää neulonnan vähäisen arvostuksen 1970-luvulla syntyneeseen poliittiseen feminismiliikkeeseen. Tuolloin tekstiilitöiden teko nähtiin naista alistavana, tavanomaisuutta ja heikkoa arvostusta edustavana sekä kotiin kahlitsevana negatiivissävytteisenä toimintana.⁴ Metaforat käsitöistä liitettyinä naisten epätasa-arvoiseen asemaan ovat tosin eläneet jo paljon tätä aikaisemmin. Tasa-arvon ja naisten koulutuksen uranuurtaja Minna Canthin Lucina Hagmanille 26.4.1884 kirjoittaman kirjeen lausetta ”kaikki naiset älkööt tehkö käsitöitä” siteerataan edelleen paljon.

Viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana, jolloin neulonnan niin sanottu uusi tuleminen on lyönyt itsensä läpi, on myös siihen liittyvä uutisointi muuttunut. Tiedotusvälineissä on kiinnitetty huomiota erityisesti neulonnan ja henkisen hyvinvoinnin väliseen yhteyteen. Otsikot kuten *Kudo työhuolesi pois*⁵ ja *Käsitöiden tekeminen kannattaa – neulominen parantaa muistia*⁶ kertovat uudenlaista tarinaa ja herättävät positiivisia mielikuvia neulonnasta.

Neulonnan positiiviset vaikutukset tekijöidensä henkiseen hyvinvointiin ovat nousseet esiin myös tutkimuksissa, jotka kertovat tämän päivän neulojien arvostavan käsillä tekemistä. Neulominen rentouttaa ja laskee sydämen sykettä, kohottaa mielialaa sekä vähentää masentuneisuuden tunnetta. Toistuvat liikkeet ja neulomisen rytmi johdattavat tekijänsä meditaation kaltaiseen tilaan. Värät ja sormia hivelevät materiaalit tuottavat mielihyvää näkö- ja tuntoaistien välityksellä, ja kokemukset luovan työn tekemisestä lisäävät neulojan positiivisia tuntemuksia. Neulomisella on myös sosiaalinen ulottuvuus, sillä yhdessä neulomisen on huomattu lisäävän yhteisöllisyyden tunnetta ja helpottavan sosiaalista kanssakäymistä.⁷

1 Kansainvälisesti neulonnan uusi tuleminen ajoitetaan vuoden 2005 tienoille, jolloin perustettiin ensimmäinen maailmanlaajuinen Knit in Public Day.

2 Esim. Turney 2009, 1; Helsingin Sanomat 31.3.2006.

3 Kärnä-Behm 2005, 141–144.

4 Turney 2009, 8–10.

5 Talouselämä 24.6.2012.

6 Helsingin Sanomat 22.1.2015.

7 Corkhill et al. 2014; Vähälä 2003.

Erilaiset yhteisöllisen neulomisen muodot ovat yleistyneet 2000-luvulla. Nyt neulotaan kahviloissa, kirjastoissa sekä muissa julkisissa tiloissa. Vuonna 2006 espoolaisessa kauppakeskus Sellossa neulomaan kokoontuneet naiset kertoivat olleensa ennen ”kaappikutojia”, koska neulominen miellettiin mummojen harrastukseksi. ”Siksi mekin neuloimme yksin kotona. Sitten neulomisesta tuli muotia, ja se tuli näkyville. Nyt on lupa neuloa,” totesi yksi haastatelluista naisista.⁸

Myös puikoilla kutovat mummot on alettu nähdä uudessa valossa heidän ottaessaan rohkean roolin julkisten tilojen haltuun ottajina neuletöillään. Kirkko ja kaupunki -lehdessä kerrottiin otsikolla *Anarkistimummo neuloo graffiteja* helsinkiläisestä naisesta, joka neuloi mieluumin neulegraffiteja kuin sukkia lapsenlapsilleen.⁹ Tästä kansainvälisestä ilmiöstä kertoo myös toinen esimerkki, yorkshirelainen Grace Brett, joka yli satavuotiaana otti aktiivisen ja näkyvän roolin neulegraffitien tekijänä kotikaupungissaan ja samalla herätti myös median mielenkiinnon.¹⁰

1.2. Käsityö

Tutkimuksen kohteena oleva neulontataito¹¹ on käsityötä. Toisin sanoen käsityö ja kuinka se nähdään yhteiskunnassa, on osa tutkimuksen kontekstia. Kädet ovat eniten käytetty ja tehokkain ihmiskehon osa materiaalien muokkaamisessa ja esineiden valmistamisessa. Neulominen on langan muokkaamista tekstiilipinnaksi ja esineeksi neulepuikkojen avulla käsillä tekemällä, käsityönä. Siihen nähden, että ihminen on hyödyntänyt kättä ja muokannut sillä materiaalista ympäristöään jo evoluutionsa alkua ajoista lähtien, on käsityö (*craft*) käsitteenä nuori termi. Taiteen ja muotoilun historian tutkija Paul Greenhalghin mukaan keskustelu termin merkityksestä on ollut 1700-luvulta lähtien vahvasti arvosävytteistä, ja käsitettä on hyödynnetty eri tarkoituksiin.¹² Käsityön historiallisella merkityssisällöllä voidaan käsityöläisten roolia yhteiskunnassa tutkia Edward Lucie-Smithin mukaan nähdä kolme vaihetta. Varhaisimpina aikoina ihmisten eri syistä, erilaisiin tarkoituksiin ja käyttöyhteyksiin valmistamia esineitä ei eroteltu toisistaan. Läntisessä kulttuuripiirissä alettiin renessanssin aikakaudella tehdä eroa käsin valmistettujen käyttöesineiden sekä esteettisiä ja henkisiä arvoja palvelemaan taiteen välille. Arvohierarkiassa taide nostettiin käsityön yläpuolelle.

8 Helsingin Sanomat 31.3.2006.

9 Kirkko ja kaupunki n:o 22, 10.6.2009.

10 <http://www.yorkshirepost.co.uk/news/trending/video-104-year-old-knitter-who-yarn-bombed-local-town-thought-to-be-world-s-oldest-street-artist-1-7460171>, katsottu 23.8.2015.

11 Itämurteisiin pohjaava neulonta-termi on vakiintunut kirjakielessä käsityötekniikan nimitykseksi erottamaan sen kangaspuilla kutomisesta. Puhekielessä sekä eri murteissa tekniikasta on käytetty myös muita nimityksiä kuten länsimurteiden kutominen ja Pohjanmaalla esiintyvä tikkuaminen, joka on lainasana ruotsin kielen sticka-verbistä. (Esim. Kaukonen 1985, 93–94.)

12 Greenhalgh 1997, 20, 25; Heikkinen 1997, 7.

Teollistuminen loi uudenlaisen kontekstin käsin valmistettujen tuotteiden arvostukselle. Käsityönä valmistetut esineet haluttiin 1800-luvun loppupuolella erottaa teollisesti koneiden massatuotantona valmistamista tuotteista.¹³ Teollistuminen irtaannutti käsityön muusta tuotannosta ja itsenäisti sen omaksi ilmiökseen.¹⁴

Britanniassa teollistuminen antoi sysäyksen John Ruskinin ja William Morrisin ajatuksiin pohjautuvalle *Arts and Crafts* -liikkeelle,¹⁵ jonka mukaan kaikki käsillä tehty luova työ nähtiin ainutkertaisena ja samanarvoisena yksilön taidon ilmentymänä. Teollisen tuotannon vastapainona se korosti ihmisten ja luonnon romantisoitua yhteyttä sekä ihanoi autenttisenä pidettyä kansanomaista käsityötä, joka toimi uusien ideoiden ja tuotteiden alustana. Luovan käsityön tekeminen nähtiin samalla yksilönvapauden ilmentymänä. Aatesuunta levisi laajasti länsimaaisessa kulttuuripiirissä ja levisi myös Pohjoismaihin.¹⁶

Suomessa painoutuivat kansallisromanttiset näkemykset sekä kansallisen identiteetin rakentaminen, joka näkyi vuonna 1879 Fanny Churbergin aloitteesta perustetun Suomen Käsityön Ystävien toiminta-ajatuksessa. Seuraavassa lainauksessa oleva ”tältä ajalta” viittaa Suomessa Viipurilaisen osakunnan kuraattori Otto Donnerin aloitteesta vuonna 1874 alkaneeseen kansanpukujen ja muiden kansanomaisten esineiden keruuseen.

Tältä ajalta on näet luettava toiselta puolen tieteellisten etnografisten tutkimusten alku maassamme, toiselta puolen ne pyrkimykset, joitten tarkoituksena oli käsitöiden ja taideteollisuuden alalla kansallisia traditiooneja viljelemällä saada aikaan jotakin itsenäistä, jotakin omaa, jota tämän hyvän asian lämpimimmät harrastajat ovat tavanneet mainita nimellä ”suomalainen tyyli”.¹⁷

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen käsityön kenttä alkoi sirpaloitua ja samalla sen arvostus laski. Käsityö erotettiin muotoilusta ja suunnittelusta, ja käsite alkoi yhä enemmän merkitä ansiotyöstä erillistä ajanviettotapaa tai kotitalouden tarpeisiin valmistettuja, esteettisesti vähäpätöisinä pidettyjä tuotteita.¹⁸

Käsitöillä tarkoitetaan sekä valmistusprosessia että prosessissa valmistuvaa tuotetta. Käsityön suunnittelu- ja valmistusprosessissa vaikuttavat tekijän persoonallisuus sekä kognitiiviset, sensomotoriset ja emotionaaliset tekijät. Käsityöprosessi on vuorovaikutuksessa siihen elinympäristöön ja yhteisöön, jossa se toteutetaan. Näin ollen myös sosiaaliset tekijät, yhteisön arvot ja muotokieli vaikuttavat käsityöprosessiin. Käsityö voidaan toteuttaa konvergentilla eli tunnettuja ratkaisuja soveltavalla tai divergentillä eli uusia ratkaisuja etsivällä otteella. Käsityölle on ominaista pienimuo-

13 Lucie-Smith 1981, 11.

14 Heikkinen 1997, 7–9.

15 *Arts and Crafts* -nimitystä käytettiin ensimmäisen kerran vuonna 1887 (Gauntlett 2011, 47).

16 Gauntlett 2011, 46–48; Greenhalgh 1997, 34–35; Klein 2000, 173–175.

17 Aspelin-Haapkylä 1904, 2.

18 Dormer 1997, 6; Greenhalgh 1997, 36–40.

toinen tuotanto. Laajemmin ajateltuna käsityö on muodon antamista erilaisille materiaaleille ja sijoittuu siten muotoilun kattokäsitteen alle.¹⁹

Käsityössä on kyse ihmisen ja materiaalien välisestä vuorovaikutuksesta, jossa käsityön tekijän taito sekä materiaalien ominaisuuksien tuntemus ja hyödyntäminen yhdistyvät funktionaalisen tuotteen valmistamisessa.²⁰ Vaikka käsityötaidot ovat näkyviä taitoja, niihin liittyy myös paljon vaikeasti sanallistettavaa osaamista, eikä taito avaudu pelkästään sitä ulkoisesti havainnoimalla tai ohjekirjasta lukemalla.

19 Anttila 1983, 5–9; Anttila 1996, 27, 31–33.

20 Adamsson 2010, 2.

2. Taito ja taidon tutkiminen

2.1. Tutkimustehtävä

Havainnot aikaisemmin itsestään selvänä jokanaisen käsityötaitona pidetyn neulontan yksilö- ja yhteiskuntatason arvostuksen muutoksista vaikuttivat tutkimusaiheen valintaan. Neulonta on ennen kuulunut niiden arkisten ja hiljaisten toimintojen joukkoon, jotka ovat edustaneet tavanomaisuutta, rutiineja ja huomaamattomuutta.²¹ Huomaamattomuudesta ja vähäisestä arvostuksesta huolimatta neulontataidolla on ollut suuri merkitys yksilöiden elämässä aineellisella ja henkisellä sekä taloudellisella ja sosiaalisella tasolla.

Tarkastelen käsillä olevassa tutkimuksessa neulontaa ja neuleita – käsityötä toimintana sekä valmiina tuotteina – keskittyen neulontataidon erilaisiin ilmenemismuotoihin ja neulomisen syihin eli siihen, miksi ihmiset neulovat. Tutkimuksen tarkasteluajanjakso sijoittuu 1800-luvun loppupuolelta nykyaikaan painotuksen keskittyessä neulontaan maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa 1970-luvulle saakka. Tutkimuksen lähdeaineistoina käytetyt museoesineet sekä arkistoaineisto ovat vaikuttaneet tutkimuksen aikajakson muotoutumiseen.

Tutkimustehtävänä on selvittää, millaisina taitoina ja tuotteina neulonta ilmenee eri aikakausien kontekstissa. Lähestyn tätä kysymystä konkreettisesti muodossa kolmen alakysymyksen kautta: Millaisena epäinstitutionaalisenä ja institutionaalisenä taitona neulonta on opittu 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa? Millaista kuvaa museoneuleisiin esineellistyvä taito rakentaa suomalaisesta käsityöperinteestä? Millaisia arvoja ja merkityksiä neulontataitoon on eri aikakausina ja yhteyksissä liitetty?

Tutkimukseni rakentuu näiden tutkimuskysymysten sekä niiden kontekstoinnin ympärille. Neljässä ensimmäisessä luvussa esittelen tutkimuksen aiheen, näkökulman ja menetelmät sekä tutkimusaineistot ja keskeiset käsitteet. Päätösluku tiivistää tutkimustulokset yhteen. Näiden väliin sijoittuvat tutkimusaineistoihin pohjaavat käsittelyluvut.

Eri neulontatekniikoiden liittämiseksi laajempaan, eurooppalaisen neulomisen kontekstiin käsittelen luvun viisi alussa eurooppalaisen neulonnan historiaa ja neulontataidon omaksumisen ajoitusta Suomessa. Sen jälkeen tarkastelen neulonnan edellytyksiä materiaalien, työvälineiden ja neulojan lähtökohdista. Tämä luku toimii kontekstina ja taustoitukseksi muille tutkimusaineistoihin pohjaaville käsittelyluville.

Luvussa kuusi tarkastelen neulontataidon oppimista sekä sitä, millaista neulontataitoa kodeissa ja kansakoulujen ensimmäisinä vuosikymmeninä on opetettu. Koulujen neuleopetuksen osalta olen katsonut aiheen kontekstoinnin näkökulmasta tarpeel-

21 Pink 2012, 4; Turney 2009, 1, 9.

liseksi taustoittaa luvun alussa myös käsityöopetuksen saavutettavuutta ja sisältöä kansallisella tasolla.

Luvussa seitsemän käsittelen neuletuotteiden materiaalista empiriaa ja sitä, millaista tietoa museoneuleiden tekijän taidosta on löydettävissä. Tarkastelen lisäksi sitä, miten museoneuleet ovat valikoituneet kokoelmiin, millaista neulontataittoa ne edustavat laajemmassa neulonnan kontekstissa sekä millaista kuvaa ne rakentavat neulontataidosta.

Luvussa kahdeksan tarkastelen miesten neulontaa ja suhtautumista neuloviin miehiin maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa 1970-luvulle saakka. Luku yhdeksän käsittelee neulontaa poikkeusaikoina. Keskiöön nousevat etenkin siviiliväestön rintamamiehille sota-aikana valmistamat varusteet.

Kymmenes luku tuo neulonnan nykyaikaan. Siinä tarkastelen tämän päivän harrastajaneulomisen syitä sekä tekemiseen liittyviä merkityksiä ja perinteen kokemista.

2.2. Taito hiljaisena tietona

Taito

Taitoa on määritelty suhteessa osaamisen, lahjakkuuden ja kyvykkyyden käsitteisiin. Osaaminen tai lahjakkuus eivät ole vielä taitoa, vaan taito edellyttää harjoituksen kautta saavutettua kykyä sekä halua käyttää sitä toimintaan.²² Kyvykäs henkilö on kykenevä toimintaan, johon lahjakas henkilö on vasta pyrkimässä. Lahjakas yksilö voi harjoituksen kautta aktualisoida lahjakkuutensa ja kehittyä kyvykkääksi. Kyky mahdollistaa yksilön suuntautumisen ulkopuoliseen todellisuuteen, mutta se ei itsessään vielä merkitse, että jotakin tehdään tai tullaan tekemään. Vasta taito ja halukkuus taidollisuuteen voivat realisoida kyvyn konkreettiseksi toiminnaksi, jonka tuloksena voi syntyä esimerkiksi esine. Halu muuttaa todellisuuden ontologista rakennetta saa yksilön käyttämään taitoaan tavalla, joka aktualisoi kyvyn tiedoksi. Taito voidaan siten määritellä yksilöllisenä aktiviteettina, jolla luodaan tai tehdään jotakin intentionaalisesti ja tavoitellaan suunnitelmallisesti tiettyä lopputulosta.²³

Taito voidaan nähdä myös pitkällisen harjoittelun ja oppimisen kautta saavutettuna erityisenä kykynä, joka ei ole ominaista kaikille ihmisille. Taitoja arvostetaan, koska ne ovat hyödyllisiä yhteisön toimeentulon ja selviytymisen kannalta, taitojen hankkiminen ymmärretään vaikeaksi ja taidon haltija erottuu joukosta taituruutensa avulla.²⁴ Kansatieteessä U. T. Sirelius on rinnastanut taidon juuri tämän kaltaiseksi ammattilaisten erityisosaamiseksi, joka ei ollut kaikkien hallittavissa.

22 Niiniluoto 1992a, 5; Savolainen ja Airaksinen 1992, 203–204.

23 Savolainen ja Airaksinen 1992, 203–204.

24 Sihvola 1992, 12–13.

Varsinaisiksi ammateiksi muodostuivat tietenkin vain sellaiset tehtävät, jotka vaativat tavallista suurempaa tietoa ja taitoa. Niihin kuuluivat ennenkaikkea raudanvalmistus. Sama oli ymmärrettävästi laita myös sepäntyön, jos kohta monet kykenivät itse vaatimattomampia rautionkin tehtäviä suorittamaan. - - - Vanhoina aikoina ei maalla sanottavasti muita ammattilaisia ollutkaan. Vaatteet ja kengät – paitsi juhlatiloissa käytettyjä – teki kukin itse, ja ammattikankureita tarvittiin vain sellaisten tuotteiden kuin röijyjen ja ehkä osittain raanujen kutomiseen. - - - Puutyöt suoritti jokainen itse. Työn laatu oli tietenkin kunkin kyvyistä ja taipumuksista sekä siitä ympäristöstä riippuvainen, mihin kukin ahertaja kuului.²⁵

Toisin kuin ammatillinen erityistaito oli arjessa käytettyjen tarvikkeiden valmistuksen edellyttämä taito Sireliuksen mukaan olemassa jonkintasoisena jokaisessa kotitaloudessa. Yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet sekä kyvykkyys yhdessä ympäristössä ilmenneen, yksilön oppimista edesauttaneen osaamisen kanssa vaikuttivat valmistettavan käsityön laatuun. Toisin sanoen ihmisen kyky ei Sireliuksen mukaan yksin riittänyt, vaan taidon omaksuminen oli sidoksissa siihen, kuinka paljon ympäristö pystyi tukemaan taidon oppimista ja auttamaan siinä.

Aineellinen kulttuuri ja siihen liittyvä taito heijastavat erilaisia arvoja, arvostuksia ja merkityksiä.²⁶ Ihmisten valmistamilla esineillä on aina jokin tarkoitus, sillä niiden valmistamiseen on käytetty taidon lisäksi raaka-aineita, aikaa ja energiaa. Taidon aktualisoimisen syyt esineen valmistamiseen eivät ole yksiselitteisiä, ja ne voivat liittyä esimerkiksi välttämättömyyteen, rituaaleihin, mielihyvään tai näyttämiseen.²⁷ Agrariyhteisössä tekstiilien raaka-aineiden hankinta ja muokkaus sekä kotitaloudessa tarvittavien tekstiilien valmistus ovat olleet ensisijaisesti naisten tehtäviä ja samalla heidän taitonsa mittareita. Valmiin tekstiilin arvo on ollut verrannollinen siihen uherrattuihin työtunteihin, jotka voidaan rinnastaa kulutusyhteiskunnassa tuotteen hintaan.²⁸ Naisten roolia maatalousyhteiskunnassa onkin tutkittu juuri taitoa edellyttävien käsityöiden kautta.²⁹

Etnologi Elina Kiurun mukaan käsityötaito voidaan nähdä sisäänkirjoitettuna kansantaiteen käsitteeseen, ja sitä edustivat oman aikansa esteettisesti kauneimpina pidetyt tuotteet.³⁰ Eri aistikokemusten merkitysten ja tulkintojen korostaminen kytkeytyy kuitenkin kulttuuriin ja aikaan. Esineen ominaisuuksia ja ”kauneutta” voidaan visuaalisen olemuksen lisäksi arvioida myös moniaistisena kokemuksena. Käsityössä materiaalin tunnulla on suuri merkitys työn laadussa ja taidon arvioinnissa.³¹

Arkinen neulonta ja neuleet eivät ole nousseet arvostettujen käsityötaitojen tai tuotteiden joukkoon, vaikka tekniikka on verrattain hidas ja neuleiden valmistukseen

25 Sirelius 1921, 32.

26 Korkiakangas et al. 2008, 8.

27 Risatti 2007, 24–25.

28 Lehtinen 2011, 146.

29 Olsson ja Willman 2007, 7.

30 Kiuru 2000b, 83.

31 Smith 2007, 125–128; Siivonen 2008, 59–60; Roivainen 2016, 53–58.

on käytetty varsin paljon aikaa. Sen sijaan kapioihin ja häissä jaettaviin antimisiin valmistetut neuleet ovat olleet morsiamen taidon representaatioita, vaikka tämä ei aina ollut itse niitä valmistanutkaan.³²

Taidolla voidaan tarkoittaa myös itse tekemiseen liittyvää taitavaa suoritustapaa, jolloin sen merkitys ei viittaa pelkästään produktiiviseen kykyyn saada aikaan konkreettista tulosta kuten esinettä.³³ Taito itsessään voi olla väylä tai keino saavuttaa jotakin aineetonta taidollisen prosessin aikana, jolloin sen seurauksena syntyvä lopputulos on taidon toissijainen ulottuvuus. Käsitöiden valmistuksessa käsin tekeminen vaikuttaa aina tekijäänsä. Valmistuneen esineen lisäksi tekemisen vaikutukset ovat ei-esineellisiä, ihmisen itseymmärrystä lisääviä.³⁴ Käsityönteon arvopäämääriä ja asenteita käsittelevässä tutkimuksessa Pirkko Anttila kartoitti taustaltaan erilaisten harrastajien käsityönteolle sekä valmistuville tuotteille antamia merkityksiä. Käsityön tekemisen prosessi koettiin harrastajien keskuudessa valmistunutta tuotetta tärkeämpänä.³⁵

Monille tämän päivän neulojille neulontaprosessin tuloksena valmistuva tuote ei ole ensisijainen tavoite, jonka vuoksi neulontataitoa hyödynnetään. Neulontaprosessi voi olla tekijälleen yhtä tärkeä tai tärkeämpi syy taidollisuuteen kuin prosessissa valmistuva neule. Aina uutta työtä aloitettaessa ei ole selkeää kuvaa siitä, minkä käyttötarkoituksen tai millaisen visuaalisen ilmeen tekeillä oleva käsityö saa valmiina. Jos neulonnan lopputulos ei miellytä tai sille ei ole käyttöä, voidaan valmis tuote purkaa ja lanka hyödyntää uudelleen. Kaikki aloitetut neuletyöt eivät valmistu koskaan.³⁶

Neulonta on praktinen käsityötaito, jonka voi oppia vain tekemällä, kokemuksen kautta saavutetulla taidon harjaantumisella. Neulonta on siis taitoa edellyttävää aktiviteettia, johon voi kuulua yhtä hyvin mekaanisen kuin luovan työn ulottuvuus ja jonka merkitys voi liittyä lopputulokseen, tekoprosessiin tai samanarvoisena molempiin näistä. Mekaanisella käsityöllä tarkoitan valmistajan halua saada käsilleen tekemistä, neuloa itse neulomisen vuoksi, jolloin valmistuvan neuleen käyttötarkoitus on toissijainen suhteessa valmistusprosessiin. Esimerkkinä tällaisista neuleista voivat olla saman tekijän yhä uudestaan valmistamat yksiväriset villasukat. Prosessista syntyvä lopputulos on tekijän tiedossa, mutta esimerkiksi se, kenelle tuote valmistumisen jälkeen siirtyy, ei välttämättä ole selvillä.

Hiljainen tieto

Neuloessani työn eri vaiheissa tekemäni valinnat tuntuvat henkilökohtaisilta, kokemusperäiseen tietoon perustuvilta ja vaikeasti sanallistettavilta ratkaisuilta. Tunne ja intuitio siitä, kuinka työn tulee edetä ja millaiset ratkaisut ovat tarkoituksenmukaisia, kumpuavat vahvasti jostakin, ilman tarvetta perustella tai kyseenalaistaa tunnetta. Keholliset ja aistinvaraiset havainnot kytkeytyvät vahvasti tähän intuitioon.

32 Heikinmäki 1981, 544–559; Kaukonen 1985, 97.

33 Niiniluoto 1992a, 7.

34 Siukonen 2011, 10–11.

35 Anttila 1983.

36 Ks. esim. Kouhia 2016, 271.

Toisten neuletoita katsoessani ja kosketellessani teen samalla myös tulkintoja neuletyön olemuksesta ja siihen perustuvasta tekijän taidosta. Aina kysymykseen siitä, miksi jokin neule vaikuttaa toista paremmalta tai taidokkaammalta, ei löydy helposti osoitettavaa tai sanallistettavaa selitystä. Kyse on jostakin, jonka tuntee, näkee ja tietää, mutta mitä näiden havaintojen taustalla on ja mihin perustuu tieto, josta johtopäätös kumpuaa?

Taidot opitaan kulttuurisesti, vuorovaikutuksessa elollisen ja elottoman ympäristön kanssa. Taito on olemassa, havaittavissa ja tulkittavissa ihmisen taidon konkreettisissa ilmenemismuodoissa eli esineissä, jotka kantavat mukanaan valmistajansa taitoa. Kuten Katriina Siivonen toteaa, käsitöissä on paljon aistinvaraisuutta sekä materiaalin tuntemukseen ja tekoprosessiin kokemuksen kautta syntyvää hiljaista tietoa, joka avautuu toiselle tekniikan taitajalle tulkittavaksi, ymmärrettäväksi ja toistettavaksi.³⁷ Käsitöitä tutkinut taidehistorioitsija Howard Risatti puhuu näkymättömistä säännöistä, joiden olemassaolo tiedostetaan, vaikka niitä ei avata sanallisesti. Ihmiset, jotka osaavat tietyn taidon, tunnistavat sen kirjoittamattomat säännöt ja osaavat tulkita niitä.³⁸

Hiljaisen tiedon käsite pohjaa tieteenfilosofiassa vaikuttaneen Michael Polanyin tietoteoriaan, jonka hän esitteli teoksissaan *Personal Knowledge* (1958) ja *The Tacit Dimension* (1966).³⁹ Polanyin teoria perustuu näkemykseen siitä, että tiedolla on eri ulottuvuuksia, joiden luonne ja ilmeneminen eroavat toisistaan. Keskeistä on havainto siitä, että ihmiset tietävät enemmän kuin kykenevät ilmaisemaan. Tällainen tieto on luonteeltaan vaikeasti sanallistettavaa tai sen sanallistaminen voi olla kokonaan mahdotonta. Toisin kuin helposti jaettava, tallennettava ja dokumentoitava näkyvä, eksplisiittinen tieto, on hiljaiselle, implisiittiselle tiedolle vaikea antaa ulospäin havaittavaa, konkreettista muotoa. Hiljainen tietopohja kasaantuu kokemusten ja tuntemusten välityksellä, ja se voi sisältää myös arvoja ja käsityksiä. Hiljainen tieto on läsnä ja vaikuttaa koko ajan yksilöön kiinnittyneenä, eikä sitä ole olemassa ihmisen ulkopuolella.⁴⁰

Hiljainen tieto jää usein ilmaisematta, mutta se voi toimia huomaamattomana taustatietona tai epäsuorasti esiin tulevana tietona, joka auttaa ymmärtämään tarkastelun kohteena olevaa ilmiötä tai asiaa. Hiljainen tieto luo perustan eksplisiittisen tiedon käsittelemiselle ja arvioimiselle, ja nämä molemmat tiedon ulottuvuudet täydentävät toisiaan. Hiljaista tietoa ei tule nähdä erillisenä tiedon luokkana vaan tiedon ulottuvuutena, joka ei muodosta jyrkkää rajaa eksplisiittisen tiedon kanssa.⁴¹

Hiljainen tieto ilmenee ajattelun ja toiminnan tuloksena kasaantuneena, yksilön henkilökohtaisena tai kollektiivisena yhteisöjen ja organisaatioiden tietopohjana

37 Siivonen 2008, 59–60; Siivonen 2011, 166–168.

38 Risatti 2007, 9.

39 Bordum 2002, 50; Koivunen 1997, 77; Niiniluoto 1992b, 54; Ranta 2004, 117; Toom 2008, 34. Hiljaisen tiedon käsitteen perustana on Polanyin tietoteorian lisäksi pidetty Ludwig Wittgensteinin filosofiaa (esim. Rolf 1991, 35–61; Toom 2008, 38).

40 Polanyi 1983, 4–5.

41 Pohjalainen 2013, 2; Polanyi 1969, 123–127.

mutta myös itse toiminnassa ilmenevänä aktiivisena prosessina, hiljaisena osaamisena.⁴² Nämä molemmat ulottuvuudet ovat läsnä neulonnassa. Neulontakokemukset synnyttävät tekijälleen hiljaista tietopohjaa, jota hän soveltaa aktiivisessa neulontaprosessissa luoden tarvittaessa uudenlaisia ratkaisuja prosessin edetessä. Hiljaista tietoa esiintyy tyypillisimmillään juuri käsityötaidoissa.⁴³

Kokemusperäisissä, käytännön kautta opituissa käsityötaidoissa hiljainen tieto liittyy olennaisesti taitoon.⁴⁴ Muotoiluun ja käsityöhön perehtynyt Peter Dormer sitoo taidon, käsityön ja hiljaisen tiedon käsitteet toisiinsa sekä lisäksi kokemuksen kautta käytännössä omaksuttuun tietoon. Pelkkä tekemisestä kirjoittaminen, puhuminen tai sen havainnointi ei yllä taidon kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen, vaan siihen tarvitaan itse teko ja kokemus siitä, miltä teko tuntuu tehtynä.⁴⁵ Tämä näkemys lähestyy pragmaattista tieteenfilosofista näkemystä, jonka mukaan teoreettinen tieto ja käytännön toiminta ovat kietoutuneet toisiinsa, jolloin tietäminen on toiminnassa ja toiminta on tietämistä. Pelkkä teoria ei kerro asioiden todellista tilaa eikä seuraamuksia käytännölle, vaan käytäntö on ensisijainen suhteessa teoriaan. Teoria muodostuu käytännöstä ja myös muokkautuu käytännön ehtojen mukaisesti.⁴⁶

Hiljaisen tiedon ulottuvuuksia on kuvattu jäävuoren mallilla. Siinä hiljaisen tiedon esiaste, potentiaalisiksi hiljaiseksi tiedoksi kehittyvä, aistimuksiin ja tuntemuksiin pohjaava transsendentaalinen tieto muodostaa jäävuoren alimman kerrostuman. Se on luonteeltaan tietoa, jonka olemassaolon voi aavistaa ja aistia mutta jota ei vielä hyödynnetä. Hiljaisen tiedon kehittyminen edellyttää aikaa ja kokemusta, joka kasautuu vähitellen hiljaiseksi tiedoksi ja toiminnassa ilmeneväksi automaatioksi ja intuitioksi. Tämä hiljaisen tiedon osa-alue sijoittuu myös jäävuoressa veden pinnan alla näkymättömiin mutta jo lähemmäksi pintaa, transsendenttisen tiedon ja pinnan yläpuolelle nousevan näkyvän tiedon väliin.⁴⁷ Tekstiilitaiteilija Satu Miettinen kuvaa tekemisen automatisoitumista kokemuksen kautta kasvaneen taidon rekisteröitymisenä, jolloin esimerkiksi neuloessa ”sormet muistavat” oikeat ja nurjat silmukat. Tämä automatisoitunut hiljainen tieto, tekemisen aistillisuus ja rytmi ovat flow-tilaan pääsyn edellytyksiä käsityöprosessissa.⁴⁸

Neulontataitoon liittyvää hiljaista tietoa voidaan kuvata myös tiedon spektrimallilla. Siinä spektrin toisella reunalla on täysin näkyvää tietoa ja toisessa päässä pelkkää hiljaista tietoa. Taitoa voidaan opettaa ja siitä voidaan kirjoittaa oppaita, koska se sisältää myös näkyviä elementtejä. Erilaisiin taidon käyttötilanteisiin liittyy vaihteleva määrä näkyvää ja hiljaista tietoa. Spektrin eri kohdilla voidaan havainnollistaa hiljaisen ja näkyvän tiedon välistä liukuvaa suhdetta, joka on aina tilannesidonnaista.⁴⁹

42 Toom 2008, 33; Haldin-Herrgård ja Salo 2008, 279–283; Polanyi 1983, 6.

43 Ranta 2004, 117.

44 Käsityöstä hiljaisen tiedon ilmentäjänä ks. esim. Dormer 1994, 5; Ranta 2004, 117.

45 Dormer 1994, 5–11.

46 Toom ja Onnismaa 2008, 17.

47 Virtainlahti 2009, 45–46.

48 Miettinen 2004, 159–160.

49 Wong ja Radcliffe 2000, 497.

Yksilön kokemusten lisäksi yhteisön kollektiiviset traditiot ja niiden kautta syntynyt hiljainen tieto vaikuttavat yksilöiden tiedon muodostumiseen ja omaksumiseen. Siten myös opettajan ohjauksessa ja esimerkkien avulla tapahtunut työn oppimisen prosessi on osa hiljaista tietoa.⁵⁰ Hiljaisen tiedon siirtäminen edellyttää aiheen lähestymistä käytännön ja näyttämisen kautta, sillä tietoa ei voi täsmällisesti ilmaista tai välittää sanallisessa muodossa.⁵¹

Etnologi Maarit Knuuttila on väitöskirjassaan *Kansanomainen keittämisen taito* (2006) tutkinut keittotaidon hiljaista oppimista osana naisten arkitaitoja. Knuuttilan mukaan elämälle välttämätöntä ruokaa keitetessä siirtyy samalla yhteisössä vallitsevia perinteitä eteenpäin. Taito ei ole pelkkää mekaanista suoritusta vaan kulttuurista toimintaa, jossa kiteytyvät aikaisempien sukupolvien kokemus, menetelmät ja tavat.⁵²

Kulttuurin ja kokemuksen kautta syntynyt hiljainen tieto on niin hyvin yksilöön integroitunutta, että sitä on kutsuttu jopa synnynnäiseksi tiedoksi.⁵³ Tämä näkyy naisten käsitöitä tutkineen Kaija Heikkisen mukaan myös käsitöiden kotona oppimisessa. Käsityötaitojen omaksuminen on tapahtunut vähitellen, huomaamattomasti, automaattisesti ja kollektiivisesti, mikä on vaikuttanut mielikuviin käsityötaitojen luonnollisesta periytyvyydestä, taidosta, jonka kaikki osaavat.⁵⁴ Traditioihin liittyvä, ylisukupolvinen hiljainen tieto on luonteeltaan usein konservatiivista, eikä siten toimi erityisen innovatiivisena tai uudistavana voimavarana.⁵⁵

Erilaisten taitojen mallista ja jäljittelemällä oppiminen on perinteen siirtämistä, johon liittyy kulttuuristen normien ja tapojen opettamista ja omaksumista sekä yksilön sosiaalistamista omaan yhteisöönsä. Näissä ylisukupolvisissa vuorovaikutustilanteissa rakentuu taitoon ja tapoihin liittyvää hiljaista tietoa, jonka avulla lapset oppivat toimimaan heille soveltuviissa rooleissa, ympäristön määrittelemien normien mukaisesti.⁵⁶ Hiljaista kulttuuristen tapojen ja normien omaksumista on hyödynnetty myös käsityön opetuksessa kasvatuksellisenä keinona. Lukuisten toistojen myötä neulontataidon opetteleminen on samalla ollut kärsivällisyyden, itsekurin, työetiikan ja sosiaalisten taitojen omaksumista.⁵⁷ Taito on yksittäisen ihmisen hallinnassa, osana ihmistä itseään, mutta muiden arvioinnin ja arvostelun kautta siitä tulee julkista.⁵⁸ Hiljaista tietoa voidaan paikantaa lisäksi yksilön ja sosiaalisten rakenteiden välillä sekä niiden rajalla sijaitsevilla jaetuilla käytännöissä. Yksilöt eivät käytäntöjä luodessaan pelkäs-
tään toista annettuja olosuhteita, vaan he myös muuttavat niitä luovasti.⁵⁹

50 Polanyi 1962, 55.

51 Dormer 1994, 5.

52 Knuuttila 2006, 27, 33.

53 Toom ja Onnismäa 2008, 10.

54 Heikkinen 1997, 45–46.

55 Toom ja Onnismäa 2008, 10.

56 Toom ja Onnismäa 2008, 10–13.

57 Marjanen 2003, 31–33; Turney 2009, 12–13.

58 Dormer 1994, 18.

59 Toom ja Onnismäa 2008, 17.

Perinteen hengittäminen

Ilmar Talve määritteli kansatieteen ensisijaisen tutkimuskohteen eli kulttuurin olevan suurelle enemmistölle tunnusomaista perinnettä, johon kuuluivat kaikki ne tiedot, taidot, menetelmät ja välineet, jotka ovat tehneet ihmisten toimeentulon ja elämän mahdolliseksi. Vaikka perinne-käsitteeseen sisältyy historiallinen ulottuvuus, on kulttuuri jatkuvassa muutosprosessissa, ja muutos on myös kulttuurin elinehto.⁶⁰ ”Jatkuvana olotilana” perinne on olennainen osa inhimillistä kulttuuria ja olemassaolon yksi perusta, joka yhdistää entisen nykyaikaan ja jatkuu tulevaisuudessa. Sosio-kulttuurisessa vuorovaikutuksessa elävä perinne toistaa mennyttä, mutta on samalla luonteeltaan muuttuvaa ja uudistuvaa.⁶¹

Perinne voidaan ymmärtää myös perintönä, joka on omaksuttu tai saatu edellisiltä sukupolvilta. Kansatieteilijä Nils-Arvid Bringéuksen mukaan perinne on ketjureaktion kaltainen prosessi, jossa aineettomia sekä aineellisia taitoja ja tietoja, käyttäytymistä sekä arvoja välitetään eripituisissa ketjuissa yksilöltä toiselle. Perinteen siirtäminen edellyttää läheistä kontaktia ja kanssakäymistä ihmisten kesken. Tavallisesti perinne välittyy ylhäältä alaspäin, vanhemmalta sukupolvelta nuoremmalle tietoisena tapahtumana, harvemmin tiedostamattomana siirtämisinä.⁶²

Perinteen siirtämiseen liittyy myös yksilö- ja yhteiskuntatason arvojen välittämistä, joihin voi liittyä vallankäyttöä. Tällöin perinne on riippuvainen siitä näkökulmasta, joka halutaan nostaa esiin, sekä siitä, kuka tai mikä taho määrittelee ja tekee valinnat oikeanlaisesta, positiiviseksi koetusta perinteestä. Negatiiviseksi mielletyt perinteen ilmenemismuodot voidaan jättää kokonaan huomiotta tai rajata jotakin oikeana pidetyn perinteen ulkopuolelle.⁶³ Tarkoituksella rakennettua perinnekuva luotaessa vahvistetaan toivottuja sekä pyritään unohtamaan ja hävittämään ei-toivottuja asioita ja ilmiöitä. Kansatieteilijä Regina Bendixin mukaan autenttisuuden etsiminen voi johtaa keksittyihin traditioihin sekä autenttisiksi määriteltyjen esineiden ja asioiden arvostuksen nostamiseen. Nationalismi hyödyntää juuri tällaisia rakennetun aitouden ympärille luotuja äärikäsityksiä omassa ideologiassaan.⁶⁴

Perinne voidaan määritellä myös prosessina ja voimavarana, joka on tekoina läsnä ihmisten jokapäiväisessä elämässä. Hyödynnämme, sovellamme ja uudistamme menneisyydestä kumpuavia elementtejä ja kollektiivisia voimavaroja nykypäivän tarpeisiin. Samalla perinne on jatkuvassa muutosprosessissa, johon kunkin aikakauden ihmiset jättävät jälkensä. Perinne ilmenee ja konkretisoituu yksilöiden toiminnassa, jonka vaikutuksesta sitä myös ylläpidetään ja omaksutaan.⁶⁵

60 Talve 1979, 5, 338–339.

61 Talve 1963, 21–22; Siivonen 2013, 322.

62 Bringéus 1986 [1973], 103–110.

63 Bendix 1997, 4; Heikkinen 1990, 40–41; Knuuttila 2006, 40–41.

64 Bendix 1997, 4–8.

65 Cashman et al. 2011, 1–3.

Taitojen opettaminen on osa perinteen siirtämistä. Taidot opitaan kulttuurisesti, toisen ihmisen opastuksella joko konkreettisesti vuorovaikutuksessa tai tuotetun ohjeistuksen välityksellä. Käsityötaidot on ennen opittu kotona neuvojen, havainnoinnin ja tekemisen avulla. Tämä vähitellen ja lähes huomaamattomasti tapahtunut oppiminen on vaikuttanut käsitykseen käsityötaitojen luonnollisesta ”periytyvyydestä”, taidosta, jonka kaikki osaavat. Konkreettiset taidot kuuluvat usein tavanomaisina pidettyihin tottumuksiin ja toistuvat hyvin samankaltaisina. Ympäristö ohjaa tulkitsemaan materiaalien tarjoamia mahdollisuuksia, käyttöä ja työstämistä sekä käsityön tuloksena syntyvän tekstiilipinnan aistinvaraisesti tulkittua, vaikeasti sanallistettavaa tuntua.⁶⁶

Folkloristi Henry Glassien tehdessä kenttätöitä turkkilaisten käsityöläisten keskuudessa hän havaitsi, etteivät he puhuneet perinteen siirtämisestä eteenpäin vaan perinteen hengittämisestä. Elinympäristössä vaikuttava perinne heijastuu ihmisiin, mutta jokainen käsityöläinen löytää kuitenkin lopulta taidon itsestään. Käsityöläinen sisäänhengittää kulttuurisen tradition käytänteitä ja uloshengittää perinteen ulos oman kehonsa kautta työstäessään sen aineelliseen muotoonsa. Perinne siirtyy siten vaikutteina, ei suorana siirtämisenä, ja on siksi luonteeltaan muuttuvaa.⁶⁷

Ymmärrän perinteen muuttuvana prosessina, johon vaikuttavat yksilötason ominaisuuksien lisäksi kulttuurinen, sosiaalinen ja ekologinen ympäristö. Käsityötaidon opettaminen ja opetteleminen ovat osa tätä perinnettä. Taito välittyy vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa osin sanallistettuna ja osin vaikeasti sanallistettavana, kokemuseräisenä hiljaisena tietona.

Neulontataitoa ja neulottuja tuotteita olisi mahdollista lähestyä myös sekä aineettoman että aineellisen kulttuuriperinnön käsitteen kautta.⁶⁸ Valitsin perinteen käsitteeksi tutkimusaineistojen ajallisen painopisteen sekä tutkimuksen näkökulman perusteella. Suuri osa tutkimusaineistoista sijoittuu vuosiin 1870–1974. Kulttuuripoliittisiin toimiin ja sopimuksiin perustuva kulttuuriperintökeskustelu on alkanut ajallisesti myöhemmin,⁶⁹ eikä tutkimuskysymysten mukainen neulontataidon analyysi kytkeydy tähän kulttuuriperintökeskusteluun.

Kulttuuriperinnön käsitettä käytetään eri yhteyksissä vaihtelevissa merkityksissä. Laajana käsitteenä kulttuuriperintö voidaan ymmärtää kollektiivisena, yhteisesti jaetuna perintönä, joka kulkee yhteisössä sukupolvelta toiselle. Kulttuuriperintö voidaan

66 Heikkinen 1997, 45–46; Siivonen 2008, 59–60; Siivonen 2011, 166–168.

67 Glassie 1993, 529. Ks. myös Cashman et al. 2011, 4.

68 Ks. esim. Luutonen 2014, 95; Siivonen 2013, 319.

69 Kahden neuletuotteen, Hailuotolaisen tikkuröijyn sekä Korsnäsin paidan, valmistustaito on nimetty Opetus- ja kulttuuriministeriön Elävän perinteen luetteloon vuonna 2017 (https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/EI%C3%A4v%C3%A4n_perinn%C3%B6n_kansallinen_luettelo/valitut, luettu 7.10.2019). Aineeton kulttuuriperintö tuli mukaan kulttuuriperintökeskusteluun Meksikossa vuonna 1982 järjestetyssä konferenssissa. Julistus Ihmiskunnan suullisen ja aineettoman kulttuuriperinnön mestariteoksista hyväksyttiin Unescon yleiskokouksessa vuonna 1989, ja se loi pohjan vuonna 2003 solmitulle Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen yleissopimukselle, jonka Suomi ratifioi toukokuussa 2013. Monissa ilmiöissä aineeton ja aineellinen kulttuuriperinne liittyvät ja limittyvät vahvasti yhteen, muodostaen kulttuuriperinnön eri ulottuvuuksia. Aineellista kulttuuriperintöä ei ole olemassa ilman sen taustalla vaikuttavia henkisiä prosesseja, taitoa ja arvoja. (Tuomi-Nikula et al. 2013, 17–19; Siivonen 2013, 319.)

ymmärtää myös suppeammassa merkityksessä aktiivisesti luotuna yhteisöllisenä ilmiönä, muistona menneisyydestä, jota vaalitaan oman aikamme ja ymmärryksemme lähtökohdista. Kulttuuriperinnöksi nostaminen antaa asioille ja esineille lisäarvoa, se muuttaa tavalliset asiat erityisiksi uudistamalla niiden merkityksen ja luo samalla vanhalle uuden elämän. Näin määriteltynä kulttuuriperintö kertoo niistä valinnoista, mitä yhteiskunnassa arvostetaan, pidetään tärkeänä ja halutaan suojella sekä säilyttää.⁷⁰

Tämän tutkimuksen kontekstissa käytän kulttuuriperintö-käsitettä sen suppeammassa merkityksessä, osana institutionaalisia ja kulttuuripoliittisia valintoja.

70 Lillbroända-Annala 2014.

3. Metodologia

3.1. Tutkijan positio

Kuten erilaisista materiaaleista, väreistä, neuloksista ja muodoista valmistuva neulepinta, on neulonta itsessään moniulotteinen tutkimuskohde. Neulomalla voidaan luoda erilaisia struktuureja, ja samalla tavoin tutkijan lähtökohdat, näkökulma sekä tieteenala vaikuttavat tutkimuksen muotoon. Neulontaa voidaan lähestyä myös omalla kulttuurinaan, jossa yhdistyvät käsityön, taiteen, muotoilun, muodin ja tekniikan ulottuvuudet.⁷¹

Tutkimuksen lähtökohta kytkeytyy kansatieteelle ominaiseen tapaan tulkita arkisia ilmiöitä, tässä tapauksessa neulontataittoa, osana yhteiskuntaa niin menneisyyden kuin nykyisyyden näkökulmista.⁷² Kulttuurianalyysi luo teoreettisen viitekehyksen tutkimukselle, jossa tarkastelen neulontaa yksilö- ja yhteiskuntatason merkityksiltään muuttuvana taitona.

Etnologiatieteissä kulttuurianalyysi on kehittynyt 1980-luvulta lähtien erityisesti ruotsalaisten etnologien Billy Ehnin ja Orvar Löfgrenin ajatusten ja teosten pohjalta. Vuonna 1982 ilmestyneessä teoksessa *Kulturanalys – ett etnologiskt perspektiv* Ehn ja Löfgren pyrkivät kehittämään tutkimusmetodia, jonka avulla voidaan tutkia kulttuurisia malleja ja prosesseja sekä niiden historiallisia rekonstruktioita. Heidän mukaansa etnologisen tutkimusprosessin perusominaisuuteen kuuluu menneen ja nykyisyyden yhdistäminen.⁷³

Kulttuurianalyysi ei ole tarkka tai yksiselitteinen metodologinen oppi, joten se ei tarjoa valmiita malleja tutkimusaineistojen analysoimiseen ja tulkintaan. Menetelmä on ennemminkin tapa katsoa sekä tulkita arkisia, itsestään selvinä pidettyjä asioita teoreettisten käsitteiden, erilaisten näkökulmien ja omintakeisten kysymysten avulla uusin silmin.⁷⁴ Kulttuurianalyttinen tulkinta edellyttää tutkijalta avointa otetta, mielikuvitusta ja luovuutta. Tutkijan on luotettava omaan kokemukseensa ja samalla tarkasteltava tutkimusprosessia kriittisellä otteella, sillä kulttuurianalyysia sovellettaessa empiirisen tutkimuksen ja subjektiivisen tulkinnan raja on häilyvä, eikä ole olemassa kriteerejä, joiden avulla tutkijan tulkinnan ja ”todellisuuden” vertailu olisi mahdollista. Tutkimuksessa on hyväksyttävä se, ettei tulkinnasta tule koskaan absoluuttisen valmista. Tutkimuksen luotettavuuden kriteerit syntyvät oman tieteenalan tuntemisesta, lähteiden selkeästä ja vastuullisesta käytöstä sekä tutkijan refleksiivisyydestä tulkinnan rakentumisessa.⁷⁵

71 Turney 2009.

72 Ehn ja Löfgren 1982, 11; Ehn ja Löfgren 2001, 8; Ehn ja Löfgren 2012, 10.

73 Ehn ja Löfgren 1982, 11.

74 Ehn ja Löfgren 1982, 11, 116; Ehn ja Löfgren 2001, 145.

75 Ehn ja Löfgren 2001, 147, 167–170.

Kulttuurianalyttinen katse mahdollistaa myös hiljaisiksi ja äänettömiksi jäävien arkisten asioiden havainnoimisen ja merkitysten tulkinnan.⁷⁶ Ehn ja Löfgren ovat kiinnittäneen huomiota myös vaikeasti tavoitettavan etnografiaan eli ihmiselämän tuttuihin, lähes näkymättömiin osiin. He kysyvät, mitä tapahtuu silloin, kun näyttää siltä, ettei oikeasti tapahdu mitään. Huomiota herättämättömät toiminnot osoittautuvat lähemmässä tarkastelussa kuitenkin paljon ennalta odotettua hedelmällisemmiksi. Tällaisten toimintojen tutkimisessa Ehn ja Löfgren nostavat esiin kulttuuristen oppimisprosessien (*kulturella läroprocesser*) käsitteen, jonka avulla voidaan kuvata sellaisia ihmisten kehollisen toiminnan, tunteen ja tietoisuuden yhdistäviä kykyjä, jotka toistuvat ihmisten arkisissa toiminnoissa. Tällaisten ilmiöiden ja tapahtumien analysoiminen edellyttää Ehnin ja Löfgrenin mukaan tutkijalta tarkkojen havaintojen tekemisen sekä mielikuvituksen yhdistämistä.⁷⁷

Kulttuurianalyttinen katse soveltuu erityisesti tutkijan omaan yhteiskuntaan sijoituvan tutkimuksen tekemiseen. Tutussa ympäristössä otamme asiat helposti annettuina, kyseenlaistamatta meitä lähellä olevia, itsestäänselvyyksinä pidettyjä näkökulmia ja tapaa nähdä todellisuus. Kulttuurianalyttinen tutkimusote pyrkii katsomaan omaa yhteiskuntaa myös ulkoa päin, etäännyttämään vakiintuneista ajatusmalleista sekä problematisoimaan totutun tavan nähdä arkisia ilmiöitä.⁷⁸ Kulttuurianalyysin avulla voidaan tarkastella kriittisesti sekä kyseenalaistaa ja analysoida perittyjä, vallalla olevia näkökulmia ja stereotypioita.⁷⁹

3.2. Taidon etnografia

Hermeneuttisessa tieteenfilosofiassa ihmisten toiminta nähdään tekojen ja käytäntöjen merkityskokonaisuuksina.⁸⁰ Tutkijan rooli näiden merkityskokonaisuuksien tulkinnassa on keskeinen. Tutkimus ei lähde koskaan liikkeelle tyhjästä tilasta, vaan tutkijalla on aina jonkinlainen esiymmärrys tutkimuskohdetta kohtaan. Esiymmärrys ei kuitenkaan yksin vaikuta siihen, millaiseksi tulkinta lopulta muodostuu, sillä ymmärrys kehittyy ja syventyy tutkimusprosessin aikana. Tätä ennakkokäsitysten, aineistojen ja tulkinnan vuorovaikutteista liikettä kuvataan hermeneuttisen kehän käsitteellä.⁸¹ Tutkijan tulkinta muodostuu lopulta itseään korjaavassa prosessissa, jossa filosofi Ismo Nikanderin sanoin ”muotoaan hakeva ymmärtäminen tekee luonnoksia tulkittavasta asiasta sekä korjaa ja tarkentaa näitä merkitysluonnoksia tulkintaproses-

76 Ehn ja Löfgren 1982, 12; Ehn ja Löfgren 2001, 170.

77 Ehn ja Löfgren 2012, 9; Ehn 2014, 60–61.

78 Ehn ja Löfgren 1982, 11–12; Ehn ja Löfgren 2001, 8.

79 Ehn ja Löfgren 2001, 169.

80 <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:hermeneutiikka>, luettu 8.6.2017.

81 Gadamer 2005, 29–39.

sin edetessä”.⁸² Etnografinen tutkimusprosessi pohjaa epistemologisesti hermeneuttiseen näkemykseen tiedontuotannosta vuorovaikutteisena ja muuttuvana prosessina.⁸³

Kehämäinen eteneminen on luonteenomaista myös etnografiselle tutkimusprosessille, jota on kuvattu vyyhdin ja kutomisen metaforilla: ”tutkija kerii kierteillä olevan vyyhdin napakaksi raportiksi”⁸⁴ tai ”kirjoittaa kangastaan”⁸⁵. Aineiston hankinta ja kartuttaminen sekä analyysi ja tulkinta kulkevat tutkimuksessa rinnakkain, päällekkäin ja lomittain, kietoutuen toisiinsa välillä myös solmukohtina.

Etnografista tutkimusprosessia voi hyvin verrata myös luovaan, ilman ohjetta tapahtuvaan neulontaprosessiin. Aluksi tekijällä on esiymmärrys siitä lopputuloksesta, johon hän haluaa päästä. Neulonnassa käytettävissä olevat langat määrittelevät tutkimuksen lähdeaineistojen tapaan raamit, joiden avulla lopputulokseen päästään. Lankojen jälkeen valitaan materiaaleihin sopivat työvälineet sekä neulos, tutkimuksessa taas menetelmät ja teoria, joiden avulla lähdetään työstämään esiymmärryksen pohjalta syntynyttä tutkimuskysymystä. Usein käy kuitenkin niin, että työ ei etene etukäteen ajatellulla tavalla: silmukoita on liikaa tai liian vähän, värit eivät sittenkään soinnu keskenään yhteen neulospinnan kasvaessa, neulos on liian tiheää, löysää tai muulla tavoin vääränlaista, ja tekniset ratkaisut osoittautuvat toimimattomiksi. Neuloja purkaa työtään ja jatkaa taas eteenpäin uudenlaisten näkemysten ja ratkaisujen kanssa. Samalla tavoin etnografisessa tutkimusprosessissa tutkija analysoi tekemäänsä koko prosessin ajan, tekee arvioita aineiston määrästä, laadusta ja taipumisesta tutkimuskysymyksiin sekä menetelmien sopivuudesta kyseiseen tutkimukseen. Neulojan lailla tutkija purkaa, lisää ja muuttaa tarvittaessa aineistoja, tutkimuksen suuntaa ja menetelmiä prosessin aikana.⁸⁶

Neuletyön tapaan tutkimuksen lopputulos on sidottu työn tekijään, jonka tausta, käsiala sekä valitut lähestymis- ja toteutustavat vaikuttavat keskeisesti työn rakentumiseen. Samalla hyväksytään se seikka, että tutkimuksessa keskeistä ei ole pyrkimys objektiivisen totuuden löytämiseen vaan kyse on tulkinnasta, joka rakentuu aineistojen ja tutkijan vuorovaikutuksesta sekä aineistojen suhteuttamisesta laajempiin yhteyksiin. Tulkinta ei ole kuitenkaan subjektiivista tajunnanvirtaa, vaan määräytyy aineistoista esiin nousevista, ennakkokäsityksiä vasten peilatuista ja tutkimusprosessin aikana syventyneistä ja tarkentuneista merkityksenannoista.⁸⁷ Tulkinta rakentuu läpi tutkimuksen kulkevasta tutkijan oman roolin ja ennakko-oletusten tiedostamisesta, aineistoille esitetyistä kysymyksistä ja kontekstualisoimisesta sekä prosessin aikana havaitun ja opitun kautta käsityksissä ja ymmärryksessä tapahtuneista muutoksista. Näin olleen ymmärrys ja tulkinta tapahtuvat tutkimuskentän ja analyysin välisessä vuorovaikutteisessa ja refleктоivassa prosessissa.

82 Nikander 2002, 65.

83 Esim. Ala-Pöllänen 2017, 19–20; Hämeenaho ja Koskinen-Koivisto 2014, 14.

84 Lappalainen 2006, 15.

85 Salo 1999, 60–62.

86 Etnografisesta tutkimusprosessista ks. esim. Hämeenaho ja Koskinen-Koivisto 2014, 7–31.

87 Gadamer 2005, 32–33.

Etnografia tutkii aina pohjimmiltaan ihmistä sekä ihmisten elämänpiirissä luotuja, koettuja ja elettyjä merkityksiä. Se lisää ymmärrystä siitä, millaista on olla ihminen ja miten erilaiset merkitysverkostot vaikuttavat ihmisenä olemiseen kohteena olevassa kontekstissa.⁸⁸

Esiymmärrykseni tutkimusaihettani, neulontaa, kohtaan on rakentunut koko elämäni ajan. Neulonta on ollut läsnä oleva, arkinen ja itsestään selvänäkin pitämäni taito osana sitä yhteiskuntaa, jossa olen kasvanut ja elänyt. Olen lapsuudestani lähtien nähnyt neulovia naisia ympärilläni ja pyytänyt äitiäni opettamaan minut neulomaan alle kouluikäisenä. Olen neulonut paitsi vapaa-ajalla myös opetuksen piirissä peruskoulussa sekä opiskellessani vaatetusalan artemiksi. Vaihto-oppilasvuotenani mannermainen neulontatapani herätti huomiota, koska Uudessa-Seelannissa neulottiin brittiläiseen tapaan heittämällä. Olen havainnoinut neulonnan arvostuksiin liittyviä muutoksia ihmisten asenteissa, aiheuttanut hämmennystä ja ihastusta lapsilleni neulomillani vaatteilla, joiden neuvolan terveydenhoitaja oletti olevan ”mummon kutomia”. Olen havainnoinut tiedotusvälineissä tapahtunutta muutosta neulonnan uutisoinnissa sekä neuleblogien ja internetissä toimivien neuleryhmien laajuutta ja kasvua. Tämän esiymmärryksen kautta suodattuneena olen katsonut, lähestynyt ja tulkinnut myös tutkimuksen erilaisia lähdeaineistoja.

Nähdessäni ensimmäistä kertaa museoneuleet, oman aikansa ja tekijänsä kädentaidon hiljaiset todistajat konkreettisesti edessäni, mielikuva niiden valmistuksen edellyttämästä taidosta nousi vahvasti mieleeni. En kuitenkaan osannut analysoida, mihin konkreettisiin neuleen ominaisuuksiin tämä mielikuva perustui. Kyse oli omasta, kokemusperäiseen hiljaiseen tietoon perustuvasta tulkinnastani, jota oli vaikea sanallistaa. Tieto, jonka jäljille halusin päästä, lepäsi siten sekä neuleisiin kiinnittyneessä että omassa hiljaisessa tiedossani, joka ilmeni esineen ja minun välisessä vuorovaikutuksessa. Pohtiessani keinoja, joilla pääsisin vielä syvemmin ja konkreettisemmin käsiksi tähän vuorovaikutukseen, heräsi ajatus museoneuleiden toisintojen neulomisesta. Taivoitteena oli kokea neulomisprosessi käytännössä sekä havainnoida ja analysoida sitä paitsi taitoa vaativana prosessina myös valmistusaikakauden neulojan lähtökohdista käsin. Menetelmäksi valikoitui etnografinen tiedonmuodostus ja tulkinta, joka ei pyri objektiivisen totuuden löytämiseen tai pelkkään kulttuuristen ilmiöiden raportoimiseen, vaan toimii aineiston keruun ja tulkinnan välineenä ja joka itsessään rakentaa kulttuurista tulkintaa.⁸⁹

Etnologi Billy Ehn on soveltanut autoetnografista menetelmää artikkelissa, joka käsittelee hänen do-it-yourself -projektiaan. Ehn kirjoittaa työskentelystään harrastelijanikkaroijana kolmesta eri näkökulmasta ja erilaisesta kertojan roolista. Näistä ensimmäisessä Ehn tarkastelee tapahtumia dokumentaarisella otteella kuvaten ulko-kohtaisesti sitä, millaisia teknisiä toimenpiteitä työskentelyyn sisältyi. Toinen, kaukokirjalliseen tyyliin kuvaileva versio on kertomus alter-egona toimineen Georgen

88 Gay y Blasco ja Warde 2007, 187.

89 Foltz ja Griffin 1996, 302; Heewon 2008, 141.

työskentelystä, ja siinä kuvataan tekemistä subjektiivisena kokemuksena ja myös siihen liittyviä tunteita sekä työskentelyn synnyttämää ilmapiiriä. Kolmas lähestymistapa on analyttisellä akateemisella otteella kirjoitettu kuvaus tekemisestä. Siinä Ehn analysoi aikaisempia kuvauksia sekä tulkitsee tekemistä sosiaalisena ja kulttuurisena tapahtumana. Eri näkökulmat toimivat työvälineinä käsityössä ilmenevän, hiljaisen ja kokemuseräisen tiedon sanallistamisessa. Ehn löytää myös yhtäläisyyksiä käsityön teon ja autoetnografisen tutkimusmenetelmän soveltamisen välillä.⁹⁰

Käsityötieteessä Anna Kouhia on tutkinut tämän päivän nuoren käsityöharrastajan omaan tekemiseen liittämiä merkityksiä, kokemuksia sekä identiteettiä käsityöntekijänä autoetnografisen elokuvan keinoin. *Crafts in my life* -lyhytelokuvaa varten Kouhia valitsi itselleen tärkeän käsityötekniikan, neulomisen. Villasukkien neulomisen Kouhia liittää sekä nykyajassa esiintyvään *do-it-yourself* -ilmiöön kuin myös nostalgiseen mummomaiseen käsityöhön. Autoetnografisen lyhytelokuvan keskiössä ei ollut työprosessin dokumentoiminen, vaan refleksiivinen, herkkä ja kertomuksellinen ote tutkittavaan ilmiöön. Menetelmä tarjosi välineen kertoa harrastuksessa sisällä olevan tekijän kokemuksista ja käsityöntekemisen subjektiivisista merkityksistä.⁹¹

Oma tutkimusmenetelmäni lähestyy autoetnografiaa siinä, että käytän lähtökohtana omia kokemuksiani ja kuvaan niiden kautta kulttuurissa olevia ilmiöitä yleisellä tasolla. Tutkijan roolina on tällöin olla sekä tutkimuksen kohde että tulkitsija. Tutkijan henkilökohtainen näkökulma on läsnä jokaisessa prosessin vaiheessa, niin aineiston keruussa ja valinnassa kuin analyysissä ja tulkinnessa.⁹² Lähtökohtani ei kuitenkaan ollut tutkia itseäni neulojana, vaan toimia välineenä tuottamaan tutkimusaineistoa ennakkoon määrittelemistäni lähtökohdista. Harrastajaneulojana olisin valinnut toisenlaisia neuletöitä tehtäväkseni kuin museoneuleiden toisinnot. Toisaalta tutkijan persoonalla on aina vaikutusta tutkimusaiheen sekä lähdeaineistojen valintaan ja tulkintaan. Tutkija on aktiivinen toimija ja kokija etenkin silloin, kun kyseessä on hänelle läheinen aihe tai omaan yhteisöön sijoittuva tutkimus. Kenttä- ja tutkimustyö ovat samalla tutkimusmatka itseän.⁹³

Aistien, kehollisuuden ja tunteiden väliset yhteydet sekä niiden vaikutus kulttuurin toiminnallisuuteen ja kokemuseräisyyteen on tiedostettu kulttuurianalyttisessä kansatieteellisessä tutkimuksessa.⁹⁴ Aistit ja kehollisuus ovat keskeisiä myös neulontaprosessissa sekä sen aikana ilmenevissä kokemuksissa ja tunteissa. Aistietnografisen tiedontuotanto pohjaa aistikokemusten ja kehollisen kokemusmaailman havainnointiin. Ympäröivään todellisuuteen reagoiva keho itsessään toimii tietolähteenä ja havainnoimalla kehollisia reaktioita ja tuntemuksia on mahdollista tulkita omaa tai

90 Ehn käyttää termiä "working knowledge", jonka olen kääntänyt tässä yhteydessä termillä kokemuseräinen tieto (Ehn 2011).

91 Kouhia 2016, 40–43, 52–54.

92 Ehn 2011, 53; Heewon 2008, 140.

93 Ruotsala 2005, 47–48.

94 Esim. Frykman 2012; Tiili 2016.

samaistua toisten ihmisten kokemusmaailmaan sekä löytää väyliä heidän elämänsä, arvojensa ja kokemustensa ymmärtämiselle.⁹⁵

Aisteista käsiin ja sormien kautta välittyvä materiaalin tuntu on keskeistä käsityön tekemisessä.⁹⁶ Neulottaessa kehon ja käsiin asento, neulottava lanka sekä puikot vaikuttavat neulontakokemuksen muodostumiseen. Vaikka neulominen on mahdollista ilman näköaistia, on visuaalisella informaatiolla kuitenkin merkitystä esimerkiksi monimutkaisten kuvioiden valmistuksessa. Erilaisten värien ja kuvioiden aistiminen liittyy neulonnan tuottamaan mielihyvän kokemukseen.⁹⁷ Materiaalin tuoksulla ja neulonnan äänimaailmalla on vähäisempi merkitys neulonnassa. Kuitenkin lankaan kiinnittyneet hajut ja tuoksut sekä esimerkiksi metallipuikoista lähtevä ääni voidaan tilannekohtaisesti kokea joko positiivisina tai negatiivisina ominaisuuksina.

Tutkijana toiveeni oli päästä museoesineiden ulkoisella havainnoinnilla tuotettua tietoa syvemmälle. Neulomisesta löytyi väylä lähestyä neuleissa ilmenevää hiljaista tietoa. Neulontatekniikkana käytin mannermaista neulontatekniikkaa, joka on aina ollut tapani neuloa.⁹⁸ Pyrkimyksellä eläytyä museolapasten neulojan kokemus- ja aistimaailmaan tavoittelin ymmärrystä siitä, millaista taitoa niiden neulominen on edellyttänyt sekä miltä kehollinen neulomisprosessi on tuntunut. Samalla havainnoin väistämättä neulontaprosessia omista lähtökohdistani. Ennalta määrättyjen, ei henkilökohtaisista lähtökohdista valittujen neuleiden valmistaminen lisäsi ymmärrystä itsestäni neulojana sekä avasi niitä merkityksiä ja tunteita, joita omaan neulontaaani liittyy. Tältä osin tutkimusprosessista tuli autoetnografinen. Omien kokemusteni kautta mahdollistui myös vapaaehtoisen harrastusneulomisen sekä ennalta määrätyn velvoiteneulomisen vaikutuksen tulkinta siitä, kuinka erilaisina erilaisista lähtökohdista tapahtuvat neulontaprosessit voi kokea.

Tutkimukseni pohjaa etnografiseen tiedontuotantoon ja tutkimusmenetelmään, jossa yhdistyy auto- ja aistietnografiasta saatuja vaikutteita. Kutsun tutkimuksessa käyttämäni etnografista tiedonmuodostustapaa ja aineistojen tulkintaa taidon etnografiaksi. Taidon etnografiassa tutkimusaineistojen tietopohja sisältää sekä sanallistettua että hiljaista tietoa. Tulkinta muodostuu tämän tietopohjan sekä tutkijan välisessä vuorovaikutuksessa.

3.3. Sanallistettu tieto

Kirjoitettu ja puhuttu tieto

Sanallistettu tieto on tietoa, joka pystytään ilmaisemaan kirjoitettuna tai puhuttuna kielellä. Monet varhaiset historiateokset on kirjoitettu suullisen perimätiedon sekä haas-

95 Pink 2009, 6–7, 26–28, 97–98.

96 Esim. Siivonen 2008, 59–60.

97 Esim. Corkhill et al. 2014.

98 Mikäli olisin hallinnut heittämällä neulomisen, olisi ollut mielenkiintoista tarkastella näiden kahden erilaisen neulontatavan vaikutusta neulontakokemukseen museolapasten toisintojen valmistamisessa.

tattellemalla hankittujen tietojen pohjalta. Suullisesti siirtyvää tietoa pidettiin kuitenkin epäpäteväenä tiedontuottamisen tapana 1800-luvun lopun tiedemaailmassa. Sen mahdollisuudet tutkimusaineistoina alettiin hyväksyä angloamerikkalaisissa tiedeyhteisöissä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. *Oral history* -tutkimus vakiinnutti asemansa länsimaaisessa akateemisessa maailmassa 1940-luvulla, jolloin alettiin tutkia etenkin aikaisemmin sivuun jääneiden ”tavallisten” ihmisten, perheiden sekä erilaisten yhteisöjen elämää heitä haastatteleamalla.⁹⁹ Näin kerätty tieto edustaa usein virallisen, viranomaisten muotoileman tiedon rinnalla niin sanottua toista tietoa, ja siksi sen luotettavuus tutkimusaineistona on kyseenalaistettu arvoltaan vähäisenä, epäluotettavana ja yksipuolisena.¹⁰⁰

Suomalaisessa monitieteellisessä tutkimuksessa tietoa, joka sisältää haastattelumenetelmien tallennetun suullisen historian lisäksi myös tekstien muodossa tallennettua tietoa, on kuvattu käsitteellä muistitieto.¹⁰¹ Erilaisten keruukilpailuiden sekä kyselyiden kautta kirjoitetussa muodossa tuotetut arkistoaineistot ovat olleet keskeinen osa suomalaisen muistitietotutkimuksen piiriin kuuluviksi määriteltyjä lähdeaineistoja.¹⁰² Muistitietotutkimuksen lähtökohtia tarkastelleet Fingerroos ja Haanpää toteavat, että Suomessa muistitietotutkimuksen kenttä on käytettyjen aineistojen näkökulmasta poikkeuksellisen laaja ja se voidaan ymmärtää myös menneisyyden esittämisen tavaksi tai metodiksi.¹⁰³

Muistitiedon problematisointi etnologisen tutkimuksen kohteena ja aineistona on laajentunut ja monipuolistunut 1990-luvulta lähtien.¹⁰⁴ Etnologi Pirjo Korkiakangas luonnehtii etnologiaa arkielämän tutkimukseksi, jossa huomio keskitetään myös tutkimuksen valtavirrasta syrjään jääneiden ihmisryhmien elämään ja kokemuksiin. Hän nostaa muistitiedon merkityksen 1990- ja 2000-lukujen etnologisessa tutkimuksessa erityisesti vaiettujen asioiden ja huomiotta jääneiden ihmisryhmien, yksilötason kokemusten ja äänen esiin nostajana historiallisissa käännekohtissa.¹⁰⁵ Kansatieteilijä Hanna Snellman on Göteborgin seudulle 1960–1970-lukujen muutto liikkeen seurauksena syntynyttä suomalaisyhteisöä koskevassa tutkimuksessaan antanut elämäkertahaastatteluihin pohjaavan äänen vähemmistöryhmälle.¹⁰⁶ Kysely- ja haastatteluaineistoihin pohjaavia naisten näkökulmia ovat kansatieteessä nostaneet esiin Hilikka Helsti kotisynnytyksiä käsittelevässä väitöskirjassaan¹⁰⁷ ja Pia Olsson lottia sekä maaseudun naisia koskevissa tutkimuksissaan¹⁰⁸. Maria Vanha-Similä on tutkinut väitöskirjassaan Forssan tehdasyhteisön 1950–1970-lukujen lapsiperheiden arkea, jossa isien rooli korostui kyseisellä aikakaudella tavanomaista aktiivisempana.¹⁰⁹

99 Sharpless 2007, 9–28.

100 Fingerroos ja Haanpää 2006, 32; Fingerroos ja Peltonen 2006, 11–12; Leimu 2005, 87; Ukkonen 2000, 13.

101 Fingerroos ja Peltonen 2006, 8–9.

102 Fingerroos ja Haanpää 2006, 27; Pöysä 2006, 221.

103 Fingerroos ja Haanpää 2006, 27, 43.

104 Korkiakangas 2005, 130; Korkiakangas 2006, 120–121; Fingerroos ja Haanpää 2006, 25–30.

105 Korkiakangas 2006, 124–125, 130–131.

106 Snellman 2003b.

107 Helsti 2000.

108 Olsson 1999; 2011.

109 Vanha-Similä 2018.

Folkloristi Jyrki Pöysä on kiinnittänyt huomiota suullisesti ja kirjallisesti tuotettujen aineistojen esitysmuotojen erilaisuuteen sekä erojen vaikutukseen niiden tulokinnassa. Tiedon tuottamisen tilanne sekä tallentamisväline vaikuttavat siihen, millaiseksi aineisto lopulta muodostuu.¹¹⁰ Kirjoittajan muistelu tapahtuu yksityisesti, ilman ohjaavaa vuorovaikutusta haastattelijan kanssa. Ulkopuolisten kysymysten ja keskustelun tuoman interaktiivisen palautteen puuttuminen mahdollistaa haastattelutilannetta vapaamman tulokinnan kysymyksistä tai teemasta. Kirjoitustilanne on itseohjautuva ja kirjoittaja voi halutessaan muuttaa, täydentää tai poistaa tekstiään useana kertana tapahtuvan prosessin aikana.¹¹¹ Menneisyyteen palaava kirjoittaja on myös voinut kirjoittaa omakohtaisten muistojensa lisäksi muilta kuultuja asioita.¹¹²

Kyselyaineisto ei kuitenkaan ole puhtaasti vastaajan lähtökohdista tapahtuvaa yksityistä muistelua, koska kirjoittaja vastaa hänelle esitettyyn kysymykseen, ja siten esittäjän ja vastaajan välille syntyy epäsuora dialogi.¹¹³ Julkisissa keruukyselyissä esitetyt kysymykset ohjaavat vastauksista välittyvää tietoa sekä sitä, miten vastataan.¹¹⁴ Toisten laatimia kyselyaineistoja käyttävällä tutkijalla ei ole mahdollisuutta osallistua tähän keskusteluun, sillä valinnat siitä, millaista dialogia aineistosta rakentuu, on tehty jo aikaisemmin. Kysymysten laatija, kysymyksiin vastaaja ja aineistoa analysoiva tutkija tuovat tällöin jokainen oman kerroksensa tiedon prosessoimiseen.¹¹⁵

Analyyssissä tekstiä on tulkittava sen omista lähtökohdista käsin ja esitettävä kysymyksiä, joihin teksti pystyy vastaamaan. Aineistoon on tutustuttava koko laajuudessaan ennen kuin siitä voi rajata suppeamman tutkimusaineiston. Tutkijan valinnat, tutkimuskysymykset sekä tutkijan persoona ja teoreettinen herkkyyks vaikuttavat paitsi lopullisen tutkimusaineiston muodostumiseen myös tekstin sävyyn ja tulkintaan.¹¹⁶

Tarkasteltaessa kyselyiden, haastattelujen ja muilla tavoin tuotettujen kirjallisten tai suullisten aineistojen tiedon luonnetta, on kyseessä sanallistettu tieto. Pirjo Korkiakankaan mukaan näin tuotettu tieto on kuulunut kiinteästi kansatieteellisen tutkimuksen lähdeaineistoihin ja tutkimuskohteisiin tieteenalan koko olemassaolon ajan.¹¹⁷ Tuon tutkimuksessani sanallistetun tiedon käsitteen vakiintuneen muistitiedon käsitteen rinnalle. Sanallistettu tieto on mahdollista ilmaista suullisesti tai kirjallisesti, ja se voi pohjata ihmisten muistiin ja muistoihin, mutta myös kokemuksiin, havaintoihin, aistimaailmaan ja tunteisiin. Tutkimukseni tietopohja sisältää sanallistetun tiedon lisäksi vaikeasti sanallistettavaa, hiljaista tietoa. Sanallistettu ja hiljainen tieto ovat molemmat läsnä taidon etnografiassa, jolla tulkitseen tutkimuksen aineistoja.

110 Pöysä 2006, 221–222.

111 Pöysä 2006, 228–231.

112 Lakomäki et al. 2011, 20.

113 Korkiakangas 1996, 101; Olsson 2014, 67.

114 Lakomäki et al. 2011, 20–21.

115 Kotilainen 2014, 158, 168–169.

116 Lakomäki et al. 2011, 9, 16.

117 Korkiakangas 2006, 120.

Kyselyitä keräämällä

Kyselyt ovat luonteeltaan sanallistettua tietoa. Ne pohjaavat tavallisesti tiedonantajan omaan, tosinaan toisten ihmisten muistiin ja kokemuksiin, jotka hän on tallentanut tekstin muodossa. Erilaisten keruukilpailujen sekä kyselyiden luonteelle on keskeistä se, että ne pohjautuvat pyydettyyn kirjoittamiseen ja niiden aihe on valmiiksi rajattu. Jyrki Pöysän mukaan kirjallisen aineiston keruu edellyttää oletusta lukevasta ja kirjoittavasta kansasta, jolla on kyky kirjoittaa omia tai haastattelemalla suullisesti saamiaan tietoja ylös. Tämä mahdollistaa vastaajan henkilökohtaisen kokemuksen kuvaamisen ilman suoraa yhteyttä kerääjän ja tiedonantajan välillä. Kirjoitustaidon lisäksi tarvitaan vastaajien motivaatio ja halukkuus tuottaa tekstiä kyselyn tai keruun organisoineen tahon tarpeisiin.¹¹⁸ Kyselyt onkin usein toteutettu juuri keruukilpailuina, sillä palkintojen ja julkisuuden ajateltiin kannustavan ja motivoivan vastaajia henkilökohtaisen kiinnostuksen ja ”pelastustyön” kaltaisen perinteen dokumentoinnin ohella.¹¹⁹

Monilla muistiorganisaatioilla on ollut aktiivisen keruutoiminnan vuosina vakituinen vastaajaverkosto, jolle kyselyt on lähetetty. Tilapäinen vastaajaverkosto on muodostettu yksittäistä kyselyä varten, jolloin kohderyhmä voi olla myös tarkoituksenmukaisesti rajattu aiheen mukaisesti tai kohdennettu esimerkiksi jollekin ammattiryhmälle. Tiedotusvälineissä julkaistulla teemakirjoituspyynnöllä on mahdollista tavoittaa vastaajiksi kyseisen aiheen kannalta keskeisiä henkilöitä.¹²⁰

Kyselyaineistoilla kerättyjen ja tarkoituksellisesti tuotettujen aineistojen arvona on vielä myöhemminkin pidetty sitä, että ne ovat määrällisesti runsaita ja tavoittavat sellaisia kiinnostavia arkielämän yksityiskohtia, joista ei muuten voisi saada tietoa. Toisaalta vanhoja kyselyaineistoja käytettäessä niiden puutteena voidaan pitää sitä, ettei mahdollisuutta täsmentävien ja syventävien kysymysten tekoon enää vuosikymmenten jälkeen ole.¹²¹ Jyrki Pöysä onkin painottanut sitä, että tämän kaltaisten vastausten lähdekriittisessä analysoinnissa on keskeistä vertailla ja kontekstualisoida vastauksia muiden aineistojen avulla.¹²²

Suomen kansallismuseon yhteydessä toiminut, aluksi Seurasaarisäätiön ja Kansallismuseon yhteinen keruuarhivo aloitti säännöllisen toimintansa Kansallismuseon viisikymmenjuhlavuotena 1956, jolloin myös Seurasaarisäätiö perustettiin. Keruuarhivo harjoitti kyselytoimintaa kansankulttuurin ilmiöiden kartoittamiseksi vuosina 1956–1996, joiden aikana julkaistiin 314 kyselyaihetta 41 kyselylehdessä.¹²³ Kyselyiden julkaisukanavana toimi aluksi Seurasaari-lehti vuosina 1957–1974 ja myöhemmin, vuosina 1975–1996, sen jatkajana seurasi Museoviraston kyselylehti. Molemmat

118 Pöysä 2006, 223–228.

119 Leimu 2005, 83; Lönnqvist 2016, 43, 45.

120 Leimu 2005, 83–85; Lönnqvist 2016, 45.

121 Kotilainen 2014, 158, 168–169; Leimu 2005, 77.

122 Pöysä 2006, 233.

123 Olsson 2014, 65, 69.

kyselylehdet julkaistiin myös ruotsinkielisinä.¹²⁴ Kyselyt on toteutettu keruukilpailuina, joiden palkintoina jaettiin muun muassa Kansallismuseon omistuskirjoituksella varustettuja pöytähopeita, kirjoituskoneita ja kameroita.¹²⁵ Nykyisin kansatieteellisen keruuarkiston aineisto on osa Museoviraston arkistoa.¹²⁶

Keruuarkisto on institutionaalisenä muistiorganisaationa vaikuttanut toiminnallaan siihen, kuinka kulttuuriperintö on ymmärretty ja kuinka sitä on rakennettu.¹²⁷ Aineistonkeruun alkuaikoina taustalla vaikuttivat tavoitteet katoavan elämäntavan ja ilmiöiden dokumentoinnista sekä kartografisen metodin mukaisesta, suomalaisen kulttuurin alueellisten erikoispiirteiden ja perinnealueiden kartoittamisesta, jolloin myös ilmiön yleisyydestä tai harvinaisuudesta saatiin ”faktatietoa”.¹²⁸ Tämä lähtökohta on vallitseva myös osassa tämän tutkimuksen lähdeaineistoja, sillä joidenkin kyselyjen kysymyksenasetteluissa painottuu alueellinen näkökulma.

Keruuarkiston perustamiseen vahvasti vaikuttanut Kansallismuseon kansatieteellisen osaston intendentti Niilo Valonen korosti aineistonkeruussa vastaajaverkostoa ja sitä seurannutta vastausten laajuutta monipuolisen kuvan luomiseksi sekä tietojen ”sisäisen kontrollin” toteuttamiseksi, jolloin ristiriitaisten tai toisistaan poikkeavien tietojen osalta olisi mahdollista tehdä tarkentavia jatkokysymyksiä. Valonen painotti lisäksi kontekstietojen keruun tärkeyttä, joka oli ollut puutteellista varhaisempien kansatieteellisten esinekeruiden yhteydessä. Kansallismuseon keruuarkiston työllä katsottiin siten olevan mahdollista täydentää aineelliseen kulttuuriin liittyviä kontekstietoja, niihin liittyvää sanallistettua tietoa tallentamalla.¹²⁹

Kyselylehtien toimituskunta ja yksittäisten kyselyjen laatijat kysymysten esittäjinä ovat päättäneet niissä esitetyt aiheet ja näkökulmat, jotka ovat usein olleet varsin yksityiskohtaisia. Kyselyiden lähtökohtana on voinut olla museokokoelmista tai tutkijan omista tutkimusintresseistä nousseita kysymyksiä. Tutkijan esiymmärrys on monissa tapauksissa sisäankirjoitettu kysymyksiin, jotka voivat olla luonteeltaan johdattelevia.¹³⁰ Aiheeltaan rajattujen kyselyn laatiminen on aina kuitenkin edellyttänyt esitutkimusta. Kyselyiden avulla Kansallismuseolla oli mahdollisuus paitsi täydentää museoesineisiin liittyviä tietoja myös täydentää konkreettisesti esine- ja kuvakokoelmiaan.¹³¹

Kyselylehdet ja niiden kysymyksenasettelu heijastavat laajemmin oman aikakautensa kansatieteellisen tutkimuksen käytänteitä, jotka kytkeytyivät paljolti kuvaan yhtenäisestä maaseutuvaltaisesta yhteiskunnasta. Perinteellä tarkoitettiin vielä 1960-lu-

124 Korkiakangas et al. 2016, 12. Kansallismuseon piirissä oli harjoitettu kansatieteellistä kyselytoimintaa ja perinteenkeruuta (esimerkiksi U. T. Sirelius 1912 ja 1914; Ilmari Manninen 1917 ja 1930 sekä T. I. Itkonen 1945) jo ennen vakituisen kyselytoiminnan alkamista (Lönnqvist 2016, 41; Olsson 2014, 67–68).

125 Esim. Seurasaari 1966, 6, 8; Seurasaari 1972, 18.

126 <http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/arkistot/kansatiede>, luettu 19.9.2016.

127 Olsson 2014, 65.

128 Snellman 2003a, 57; Snellman 2014, 240–246.

129 Lönnqvist 2016, 40–42, 49.

130 Korkiakangas et al. 2016, 15.

131 Lönnqvist 2016, 48–49.

vulla maaseudun kulttuuria. Agraarielämään ja siihen liittyvään materiaaliseen kulttuuriin liittyvät kysymykset olivat hallitsevia kyselyaineistossa aina 1980-luvulle, jonka kuluessa aiheiden teemat laajenivat ja vastausohjeissa siirryttiin ilmiöiden vapaamuotoiseen kuvaamiseen.¹³² Epäsäännöllinen, lähinnä Kansallismuseon näyttelyihin liittyvä, internetissä toteutettu kyselytoiminta on jatkunut 2000-luvulla.¹³³

Seurasaarisäätiön ja Museoviraston kyselyiden koko Suomen kattaneeseen kiinteään vastaajaverkostoon kuului lisäksi joitakin muissa maissa asuvia, suomalaistaustaisia vastaajia, joita kutsutaan kyselyjen yhteydessä ”ulkosuomalaisiksi”. Verkoston enemmistö edusti maaseudun maanviljelijäväestöstä, mutta mukana oli myös kaupunkilaisia sekä muiden ammattikuntien edustajia kuten kotiseutuaktivisteja, opettajia, virkamiehiä ja käsityöläisiä. Työläiset olivat selvänä vähemmistönä vastaajien keskuudessa.¹³⁴

3.4. Esineistä välittyvä tieto

Esinekeruun ja tutkimuksen vuorovaikutus

Aineellisen kulttuurin tutkimus on kietoutunut syvälle kansatieteen tutkimustraditioon.¹³⁵ Kansatieteellinen esinetutkimus ja museotyö, Kansallismuseon osalta etenkin kansatieteellisten museokokoelmien kartuttaminen, kulkivat rinnakkain aina 1960-luvulle saakka.¹³⁶ Kansatieteen eri aikakausien tutkimusnäkökulmien painotukset ovat osaltaan vaikuttaneet museon kokoelmapolitiikkaan, valikoituihin esineisiin sekä niiden luokittelukriteereihin.

Museoon päätyessään esine poistuu käytöstä ja saa uuden merkityksen museoesineenä, jota arvostetaan, koska sen säilyttäminen on koettu merkitykselliseksi kulttuuriperintöä tallentavan organisaation taholta. Tallennustyössä tehtyjen valintojen kautta museokokoelmat rakentavat osaltaan kuvaa kulttuuriperinnöstä, ja siksi on syytä tarkastella myös kokoelmien kertymistapaa. Toisin sanoen voidaan kysyä, kuinka ja kenelle kulttuuriperintöä on tallennettu ja millaista kuvaa museokokoelmat välittävät neulontataidosta.

Valitsin Suomen kansallismuseon kokoelmat tutkimusaineistoksi, koska ne muodostavat ajallisesti sekä valtakunnallisesti kattavan kokoelman. Kansallismuseon esi-neaineistosta löytyi tutkimukselle riittävän laaja lähdeaineisto, jota ei työn rajauksen vuoksi ollut tarkoituksenmukaista täydentää muiden museoiden kokoelmilla.

¹³² Lönnqvist 2016, 46; Olsson 2014, 65, 68, 84.

¹³³ Lönnqvist 2016, 44.

¹³⁴ Lönnqvist 2016, 44–46, 50; Olsson 2014, 83.

¹³⁵ Esim. Kiuru 2001, 63; Nieminen et al. 2011, 7–8.

¹³⁶ Esim. Korhonen 1999a, 19–20; Sääskilahti 1997, 70.

Suomen kansallismuseo -nimitys otettiin virallisesti käyttöön vuonna 1917.¹³⁷ Sitä ennen, vuodesta 1894 alkaen, museo toimi Valtion historiallisena museona, johon oli yhdistetty Helsingin yliopiston historiallis-kansatieteellisen museon, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Suomen Muinaistieteellisen toimikunnan sekä Ylioppilasosakuntien kansatieteellisen museon kokoelmat.¹³⁸ Vuonna 1831 perustettuun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan lahjoitetut esineet oli jo aikaisemmin, vuonna 1867, annettu Yliopiston museoille.¹³⁹

Kansatieteellisen kokoelman esineet ovat ensisijaisesti talonpoikaisesineistöä, sillä porvariston ja aateliston esineet on tallennettu historiallisiin kokoelmiin. Perusta kyseiselle jaottelulle luotiin 1800-luvulla kansallista museolaitosta luotaessa. Historialliset ja poliittiset murrokset vaikuttivat yhdessä teollistumisen ja kansainvälisten aatevirtausten kanssa suomalaisen kansallisuusliikkeen ja voimistuneen isänmaallisuuden heräämisen taustalla. Käytännössä tämä ilmeni muun muassa kielipoliittisina tavoitteina sekä suomalaisen kansankulttuurin tallentamisena. Kansan menneisyyden tutkiminen ja tallentaminen koettiin tärkeänä kansallisten juurten etsimisessä ja identiteetin luomisessa sekä niiden säilyttämisessä tuleville sukupolville.¹⁴⁰

Kansatieteessä vallitsi varhaisten museokokoelmien keräämisajankohtana luonnontieteistä omaksuttu evolutionismiin ja typologiseen metodiin perustuva tutkimussuunta. Lähestymistapa näkyy museokokoelmiin pohjaavissa kansatieteellisissä teoksissa, kuten U. T. Sireliuksen *Suomalainen kansankulttuuri*, jossa kansatiede jaoteltiin aineelliseen ja henkiseen kulttuuriin. Esineet ja ihmisen muovaava aineellinen kulttuuri nähtiin tarinoista, tavoista ja uskomuksista erillisinä kulttuurin ilmentyminä, joita tutkittiin toisistaan irrallisina. Aineellisen kulttuurin tutkimuksen keskiössä olivat esineet ja niiden valmistusmateriaalit. Raaka-aineiden muokkaaja, sen esineeksi valmistanut ihminen, tuotoksen käyttäjä ja merkityksellistäjä, jäi esineiden luonnontieteistä omaksutun evolutionistisen luokittelutavan varjoon. Esineet ikään kuin elivät omaa elämäänsä ja niiden typologiseen sukupuuhun kuului eläinlajien tapaan eri kehitysasteita ja alalajeja. Oman sisäisen kehityksensä lisäksi esineitä tulkittiin vertailevan etnografian metodin mukaisesti kulttuurin eri kehitysasteiden heijastajina. Esineiden avulla uskottiin voitavan selvittää eri kansojen ja ”kansallisten heimojen” kulttuurikehityksen ketjuja.¹⁴¹

Esineiden tutkiminen tarkoituksenmukaisuuden eli funktionalismin näkökulmasta valtasi alaa kansatieteellisessä tutkimuksessa 1930-luvulla. Esineen käyttötarkoi-

137 Mikko Härön mukaan museo nimitettiin vuonna 1917 Suomen kansallismuseoksi, mutta nimi oli ollut epävirallisessa käytössä jo aikaisemmin (Härö 2010, 135). Kansallismuseon Kokoelmakäsikirjassa (2014) mainitaan vuotta aikaisempi nimityksen käyttöönottovuosi: ”Museosta jo aikaisemminkin käytetty nimitys kansallismuseo tuli virallisesti käyttöön, kun sen kokoelmat avattiin yleisölle 31. tammikuuta 1916.”

138 Mikko Härö mainitsee Valtion historiallisen museon perustamisvuodeksi 1893 (Härö 2010, 135). Suomen kansallismuseon kokoelmien historia ulottuu osittain 1700-luvulle, Turun akatemian kokoelmiin. Ensimmäinen säilynyt kokoelmaluettelo on vuodelta 1828. Kokoelmakäsikirjassa käytetään nimitystä Yliopiston historiallis-etnografinen museo. (Kokoelmakäsikirja, Kansallismuseo 2014).

139 Kokoelmakäsikirja, Kansallismuseo 2014.

140 Kiuru 1999, 222; Kostet 2010, 25; Sääskilahti 1997, 69–71.

141 Korhonen 1999a, 12–13; Sirelius 1916, 224–228.

tuksen rinnalle nousivat kysymykset valmistajasta, valmistustekniikasta, muodosta ja koristelusta sekä levinneisyydestä. Saksalainen Torsten Gebhardt ja tanskalainen Axel Steensberg veivät vanhojen työkalujen käytön kokeilun myös käytännön tasolle.¹⁴² Kansallismuseon kokoelmiin hankituista lapasten kontekstitiedoissa ensimmäinen maininta valmistajasta on vuodelta 1921. Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelystä¹⁴³ ostetuissa lapasissa on tieto valmistajasta, mutta muista vuosikymmenen aikana tallennetuista lapasista se puuttuu. Järjestelmällinen valmistajan nimen kirjaaminen museolapasten kontekstitietoihin on alkanut 1930-luvulla.

Kansatieteilijä Kustaa Vilkkuna kritisoi 1950-luvulla typologiaan pohjautuvaa tutkimusmenetelmää siitä, että se keskittyi lähes yksinomaan juhlaesineistön tarkastelemiseen ja sivuutti arkielämän esineistön. Tämä näkyi myös museokokoelmissa, joihin oli tallennettu pääasiassa ”kansan taidetta” edustavia esineitä. Arjen toimintojen ymmärtämiseksi olisi Vilkkunan mukaan tutkittava juhlaesineistön sijaan tarkoituksenmukaisia, yleensä koristelemattomia tarve-esineitä ja tuotantovälineitä.¹⁴⁴

Tutkimusaineistona olevien neuleiden osalta ainoastaan morsius- ja sulhaskintaat ovat varmuudella juhlaikäyttöön valmistettuja asusteita. Toisaalta yksiselitteisesti arkitai työikäyttöön valmistettuja käsiteitä ovat ainoastaan hylkeenpyytäjän pukuun kuuluneet lapaset sekä karvakintaat. Tämä herättää kysymyksen siitä, onko kokoelmiin tallennettu lähtökohtaisesti neuleita, jotka ovat erottuneet visuaalisen olemuksensa osalta arkikäytössä olevista lapasista.

Kansatieteellinen esinetutkimus eli Suomessa vahvana aina 1960-luvulle asti, jolloin tutkijoiden kiinnostus alkoi suuntautua ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Esineillä ja aineellisiin kulttuurituotteisiin sidotulla kansatieteellä ei nähty olevan roolia ihmisiä ja yhteisöjä tarkastelevassa tutkimuksessa.¹⁴⁵

Esineistä tuli 1960- ja 1970-luvuilla sellainen kulttuurintutkimuksen sarka, jota yhteiskunnasta tai vuorovaikutuksesta kiinnostunut tutkija ei missään tapauksessa halunnut kyntää, koska esinetutkimuksessa ei hahmotettu ihmistä ja inhimillisiä suhteita eikä se koskenut omaa aikaa. Esinetutkimus koettiin vanhanaikaiseksi.¹⁴⁶

Esinetutkimuksessa tapahtunut käänne näkyy Kansallismuseon lapaskokoelmassa. Neulottuja lapasia ei enää kerätty systemaattisesti tutkijoiden toimesta, vaan kokoelmiin tulleet neuleet on saatu sattumanvaraisina lahjoituksina.

142 Korhonen 1999a, 19–20.

143 Kinnas on Itä-Suomessa käytetty villakäsineen nimitys, lapasen synonyymi (Vuorela 1981, 170).

144 Vilkkuna 1958, 14–16. E. N. Setälä oli jo vuonna 1926 esittänyt aineellisen kulttuurin tuotteiden olevan ihmisen sisäisen toiminnan näkyviä ilmaisuja, sisäisen toiminnan kehittäessä ihmistä. Typologinen näkökulma eli kuitenkin vahvasti, eivätkä Setälän ajatukset tehneet tuolloin läpimurtoa. (Setälä 1926, 1; Knuuttila 2006, 34–35; Sääskilahti 1997, 40–42.)

145 Korhonen 1999a, 22–23.

146 Korhonen 1999a, 22.

Uudemman esinetutkimuksen, laajemmin ilmaistuna aineellisen tai materiaalisen kulttuurin tutkimuksen,¹⁴⁷ keskiöön on noussut kiinnostus ihmisten ja esineiden välisistä suhteista. Nykyisin aineellinen kulttuuri nähdään keskeisenä osana ihmisten kokemusmaailmaa ja siihen liittyviä merkityksiä, jotka ovat kuitenkin aina kontekstisidonnaisia ja muuttuvia, sillä esine itsessään ei luo merkityksiä. Ihmisen vaikutuksesta syntynyt aineellinen maailma onkin ymmärrettävä kulttuurisen ja historiallisen ulottuvuuden sisältävänä ilmiönä. Esineet eivät kuitenkaan ole pelkkiä välineitä tai kohteita, vaan myös niillä itsessään on merkitystä ja toimijuutta sillä toimintakentällä, jolla ne on valmistettu tai jossa niitä käytetään. Materiaalinen ympäristö ja yksittäiset esineet ovat siten näennäisen passiivisessa ja rutiininomaisessa roolissa, mutta tarkemmin havainnoituna niillä on aktiivinen, ihmistä ja kulttuuria ohjaava ja muokkaava ulottuvuus.¹⁴⁸

Esineet luokiteltuna museokokoelmana

Esineiden nimeäminen ja luokittelu toimivat ihmisten keinona hallita ympäröivää maailmaa. Usein esineiden olemassaolo perustuu ihmisen perustarpeisiin ja niiden tyydyttämiseen, mikä toimii loogisena lähtökohtana esineiden luokitteluun niiden käyttötarkoituksen mukaan. Esineiden monia muitakin järjestyksiä olisi kuitenkin mahdollista käyttää jaottelun perustana.¹⁴⁹

Museokokoelmiin otettavat esineet on dokumentoitava ja luokiteltava kokoelmahallinnan mahdollistamiseksi. Osa luetteloista voi toimia myös hakemistoina, mikäli erillistä hakemistoa ei ole laadittu. Museoissa luokittelu on tavallisesti pohjannut esinetyyppeihin, jolloin esineiden muut ulottuvuudet ja yhteydet ovat saattaneet jäädä kirjaamatta ylös tai kadota irrotettaessa eri esinetyyppejä yhteisestä kontekstista. Kun isän joululahjaksi saamat neulesukat on luetteloitu jalkaverhoihin ja lapaset käsineisiin, katoaa niiden keskinäinen yhteys ilman asianmukaista viittausta toisiinsa.¹⁵⁰ Kansatieteilijä ja museologi Janne Vilkkuna on nostanut museoesineiden ongelmaksi juuri riittämättömän dokumentoinnin. Hänen mukaansa kontekstittiedot ovat niukkoja ja esineeseen liittyvä kontekstointi puuttuu lähes järjestelmällisesti vanhempien museoesineiden yhteydessä kirjatuihin tiedoista.¹⁵¹

Kansatieteilijä Leena Paaskoski toteaa, että suomalaisissa museoissa ymmärrys kulttuuriperinnöstä ja tapa tuottaa kulttuuriperintötietoa on ollut leimallisesti esine- ja materiaalikeskeistä. Museoiden luettelointiohjeissa esineestä kirjattavat tiedot

147 Arkeologi Visa Immonen tarkastelee aineellisuuden, aineellisen kulttuurin, esinekulttuurin ja esineen käsitteitä artikkelissa *Sotkuinen aineellisuus*. Hänen mukaansa aineellisuus on laajin käsite, joka tarkoittaa kulttuuritutkimuksessa laajimmillaan ihmisen, eläinten, esineiden ja paikkojen kokonaisuuksia ja suhteita sekä niiden ajallista kehittymistä, mutta voi viitata myös materiaaleihin luonnontieteellisinä fysikaalisina ja kemiallisina ilmiöinä. Tätä suppeampi termi on aineellinen kulttuuri, joka tarkoittaa ihmisten tuottamia ja muovaamia kappaleita sekä rakennuksia. Esinekulttuuri tarkoittaa ihmisen valmistamia, kannettavissa ja kuljetettavissa olevia tavaroita. Rajatuin käsite on esine, joka voi toimia myös metaforana. (Immonen 2016, 190–191.)

148 Mäkilä 2010, 9–13; Vilkku 1992, 240.

149 Kiuru 2000a, 275.

150 Korhonen 1999a, 27.

151 Vilkkuna 1992, 35–36.

on hahmotettu tunnistetta-, hankinta-, historia-, kuvailu- sekä hallinnollisiksi tiedoiksi. Näitä luettelointitietoja kutsutaan kontekstitiedoiksi, mutta usein ne eivät ole riittäviä silloin, kun halutaan tutkia museoesineisiin liittyviä arvoja ja merkityksiä.¹⁵²

Museokokoelmien esineiden tallentamisen yhteydessä kirjattuja sekä myöhemmin täydennettyjä kontekstitietoja löytyy esinekortistosta, pääluettelosta sekä diaareista eli kartuntapäiväkirjoista. Osa näistä tiedoista on siirretty sähköisiin tietokantoihin.¹⁵³ Tutkimusaineistona käytettyjen Kansallismuseon esineiden esinekorttien luokittelussa on noudatettu yleisluontoiseen käyttötarkoitukseen perustuvaa esinetyyppien luettelointiperiaatetta. Neuleita löytyy esineluokista puvut sekä tekstiilit, jotka on jaettu edelleen esineen käyttötarkoitusta tarkemmin kuvaaviin alaluokkiin. Runsaasti esineitä käsittävien ryhmien osalta alakategoriassa on luokittelun perustana käytetty myös valmistustekniikkaa, kuten esimerkiksi käsineiden ja sukkiensa osalta. Sähköisiin tietokantoihin siirryttäessä tällaisen luokittelun merkitys vähenee aineiston hallinnan ja hakutoimintojen osalta, koska eri lähtökohdista tapahtuva esineiden tarkastelu helpottuu asiasanoituksen avulla.

Museossa jokainen yksittäinen neule tai neulepari on saanut oman numeronsa.¹⁵⁴ Pääluettelossa ja esinekortistossa on esinenumeron ja -luokan lisäksi mainittu myös paikka- ja maakunta, josta esinenumeroa kantava esine on peräisin. Joidenkin esineiden kohdalla nämä tiedot ovat ainoat niistä löytyvät kirjalliset maininnat. Mikäli esineestä on sanallisia kuvailutietoja, saattavat ne olla hyvin lyhyitä: ”Lapaset, teräväkärkiset”.¹⁵⁵ Monien neuleiden kohdalla laajemmat luettelointitiedot ovat kuvailutietoja, sisältäen mainintoja esineen väristä, kuvioista, materiaalista ja tekniikasta. Nämä tiedot ovat nähtävillä ja löydettävissä myös itse esineestä. Joidenkin neuleiden yhteyteen on tehty lisäksi merkintöjä käyttäjän sukupuolesta, valmistusajankohdasta, käyttöyhteydestä ja valmistajasta. Tutkimusaineistossa esineeseen ennen museoon tuloa liittyvät kontekstitiedot ovat kuitenkin selvänä vähemmistönä, eikä esimerkiksi pelkkä tuotteen neulojan nimen mainitseminen tuo juuri lisätietoa valmistusprosessista, valmistuksen syistä tai valmistajansa taidosta.¹⁵⁶

Esineiden fyysisiä ominaisuuksia kuvaavia tietoja on mahdollista täydentää esinekortteihin sekä sähköisiin tietokantoihin. Sen sijaan tietoja esineiden valmistajista, valmistusajankohdasta, käytöstä, käyttäjästä ja käyttötilanteesta tai niihin liitetyistä arvoista ja merkityksistä on hankala jäljittää vuosikymmenten päästä, mikäli tietoja ei ole kirjattu ylös esineen museokokoelmiin tallentamisen yhteydessä.

Museokokoelmien kartuttamiseksi tehty esinekeruu ei ole ollut systemaattisen työn tulosta, vaan ennemminkin sattumanvaraista, katoavan kansankulttuurin tallentami-

152 Paaskoski 2015.

153 Museon sähköiseen tietokantaan ei ollut vielä 2015 mennessä viety kansatieteen kokoelmien tietoja systemaattisesti (suullinen tiedonanto, Suomen kansallismuseon amanuenssi Sari Tauriainen, 26.1.2015).

154 Käsine-, sukka- ja sukkanauhaparit on luetteloitu samalla esinenumerolla. Joidenkin parien kohdalla on esinenumeron jälkeen kirjaimet a ja b.

155 KA2002, Karstula. Kirjain A viittaa Suomen ylioppilasosakuntien kokoelman esineryhmään ”Vaatteet ja pukuun kuuluvat koristukset” (Kokoelmaluettelo, Kansallismuseo 2014).

156 Ks. Palmiskjöld 2007, 184.

seen tähtäävää toimintaa. Näin ollen kerääjien aikasidonnaisiin tutkimussuuntauksiin pohjaavat näkemykset siitä, minkälaiset esineet ovat olleet tallentamisen arvoisia, ovat ohjanneet esineiden valikoitumista.¹⁵⁷ Kokoelmien kartuttaminen oli keruutyön fokuksessa, eikä ihmisistä esineiden taustalla oltu kiinnostuneita. Tämä näkökulma on havaittavissa esineiden lisäksi myös kyselyaineistojen keruussa.¹⁵⁸

Useat, etenkin vanhimmat museoesineet on irrotettu niiden normaalista käyttöyhteydestä museoimisprosessissa. Kansallismuseon kansatieteellisen osaston intendenttinä 1953 aloittanut Niilo Valonen piti suurena puutteena sitä, että esineisiin liittyneitä kontekstitietoja ei ollut dokumentoitu. Aineelliseen kulttuuriin liittyneen sanallistettavan tiedon pelastaminen ja sen tarjoama kontekstitieto esinekulttuurin hallitsemisen avuksi oli yhtenä vahvasti vaikuttavana taustatekijänä Kansallismuseon kansatieteellisen osaston keruuarkiston perustamiselle 1956.¹⁵⁹ Hyödynnän tätä yhteyttä tutkimuksessa yhdistämällä Kansallismuseon keruuarkistoon kerättyjä, nykyisin Museoviraston arkistoon tallennettuja tietoja museoesineistä saatavaan tietoon.

157 Kiuru 2001, 65–71.

158 Snellman 2003a, 45.

159 Lönnqvist 2016, 41–41.

4. Tutkimusaineistot

4.1. Neuleet

Lähdeaineiston valinnan pohjaksi tutustuin Kansallismuseon kokoelmien neuleisiin niistä esinekortistoon kirjattujen tietojen pohjalta. Samaan aikaan kokoelmien lapaset ja sukat olivat museon amanuenssin luona tarkempaa luettelointia varten, ja minulle tarjoutui mahdollisuus tutustua näihin neuleryhmiin luettelointitietojen lisäksi myös esineinä. Olen valinnut tutkimukseni aineistoksi Kansallismuseon esinekortistoon luokitellut käsin neulotut lapaset,¹⁶⁰ jotka löytyvät esineinä museokokoelmista.¹⁶¹ Ne muodostavat sukkien ja sormikkaiden ohella kokoelmien suurimman yksittäisen ja tutkimuksen kannalta määrällisesti riittävän suuren ryhmän. Lapasista löytyy niin arki-, juhla- kuin työkäyttöön valmistettuja neuleita, vaikka useimpien lapasten tiedoissa ei käyttötarkoitusta olekaan mainittu.

Olen rajannut tutkimusaineiston ulkopuolelle 1970–1980-luvuilla museokokoelmiin tallennetut, kontekstitiedoiltaan ajoittamattomat lapaset. Osassa lapasista on runsaasti käytön tai muun kulumisen jälkiä, joten niiden ei voida varmuudella katsoa edustavan museoon tulon vuosikymmentä. Näitä lapasia on määrällisesti vähän, neljä paria ja yksittäinen lapanen, eivätkä ne tuo tutkimuksellista lisäarvoa aineistoon.¹⁶² Vähäisen ja ajoitukseltaan epävarman aineiston tulkitseminen edustamaan 1970- ja 1980-lukujen neulomista saattaisi sen sijaan antaa virheellisen kuvan kyseisten vuosikymmenten neulomisesta.

Neulottuihin lapasiin sisältyvät myös J. G. Sihvola Oy:n kirjokintaiden- ja sormikkaiden mallikokoelman 126 lapasparia, jotka on valmistettu eri neulojilla myyntiin teetettyjen lapasten mallikappaleiksi. Nämä mallilapaset edustavat kotineulomista ja yksittäisen neulojan esimerkiksi torimyyntiin valmistamia lapasia laajempaa ammattimaista, laatuvaatimuksiltaan standardisoitua tekstiilituotantoa ja taitotasoa. Tästä syystä olen rajannut nämä lapaset tutkimuksen ulkopuolelle.¹⁶³ Tutkimusaineistoon

160 Kokonaisten lapasten lisäksi museokokoelmissa on esinekortiston tietojen mukaan viisi kappaletta lapasten osia: K8588:1, K9150:1, K10255:47, K10255:48 ja K10255:88, joiden mainitaan olevan joko lapasten tai sukan suun malli.

161 Tutkimusaineistoon kuuluvien lapasten lisäksi esinekortistosta löytyy tietoja lapasista, jotka eivät olleet mukana amanuenssilla inventoitavana olleessa aineistossa. Kolmet esinekortistossa olevat lapaset eivät kuulu enää museon kokoelmiin: Numerolla KA2003 luetteloitujen kirjoneulelapasten mainitaan olleen poissa jo vuonna 1909. Kirjoneulelapaset K7199:18 on lähetetty Ranskaan vuonna 1938. Lapasten K8181:3 kohdalla on merkintä niiden puuttumisesta kokoelmista. Pelkkinä kuvina, ilman muita tietoja, esinekortistossa on neljät lapaset: K11640:31–11640:34. Lisäksi esinekortistossa on tiedot kahdesta lapasparista, jotka sisältyvät vuonna 1984 tehtyyn inventointikertomukseen: K10935:189–190. Esinekortiston tietojen pohjalta arvioituna nämä lapaset eivät tuo lisäarvoa tutkimukselle, joten olen rajannut ne lähdeaineiston ulkopuolelle.

162 K10345:73–74, Tampere; K10443:26–27 Suomi ja K10832, Ilmajoki.

163 Esinenumerot K11497:1–126.

kuuluvien lapasten ryhmään luokiteltujen lisäksi neulottuja lapasia tai lapasten osia löytyy lasten vaatteista ja tekstiileistä¹⁶⁴ sekä jousikkaista¹⁶⁵.

Museoesineisiin pohjaava tutkimusaineisto käsittää kokonaisuudessaan 110 lapasparia tai yksittäistä lapasta, jotka ovat diaaritietojen perusteella tulleet museokokoelmiin vuosina 1885–1989 ja joiden valmistus ajoittuu vuosille 1867–1969.¹⁶⁶ (Liite 1)

4.2. Kyselyaineistot

Museoviraston aineistot

Tutkimuksen lähtökohdista keskeistä oli perehtyä pukeutumista ja tekstiilejä käsitteleviin kyselyihin, niissä esitettyihin kysymyksiin sekä kirjoitettuihin vastauksiin. Suuri osa näistä Museoviraston arkistoon tallennetuista puku- ja tekstiiliaiheisista kyselyistä on pitkän virkamiesuran virastossa tehneen, erityisesti puku- ja tekstiilitutkijana profiloituneen kansatieteilijä Toini-Inkeri Kaukonen (1913–1994) laatimia. Hän oli yksi kansatieteellisen keruuarkiston perustajajäsenistä ja vaikutti aktiivisesti kyselylehtien toimituskunnassa. Pellavan ja hampun viljelystä Suomessa vuonna 1946 väitellyt Kaukonen oli viides Helsingin yliopistosta valmistunut kansatieteen tohtori ja ensimmäinen oppiaineesta väitellyt nainen.¹⁶⁷ Kaukonen on julkaissut keruuarkiston aineistoista tekstiileihin liittyviä tutkimuksia,¹⁶⁸ ja hänen käsialaansa ovat myös neulontaa koskevat kyselyt. Kaukonen omilla havainnoilla on ollut suuri merkitys neulonnan nostamiseksi kyselyaineistojen kohteeksi. Hän kiinnitti huomiota neulonnassa käytettyihin tekniikoihin, työvälineisiin, kuvioihin sekä neulottuihin tuottei-

164 Lasten lapasiksi luokiteltuja käsinettä tai niiden osia on kokoelmissa yksitoista kappaletta. Näistä kolme lapasta on käsityönopettaja Eeva Haaviston museokokoelmiin vuonna 1947 lahjoittamia kuvioneulemalleja (K8588:2, K8588:3 ja K8588:4), yksi lapanen opettaja Anni Pimiän Sortavalan seminaarissa vuosina 1937–1940 valmistama ja kahdet ovat Eeva-Kaarina Riihisen käsityönopettajaopiston harjoitustyönä vuosina 1950–1952 neulomat (K11640:31 ja K11640:32). Viidet muut lasten lapaset on saatu lahjoituksina museokokoelmiin 1970-luvulla (K10345:76; 10418:3, 8 ja 11 ja K11714:27).

165 Jousikkaiden alle esinekortistoon on kirjattu yhteensä 31 käsinettä tai yksittäistä käsinettä. Niiden luettelointitietojen kuvauksissa on käytetty jousikkaiden (esim. KA7824, K6721:16, K8692:116) lisäksi termejä kintaat (KA1995, KA6179), jousikintaat (K9290:5, K9251:2), nuottajousikkaat (KA19998, K8521), kalakintaat (K8289), hiusvanttuut (K10186:5) ja karvavanttuut (K7664:1). Jousikkaita on käytetty nuotanvedossa (esim. KA6179, KA7873, K8859:2) sekä syys- ja talvikalastuksessa (esim. KA1998, KA7660, K7529:5). Muodoltaan jousikkaat ovat lapasten kaltaisia, mutta museoluokittelun perusteena on käytetty käsinneiden materiaalia, johon sana jousikas viittaa. Jousikkaat on valmistettu villalangasta, jonka sekaan on kehrätty hevosten jousia (KA1995, K9290:5), lehmän häntäjousia (KA7824), hiuksia (K7664:1, K10176:5), pukinkarvoja (KA1997) tai muita karvoja (K8565, K8289). Karvoja lisäämällä langasta saatiin vettä hylkivää ja kintaat pysyivät villalapsia pidemmän ajan kuivina (MV:KK 387. Vahter 1937, 30). Osa jousikkaista on luettelointitietojen mukaan valmistettu pelkistä jousista (KA1744, K9251:2). Esinekortteissa on mainittu kuuden jousikasparin olevan neulakinnastekniikalla valmistettuja (KA4877, KA7824, K7101:27, K8565, K7758:2 ja K9251:2). Kahden jousikasparin reuna on neulottu villalangasta (KA3812 ja KA7873). Neljän paria on tehty kokonaan neulomalla ja niihin kuuluvat molemmat vanttuiksi nimetyt käsinneet (KA6179, K7664:1, K8289 ja K10176:5). Vanttuut on ollut juuri neulomalla valmistettujen lapasten murrenimitys (Vuorela 1977, 596). Näiden lisäksi myös lapasten luettelointiryhmään on luetteloitu yksi pari karvavanttuuta, joiden materiaalina on villalangan lisäksi käytetty hiuksia (K7664:1). Ks. myös Vuorela 1979, 108.

166 Olen tarkastanut esinekortistossa olevat tiedot lapasista vuonna 2015. Sen jälkeen kokoelmiin hankitut tai suoraan sähköiseen tietokantaan kirjatut lapaset, joista ei ole olemassa esinekorttia eivätkä myöskään pelkästään pääluetteloissa mainitut neuleet ole mukana tässä aineistossa.

167 Kaukonen 1946; Snellman 2014, 247–248.

168 Kaukonen 1960; Kaukonen 1961; Kaukonen 1962.

siin. Museoviraston arkistossa on myös etnologi Bo Lönnqvistin laatimia, pukeutumista ja vaatetusta koskevia kyselyitä. Niistä vuonna 1974 julkaistussa, 1900-luvun pukeutumista koskevassa kyselyssä on neulontaa koskevia tietoja.

Useimmissa tapauksissa vastaajat ovat itse kirjoittaneet tietonsa kyselylehden mukana lähetettyyn A5-kokoiseen vastauspaperiin, joka on postitettu takaisin arkistoon. Joissakin tapauksissa vastaaja on haastatellut muita henkilöitä ja kirjannut ylös heiltä saamiaan tietoja, jolloin tarkoituksena on ollut tallentaa vanhempien henkilöiden tietoja kyselyn aiheena olleesta ilmiöstä. Valtaosa lukemistani kyselyvastauksista on käsin, kaunokirjoituksella kirjoitettuja, mutta joukossa on myös joitakin koneella kirjoitettuja liuskoja.

Vastaajien henkilötietojen tallentamista varten heille on lähetetty erillinen lomake. Siinä on tiedusteltu vastaajan nimeä, ammattia tai arvoa, osoitetta, syntymäaikaa ja -paikkaa sekä samoja tietoja mahdollisten haastateltujen henkilöiden osalta. Henkilötietojen lisäksi on pyydetty mainintaa siitä paikkakunnasta sekä ajankohdasta, jota vastaus koskee, kuten myös vastaajan oleskeluaikaa kyseisellä paikkakunnalla. Jokaiselle vastaajalle on arkistossa annettu myöhemmin oma numeronsa, jota arkiston ohjeiden mukaan tulee käyttää henkilöön sekä tämän vastaukseen viitattaessa. Vaikka aineiston käytön osalta kyseessä eivät ole sellaiset arkaluontoiset asiat, jotka voisivat vahingoittaa henkilöä tai hänen jälkeläisiään, olen noudattanut arkiston ohjeita vastaajan tietojen anonymisoinnissa ja huomioinut myös suorien lainausten käytössä sellaisten tietojen pois jättämisen, jotka olisivat saattaneet johtaa henkilöiden tunnistamiseen. Näin menetellessä vastauksia ei voi yhdistää henkilöhistorioihin ja vastaaja jää samalla vaille omaan vastaukseensa liittyvää tekijyyttä.

Vastaukset on arkistoitu paikkakunnan mukaisesti aakkosjärjestyksessä, eikä myöhemmin annettujen numerotunnisteiden mukaan. Tästä syystä olen maininnut alaviitteissä myös paikkakunnan, jota tieto koskee. Tämä viittaustapa helpottaa alkuperäisen lähteen löytymistä. Lisäksi alaviitteissä on mainittu vastaajan syntymäaika sekä sukupuoli. Syntymäaika antaa lisäkontekstia vastauksen ajalliselle kattavuudelle ja sukupuoli sille, millaisiin neulontaa koskeviin kysymyksiin eri sukupuolien kiinnostus tai tieto on liittynyt.

Vuoden 1962 *Puikoilla kutominen ja kuviolliset neule- eli kudintyöt* -kysely on kaikista neulontaa koskevista kyselyistä laajin. Siihen kuuluu seitsemän kysymystä, joista tämän tutkimuksen kannalta keskeisin on miesten neulomista koskeva kysymys. Sen lisäksi olen hyödyntänyt tutkimusaineistona kirjoneuleita koskevaa kysymystä. Muilta osin kyselyn vastauksia on käytetty niiden tutkimuskysymyksiin liittyvien sisältöjen osalta. Vastausliuskoja kaikkiin kysymyksiin saapui yhteensä 914 vuosina 1868–1949 syntyneiltä 260:ltä vastaajalta.¹⁶⁹ Kirjoittajista 175 on naisia, 81 miestä ja neljän sukupuoli ei ole tiedossa. (Liite 2)

169 Lisäksi aineistoon kuuluu viisi liuskaa neljältä ulkosuomalaiselta vastaajalta. Nämä vastaukset on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle.

Vuoden 1974 *Muuan puikoilla kutomisen työtap*a -kyselyn taustalla olivat Kaukosen havainnot hänen kouluja käymättömän, vuonna 1858 syntyneen isoäitinsä Kaukosen omasta tekniikasta poikkeavasta neulomistavasta. Neulontatekniikkaa koskevan kolmen kysymyksen lisäksi Kaukonen tiedusteli samassa kyselyssä uudestaan miesten neulomisesta. Olen käyttänyt kyselyä kokonaisuudessaan tutkimusaineistona. Neljään kysymykseen saapui 955 vastausliuskaa vuosina 1887–1954 syntyneiltä 483:lta henkilöltä. Vastaajista 390 on naisia, 93 miehiä. Yhden henkilön sukupuoli ja neljän syntymävuosi eivät ole tiedossa. (Liite 3)

Vuonna 1977 julkaistun Kaukosen kyselyn *Kysymyksiä käsitöiden alalta* alateemana oli neulontaa koskeva osuus *Neuletöistä*. Olen hyödyntänyt tutkimuksessa sukka-puikkojen hankintaa käsittelevää kysymystä. Yhteensä kolmeen neulontaa koskevaan kysymykseen vastasi 394 henkilöä,¹⁷⁰ joista 286 oli naisia ja 108 miehiä.¹⁷¹ (Liite 4)

Bo Lönnqvistin 1900-luvun vaateetusta koskeva kysely (1974) käsittelee kotona valmistettujen vaatteiden sekä ostovaatteiden siirtymä kautta. Yhteensä 19 kysymyksestä osa sisältää suoraan tai välillisesti neuleisiin ja neulontaan liittyviä asioita. Tutkimusta varten olen lukenut kahdeksan kysymyksen vastaukset, jotka käsittelevät kotona kutomista,¹⁷² kotitekoisten vaatteiden valmistamista, mallikirjojen ja muiden käsityöohjeiden käyttöä, ostovaatteita, sota-ajan vaateetusta, rintamalle lähetettyjä vaatteita sekä 1970-luvun vaateetusta.¹⁷³ Kyselyn kaikkiin kysymyksiin lähetettiin yhteensä 10 675 liuskaa¹⁷⁴ vastauksia ja lisäksi useita näytteitä. Niistä 647:stä henkilöstä, joiden vastauksissa oli tietoja neuleista tai neulonnasta, 429 oli naisia ja 196 miehiä. Kolmentoista henkilön syntymävuosi ja yhdeksän sukupuoli eivät ole tiedossa. (Liite 5)

Koska kyselylehdet lähetettiin vakiintuneelle vastaajaverkostolle, on eri kyselyihin vastannut osittain samoja henkilöitä. Vastauksissa tämä näkyy siten, että toisinaan tietojen kirjoittajat sivuavat myöhemmin toteutettujen kyselyiden vastauksissa myös aiemmissa lehdissä kysyttyjä asioita.

Kaukosen laatimissa kysymyksissä on havaittavissa kyselytoiminnan alkuaikojen lähestymistapa. Kysymysten aihepiirit ja niistä esitetyt kysymykset ovat tarkasti rajattuja, yksityiskohtaisia ja alueellisuutta painottavia. Kysymysten muotoilu on vaikuttanut vastauksiin, jotka ovat suppeimmillaan yksisanaisia kyllä-ei-kommentteja kysytyn asian ilmenemisestä tietoa koskevalla paikkakunnalla. Vastaaja on myös voinut tulkita kysymyksen johdattelevaksi ja todeta, että ilmiöstä ei ole varmaa tietoa, mutta asia on todennäköisesti ollut juuri niin kuin kysymyksessä on esitetty. Vähemmistönä vastauksissa ovat kysyttyä ilmiötä laajemmin kuvaavat kirjoitukset. Kuten keruuajan kohtana oli tavoitteena, rakentavat sadat yhtä aihepiiriä koskevat vastaukset koko-

170 Vastaajista yksi oli ulkosuomalainen. Hänen vastauksensa rajautuu tutkimuksen ulkopuolelle.

171 Kolmen vastaajan sukupuoli ei ole tiedossa.

172 Vaikka kysymys 7. tarkoittaa kangaspuilla kutomista, olen lukenut vastaukset läpi mahdollisten neuletöiden kuvausten vuoksi, koska kutominen voidaan käsittää myös neulonnaksi.

173 A. Kotona kutominen ja kotiompelu, kysymykset 7–9 sekä B. Kotikutoiset ja ostetut vaatteet, kysymykset 10, 12, 17–19.

174 Näistä 90 liuskaa ovat ulkosuomalaisten vastauksia, ja olen rajannut ne tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksessa käytettyjen vastausten liuskamäärää ei ole eritelty.

naisuutena varsin kattavia kuvauksia kyselyn kohteena olleesta asiasta tai ilmiöstä. Tutkimusaineiston kokonaiskuvan saamiseksi olen lukenut kaikki tutkimusaineistona käytettyjen kyselyiden tai yksittäisten kysymysten vastaukset. Aineiston suuri määrä ja järjestelmällinen vastausaineiston lukeminen mahdollistavat myös tarkempien havaintojen ja tulkintojen teon.

Aineiston luonteen vuoksi lähestyn kyselyaineistoja ensisijaisesti niin sanotulla myötäkarvaan lukemisella, jolloin kirjoituksissa esiintyvä neulonnan kuvaaminen tai neulomiselle annettujen merkitysten haastaminen ei ole keskeistä, vaan kuljetan tulkintojani niiden mukana.¹⁷⁵ Tämä ei kuitenkaan tarkoita lähdekritiikitöntä lähestymistapaa. Tiedostan aineistojen syntyttävän ja kirjoitusajankohdan, kirjoittajien taustan sekä kirjoituksen kontekstin.¹⁷⁶ Etenkin niitä kysymyksiä, joissa esiintyy ristiriitaisia vastauksia, on mahdollista lähestyä myös vastakarvaan lukemalla. Tällöin pyrkimyksenä on tehdä tulkintoja niistä syistä, joiden vuoksi saman ilmiön olemassaolo on koettu tai haluttu esittää eri tavoin.

Aineiston laajuuden vuoksi viittaan empiriaosuuden tekstissä valitsemini esimerkinomaisiin vastauksiin, jotka kuvaavat tutkittavana olevaa ilmiötä kattavasti. Näin ollen viittauksissa eivät tule esiin kaikki ne vastaukset, joissa mainitaan kyseisestä asiasta tai ilmiöstä. Sen sijaan kaavioina esitetyissä tiedoissa on huomioitu koko kyselyaineisto.

Kansallismuseon neulontakahviloiden aineisto

Tutkimuksen aikaperspektiivin tuominen nykyaikaan edellytti uuden tutkimusaineiston hankkimista museoesineiden sekä vanhojen kyselyaineistojen rinnalle. Tutkimusaineiston keruukontekstiksi syntyi Kansallismuseon keväällä 2015 toteutetut neulontakahvilat, joita suunnittelin yhdessä vastaavan museolehtorin Hanna Forsselin kanssa. Neulontakahviloiden ajatuksena oli tarjota osallistujille Kansallismuseon esinekokoelmiin pohjaavaa tietoa museokokoelmien neuleista sekä koota ihmisiä museoon yhteiseen neulontahetkeen. Kansallismuseo toteutti neulontakahviloiden käytännön toteutuksen. Koska roolini oli toimia neulontakahviloiden aikana asiantuntijana ja niiden vetäjänä, en pystynyt havainnoimaan tilaisuuksia tutkijan roolissa.¹⁷⁷ Tästä syystä laadin neulontakahviloiden yhteydessä toteutettavaksi kuusi kysymystä sisältävän kyselyn tutkimusaineiston keräämiseksi. Vapaaehtoisen kyselyn vastaukset oli mahdollista lähettää sähköpostitse, postitse tai kirjoittaa neulontakahvilan aikana. Vastaajille kerrottiin, että kysely tallennetaan tutkimuksen valmistuttua pysyvästi Museoviraston arkistoon, josta olin sopinut etukäteen ennen kyselyn julkistamista.

Tammi-huhtikuussa 2015 kerran kuussa, klo 16.00 alkaen pidetyt neljä neulontakahvilaa olivat yleisölle ilmaisia.¹⁷⁸ Kävijämäärät vaihtelivat eri kerroilla noin 60–130

¹⁷⁵ Ks. Mikkola 2009, 61; Hytönen 2014, 173.

¹⁷⁶ Ks. Lakomäki et al. 2011, 21.

¹⁷⁷ Rauhala 2016, 72, 82.

¹⁷⁸ Neulontakahvilat pidettiin 29.1., 26.2., 26.3. ja 23.4.2015. Tilaisuuksille oli varattu aikaa museon sulkemiseen klo 18 saakka. Ks. Rauhala 2016.

osallistujan välillä. Neulontakyselyyn vastasi 23 naista, joiden ikäjakauma oli seuraava: 32–40 vuotta (3 henkilöä), 51–56 vuotta (3 henkilöä), 62–73 vuotta (16 henkilöä) ja 80 vuotta (1 henkilö). Enemmistö vastaajista oli eläkeiässä olevia, mihin saattoi vaikuttaa neulontakahviloiden alkamisajankohta, joka palautteen mukaan oli hankala työelämässä mukana olleille.

4.3. Täydentävät aineistot

Tutkimuksessa käytettyjen kysely- ja esineaineistojen lisäksi olen hyödyntänyt lähdeaineistona käsikirjoituksia, aikakausi- ja käsityölehtiä, käsityökirjoja, käsityönopetusta koskevia komiteanmietintöjä sekä käsityönopettajille suunnattuja oppaita. Nämä aineistot auttavat kontekstoimaan neulomisen ympäristöä sekä sitä sosiaalista todellisuutta, josta kyselyvastaukset kertovat ja jossa museoesineitä on neulottu.

Museoviraston arkiston käsikirjoitusten kenttätöaineistojen sekä kansanelämän kuvausten aineistoista löytyy tietoja tekstiilien valmistuksesta ja niissä käytetyistä materiaaleista sekä niiden muokkauksesta. Nämä aineistot täydentävät osin museo-kokoelmiin kerättyihin esineisiin liittyviä tietoja. Kansallismuseon kokoelmien neuleisiin liittyviä tietoja löytyy esimerkiksi Tyyni Vahterin Suomenlahden ulkosaarelle 1930-luvulla suuntautuneita matkoja koskevista kirjoituksista. Olen lukenut kursorisesti läpi kaikki tekstiiliaiheiset käsikirjoitukset.

Aikakauslehdistä valitsin Kotilieden järjestelmällisesti läpi käytäväksi aineistoksi. Kotiliesi nousi tutkimusaineistosta toistuvasti mainituksi lehdeksi, jonka käsityömaaleja on hyödynnetty. Tämä kertoo siitä, että lehteä on luettu laajalti maaseudulla aikana, johon arkiston kyselyaineistot painottuvat.¹⁷⁹ Etenkin maalaisemäntien lehdeksi leimautuneen, vuodesta 1922 julkaistun Kotilieden yksi keskeisiä aihepiirejä olivat käsityöt. Vaikka lehtiaineisto kertoo todellisuudesta lehden tekijöiden välittämänä tulkintana ja kuvana, kertoo se kuitenkin myös arjen ratkaisuista käytännön ja moraalien tasoilla sekä rakentaa kuvaa naisten elämään liittyvistä merkityksistä.¹⁸⁰

Olen selannut vuosien 1922–1946 Kotiliesi-lehdet kursorisesti läpi ja tarkastellut niissä julkaistuja neuleohjeita sekä kirjoituksia, jotka liittyvät neulontaan. Lisäksi olen tarkastellut muissa 1920–1940-lukujen aikakausi- ja käsityölehdissä¹⁸¹ julkaistuja neulontatekniikkaan ja lapasiin liittyviä ohjeita. Nämä luovat kontekstia museoneuleissa esiintyvälle taidolle ja täydentävät sitä kuvaa, joka neulonnasta rakentuu kyselyaineistojen perusteella.

Aino Nissisen kirjassa *Kodin neuletöitä* (1933) on julkaistu Kansallismuseon kokoelmien lapasiin pohjaavia ohjeita, kuten myös vuonna 1943 ilmestyneessä Mary Oljen kirjassa *Kirjokintaita ja muita kansanomaisia neuletöitä*. Teos on ollut hyvin suosittu,

179 MV:K21, 1900-luvun vaateparsa A, kysymys 9.

180 Aikasalo 2000, 23–24; Turunen 2011, 52, 56–58, 61, 171–173.

181 Käsiteollisuus, Taideteollisuus, Virkkaus- ja neuletyöt.

sillä siitä julkaistiin vuonna 1948 jo 6. painos ja uudet painokset myös vuosina 1951 ja 1953.¹⁸² Eeva Haaviston enimmäkseen Etelä-Pohjanmaan ja Kymenlaakson kirjoneulelapasmalleja sisältävä kirja *Sata kansanomaista kuviokudinmallia* julkaistiin 1947. Samana vuonna ilmestyi Neoviuksen julkaisu *Lapasia ja Sormikkaita*, jossa oli useita Kansallismuseon kokoelmien käsiineisiin pohjautuvia ohjeita. Tutkimuksessa täydentävät aineistot näkyvät kontekstoinnin kannalta tarkoituksenmukaisissa yhteyksissä.

182 Werner Söderströmin juhluuettelo 1953.

5. Neulonta tekniikkana ja taitona

5.1. Neulonnan varhaisvaiheet

Neulonta Euroopassa

Neulontatekniikan alkuperää ja tekniikan syntyamisen ajankohtaa ei ole pystytty varmuudella osoittamaan. Neulonnan on arveltu kehittyneen varhaisempina pidettyjen lankatekniikoiden, kuten kinnasneulatekniikan pohjalta.¹⁸³ Neulottujen tuotteiden sekoittuminen kinnasneulatekniikalla valmistettuihin tekstiileihin on aiheuttanut ristiriitaisia tulkintoja varhaisimpien säilyneiden neuleiden ajoituksesta.¹⁸⁴

Varhaisimpia säilyneitä neulontatekniikalla valmistettuja ja varmuudella neulotuiksi tunnistettuja tekstiilejä ovat Egyptistä löytyneet neulefragmentit, joista vanhimmat on ajoitettu 300- tai 400-luvulle. Näitä neuleita on tallennettuna Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa sijaitsevien museoiden kokoelmiin. Neulefragmenteista ei ole pystytty varmuudella tulkitsemaan, mihin tarkoitukseen ne on neulottu, mutta tunnistettavan muotonsa säilyttäneet neuleet ovat sukkia. Moni niistä on valmistettu puuvillalangasta ja myös villalankaa on käytetty, joskin puuvillaa vähemmän. Säilyneissä kirjoneuleisissa sukissa on väreinä yleisimmin valkoisen ja sinisen eri sävyjä, harvemmin punaista ja keltaista. Kuvioaiheina ovat erilaiset geometriset kuviot ja ornamentit sekä arabian kieliset tekstit.¹⁸⁵

Neulontataidon saapuminen Eurooppaan liitetään arabien mukanaan tuomiin uutuuksiin, jotka levisivät 600-luvulta lähtien Välimeren alueen maihin. Iberian niemimaalla ja Etelä-Italiassa omaksuttiin uusia tekstiilitekniikoita, kuten rukilla kehruu sekä kuvioneuleiden neulominen, joka tunnettiin arabimaissa ja Intiassa viimeistään 800-luvulla.¹⁸⁶

Yhdet vanhimmista, Euroopassa kokonaisina säilyneistä neuleista ovat Espanjassa vuonna 1247 kuolleelle Toledon arkkipiispalle ohuesta silkkilangasta neulotut kirjoneulesormikkaat, jotka edustavat korkeaa käsityötaitoa.¹⁸⁷ Neulotuista tuotteista juuri liturgisia käsineitä on säilynyt eniten varhaiskeskialta.¹⁸⁸ St Maryn luostarissa Pohjois-Espanjassa sijaitsevista haudoista löydettiin 1940-luvulla kaksi 1200-luvun loppupuolelle ajoitettua moniväristä, koristeltua silkki- ja villatyynyä. Tekstiili- ja pu-

183 Esim. Rutt 1987, 23–32; Turnau 1991, 13–15.

184 Esimerkiksi Turnau mainitsee Hollannin alueelta löytyneen neulotuksi tulkitun tekstiilin ajoittuvan 100-luvun lopulle. Tämä tieto pohjaa J. P. Wildin vuonna 1970 julkaistuun teokseen Rooman valtakunnan pohjoisten alueiden tekstiileistä. Ennen tätä mainintaa Turnau on kuitenkin todennut, että juuri Rooman valtakunnan alueelta löytyneet tekstiilijänteet edellyttäisivät tarkempaa tutkimusta valmistustekniikan varmistamiseksi. (Turnau 1991, 7, 13–15.)

185 Esim. Merkiené ja Pautienuté-Banioniené 1998, 24; Rutt 1987, 31–39.

186 Schoeser 2003, 74–79.

187 Schoeser 2003, 78. Ks. myös Rutt 1987, 56–58. On myös esitetty, että neulonta olisi mahdollisesti tunnettu jo Antiikin Roomassa ja levinnyt sieltä Välimeren alueelle. Väitteellä ei ole ainakaan vielä riittävää todistus pohjaa. (Turnau 1991, 15.)

188 Turnau 1991, 16.

kuhistoriaa tutkineen Irena Turnaun mukaan tyynyjen kuviointi edustaa arabialaista käsityötaitoa. Ohuiden lankojen neulominen on edellyttänyt hyvin ohuiden metallipuiikkojen käyttöä, joiden valmistaminen olisi niin ikään onnistunut iberialais-arabialaisen metallityön osajilta, sillä erityisen ohuita puiikkoja on mahdollista valmistaa metallin lisäksi luusta mutta ei puusta.¹⁸⁹ Niin ikään espanjalaisesta Las Huelgan luostarista löytyneet villalangasta kirjoneuleena neulotut, 1200- ja 1300-luvuille ajoitetut, geometrisillä kuvioilla sekä tyylitellyillä lintuaiheilla koristellut tyynynpäälliset edustavat keskiaikaisessa Lounais-Euroopassa tyypillisiä arabialaisen neulonnan taitteellisia ja teknisiä saavutuksia.¹⁹⁰

Neulontataito on siis tunnettu monin paikoin 1200-luvun Euroopassa. Irena Turnaun mukaan ensimmäinen asiakirjalähde miesten neulekilojen toiminnasta on Pariisista vuodelta 1268. Kiloja perustettiin 1300-luvulta lähtien myös muualle Länsi- ja Keski-Eurooppaan, mutta niiden toiminta ei koskaan saavuttanut Pohjoismaita. Asiakirjatiedot keskiaikaisesta neulonnasta perustuvat ensisijassa juuri kilojen toimintaan, sillä maaseudulla tapahtuneesta kotitarveneulonnasta ei ole kirjallisia lähteitä. Tekniikka yleistyi 1500-luvun kuluessa, jolloin käsin neulotuista sukista tuli jalan muotoa hyvin myötäilevänä, joustavana asusteena suosittu muotituote. Englantilaisen William Leen vuonna 1589 patentoima sukanneulomakone, *stocking frame*, mahdollisti entistä laajamittaisemman neulesukkien valmistuksen. Neulekoneen käyttö tosin kiellettiin Britanniassa, koska sen katsottiin uhkaavan etenkin vähävaraisten toimeentulon kannalta merkittävän käsinneulonnan asemaa. Tämän seurauksena Lee lähti koneineen emigrantiksi Ranskaan.¹⁹¹

Irena Turnaun mukaan Latviassa löytyneitä neuleiden jäännöksiä on ajoitettu 1300–1400-luvuille.¹⁹² Arkeologi Jüri Peets kirjoittaa vuonna 1987 ilmestyneessä artikkelissaan arkeologisissa kaivauksissa Koillis-Virossa sijaitsevasta Jöugasta löydetyistä puikoilla kudotuista lapasen fragmentista, joka on hänen mukaansa vanhin Itä- ja Pohjois-Euroopasta löytynyt neuleen osa ja sen arvioidaan ajoittuvan 1200-luvun lopulle tai 1300-luvun alkuun.¹⁹³ Venäjällä neulonnasta on kirjallisia dokumentteja ortodoksiluostareista 1570-luvulta.¹⁹⁴ Pohjoismaista Tanskassa ja Islannissa neulontatekniikka on varmuudella tunnettu 1500-luvulla. Jo 1600-luvun alkupuolella käsin neulotuista sukista ja lapasista oli kasvanut Islannille merkittävä vientituote, ja myös Tanskassa neuleiden myyntiin valmistaminen oli merkittävää.¹⁹⁵ On esitetty, että neulontataito levisi Tanskasta Etelä-Ruotsiin ja Hallandin maakuntaan 1600-luvulla,¹⁹⁶ mutta joidenkin lähteiden mukaan neulontataito tunnettiin Öölannissa jo 1400-lu-

189 Rutt 1987, 39–44; Turnau 1991, 15–18.

190 Turnau ja Ponting, 1976, 8.

191 Turnau 1991, 20–24, 41; Johansson 2001, 91–92.

192 Turnau 1986, 176.

193 Peets 1987, 105, 108–109.

194 Turnau 1991, 41.

195 Johansson 2001, 92–94; Turnau 1986, 173.

196 Johansson 2001, 92. Johansson viittaa Nylénin vuonna 1968 ilmestyneeseen teokseen *Hemslöjd*.

vulla.¹⁹⁷ Ruotsissa erityisesti Halland sekä Öölannin ja Gotlannin saaret tunnetaan aktiivisina neulonta-alueina, joissa neuletutannolla on ollut myös taloudellista merkitystä.¹⁹⁸

Neulonnan omaksuminen Suomeen

Aikaisemman tutkimuksen mukaan neuleiden valmistus on osattu Suomessa todistettavasti 1600-luvulla. U. T. Sirelius on vuonna 1915 julkaistussa teoksessaan ajoittanut tuomiopöytäkirjojen perusteella sukien puikoilla kutomisen 1600-luvun alkupuolelle, ja pukuhistoriaan erikoistunut taidehistorioitsija Riitta Pylkkänen on tullut samaan johtopäätökseen 1950-luvulla.¹⁹⁹ On kuitenkin esitetty varovaisia ehdotuksia siitä, että neulontataito olisi omaksuttu Suomeen jo 1600-lukua aikaisemmin.

Riitta Pylkkäsen vuonna 1955 julkaistun tutkimuksen mukaan varhaisin todiste neuletutotteista Suomessa on tulliluettelosta vuodelta 1585 löytyvä merkintä Lyype-kistä Turkuun tuoduista kolmesta silkisukkaparista. Neulesukat olivat hänen mukaansa tuolloin harvinaisia säätyläisten käyttämiä, muualla valmistettuja ylellisyystutotteita.²⁰⁰ Sukkien lisäksi 1500-luvun asiakirjoissa mainitaan langasta valmistettuja käsineitä (*vantar*). Pylkkäsen mukaan Juhana herttuan liinavaateluettelossa vuonna 1557 mainitut ”villavanttuut” on valmistettu kinnasneulalla neulomalla. Osa näistä on saattanut olla Naantalien nunnien tekemiä, sillä he valmistivat runsaasti käsineitä myyntiin 1500-luvulla.²⁰¹

Ansiokotiteollisuutta tutkineen historioitsija Pentti Virrankosken mukaan sukia kudottiin Naantalissa myytäväksi viimeistään 1600-luvun alkupuolella. Hän mainitsee perimätiedon kertovan sukankudonnan alkaneen jo 1500-luvulla, mutta toteaa Riitta Pylkkäseen viitaten, ettei tieto ole uskottava koska ”yleensä näet arvellaan, että kudontateknikka on opittu Suomessa vasta 1600-luvulla”.²⁰² Neulontataito on osattu 1600-luvulla myös muualla Varsinais-Suomessa, sillä villasukkia tuotiin pikkutullitilien mukaan maaseudulta Turkuun myytäväksi vuodesta 1641 lähtien, ja sivuelinkeinon luonteisena kotiteollisuutena valmistetut neulesukat nousivat Varsinais-Suomessa merkittäviksi vientitutotteiksi 1600-luvun aikana.²⁰³

Historioitsija Birgit Klockars on esittänyt, että neulonta olisi ollut Naantalien birgittalaisluostarin nunnien yksi pääelinkeinoista jo 1500-luvuilla. Hän on pohtinut myös sitä mahdollisuutta, että neulontataito olisi tunnettu seudulla jo ennen luostarin perustamista.²⁰⁴ Neulonnan historiaan Ruotsissa perehtynyt Inga Wintzell on puolestaan pitänyt mahdollisena sitä, että birgittalaisluostarin nunnat olisivat aloittaneet

197 Wintzell 1976, 41.

198 Johansson 2001, 92.

199 Pylkkänen 1956, 263.

200 Pylkkänen 1956, 261.

201 Pylkkänen 1956, 276.

202 Virrankoski 1963, 217; Pylkkänen 1956, 262–263, 276.

203 Virrankoski 1963, 217–218.

204 Klockars 1979, 24–25.

sukkien neulomisen 1520-luvun jälkeen kattaakseen Kustaa Vaasan aluepolitiikan ja maareformien vuoksi vähentyneitä tuloja.²⁰⁵

Neulonnan historiaa Suomessa käsittelevissä kirjoituksissa on nostettu esiin kysymys siitä, millä tekniikalla, puikoilla kutomalla vai kinnasneulalla tehden, Naantalin birgittalaisluostarin nunnat valmistivat käsineitä 1400-luvulla. Birgit Klockars on pitänyt mahdollisena, että munkki Johannes Bernardin kirjeessään mainitsevat ja Vadstenan luostariin lähettämät nunnien ”maan tavan mukaan” valmistamat käsineet olisivat olleet puikoilla kudottuja. Neulottujen käsineiden valmistus oli nunnien tärkeä elinkeino 1500-luvulla.²⁰⁶ Toini-Inkeri Kaukonen on Kotiteollisuus-lehden artikkelissa vuodelta 1984 nostanut esiin kysymyksen siitä, neuloivatko Naantalin nunnat puikoilla vai tarkoitettiinko luostarissa valmistetuilla käsineillä kinnasneulatekniikalla tehtyjä tuotteita. Kaukonen kritisoi kirjoituksessaan historian tutkija Seppo Suvannon tulkintaa vuodelta 1976 siitä, että kyseessä olisivat olleet puikoilla neulotut tuotteet. Hän perustelee näkemystään seuraavasti:

Ei ole uskottavaa, että sivuluostarin köyhät ja harvalukuisemmat nunnat olisivat omaksuneet normaaisen ylellisen muotiuutuuden runsaat puoli vuosisataa aikaisemmin kuin Ruotsissa.²⁰⁷

Neulontaa tutkinut käsityötieteilijä Marketta Luutonen on väitöskirjassaan pitänyt mahdollisena sitä, että neulominen on voitu osata Naantalissa jo 1400-luvulla. Hän perustelee näkemystä viittaamalla neulonnan historiaa Ruotsissa tutkineen Inga Winzellin julkaisuun vuodelta 1976, jonka mukaan neuleet olivat Öölannin vientituotteita 1400-luvulla.²⁰⁸ Teoksessa *Lankapaitoja ja muita asusteita* Luutonen kertoo Elina Salorannalta saamastaan suullisesta tiedonannosta, jonka mukaan sileää neuletta oleva, 1300-luvun lopun ja 1400-luvun alun väliseen aikaan sijoittunut tekstiilipala on löytynyt Turusta Mätäjärven kaivauksilta. Tämä vahvistaisi hänen mukaansa oletuksen siitä, että neulonta on tunnettu Suomessa 1400-luvulla.²⁰⁹

Turun neulelöytö

Turun Mätäjärven korttelin asutus on alkanut 1300-luvun puolivälin jälkeen.²¹⁰ Korttelista oli 1600-luvulle tultaessa kehittynyt keskeinen pienkauppiaiden asuinalue, ja siellä asui runsaasti myös käsityöläisiä.²¹¹ Yhdeksän eriaikaista Mätäjärven korttelin vanhinta asutuskantaa edustavaa kerrosta tutkittiin Uudenmaankatu 6:n kohdalla 1.10.1986–7.1.1987 tehdyissä kaupunkiarkeologisissa kaivauksissa. Kerrokset I–IV ajoitettiin kaivauskertomuksen mukaan alustavasti 1500-luvun puolivälistä 1600-lu-

205 Winzell 1976, 47–48.

206 Klockars 1979, 24–25.

207 Kaukonen 1984, 7.

208 Luutonen 1997, 77–78. Ks. myös Winzell 1976, 41.

209 *Lankapaitoja ja muita asusteita* 2016, 18, 250.

210 Seppänen 2012, 637–638.

211 Ranta 1975, 184.

vun jälkipuolelle, kerrokset V–VI uuden ajan ja keskiajan taitteeseen sekä kerrokset VII–IX keskiaikaisiksi. Dendrokronologisten ajoitustulosten mukaan vanhimmat kerrokset voidaan varmuudella ajoittaa 1400-luvun alkupuoliskolle, mahdollisesti jo 1300-luvun loppupuolelle.²¹²

Kaivauksista löytyi tekstiilien fragmentteja, jotka on kirjattu kaivauskertomuksiin nimikkeillä ”tekstiilin pala”,²¹³ ”tekstiiliä (?) epämääräinen maansekainen mytty, jossa tekstiiliä”,²¹⁴ ”tekstiilin riekale”,²¹⁵ ”huopaa”,²¹⁶ ”tekstiilien riekaleita”.²¹⁷ Tekstiililöydöt sijoittuivat kerroksiin I–III sekä IX. Olen tutustunut tekstiililöytöihin fyysisinä esineinä. Suurin osa tekstiilijäänteistä oli kangaspuissa kudottujen tekstiilien osia. Maansekainen tekstiilinpala, joka löytyi 1600-luvun jälkipuolelle ajoittuvasta kerroksesta I, oli havaintojeni mukaan tehty neulakinnastekniikalla. Samasta kohtaa oli löytynyt luusta valmistettu neula, joka kaivauskertomuksen piirroksen mukaan näyttää kinnasneulalta.

Vanhimmasta keskiajalle ajoittuvasta kaivauskerroksesta IX löytyneiden jäänteiden joukossa on muihin tekstiileihin nähden suurikokoinen, epäsäännöllisen muotoinen tekstiilin pala, jonka ulkoreunoilta mitattu leveys on noin 31 cm ja korkeus 10 cm. Tekstiili on valmistettu neulomalla nykyhavaintojen perusteella tummanruskeasta karvamisesta, eläinkuidusta kehrätystä langasta, ja palan yläreunassa näkyy tummempi, toisella sävyllä tai värillä neulottu raita. Tekstiilijäänteen neulos on sileää neuletta, jonka toisella puolella näkyy oikeista ja toisella nurjista silmukoista muodostuva pinta. Tekstiilipalassa olevan reiän kohdalla on selkeästi nähtävissä neulottuja silmukoita.

Neulepalan löytökerrosta ei sortumavaaran vuoksi kaivettu kuin ruutujen 2/A–B kohdalla. Neulottu tekstiilinpala löytyi juuri tuosta ruudusta. Kaivauskertomuksessa kuvataan ruutua seuraavasti:

Ruudulla 2A–B tuli mullan, saven ja puulastun sekaista maata noin 15 cm:n paksuinen kerros, joka liittyi vielä todennäköisesti edelliseen kerrokseen. Tästä alaspäin, n. 40 cm, tuli imelähkön hajuihin lantamaa. Muita rakenteita ei enää tullut kuin paalu ruudusta 2 joka otettiin näytteeksi.²¹⁸

Toinen mielenkiintoinen löytö on samasta kerroksesta, tekstiilijäänteiden läheisyydestä löytynyt puupuikko, jonka toinen kärki on viistottu teräväksi. Puupuikon pituus on 259 mm ja halkaisija 12 mm. Puupuikon muoto ja koko vastaavat hyvin neulepuikon ominaisuuksia.²¹⁹

212 Zetterberg 1990; Kykyri 1989, 40.

213 TMM 20459:221.

214 TMM 20459:430.

215 TMM 20459:545.

216 TMM 20459: 575.

217 TMM 20459:863–864.

218 Ojala 1987, 22.

219 TMM 20459:862.

Kuva 2. Turun Uudenmaankatu 6:ssa 10/1986–1/1987 tehdyissä arkeologissa kaivauksissa löytynyt neulottu tekstiilin fragmentti ajoittaa neulontataidon omaksumisen alueella viimeistään 1400-luvulle, mahdollisesti jo 1300-luvulle. TMM 20459: 864 (1/2).

Neulepalan materiaali, karkea karvamainen lanka, sekä löytöyhteys todennäköisen neulepuikon kanssa viittaavat paikalliseen valmistukseen. Lisäksi sijaintipaikka alueella, jossa tiedetään myöhemmin asuneen käsityöläisiä, tukee osaltaan tätä näkemystä. Löydön ajoituksen varmistaminen keskiaikaiseksi neuleeksi tukisi näkemystä siitä, että neulontataito saapui Turun seudulle jo keskiajalla. Pentti Virrankosken mainitsema perimätieto 1500-luvun neulonnasta asettuisi siinä tapauksessa uuteen valoon. Todennäköisyyttä 1600-lukua varhaisemmasta neulontataidon omaksumisesta tukevat kirjalliset lähteet, joiden mukaan neulonnasta oli jo tuolloin kehittynyt merkittävä elinkeino ja neuleista tärkeä vientituote Varsinais-Suomessa. Neulontataidon varhaisempi omaksuminen ja leviäminen ovat luoneet pohjan taidon vakiintumiselle, joka on mahdollistanut valmistusmäärien kasvamisen 1600-luvulla dokumentoidulle, muihin maihin suunnattujen vientituotteiden suurille valmistusmäärille.

Neulospinnan valmistus

Silmukoihin perustuvilla tekstiilitekniikoilla valmistetut materiaalit ovat ominaisuuksiltaan melko kevyitä ja helposti muotoiltavia. Irena Turnau kytkee neulonnan kehittymisen ja kasvamisen laajamittaiseksi tuotannoksi juuri neuleiden valmistukseen ja käyttöön liittyviin, hyviksi koettuihin ominaisuuksiin. Neulospinta joustaa ja neulomalla on mahdollista valmistaa ihmiskehon eri osia, erityisesti käsien, jalkaterien ja pään muotoa mukailevia asusteita. Näiden ominaisuuksien vuoksi neuleet ovat vastanneet erinomaisen hyvin ihmisten vaatetukseen liittyviä tarpeita.²²⁰

²²⁰ Turnau 1991, 5.

Neulepinta muodostuu silmukoista, joita neulotaan vaakatasossa valmistuvina kerroksina. Saman kerroksen silmukat liitetään toisiinsa kerrosta neulottaessa. Jokainen yksittäinen silmukka neulotaan tai työstetään muulla tavoin neuloksesta riippuen, ja jätetään sitten odottamaan muiden silmukoiden neulomista sekä kerroksen valmistumista puikolle tai muulle apuvälineelle. Seuraava kerros muodostuu alemman kerroksen silmukoiden läpi neulotuista uusista silmukoista.²²¹

Neuletyön leveys riippuu työssä olevien silmukoiden määrästä ja korkeus tai pituus neulottujen kerrosten määrästä. Työhön tarvittava silmukka- ja kerrosmäärä ovat riippuvaisia käytetyn langan sekä puikkojen paksuudesta. Samankokoista työtä neulottaessa on ohuella langalla luotava enemmän silmukoita kuin paksua lankaa käytettäessä, joten mitä paksumpaa lankaa neulotaan, sitä nopeammin työ valmistuu.

Käsin neulottaessa käytetään tavallisesti kahta tai viittä puikkoa sekä yhtä tai useampaa lankaa. Kahdella puikolla neulotaan levymäistä tekstiiliä, kun taas viidellä, toisinaan myös neljällä tai kolmella puikolla voidaan valmistaa suljettua, saumatonta tekstiilipintaa. Silmukoita lisäämällä ja kaventamalla on mahdollista valmistaa erimuotoisia, muotoon neulottuja vaatteita, asusteita ja tekstiilejä. Neulonnan historiaa tutkineen Richard Ruttin mukaan varhaisimmat neuleet valmistettiin usealla puikolla suljettuna neuleena käyttäen pelkkiä oikeita silmukoita, kuten Neitsyt Mariakin neuloo 1300-luvulle ajoittuvissa maalauksissa. Nurjia silmukoita on käytetty neulepinnan koristelussa varmuudella viimeistään 1500-luvun puolivälistä lähtien.²²² Nurjien silmukoiden käyttö tekee mahdolliseksi sileän neulepinnan valmistamisen myös kahdella puikolla edestakaisin neuloen, jollainen saadaan aikaiseksi pyöröneuletta neulottaessa pelkillä oikeilla silmukoilla.

Erilaisia neulepintoja ja kuvioita saadaan oikeiden ja nurjien silmukoiden lisäksi aikaiseksi myös silmukansiirtojen ja -kiertojen avulla, jolloin voidaan käyttää lisänä erilaisia apupuikkoja. Esimerkiksi palmikkoneuleet neulotaan silmukoita siirtämällä, jolloin niiden neulontajärjestys muuttuu suhteessa edelliseen kerrokseen. Erivärisiä lankoja käyttämällä saadaan kirjoneule- tai intarsiatekniikalla aikaan kuvioita myös pelkkiä oikeita silmukoita neulomalla.

Langan kulku ja silmukan muodostaminen

Neulottaessa käsien asento sekä langan kulku kerältä käsien kautta työhön voivat vaihdella neulojan kokemuksen ja tottumusten sekä kotimaan ja paikkakunnankin mukaan. Neulontatekniikat voidaan luokitella kahteen tai kolmeen erilaiseen tapaan riippuen siitä, mitä kautta lanka kulkee neuletyöhön. Yleisimmin käytetyissä tekniikoissa lanka kulkee joko oikean tai vasemman käden kautta.

Oikealta kädeltä neulonnan rinnakkaisnimityksiä ovat englantilainen neulonta sekä heittämällä neulonta. Tätä tekniikkaa käytettäessä oikea silmukka otetaan puikolle etukautta ja oikean käden kautta kulkeva lanka heitetään, usein etusormella,

221 Ks. esim. Seiler-Baldinger 1994, 24.

222 Rutt 1987, 23–24. Rutt pitää todennäköisenä, että osa Egyptistä löytyneistä keskiaikaisista neuleista on neulottu kahdella puikolla oikeina ja nurjina silmukoina.

puikon kärjen yli ja vedetään silmukan läpi. Langan kireyttä kontrolloidaan oikean käden sormilla, joiden varassa lanka juoksee.²²³

Mannermaisessa tekniikassa lanka kulkee vasemman käden kautta, jolla säädellään langan kireyttä. Näin neulottaessa oikean käden puikko viedään niin ikään silmukan läpi etukautta, mutta vasemman etusormen päältä kulkeva lanka otetaan oikean käden puikolla silmukan läpi. Näin neulottaessa silmukan läpi menevää puikkoa on käännettävä enemmän vinottain kuin heittämällä neulottaessa.

Kolmatta neulontatapaa ei aina luokitella omaksi neulontatekniikaksi, vaan sen voidaan myös katsoa olevan muiden tekniikoiden variaatio, jossa lanka vain kulkee kaulan ympäriltä jommankumman, langan kireyttä säätelevän käden kautta puikolle. Silmukat muodostetaan puikolle langasta vapaan käden peukalon avulla. Tässä tekniikka lähestyy heittämällä neulomisen menetelmää, sillä molemmissa lanka nostetaan puikolle sormen avulla, kun taas mannermaisessa tavassa lanka nostetaan puikolla. Tekniikka on neulontatavoista harvinaisin ja sitä käytetään Välimeren alueella sekä Etelä-Amerikassa.²²⁴

Valmiista neuletyöstä on vaikea tulkita, millä tekniikalla se on neulottu, sillä työn jälki on samanlaista neulontatavasta riippumatta. Käsien liikkeissä on kuitenkin tekniikasta johtuvia eroja, ja työskentely kuormittaa käden eri osia. Mannermainen tekniikka edellyttää oikean käden ranneliikettä, kun taas oikealta kädeltä heittäminen vaatii enemmän sorminäppäryyttä.²²⁵

Eurooppalaisen kirkkotaiteen Madonnaa ja Jeesus-lasta esittävät maalaukset ovat varhaisimpia kuvia, joissa neulontaa on esitetty. Italialainen Ambrogio Lorenzetti on kuvannut maalauksessaan Madonna dell'umiltà (n. 1345) Neitsyt Marian istumassa lattialla Jeesus-lapsi vierellään Josefin istuessa Mariaa vastapäätä. Kuvan interiööri on kotoinen. Marialla on kädessään purppuran värinen neuletyö, jota hän neuloo pyöröneuleena neljällä puikolla. Puikot ovat Marian kämmenen sisällä, ja lanka kulkee oikean etusormen päältä. On myös muita italialaisten ja saksalaisten taiteilijoiden neulovia madonnia esittäviä maalauksia, joissa lanka kulkee oikean käden kautta, ja juuri tätä tekniikkaa pidetäänkin vanhimpana neulomismenetelmänä Euroopassa.²²⁶

Mary Thomas mainitsee vuonna 1938 julkaistussa teoksessaan *Mary Thomas's Knitting Book* oikealta kädeltä neulomisen olleen tuolloin eurooppalaisittain läntinen neulontatapa, joka oli käytössä suuressa osassa englanninkielisiä maita. Vasemmalta kädeltä neulottiin hänen mukaansa taas etenkin Keski- ja Itä-Euroopassa.²²⁷ Amerikassa on Richard Ruttin mukaan käytetty molempia neulontatapoja.²²⁸ Mannermaisen neulontatavan Rutt tulkitsee olevan alkuperältään saksalainen:

223 Esim. Thomas 2013 [1938], 44–45.

224 Esim. Koskennurmi-Sivonen et al. 2008, 125–128; Rutt 1987, 20–21.

225 Thomas 2013 [1938], 48.

226 Rutt 1987, 20, 44–45.

227 Thomas 2013 [1938], 44–46.

228 Rutt 1987, 22.

Langan kuljettaminen vasemman käden kautta näyttää saaneen alkunsa Saksasta. Vestlandske Kunstindustrimuseum Årbokissa 1954-7 (Bergen 1958) julkaistussa artikkelissa todetaan, että Norjassa yläluokka omaksui tämän neulontatavan 1800-luvulla. Norjassa yläluokka omaksui tämän neulontatavan 1800-luvulla ja käsityöläiset omaksuivat tekniikan heiltä. Samaan aikaan Norjan sana binde väistyi Saksan sticke sanan tieltä, joka tuli vallitsevaksi neulontaa tarkoittavaksi termiksi. Englantilaisissa 1840-luvun kirjoissa langan kulkemista vasemman käden kautta kutsutaan termeillä German tai Dutch – Dutch termillä tarkoitetaan mahdollisesti merkitystä Deutch.²²⁹

Rutt jatkaa Anne Stephensin vuonna 1854 julkaistuun teokseen²³⁰ viitaten, että vasemmalta neulomisen tekniikka on ollut tyypillinen Venäjällä sekä Saksassa ja arvelee tekniikan siirtyneen Venäjälle saksalaisten kauppasuhteiden myötä 1700-luvulla.²³¹ Tämä näkemys herättää kuitenkin kysymyksen siitä, miksi alkuperäisessä tekstissä ei tarkoitettaisi Hollantia. Rutt saa tulkinnallaan vahvistusta sille olettamukselle, että vasemmalta neulominen olisi lähtöisin juuri Saksasta. Näin voi toki olla, mutta yhtä mahdollista on, että tämän mannermaisena tunnetun tekniikan alkuperä ei ole jäljitettävissä yksittäiseen maahan.

Mannermainen neulontatapa on nykyisin Suomessa vallalla oleva tekniikka, jota opetetaan myös kouluissa. Hennariikka Virtanen on vuonna 2006 valmistuneessa käsityötieteen pro gradu -työssään selvittänyt erilaisia neulontaotteita, niiden omaksumista ja vaikutusta neulontakokemukseen sekä jo opitun otteen muuttamisen mahdollisuuksia. Käsityönopettajan koulutuksessa kuvattuihin videoihin sekä kyselyihin pohjaavassa tutkimuksessa löytyi useita erilaisia työotteita ja tapoja neuloa, mutta ne kaikki olivat mannermaisen neulontatavan muunnelmia.²³²

5.2. Materiaalit ja työvälineet

Neulelangat

Ilmasto-olot, raaka-aineiden saatavuus sekä neuleiden käyttötarkoitukset ovat vaikuttaneet neuleissa käytettäviin materiaalivalintoihin. Ennen ostolankojen yleistymistä neuleita on valmistettu villa-, pellava- sekä puuvillalangoista. Näistä materiaaleista tehtyjä neuleita löytyy myös Kansallismuseon kokoelmista. Villa on antanut parhaan suojan kylmyyttä vastaan, ja se onkin ollut yleisin materiaali Suomen oloissa, vaikka esimerkiksi neulepaitoja on tehty myös puuvillasta.²³³ Pellava ja puuvilla ovat soveltu-

²²⁹ Rutt 1987, 20. Käännös on kirjoittajan.

²³⁰ Stephens, Anne 1854. Complete Guide. New York (Rutt 1987, 22).

²³¹ Rutt 1987, 20–22.

²³² Virtanen 2006.

²³³ Esim. KA3105, Vöyri.

neet erityisen hyvin kesäsukkiin ja juhla-käsineisiin.²³⁴ Puuvillasta on neulottu myös pöytäliinoja, päiväpeittoja ja pitsejä.²³⁵

Omavaraistalouden aikana kotitaloudessa tarvittavat tekstiilikuidut kasvatettiin maaseudulla pääasiassa omassa taloudessa. Kasvikuiduista eniten viljelty pellava on tunnettu nykyisen Suomen pellavan viljelyrajoja noudattavalla alueella esihistorialliselta ajalta ja sitä vähemmän käytetty hamppu uuden ajan alusta. Molempia viljeltiin kotitarpeiksi edelleen 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Nokkoskuitua hyödynnettiin niiden rinnalla satunnaisesti aina 1800-luvun lopulle saakka. Puuvillaan tutustuttiin 1700-luvulla, mutta sen käyttö yleistyi vasta 1800-luvun puolivälissä.²³⁶

Pentti Virrankosken mukaan kotikehruisen villalangan myynti oli autonomian ajan Suomessa hyvin vähäistä.²³⁷ Myös kyselyaineistosta käy ilmi, että pohjoisessa ilmastossa elintärkeät villat saatiin pääasiassa kotitalouden omista lampaista vielä 1900-luvun alkupuolella, jolloin niitä pidettiin Manner-Suomen maaseudulla lähes joka talossa, vaikka paikoitellen ostovilloihin oli siirrytty jo ennen 1900-lukua.²³⁸ Tilanne alkoi kuitenkin muuttua Suomen itsenäistymisen jälkeen. Kyselyaineiston mukaan 1930-luvulla lampaiden kasvattaminen ei ollut enää itsestäänselvyys maaseudullakaan, vaan vähitellen siirryttiin yhä enemmän käyttämään ostovilloja ja -lankoja. Tosin ostolangat ja -villat hankittiin vielä enimmäkseen lähiseudun maatiloilta, ei kaupoista.²³⁹ Koulussa valmistettuihin neuletoihin tarvittavat langat olivat vielä 1930-luvulla kotona kehrättyjä.²⁴⁰

Sota-ajan materiaalipula toi pellavan kasvatuksen ja lampaiden pidon takaisin maaseudun taloihin. Kankaiden lisäksi villoja käytettiin neuleisiin, mutta pellavasta ei tuolloin enää kyselyaineiston perusteella neulottu. Muuntokuitu sillaa voitiin materiaalipulan aikana käyttää myös neuletuotteissa.²⁴¹ Käyttötarkoituksesta riippuen, etenkin ulkotoissa käytettäviä käsineitä valmistettaessa, neulottavan villan sekaan kehrättiin jouhia, karvoja tai hiuksia.²⁴²

Villalankojen valmistus ja hankkiminen

Lampaiden vuosittaisissa keritsemismäärissä sekä ajankohdissa on ollut paitsi paikkakunta- myös talokohtaisia sekä ajallisia eroja ja käytänteitä. Elina Suomelan ja Tyyni Vahterin kenttätöyökuvauksissa kerrotaan, kuinka lampaita on keritty neljä,²⁴³ kolme²⁴⁴

234 Esim. MV:KK 323. Blom 1930, 103, 107; KA1508, [ei tietoa paikkakunnasta]; KA1675, Pohjois-Savo; KA3426, Räisälä; K7925:2, Petäjävesi; MV:KM 9/573, nainen s. 1896, Hankasalmi.

235 Esim. MV:K21/619, nainen s. 1912, Joroinen; Rauhalta 2003, 205–206.

236 Talve 1979, 138–139; MV:KK 372. Vahter 1916, 1–4.

237 Virrankoski 1963, 187–189.

238 Esim. MV:K21/108, nainen s. 1904, Ypäjä; MV:K21/314, nainen s. 1912, Haapavesi; MV:KK 366. Suomela 1908, 1–2; MV:KK 381. Vahter 1931, 1.

239 MV:K21/716, nainen s. 1923, Heinola mlk.

240 Valve ja Tappura 1933, 17.

241 Esim. MV:K21/392, nainen s. 1894, Huittinen.

242 Esim. MV:KK 387. Vahter 1937, 30; KA 1995; K7664:1; K8565.

243 Esim. MV:KK 366. Suomela 1908, 33, 45; MV:KK 372. Vahter 1916, 12.

244 Esim. MV:KK 372. Vahter 1916, 10–11, 14.

tai paikoitellen kaksi kertaa²⁴⁵ vuodessa. Ilmar Talven mukaan maan länsiosissa lampaat kerittiin kolme ja Karjalassa neljä kertaa vuodessa.²⁴⁶ Itissä muisteltiin vuonna 1908, että lampaat kerittiin ”ennen” neljä kertaa vuodessa, mutta ”nykyisin” kaksi kertaa vuodessa.²⁴⁷ Kaisu Blom kirjoittaa Karvialla vuonna 1930 tehdyissä muistiinpanoissaan:

Neljä kertaa vuodessa keritsemistä ei kuitenkaan oikein suosita, sillä Hannulan mamman tietojen mukaan: ”ei niitä neljällä kerralla tu; ei villa kerkiä kasvaahan.”²⁴⁸

Tyyni Vahterin ja Kaisu Blomin käsikirjoituksissa kuvataan villojen nimityksiä kerimisajankohdan mukaan. Eri vuodenaikoina kehrätyillä villoilla oli erilaisia ominaisuuksia, joiden mukaan niiden käyttötarkoitus valittiin. Juhannuksen aikaan keritty ”mittumaarivilla” tai ”kesävilla” oli kudevillaa. Syyskuun 29. päivään ajoittuvan Mikkelin eli Mikon päivän ja Pyhäinpäivän välillä keritty syksyvilla tai loimivilla oli laadultaan parasta. ”Se on nimeltään ’loimivilla’; siitä tehdään mm. kudinlankaa.”²⁴⁹ Joulun aikaan kerittyä ”juhluvillaa” käytettiin myös kudevillaksi.²⁵⁰ Neuleisiin käytettyjen lankojen kehruujankohdasta ei ole juuri tietoja. ”Parhaita villoja” käytettiin Blomin mukaan ”oikein hyviin sukkiin”.²⁵¹ Tämän perusteella voidaan ajatella, että arkisiin neuleisiin käytettiin laadultaan epätasaisempia ja karkeampia villalankoja.

Villan käsittelytavat ennen kehräämistä ovat vaihdelleet. Esimerkiksi Ilmar Talve mainitsee teoksessaan *Suomen kansankulttuuri*, että lampaat pestiin ennen keritsemistä,²⁵² mutta Tyyni Vahterin mukaan lampaita pestiin vain harvoin sillä ”villa kiertyy ja valmistuu paremmin langaksi, kun siinä on rasvaa”²⁵³. Kehrääjän kokemus ja omat mieltymykset ovat vaikuttaneet villan pesuun tai sen pesemättä jättämiseen.

Kesäiseen aikaan pestään lampaat ennen keritsemistä; talvella ei niitä pestä. Toiset eivät kesälläkään, sillä heidän mielestään hikisiä villoja on paljon sitkeämpi kehrätä.²⁵⁴

Valmiit luonnonväriset lankavyyhdet huuhdottiin vedessä tai toisinaan pestiin saippuavedessä ennen käyttöä, mutta värjättäviä lankoja ei pesty ennen värjäystä.²⁵⁵

245 Esim. MV:KK 366. Suomela 1908, 1–2, 27, 33.

246 Talve 1979, 139.

247 MV:KK 366. Suomela 1908, 27.

248 MV:KK 323. Blom 1930, 24.

249 MV:KK 323. Blom 1930, 102–103.

250 MV:KK 323. Blom 1930, 23; MV:KK 372. Vahter 1916, 10–13.

251 MV:KK 323. Blom 1930, 102–103.

252 Talve 1979, 139.

253 MV:KK 372. Vahter 1916, 11–12.

254 MV:KK 323. Blom 1930, 22.

255 MV:KK 372. Vahter 1916, 14; MV:KK 381. Vahter 1931, 3.

Langan kehruu- ja kertaustavassa huomioitiin käyttötarkoitus. Sukkalangat kehrättiin pääasiassa kaksi- tai kolmisäikeiseksi.²⁵⁶

Kun tahdotaan saada paksumpaa sukkalankaa - - - , niin kierretään tavallisella rukilla useampia lankoja yhteen.²⁵⁷

Myös kehrättävien villojen laadussa oli eroja, ja ne huomioitiin valmistettavassa neuleessa: ”Huonompi villa otettiin pitosukkiin, mutta jos tehtiin parempia sukkia, kehrättiin hieno lanka.”²⁵⁸ Jouhikkaita varten valmistettaviin lankoihin lisättiin villan sekaan kehruuvaiheessa lehmän karvoja tai hevosenharja- tai lehmänhantäjouhia. Museolapasista löytyy myös villan sekaan neulottuja hiuksia.²⁵⁹ Näin langasta saatiin vettä hylkivää ja kintaat pysyivät villalapasia pidemmän ajan kuivina.²⁶⁰

Kehruu on ollut vähävaraisten naisten yksi mahdollisuus hankkia lisäansioita tai vaihtaa työpanoksensa ruokatarvikkeisiin. Kehruuvero oli 1800-luvun alkupuolella yleinen torpparirasitus Lounais-Suomessa, ja 1800-luvun lopulla kehrutyö toimi paikoitellen saunassa asuvien itsellisten korvauksena asuntoa vastaan. Neulelankojen käsin kehruu lisäansioden lähteenä oli melko yleistä vielä 1930-luvulla toisin kuin kankaankudontalangoissa, joissa siirryttiin jo aikaisemmin käyttämään tehdastekois- ta villalankaa.²⁶¹

Lampaita oli joka taloudessa. Villat karstattiin ja kehrättiin kotona kun oli köyhiä kodittomia mummoja myös nuorempiaki naisia, näin oli lapsuudenkodissani. Jos oli villoja he karttas ja kehräs niin kauan kun villoja piisasi sitten jatkoivat kierrostaan. Heitä oli toisista pitäjistäki. Panen tähän heidän nimiään. Kaikki he on jo nukkunu pois.²⁶²

Kotiteollisuutta ja käsityö mestareita tutkinut Eliza Kraattari on todennut, että naiskotiteollisuuden asiantuntijana arvostettu Ester Perheentupa rinnastaa 1940-luvun teksteissään taitavat kehrääjät käsityö mestareihin.²⁶³ Osa kehrääjistä kehittyi niin taitaviksi, etteivät ostajat pystyneet erottamaan oliko lanka käsin vai koneella valmistettua.²⁶⁴

256 MV:KK 372. Vahter 1916, 13; MV:KK 381. Vahter 1931, 1; MV:KK 392. Vahter 1948, 71.

257 MV:KK 366. Suomela 1908, 45.

258 MV:KK 392. Vahter 1948, 71.

259 MV:K7664:1; MV:K10176:5.

260 MV:KK 387. Vahter 1937, 30.

261 Virrankoski 1994, 179–184.

262 MV:K21/314, nainen s. 1912, Haapavesi.

263 Kraattari 2012, 23–24.

264 Esim. MV:K21/108, nainen 1904, Ypäjä; MV:KK 388. Vahter 1938.

Hän on kutonut paljon sukkia ja on kehrännyt ja myös kerrannut sukkalankaa myytäväksi, ja on vienyt ennen Turun torille, jossa ei ollenkaan tahdottu uskoa, että se on käsin kehrättyä, kun se oli niin hienoa.²⁶⁵

Omia villoja on myös lähetetty tai viety tehtaisiin karstattavaksi. Raakavillat voitiin myös vaihtaa valmiisiin lankoihin.

Myöhemmin karttaaminen jäi tuli villa karstaamo teki hahtuvaa, siitä tuli joutuin lankaa senkun vain rukkia polki lanka juoksi, Vihtoin väheni kehrääminenki. Oulun villa tehdas rupes vaihtaan villat ja lumput saaleiksi, filtteiksi ja myös kankaita sai, sarkaa ja sarssia. Tämä villatehtaan homma oli hyvin miellyttävää. Joku oli asiamies, oli määrä, kappaleissa tai metreissä, minkä verran villaa, tai molempaa villaa ja lumppua, ja myös rahaa, ei muista määriä. Joskus talon emäntä pisti villat ja lumput säkkiin, nousi linjuriin kävi paikan päällä hakemassa, sai valita.²⁶⁶

Ennen toista maailmansotaa ostolankoja oli jo varsin hyvin saatavilla paitsi kehräämöistä myös kaupoista. Sota- ja pula-ajat toivat lankojen kehuun paljolti takaisin kodin piiriin.²⁶⁷ Vaikka ostolankoja oli ajoittain saatavilla kaupungeissa, edellytti niiden hankinta ostoluvan lisäksi usein myös jonottamista.

Kehrääminen tuli käyttöön, kun langan saanti oli huono ja ihmiset rupesivat kasvattamaan lampaita, että saivat villoja. Konekudontaan minä hain ostoluvalla jonkun verran lankoja Liljeroosilta Tampereelta, jonka sitte taas myin kupongilla ja tilitin sitte kansanhuoltoon.²⁶⁸

Pula-ajan helpotuttua 1950-luvulla²⁶⁹ ja ostolankojen yleistyessä vähenivät lampaiden pito sekä kotona kehrääminen varsin nopeasti. Tultaessa 1970-luvulle oli villojen saanti omasta taloudesta loppunut maaseudullakin lähes kokonaan.²⁷⁰

Siitä on 11 vuotta [1963], kun minä kehräsin viimeiset kotilampaan villat ja neuloin niistä miesten sukkia ja itselleni nilkkuria. Lampaita ei enää ole kylämme isoissakaan taloissa ollut moneen vuoteen. Paitsi Iisalmen Sirviön talossa, jossa on siirrytty lammastalouteen ammatikseen.²⁷¹

Sukat ja kintaat ja lapasethan tehtään monessa taloudessa vielä kotona, mutta taitaapa olla ostolanka sillä lampaita, niistä saadusta villasta ja langasta ei taida Yläkuonassa olla enää tietoakaan.²⁷²

265 MV:KK 388. Vahter 1938.

266 MV:K21/112, nainen s. 1912, Haapavesi. Ks. myös MV:K21/108, nainen 1904, Ypäjä.

267 Esim. MV:K21/9, mies s. 1895, Heinola mlk; MV:K21/335, nainen s. 1911, Hämeenkyrö; MV:K21/725, nainen s. 1917, Kauhajoki.

268 MV:K21/272, nainen s. 1913, Ikaalinen.

269 Säännöstely lopetettiin vuonna 1954 (Jaatinen 2004, 90–91).

270 Esim. MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi; MV:K21/837, nainen s. 1910, Jaala.

271 MV:K21/316, nainen s. 1911, Iisalmi.

272 MV:K21/104, mies s. 1898, Kerimäki.

Lampaista luopumisen jälkeen saattoi varastossa olleita villoja riittää kotitarpeiksi muutamaksi vuodeksi. Mikäli kotikehruista villalankaa oli vielä saatavilla, se käytettiin mielellään sukkien ja lapasten neulomiseen.

V. 1951 eräs Vieno emäntä kertoi että heillä oli ollut neljätoista kiloa villoja karstattavana, jotka sitten oli kotona kehrätty ja tikuttu ja tikkuutettu vaatteiksi. Mutta kuusikymmentä luvulla ei monessakaan talossa ollut lampaitakaan enää. Mutta toisilla on ollut villaa varastossa ja jotkut ostavat sellaisilta joilla on lampaita.²⁷³

Nyt kun ei enää ole enää lampaita kuin vähän, käytetään se villa yleensä sukkiin ja rasoihin.²⁷⁴

Neulepuikot

Neule- eli kudinpuikoista²⁷⁵ on puhekielessä käytetty myös nimityksiä ”vartaat”,²⁷⁶ ”vartahat”,²⁷⁷ ”sukkavartaat”,²⁷⁸ ”kudin varthat”,²⁷⁹ ”kudinvartaat”,²⁸⁰ ”kulinvartaat”,²⁸¹ ”kutomavartaat”,²⁸² ”tikut”,²⁸³ ”neuletikut”,²⁸⁴ ”tikkuvartaat”,²⁸⁵ ”tikkupuikot”,²⁸⁶ ”sukkatikut”,²⁸⁷ ”kuelmatikut”,²⁸⁸ ”sukkapiirrot”²⁸⁹ ja ”sukkapuikulat”²⁹⁰. Monissa vastauksissa on puikkojen nimityksien yhteydessä mainittu sukka-etuliite, mikä kertoo siitä, että puikoilla tarkoitettiin viittä lyhyttä puikkoa kahden pitkän sijaan. Varhaisissa eurooppalaisissa maalauksissa Madonnat neulovat paitoja pyöröneuleena juuri nel-

273 MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi.

274 MV:K21/180, nainen s. 1913, Kauhajoki.

275 Esim. MV:K24/76, nainen s. 1901, Kuorevesi; MV:K24/723, nainen s. 1929, Iisalmi; MV:K24/853, mies s. 1907, Vähäkyrö; MV:K24/898, nainen s. 1916, Karinainen.

276 Esim. MV:K24/33, mies s. 1916, Kuhmoinen; MV:K24/176, nainen s. 1911, Korpilahti; MV:K24/505, nainen s. 1911, Hämeenkyrö; MV:K24/582, nainen s. 1899, Mouhijärvi; MV:K24/695, mies s. 1900, Orivesi; MV:K24/878, mies s. 1985, Iitti; MV:K24/949, nainen s. 1912, Kauhajoki.

277 MV:K24/246, nainen s. 1902, Liperi.

278 Esim. MV:K24/182, nainen s. 1895, Längelmäki; MV:K24/290, nainen s. 1913, Orimattila; MV:K24/321, nainen s. 1887, Lammi; MV:K24/431, nainen s. 1902, Lieto; MV:K24/488, nainen s. 1917, Paimio; MV:K25/582, nainen s. 1899, Mouhijärvi; MV:K24/713, nainen s. 1918, Kokemäki.

279 MV:K24/228, nainen s. 1911, Alahärmä.

280 MV:K24/252, mies s. 1923, Parkano.

281 MV:K24/645, nainen s. 1921, Kuru.

282 MV:K24/625, nainen s. 1900, Ylöjärvi.

283 MV:K24/188, nainen s. 1900, Alatornio; MV:K24/244, nainen s. 1929, Suistamo; MV:K24/370, nainen s. 1930, Suomussalmi.

284 MV:K24/750, nainen s. 1920, Nurmes mlk.

285 MV:K24/872, nainen s. 1915, Alajärvi.

286 MV:K24/502, nainen s. 1913, Äänekoski.

287 Esim. MV:K24/259, nainen s. 1915, Pielisjärvi; MV:K24/262, nainen s. 1906, Pälkäne; MV:K24/437, nainen s. 1922, Mäntsälä; MV:K24/453, nainen s. 1909, Suistamo; MV:K24/711, nainen s. 1894, Kontiolahti; MV:K24/766, nainen s. 1930, Mäntsälä.

288 MV:K24/188, nainen s. 1899, Alatornio.

289 MV:K24/188, nainen s. 1899, Haapajärvi.

290 MV:K24/541, mies s. 1898, Uukunniemi.

jällä työssä olevalla puikolla,²⁹¹ ja myös Suomessa on villapaitoja neulottu samoin.²⁹² Sileän neuloksen valmistus pyöröneuleena onnistuu pelkkien oikeiden silmukoiden neulomisella, toisin kuin kahdella puikoilla tasona valmistettu sileä neulos, jossa on käytettävä lisäksi nurjia silmukoita.

Ennen tehdasvalmisteisten, kaupoissa myytävien ostopuikkojen yleistymistä neulepuikot tehtiin usein käsityönä kotona²⁹³ tai vaihtoehtoisesti teetettiin kyläsepällä.²⁹⁴ Kotona valmistettiin etenkin puisia puikkoja,²⁹⁵ mutta myös erilaisista metallivarsista saatiin pienellä muokkaamisella käyttökelpoisia työvälineitä neulontaan. Luuta on käytetty virkkuukoukkujen²⁹⁶ ja kinnasneulojen²⁹⁷ materiaaleina mutta ei juuri neulepuikoissa.²⁹⁸ Kodeissa valmistettiin sekä lyhyitä sukkapuikkoja että pitkiä puikkoja kahdella puikolla neulomista varten.²⁹⁹

Tavallista pidemmällä vartailla, jotka valmistettiin rautalangasta tai puusta, tehtiin erilaisia kaulahuiveja.³⁰⁰

Pojat ovat valmistaneet puisia puikkoja myös kansakoulussa.

Sitten oli niitä kudinpuikkoja, puusta tehtiin, oli koreita ostettuja nuppulapäisiä, niinkuin rouvien hattuneulat, mutta sitten tein minäkin kansakoulussa 1921 kudinpuikot mäntypuusta, pyöreäpäiset, vähän tölskimmät.³⁰¹

Parhaana puulajina neulepuikkoihin mainitaan koivu, joka oli ominaisuuksiltaan kovaa, hieno- ja tiivissistä sekä kestävä, joten se ei vääntynyt niin herkästi kuin muut puulajit. Koivu on saanut kuivua kauan ja puikoiksi valitun puun on täytynyt

291 Esim. Rutt 1987, 44–50.

292 Luutonen 1987, 23–24.

293 Esim. MV:K24/132, mies s. 1900, Iisalmen mlk; MV:K24/236, nainen, s. 1903, Keitele; MV:K24/423, nainen, s. 1919, Mäntsälä; MV:K24/494, nainen, s. 1919, Jäppilä; MV:K24/957, mies, s. 1919, Sääminki.

294 Esim. MV:K24/505, nainen s. 1911, Hämeenkyrö; MV:K24/629, nainen s. 1915, Evijärvi.

295 Esim. MV:K24/91, nainen, s. 1912, Ruskeala; MV:K24/192, nainen, s. 1897, Kuortane; MV:K24/886, mies, s. 1907, Hausjärvi.

296 Esim. MV:K24/108, nainen s. 1900, Sulkava; MV:K24/255, mies, s. 1902, Jaakkima; MV:K24/364, nainen s. 1909, Suonenjoki; MV:K24/723, nainen, s. 1929, Iisalmi; MV:K24/941, mies, s. ei tiedossa, Suomussalmi.

297 Esim. MV:K24/108, nainen s. 1900, Sulkava; MV:K24/238, nainen, s. 1926, Paltamo; MV:K24/360, nainen, s. 1908, Muolaa; MV:K24/712, nainen, s. 1907, Kurkijoki; MV:K24/909, mies, s. 1909, Kuolemajärvi.

298 Muutamia maininta on puikkojen valmistamisesta luusta, kuten sorkkaluusta (MV:K24/471, mies s. 1919, Säyneinen) ja vasikanluusta (MV:K24/543, nainen s. 1898, Sääminki). Näiden vastaajien vastaukset ovat hyvin lyhyitä ja niukkasanaisia. On mahdollista, että vastauksissa kyseessä eivät ole neulepuikot vaan kinnasneula tai virkkuukouku.

299 Esim. MV:K24/40, nainen s. 1912, Sysmä.

300 MV:KK 323. Blom 930, 110.

301 MV:K24/209, mies s. 1911, Muurame.

olla suoraa ja säleetöntä.³⁰² Koivun sanottiin myös luistavan muita puulajeja paremmin, mikä helpotti neulomista.

Niitä tehtiin mänty ja koivu puusta koivusta tuli kaikkein paremmat ne oli luikkaat ja sileät että lanka luisti helposti niillä kudottiin villapaitoi.³⁰³

Koivun lisäksi katajaa³⁰⁴ ja pihlajaa³⁰⁵ on kovina puulajeina pidetty neulepuikkoihin hyvin soveltuvana materiaalina, vaikka ne eivät kaikkien mukaan koivun veroisia olleetkaan.

Kataja ja pihlaja puikot oli väärää koivusta tehdyt oli parhaat puupuikoista.³⁰⁶

Kataja oli yksi puulaji, pihlaja toinen. Mutta nämä tarvihti olla hienovartisia ja oksattomia ja näistä kuorittiin kevyesti kuori pois ja tämä mikä oli *vartaan* mittaiseksi tehty ni se keitettiin suolasessa vedessä. Tarkoitus oli se, että tämä pinta ei säröile joten se pysyi sileäpintaisena.³⁰⁷

Muista neulepuikkojen valmistukseen käytetyistä puulajeista mainitaan leppä,³⁰⁸ mänty,³⁰⁹ omenapuu³¹⁰ ja haapa³¹¹. Puikkojen valmistus pohjasi kokemuseräiseen tietoon, jota käytettiin eri puulajien ominaisuuksien hyödyntämisessä neulepuikkoihin ja erilaisten tuotteiden neulontaan. Esimerkiksi lepän mainitaan kevyenä puulajina sopineen erityisen hyvin neulepitsien valmistamiseen.³¹²

Kotona tehtiin iltatöinä kudinpuikkoja niin, että katajasta vuoltiin lyhyemmät puikot. Pihlajasta ja omenapuusta taasen pitkät puikot.³¹³

302 Esim. MV:K24/512, nainen s. 1904, Alavus; MV:K24/645, nainen s. 1918, Askainen; MV:K24/652, nainen s. 1895, Eno; MV:K24/117, nainen s. 1958, Haapavesi; MV:K24/522, nainen s. 1894, Hauho; MV:K24/700, nainen s. 1899, Honkalahti; MV:K24/132, mies s. 1900, Iisalmen mlk; MV:K24/58, mies s. 1904, Iitti; MV:K24/246, nainen s. 1902, Liperi; MV:K24/478, mies s. 1933, Kihniö; MV:K24/379, mies 1905, Kitee; MV:K24/125, nainen s. 1918, Lapinlahti; MV:K24/501, nainen s. 1917, Lehtimäki.

303 MV:K24/281, nainen s. 1898, Somero.

304 MV:K24/652, nainen s. 1895, Ilomantsi; MV:K24/135, mies s. 1913, Ilomantsi; MV:K24/839, nainen s. 1913, Lehtimäki.

305 MV:K24/652, nainen s. 1895, Ilomantsi; MV:K24/147, mies s. 1903.

306 MV:K24/652, nainen s. 1895, Eno.

307 MV:K24/33, mies s. 1916, Kuhmoinen.

308 MV:K24/383, nainen s. 1927, Iitti.

309 MV:K24/748, nainen s. 1902, Ilomantsi; MV:K24/765, mies s. 1912, Kauhajoki; MV:K24/842, mies s. 1900, Koski Tl; MV:K24/125, nainen s. 1918, Lapinlahti.

310 MV:K24/654, nainen s. 1918, Askainen; MV:K24/185, nainen s. 1935, Joutsa; MV:K24/35, nainen s. 1911, Kokemäki; MV:K24/409, nainen s. 1914, Sysmä.

311 MV:K24/780, nainen s. 1912, Pyhäjoki; MV:K24/786, nainen s. 1913, Rautjärvi.

312 MV:K24/356, nainen s. 1921, Laitila.

313 MV:K24/40, nainen s. 1912, Sysmä.

Mummoni kertoi lapsuudessani että pikkupliikkana hän kuto puuvartailla, ne valmistettiin pihlavan oksasta, omenapuunoksasta tai katajasta, närreestä tai haavan oksasta, tämä täytyi olla suora ja oksaton, oksat kuorittiin, kuivattiin, jossakin painon alla suoralla alustalla, että tuli suoria - - katajainen oli liukkaampi.³¹⁴

Eri puulajeja on käytetty hyödyksi saatavuuden ja tarpeen mukaan, sillä yksittäisiä mainintoja on lisäksi puikkojen valmistamisesta tammesta, vaahterasta ja lehmuksesta³¹⁵ sekä kuusesta,³¹⁶ tuomesta³¹⁷ ja pajusta³¹⁸.

Puupuikot viimeisteltiin hiomalla ne sileiksi ja laittamalla tarvittaessa pieni nuppi pitkien puikkojen toiseen päähän.³¹⁹

Meilläkö ei puikot riittäneet ko ol monta naista samoi monta neulomista ol vanha herrasväe sattenvarjo (jota sanottii *paraplyysäks*) sattevarjo *vettiimist* miehet viilasiit sukkapuikkoloi.³²⁰

Metallipuikkojen valmistuksessa on hyödynnetty kotitaloudesta löytyneitä tarvikkeita, kuten teräs- ja rautalankaa,³²¹ polkupyörän pinnoja³²² sekä sateenvarjojen tukiosia³²³.

Jos entisaikaan sukkapuikkoa puuttui ja kaupoissa ei niitä ollut niin yleisesti kun nykyaikaan. Ei hätään jouduttu. Tehtiin itse, pyöränpinnoista saatiin hyviä, mutta pyöriäkään pinnoineen ei ollut varhaisimpana aikana. Vuosisadan alkupuolella muutamia pyöriä paikkakunnallemme ilmestyi. Muistan isäni tehneen kudinvartaat sateenvarjon pinnoista.³²⁴

Metallipuikkojen terävät päät hiottiin sileiksi erilaisin menetelmin. Puikkoja voitiin myös rasvata lisäämään niiden liukuvuutta sekä estämään ruostumista.

Oon kutonu isän rautalangasta tekemillä puikoillakin. Päät hiottiin sileäksi takkakiveen hankaamalla, kun ensin oli hohtimilla katkaastu rautalangasta sopivan mittaiset palat.³²⁵

314 MV:K24/35, nainen s. 1911, Kokemäki.

315 MV:K24/185, nainen s. 1935, Joutsa.

316 MV:K24/35, nainen s. 1911, Kokemäki.

317 MV:K24/786, nainen s. 1913, Rautjärvi; MV:K24/471, mies s. 1919, Säyneinen.

318 MV:K24/904, nainen s. 1920 Karttula.

319 MV:K24/522, nainen s. 1894, Hauho.

320 MV:K24/761, nainen s. 1899, Antrea.

321 Esim. MV:K24/228, nainen s. 1911, Ylistaro; MV:K24/947, nainen s. 1919, Sääminki.

322 Esim. MV:K24/288, nainen s. 1902, Dragstjärd; K24/425, nainen s. 1919, Säkkijärvi; MV:K24/672, nainen s. 1905; MV:K24/838, nainen s. 1927, Iitti.

323 Esim. MV:K24/83, nainen s. 1894, Isojoki; MV:K24/117, nainen s. 1958, Haapavesi; MV:K24/383, nainen s. 1927, Iitti; MV:K24/504, nainen s. 1901, Ikaalinen.

324 MV:K24/83, nainen s. 1894, Isojoki.

325 MV:K24/228, nainen s. 1911, Ylistaro.

Rautalangasta tehdyt oli hyvin terävasärmäisiä niitä pyöristettiin *kovasimeen liippaan* hiosimeen hangaten.³²⁶

Kutoja Saimalle tehtiin *sukkavartaat* polkupyörän sääristä hän rasvasi nämä sian ihralla ja kääri sanomalehteen ja pani *karjuun*, hänellä oli *karjuja* monessa talossa, joissa hän työskenteli, hän varas pahanpäivän varalle, mutta pahapäivä jäi tulemati, että ne olis kaikki tullut käyttöön. Hän ei malttanut ostaa kaupasta sukkavarstaita ja hän oli sitä mieltä ne sepän teot on parempia.³²⁷

Vanhimmat ostetut neulepuikot olivat metallisia sukkapuikkoja, joita kiertävät kulkukauppiat eli ”laukkuryssät” myivät konteistaan.³²⁸ Seppien rauta- ja kuparilangoista valmistamia sukkapuikkoja sai puolestaan ostaa heidän liikkeistään sekä toreilta.³²⁹

Ei ole tarvinnut tehtä kotona tällä vuosisatalla neuletikkuja. Niitä laukku ja harja venäläiset kaupitelti jo minun pikkupoikana.³³⁰

Vuosisadan alussa oli jo kauppaliikkeissä sukkapuikkoja siis 5 kpl. Yhdessä. Samoin laukkurysät ja muut kulkukauppiatkin myivät. - - - Kyläsepillä lienee joskus, ennen minua teetetty – kuulin vanhojen ihmisten puhuvan, mutta se sukupolvi lienee jo manan majoilla.³³¹

Sekatavarakauppoihin sukkapuikot tulivat 1900–1930-luvuilla,³³² paikoitellen jo 1800-luvun lopulla.³³³ Pitkiä puikkoja ei ollut vielä tuolloin myynnissä ja ne valmistettiin edelleen käsityönä. Puikkojen päihin laitettiin pienet tapit estämään silmukoiden karkaaminen. Ne voitiin tehdä pihkasta tai korkista.³³⁴

Isäni oli tehnyt joitakin kudinpuikkoja eli ”sukkavartaita”, kuten niitä kutsuttiin Kyrössä, rautalangasta viilaamalla päät hienoiksi, mutta niitä lakattiin käyttämästä, kun kaupasta alkoi saada tehdastekoisia. Varapuikkoina ne kuitenkin olivat vielä 20-luvun loppupuolellakin.³³⁵

Kyllä jo ainakin 1900-luvun vaiheilla on saanu pieni kudin puikkoi mutta pitkii ei silloin vielä ollu.³³⁶

326 MV:K24/652, nainen s. 1895, Eno.

327 MV:K24/35, nainen s. 1911, Kokemäki.

328 MV:K24/241, nainen s. 1896, Sysmä; Naakka-Korhonen 1988, 137.

329 Esim. MV:K24/358, nainen s. 1903, Alavus; MV:K24/629, nainen s. 1915, Evijärvi; MV:K24/505, nainen s. 1911, Hämeenkyrö; MV:K24/787, mies s. 1895, Iitti; MV:K24/547, nainen s. 1922, Sääminki.

330 MV:K24/100, mies s. 1902, Iisalmi.

331 MV:K24/380, mies s. 1902, Kuru.

332 MV:K24/289, nainen s. 1903, Sulkava; MV:K24/11, mies s. 1947, Punkalaidun. Vastaa ja on haastatellut vuonna 1904 syntynyttä naista, jonka kertomaan tieto perustu; MV:K24/654, nainen s. 1918, Askainen.

333 MV:K24/359, nainen s. 1936, Eurajoki.

334 MV:K24/188, nainen s. 1899, Alatornio; MV:K24/364, nainen s. 1909, Kangasniemi.

335 MV:K24/898, nainen s. 1016, Karinainen.

336 MV:K24/281, nainen s. 1898, Somero.

Ostopuikkojen saatavuuden lisäksi myös taloudelliset syyt ovat vaikuttaneet puikkojen kotona valmistuksen taustalla, sillä kaikilla ei ollut varaa ostaa työvälineitä.³³⁷ Etenkin sellaisissa talouksissa, joissa oli useita neuloja ja puikkoja tarvittiin paljon, pyrittiin ne valmistamaan itse.³³⁸

Tietääkseni sukkapuikot olivat kaupasta ostettuja aluksi. Mutta kun tytöistä jo useammat alkoivat niitä tarvita, eikä köyhässä mökissä rahaa ollut kaikkeen tarvittavaan, teki isäni hiomalla ja kärsivällisellä hankaamisella polkupyörän kumien reunoissa olevasta teräslangasta sukkapuikot. Alkuunhan nuo kotitekoiset eivät olleet niin sileitä kuin kaupasta ostetut, mutta työ hioi vähitellen. Asiakkaat toivat väliin puikot kotoaan kun toivat neulottavia, mikä olikin hyvä apu.³³⁹

Mekin menimme Juhtimäkeen Viertolaan asumaan 1936 keväällä, nuoripari, 3 lasta ja puute vähän kaikesta, mutta siellä oli vanhoja polkupyöriä, niin niitten pinnoista minä tein sukkavartaita ja katajasta tein äidille kudinpuikot villapaidan kutomiseen samoin virkkuu koukut tein plikoille katajan oksasta ja tuli hyvät.³⁴⁰

Sota-ajan taloudellinen niukkuus sekä materiaalipula vaikuttivat myös puikkojen kuten neulelankojen saatavuuden heikkenemiseen ja saivat neulojat palaamaan kotona valmistetuilla puikoilla työskentelemiseen.³⁴¹

Neulepuikkoja on arvostettu työvälineinä ja siksi niistä on huolehdittu hyvin.³⁴² Lapsille on painotettu huolellista puikkojen käsittelyä ja niiden kadottamisesta tai katkeamisesta on voitu rangaista.

En muista koskaan valmistetun kotona sukkapuikkoja, mutta suuressa arvossa ne pidettiin, eikä lapset saaneet niitä kuletella. Harvoin niitä tarvitsi ostaa.³⁴³

1800-luvun loppupuolella, jolloin isoäitini oli noin 10-vuotias, sai kudinpuikko jo ostaa kaupasta ja maaseudulla myös kiertäviltä kulkukauppiailta. Sukkavartaat olivat arvokasta ja tarkoin pidettävää tavaraa. Isoäiti kertoi tapauksen, jolloin hän oli suutuksissaan katkaissut yhden puikon ja rangais-
tukseksi saanut ankan ”tukkapöllyn”, vaikka hädissään oli ehdottanut, että ”liimataan se perunal-
la”.³⁴⁴

337 MV:K24/135, mies s. 1913, Ilomantsi.

338 MV:K24/761, nainen s. 1899, Antrea.

339 MV:K24/395, nainen s. 1911, Suomenniemi.

340 MV:K24/443, nainen s. 1913, Ikaalinen.

341 MV:K24/359, nainen, s. 1936, Ruovesi.

342 MV:K24/709, mies s. 1904, Hirvisalmi; MV:K24/871, nainen s. 1930, Utsjoki; MV:K898, nainen s. 1916, Kari-
nainen.

343 MV:K24/709, mies s. 1904, Hirvisalmi.

344 MV:K24/359, nainen s. 1936, Eurajoki.

Puikot ja neulontakokemus

Kyselyn vastauksissa on erilaisten puikkojen vaikutuksesta neulontakokemukseen vain vähän huomioita. Neulontakokemus on henkilökohtainen, ja myös puikkojen laaduissa on ollut eroja. Esimerkiksi se, kuinka pyöreäksi tai teräväksi metallipuikkojen pää on jäänyt, on riippunut puikkojen valmistajasta. Puikkojen pinta on myös voinut jäädä karheaksi, jolloin ne luistavat neulottaessa huonosti. Miellyttävään neulontakokemukseen mainittiin vastauksissa vaikuttavan erityisesti juuri silmukoiden hyvä luistaminen puikoilla. Puupuikkojen huonona puolena pidettiin niiden huonoa luistavuutta, mikä hidasti neulomista.³⁴⁵ Vuonna 1911 syntynyt nainen mainitsi kokevansa metalliset puikot puisia parempina, mutta perustelut eivät kuitenkaan ilmene vastauksesta.³⁴⁶ Mahdollisesti tämäkin neuloja on kokenut metallipuikot puisia paremmin luistavina.

Niin ikään puikkojen päiden terävyys vaikutti neulontakokemukseen. Mikäli puikon päätä täytyi painaa saadakseen neulotun silmukan pois puikolta, kipeytyi sormi. Joillekin tämä merkitsi huonoa neulontakokemusta, joka vei neulontainnon kokonaan.

Minulla on ollut puiset sukkapuikot kansakouluajanani. Isäni isä Tuusulasta teki kaikkea puusta ja tuohesta. Kuten virsuja meille lapsille jalkineiksi. Nämä puikot olivat paksut, mutta aika kevyet. Lanka liukui vain aika huonosti. Etusormi oli aina kipeä kun täytyi painaa puikon kärjestä. Äitini osti rautapuikot tilalle. Ne olivat vielä terävämmät ja hyvin ohuet. Paljon paremmat vielä lapsen sormille. Rautalangasta varmaan tehtyjä, kun ruostuivat pian.³⁴⁷

Lapsena muistan puisia sukkapuikkoja kapassa, mutta en ole kutonut sellaisilla. Jäykästä rautalangasta tehdyillä puikoilla olen kutonut. Puikot olivat huonosti terotettuja ja repivät sormien päät rikki.³⁴⁸

Muita neulomista hankaloittavia tekijöitä olivat metallipuikkojen vääntyminen ja ruostuminen, joiden vuoksi neulontaa ei koettu miellyttävänä tekemisenä.

Äidilläni oli varmaan sepän tekemät sukkapuikot eli sukkavartaat niin kun Hämeessä niitä sanottiin. Kutoessa ne väänty vääräksi ja ruostuvat mitä hangattiin tuhalla ja myöhemmin santapaperilla kun silmät eivät tahtoneet luistaa. Meille siskoni kanssa ostettiin kaupasta kyllä nekin ruostuivat ei ne olleet mitään teräslankaa.³⁴⁹

345 MV:K24/359, nainen s. 1936, Ruovesi.

346 MV:K24/505, nainen s. 1911, Hämeenkyliä.

347 MV:K24/817, nainen s. 1908, Helsinki mlk.

348 MV:K24/134, nainen s. 1916, Piippola.

349 MV:K24/182, nainen s. 1895, Köyliö

Liian luistavat puikot ovat voineet myös olla neulomista hankaloittava ominaisuus, etenkin taitoa opeteltaessa, koska silmukat putosivat helposti pois puikolta. Joissakin perheissä tämä on tiedostettu ja neulomista opetelleille lapsille on tehty siitä syystä puiset sukkapuikot taidon opettelua helpottamaan.

Tuosta käsin neulomisesta juontuu mieleen, kun olin pieni tyttö ja aloin opetella neulomaan. Ja tietäähän sen, tavalliset puikot eivät millään pysyneet siinä neuleen tapasessa ne luisti ja putoilivat aina. Niin isäni keksi tehdä kuivasta koivupuusta aika ohuet suunnilleen oikean puikon pituiset puikot. Niillä minä sitten opin neulomaan. Ne kun eivät luistaneet.³⁵⁰

Ensimmäisiä puikkoja valmistettaessa on kiinnitetty huomiota myös eri puulajien ominaisuuksiin. Useissa vastauksissa pikkutyttöjen neulonnan opetteluun sopivaksi puikkomateriaaliksi mainitaan kataja kestäväenä, tikuttomana ja luistavana sekä koi-vua kevyempänä puulajina.³⁵¹

350 MV:K24/386, nainen s. 1923, Ilomantsi.

351 Esim. MV:K24/92, nainen s.1906, Heinjoki; MV:K24/133, nainen s. 1918, Kuhmoinen; MV:K24/241, nainen s. 1911, Lemi; MV:K24/ 720, nainen s. 1915, Juva.

6. Taidon oppiminen

6.1. Äidiltä tyttarelle

Jokanaisen taito

Neulonta on ollut jokapäiväisessä elämässä tarvittu, naisten elämänpiiriin kuulunut käsityötaito suomalaisessa yhteiskunnassa. Kaija Heikkinen on todennut, että naisten käsityötaitoihin on suhtauduttu automaattisina ja kollektiivisina, kaikkien osaamina taitoina, mikä on vaikuttanut käsitykseen käsitöiden luonnollisesta periytyvyydestä sukupolvelta toiselle. Käsityötaitoihin on myös liitetty vahvasti perinteen välittymisen ketju äidiltä tyttarelle tai isältä pojalle, joten kotona oppimisella on ollut vahva yhteys perinteisiksi koettuihin sukupuolirooleihin eri käsityölajeissa.³⁵²

Sukan ja vanttuun kutominen, tikkaaminen, oli käsitaitoja, joita Yliperän nainen oli jo pienestä pitäen saanut opetella ja kaikkein enimmin koko elämänsä aikana tehdä. Jo viisivuotiaalle tyttarelleen emo saattoi pistää piirrot käteen ja panna pienet sormet pistelemään sukkarihmaa. Ja siitä alkoi elinkautinen sormien ja piirtojen kanssakäyminen, tuottaen sukkaa ja vantutta.³⁵³

Kansanelämän kuvaaja Samuli Paulaharjun kirjoitus on välähdys sitä todellisuutta, jota Luoteis-Lapin pohjoisosassa Yliperällä elettiin 1930-luvulla. Siinä neulominen näyttäytyy Heikkisen kuvaamana sukupuolituneena ja tärkeänä kädentaitona, jonka äiti opetti luontevasti nuorelle tyttölapselleen. Neulonta oli olennainen taito kylmien ilmastoalueiden kotitalouksien arkisten vaatteiden valmistuksessa, minkä vuoksi se opeteltiin jo lapsena. Taitoa hyödynnettiin vielä vanhanakin kunnon niin salliessa, joten neulontatekniikka oli monille elämän aikana eniten käytetty ja tuotteliain käsitöytaito.

Paulaharjun kuvausta taidon kotona oppimisesta tukevat tutkimusaineiston kyselyvastaukset. Vuosina 1893–1918 syntyneet naiset kertovat oppineensa neulontataidon kotonaan yleisimmin juuri omalta äidiltä.³⁵⁴ Äitien lisäksi muut perheeseen

352 Heikkinen 1997, 45–46.

353 Paulaharju 1930, 226.

354 Esim. MV:K21/65, nainen s. 1915, Rovaniemi; MV:K21/102, nainen s. 1896, Kiikoinen; MV:K21/117, nainen s. 1906, Jalasjärvi; MV:K21/143, nainen s. 1918, Toijala; MV:K21/145, nainen s. 1912, Mieloinen; MV:K21/165, nainen s. 1903, Alavus; MV:K21/176, nainen s. 1918, Kuhmoinen; MV:K21/201, nainen s. 1894; MV:K21/271, nainen s. 1911, Korpilahti; MV:K21/285, nainen s. 1900, Ylöjärvi; MV:K21/306, nainen s. 1896, Lemi; MV:K21/389, nainen s. 1913, Soini; MV:K21/423, nainen s. 1896, Kangasala; MV:K21/440, nainen s. 1893, Kokemäki; MV:K21/465, nainen s. 1906, Isojoki; MV:K21/479, nainen s. 1915, Juva; K21/515, nainen s. 1916, Luumäki; MV:K21/524, nainen s. 1906, Kurus; MV:K21/555, nainen s. 1912, Kauhajoki; MV:K21/549, nainen s. 1903, Mynämäki; MV:K21/605, nainen s. 1912, Ruskeala; MV:K21/623, nainen s. 1902, Jaala; MV:K21/624, nainen s. 1918, Askainen; MV:K21/664, nainen s. 1903, Kangasniemi; MV:K21/695, nainen s. 1917, Karjalohja; MV:K21/786, nainen s. 1903, Hankasalmi; MV:K21/787, nainen s. 1909, Petsamo; MV:K21/831, nainen s. 1909, Ristiina; MV:K21/834, nainen s. 1908, Hollola; MV:K21/851, nainen s. 1900, Tammela; MV:K21/914, nainen s. 1905, Karvia.

kuuluneet naiset, isoäidit,³⁵⁵ isotädit³⁵⁶ ja vanhemmat sisaret³⁵⁷ ovat opettaneet nuorempia perheenjäseniään neulomaan. Ylisukupolvinen taidon opettaminen näkyy myös siinä, että vastaajat tietävät heidän 1800-luvulla syntyneiden äitinsä ja isoäitinsä omaksuneen neulomistaidon juuri omalta äidiltään, isoäidiltään tai tädiltään.³⁵⁸

Isoäitini eli ämmini opetti minut ensin kutomaan mainitulla tavalla. Ämmini oli kotoisin Ylitorniolta jossa oli syntynyt 1844. Hän sanoi kutomisen oppineen äidiltään joka taas oli syntynyt ruottinpuolela Hietaniemessä.³⁵⁹

Muut sukulaisnaiset ovat opettaneet neulontaa tytöille tilanteessa, jossa oma äiti on kuollut tai hänellä ei ole ollut aikaa tai kykyä opettamiseen.

Jäin äidistä orvoksi 4-vuotiaana. Äidinäiti ohjasi, auttoi paljon, muuten olin isäni hoidossa. Hänen äitinsä oli kuollut. Jo alle 10-vuotiaana isoäiti opetti minulle tuon oikealta kutomisen.³⁶⁰

Olin viisivuotias kun minua opetti vanhatätini neulomaan ja työtapa oli sellain langan heitto. Vasta muutaman vuoden päästä huomasin ettei se olekaan ainoa tapa. Siihen aikaan ei vanhemmilla ollut aikaa seurata lasten touhuja, kyllä ne työtavat sai itse hakea mistä sai.³⁶¹

Kyselyaineistossa on vain kaksi mainintaa isästä, joka on opettanut tyttärensä neulomaan.³⁶² Vastausten kokonaismäärään suhteutettuna ovat neulontaa tyttärilleen opettaneet isät olleet harvassa. Tällaisissa tilanteissa isä on ottanut naisten työkenttään kuuluvan tehtävän itselleen puolisonsa ollessa siihen kykenemätön tai naistenkilöiden puuttuessa taloudesta.

Muistan myöskin sen, miten isäni oli opettanut vanhimman siskoni kutomaan Äitini ei ollut siihen työhön niinkään pätevä (yksityiskohtia myöten neuvomaan).³⁶³

Harvinaista on ollut myös se, että joku suvun ulkopuolinen henkilö on opettanut tyttöjä neulomaan. Kyselyssä on vain viisi tällaista mainintaa,³⁶⁴ ja silloinkin oppi on useimmiten saatu oman elinympäristön lähipiiristä. Vuonna 1910 syntynyt nainen muistelee lapsuudenkodissaan neljäkymmentä vuotta palvelleen naisen opettaneen

355 MV:K21/124, nainen s. 1912, Kuivaniemi; MV:K21/263, nainen s. 1908, Sahalahti; MV:K21/366, nainen s. 1913, Äänekoski; MV:K21/397, nainen s. 1899, Sysmä; MV:K21/791, nainen s. 1898, Jämsä.

356 MV:K21/317, nainen s. 1898, Heinjoki.

357 MV:K21/166, nainen s. 1907, Huittinen; MV:K21/762, nainen s. 1908, Muolaa.

358 MV:K21/121, nainen s. 1954, Forssa; MV:K21/398, nainen s. 1927, Kurikka.

359 MV:K21/124, nainen s. 1899, Kemi.

360 MV:K21/397, nainen, s. 1899, Sysmä.

361 MV:K21/317, nainen s. 1898, Heinjoki.

362 MV:K21/98, nainen s. 1914, Kuortane; MV:K21/465, nainen s. 1914, Ähtäri.

363 MV:K21/98, nainen s. 1914, Kuortane.

364 MV:K21/212, nainen s. 1919, Pelkosenniemi; MV:K21/583, nainen s. 1903, Koirjärvi; MV:K21/674, nainen s. 1910, Kuhmoinen; MV:K21/759, nainen s. 1913, Kalajoki; MV:K21/798, nainen s. 1907, Puolanka.

hänet neulomaan. ”Vanha Santra” koettiin kuitenkin perheeseen kuuluvaksi jäseneksi ja päivittäinen kanssakäyminen hänen kanssaan oli tiivistä ja luontevaa.³⁶⁵

Opin tuon kutomisen taidon noin 5–6-vuotiaana kotini uskollisen palvelijan ”Vanhan Santran” opettamana. Hän oli syntynyt vuonna 1856 ja kuului kotini tunnolliseen palvelusväkeen noin 40 vuotta.³⁶⁶

Naapurustossa vanhemmat tytöt ovat voineet opettaa naapuritalon nuorempia tyttäriä neulomaan.³⁶⁷ Vuonna 1903 syntynyt nainen oli kuullut äidiltään mummonsa eli äidinäitinsä oppineen kutomaan ”kiertävän kauppamuijan neuvoilla”.³⁶⁸

Suuressa osassa vastauksista mainitaan juuri omaan perheeseen kuuluneen naisen henkilön opettaneen tytöille neulomista. Syitä siihen, miksi joku oman perheen ulkopuolinen henkilö ei olisi voinut opettaa neulontataittoa, ei aineistosta löydy. Kyse on siis siitä, että useimmiten taidon opettaja on löytynyt perhepiiristä, joten perheen ulkopuolisen henkilön puoleen ei ole tarvinnut kääntyä oppia saamaan.

Oppimisikä

Entisajan maalaisyhteisön työt jaettiin pääasiassa sukupuolen ja iän mukaan. Naisten ja miesten töiden lisäksi oli tehtäviä, joita pidettiin erityisen sopivina lapsille ja vanhoille ihmisille. Lapsen ikä otettiin huomioon töitä opettaessa ja jaettaessa, sillä ne edellyttivät erilaista suoritustasoa ja osaamista. Työnjako oli tarkoituksenmukaista suhteessa töiden tärkeyteen osana jokapäiväisen elannon hankkimista, fyysistä voimaa, taitoa ja vastuullisuutta.³⁶⁹

Maaseudulla lapsia alettiin vähitellen opettaa työntekoon kolmivuotiaana, pikkulapsi-iän päätyttyä. Töitä tehtiin leikin lomassa, avustaen äitiä ja muita naisia erilaisissa kotitöissä, karjanhoidossa ja pelloilla.³⁷⁰ Alle kansakouluikäiset pojat kuuluivat naisten elinpiiriin ja kulkivat muun muassa äitiensä mukana paimenessa.³⁷¹ Sukupuolen mukaista työnjakoa alettiin noudattaa vaihtelevasti lapsen täytettyä seitsemästä kymmeneen vuotta, jolloin tytöt ohjattiin ensisijassa naisten ja pojat miesten elämänpiiriin kuuluvien tehtävien pariin, vaikka osa töistä säilyi yhteisinä molemmille sukupuolille.³⁷²

Samuli Paulaharjun kuvauksessa neulontataittoa opetettiin viisivuotiaalle tyttärelle. Vuonna 1904 syntynyt nainen kertoo aloittaneensa puikoilla kutomisen opettelun jo nelivuotiaana,³⁷³ mutta monissa kyselyaineiston vastauksissa viidestä kuuteen vuoden

365 MV:K21/674, nainen s. 1910, Kuhmoinen.

366 MV:K21/674, nainen s. 1910, Kuhmoinen.

367 MV:K21/759, nainen s. 1913, Kalajoki.

368 MV:K21/583, nainen s. 1903, Kojjärvi.

369 Korkiakangas 1996, 126–128.

370 Tuomaala 2004, 88.

371 Tuomaala 2004, 216.

372 Korkiakangas 1996, 126–128.

373 MV:K21/421, nainen s. 1904, Urjala.

ikä toistuu yleisimpänä neulonnan oppimisen aloitusikänä.³⁷⁴ Tieto siitä, että tämän ikäisellä lapsella on valmiudet omaksua neulontataidon perusteet, on kulkenut perheissä. Lasten oma motivaatio oppimiseen on herännyt heidän nähdessään perheen naisten neulovan, ja myös halu samaistua yhteisön naisiin ja heidän rooleihinsa ovat vaikuttaneet kiinnostuksen syttymiseen taitoa kohtaan.

Olin saavuttamassa viidennen ikävuoteni, kun taas kerran istuin pikkupallillani äidin vieressä hänen kutoessaan sukkaa. Puikot vähän helisivät somasti ja sukan varsi venyi. Ilmeisesti se kutominen tuntui mielenkiintoiselta, kun sanoin äidille, opeta minuakin kutomaan. Tähän äiti oli heti valmis, haettiin lankaa ja kaksi puikkoa.³⁷⁵

Kutomisen oppi tapahtui noin 6-vuotiaana, sillä kylän tyttörien kanssa oli kunnia asia kuka ensin oppi kutomaan.³⁷⁶

Neulomistaito on voitu opetella myös vähän myöhäisemmällä iällä, seitsemästä kahdeksaan vuotiaana³⁷⁷ tai vanhempanakin³⁷⁸. Yhtenä syynä on voinut olla se, että lapsen valmiudet eivät ole vielä aikaisemmin olleet riittäviä taidon opettelulle. Silläkin on ollut merkitystä, kuinka neulontataittoa on opetettu ja kuka sitä on opettanut. Vas- tauksissa oppimisen hankaluus yhdistetään kuitenkin lapseen oppijana, ei niinkään opettavan henkilön ominaisuuksiin tai opetustapaan. Lapsi on voinut myös omaksua käsityksen itsestään huonona oppijana, jos hän ei saavuttanut neulontataittoa ulkoa asetettujen vaatimusten mukaan ja riittävän nopeasti. Ähtäriläisnainen oppi lopulta neulomaan, kun sai katsoa tarpeeksi hitaasti tapahtuvaa neulonnan mallia.

Sen mä tiärä, ett meijä isä opetti mun kutoma, kun mä oli nii kankiaoppine. Tää oli yhtä kankia, suuremp paksu sorme, se kävi häneltä nii hitaasti. Mä oppisi, ku nii hitaasti näytetti. Mahronk mä olla 10-ikäne.³⁷⁹

Tytöt opettelivat neulomaan kotona ennen koulun aloittamista.³⁸⁰ Neulontataidon opetus oli kansakoulujen alkuaikoina myös kotien velvollisuus, sillä opettajat ovat edellyttäneet perustaidon osaamistasoa kouluun tultaessa, vaikka käsityöopetuk-

374 MV:K21/180, nainen s. 1913, Kauhajoki; MV:K21/212, nainen s. 1919, Pelkosenniemi. Neulomaan opeteltiin 6–7-vuotiaana.; MV:K21/317, nainen s. 1898, Heinjoki; MV:K21/515, nainen, s. 1916; MV:K21/584, nainen, s. 1902; MV:K21/674, Kuhmoinen; MV:K21/786, nainen s. 1903, Hankasalmi.

375 MV:K21/826, nainen s. 1900, Loimaa.

376 MV:K21/124, nainen s. 1899, Oulu.

377 MV:K21/398, nainen s. 1917, Kurikka. Kertoo äitinsä oppineen neulomaan 8-vuotiaana.; MV:K21/851, nainen s. 1900, Tammela; MV:K21/801, mies s. 1920, Varpaisjärvi. Kertoo vaimonsa oppineen neulomaan 8-vuotiaana.

378 MV:K21/465, nainen s. 1914, Ähtäri.

379 MV:K21/465, nainen s. 1914, Ähtäri.

380 MV:K21/176, nainen s. 1918, Kuhmoinen; MV:K21/204, nainen s. 1911, Virrat; MV:K21/432, nainen s. 1936, Alavus. Vastaaja on haastatellut vuonna 1898 Lapualla syntynyttä emäntää.; MV:K21/474, nainen s. 1922, Karvia; MV:K21/510, nainen s. 1910, Keuruu; MV:K21/588, nainen s. 1905, Ilmajoki; MV:K21/595, nainen s. 1922, Koivisto; MV:K21/621, nainen s. 1915, Karijoki; MV:K21/640, nainen s. 1901, Kiikoinen; MV:K21/674, nainen s. 1910, Kuhmoinen; MV:K21/791, nainen s. 1898, Jämsä; MV:K21/825, nainen s. 1919, Taivalkoski.

sen sisältöä määrittäneissä komiteanmietinnöissä neulonnan kouluopetuksen kuvattiin alkavan neulonnan alkeista.³⁸¹ Toisaalta ennen kouluikää opeteltu neulontataito pohjasi kansakoululaitosta pidempään taidon opettamisen perinteeseen, jota kansakouluissa pystyttiin luontevasti hyödyntämään.

Kun yleensä ainakin vapaussotaan asti, maaseudulla ei suuriakaan piitattu osto sukista ja kintaista, ne piti olla kotikutoisia, ne kesti ja ne olivat lämpöisiä ja kun tytär rupes kynnelle kykenemään opetti äiti tai joku nuorempi sukkaa ja kinnasta kutomaan, näin sitten kun tytär meni kansakouluun oli hänellä kutomisen oppi päässä, jota muuten käsityön opettaja vaatikin ja syystäkin, kun on suuri liuta tyttöjä ja kaikkia pitäisi opettaa kutomaan niin varmasti on kovilla.³⁸²

Kuten Paulaharjun tekstissä, nousee myös kyselyaineistossa esiin sukkanauhan neulominen ensimmäisenä työnä uutta käsityötaitoa opeteltaessa.

Tytöt opettelivat tikkuamaan jo ennen kouluun menoaan ja ensimmäinen työ oli sukkanauhojen tikkuaminen. Ne olivat sellaiset sukkanauhat, jotka kiinnitettiin liiviin sivuille ja niihin jätettiin heti tikuttaissa napinreiät niin kuin myöhemmin käyttöön tulleissa kuminauhoissa on.³⁸³

Sukkanauhat ovat olleet tarpeellinen ja olennainen osa tyttöjen vaatetusta. Sen lisäksi niiden neulominen on ollut riittävän yksinkertaista pienille tytöille. Taidon opettelu on aloitettu kahdella puikolla ja vain muutamalla silmukalla neulomalla. Neulomisen perustaito opittiin tällä tavoin tekemällä oikeisiin silmukoihin pohjaa-vaa, yksinkertaista ja nopeasti valmistuvaa neulosta. Tällöin työ ei ehtinyt turhauttaa ja palkitsi pienen harjoittelijan jo suhteellisen nopeasti nauttimaan käsityön tuloksista. Oikean silmukan³⁸⁴ neulomaan oppimisen jälkeen aloitettiin toisen perussilmukan, nurjan³⁸⁵ opettelu.

Tällä tavoin ämmini opetti kirjoittajankin kutomaan, ensin piti kutoa sukkanauhaa ja sitten kalvoset jotka jo kuottiin nurin ja oikein – siis saumala. Kaksi silmää oikein ja kaksi nurin.³⁸⁶

Osa lapsista on ennen koulun alkua osannut neuloa viidellä puikolla lapasia ja sukkia. Niiden neulominen on edellyttänyt kavennusten ja silmukoiden poimimisen osaamista sekä kolmiulotteisen neulepinnan valmistamisen hahmottamista.

381 Esim. Komiteanmietintö 1912, 165–167.

382 MV:K21/748, mies s. 1900, Orivesi.

383 MV:K24/872, nainen s. 1915, Alajärvi.

384 Oikea silmukka neulotaan viemällä oikean puikon kärki ensimmäisen vasemmalla puikolla olevan silmukan läpi edestäpäin, lanka kierretään oikean käden puikon kärjen ympärille ja vedetään sen avulla takakautta silmukan läpi (esim. Nissinen 1929, 214).

385 Nurjaa silmukkaa neulottaessa lanka laitetaan silmukan eteen. Oikean käden puikon kärki viedään ensimmäisen vasemman käden puikolla olevan silmukan läpi takakautta, lanka kierretään puikon kärjelle ja viedään etukautta silmukan läpi (esim. Nissinen 1929, 214).

386 MV:K21/124, nainen s. 1899, Kemi.

Äiti vainaani opetti minut neulomaan tällä tavalla, olin silloin 5-vuotias, joten kouluun mentäessä oli minulla omaneulomat sukat, lapaset, hattu sekä huivi.³⁸⁷

Moniväristen neuleiden valmistaminen on aloitettu raitoja tekemällä. Siihen, missä vaiheessa kirjo- ja palmikkoneuleiden teko on mahdollisesti opeteltu, ei kyselyaineisto anna vastauksia. Kaikki eivät välttämättä ole opetelleet näitä perustaitoja vaativampia tekniikoita.

Äitini opetti minut 5-vuotiaana kutomaan (kuten seudulla sanotaan) - - - Ensimmäisinä kudoin sukkanauhoja. Opittuani äitini ehdotti, että saisin neuloa valkoisesta pumpulilangasta punaraitaiset sukat itselleni. Äidillä oli villasukat valkopunaraidalliset. Tulivathan ne kudotuksi, koska siihen oli kova halu.³⁸⁸

Äiti opetti oikealta

Kyselyaineistossa oikealta käden neulomisen tekniikkaa kuvataan termeillä ”vanhanaikaisesti”,³⁸⁹ ”vanha tapa”,³⁹⁰ ”kovin vanha tapa”,³⁹¹ ”ikivanha tapa”,³⁹² ”vanhempi tapa”,³⁹³ ”vanha tyyli”,³⁹⁴ ”vanhan kansan kutomistapa”,³⁹⁵ ”vanha neulontamalli”,³⁹⁶ ”alkuperäinen tapa”³⁹⁷ ja ”perimmäinen tapa”³⁹⁸. Nämä kuvaukset vanhasta neulomistavasta sekä viittaukset alkuperäiseen ja ikivanhaan neulontatekniikkaan kertovat osaltaan siitä, että oikealta neulomisen tapa on nykyisin käytössä olevaa tekniikkaa vanhempi menetelmä neuloa myös Suomessa. On ilmeistä, että juuri tämä nykytutkimuksen perusteella Euroopassa vanhin tekniikka on se, jollaisena neulontataito on omaksuttu myös Suomessa.

Kaikki esivanhempani kutoivat oikealta heittäen.³⁹⁹

387 MV:K21/515, nainen s. 1916, Luumäki.

388 MV:K21/786, nainen, s. 1905, Hankasalmi.

389 Esim. MV:K21/68, nainen s. 1913, Liminka; MV:K21/640, nainen s. 1901, Kiiokoinen; MV:K21/851, nainen s. 1900, Tammela.

390 Esim. MV:K21/17, mies s. 1922, Kiikala; MV:K21/151, nainen s. 1916, Piippola; MV:K21/204, nainen s. 1911, Virrat; MV:K21/226, nainen s. 1895, Ruotsinpyhtää; MV:K21/479, nainen s. 1915, Juva; MV:K21/748, mies s. 1900, Orivesi; MV:K21/763, nainen s. 1911, Reisijärvi.

391 MV:K21/221, mies s. 1905, Kitee.

392 MV:K21/383, nainen s. 1910, Ähtäri.

393 Esim. MV:K21/68, mies s. 1913, Liminka; MV:K21/179, nainen s. 1915, Marttila; MV:K21/203, nainen s. 1921, Säkijärvi; MV:K21/549, nainen s. 1903, Mynämäki.

394 MV:K21/95, nainen s. 1915, Ruokolahti.

395 MV:K21/565, nainen s. 1911, Kokemäki.

396 MV:K21/266, nainen s. 1894, Kontiolahti.

397 MV:K21/78, nainen s. 1905, Töysä.

398 MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi.

399 MV:K21/786, nainen s. 1905, Hankasalmi.

Kyllä tuo niin sanottu *nakkaamalla* kutominen oli aivan alkuperäinen tapa kutoa kurinta. Koska isoäitini aina sanoi, minkä ole oppinu kurinta kutomaa, jo tenavana, nii sitä ei viitti enää vanhana uutta opetella.⁴⁰⁰

Useat vuosina 1896–1932 syntyneet vastaajat kertovat heittämällä neulomisen olleen heidän lapsuusaikanaan vallitseva, yleinen tai ainoa neulontatekniikka, jota omien vanhempien ikäpolvi on käyttänyt.⁴⁰¹

Naiset villalangasta *tikkaa* sukkia ja *vanthuuta*. Ennen tämä *tikkaustyö* suoritettiin niin että oikealla kädellä lanka heitettiin korkeana kaarena puikon yli. Lanka kulki kouran sisästä etusormen ja peukalon väliin. Tapa oli yleinen 1905–1910 aikoihin. Äitini s. 1860 käytti tätä tapaa, kaikki muutkin vanhat naiset teki samoin.⁴⁰²

Vuosisadan vaihteessa ja sitä ennen syntyneet melkein sataprosenttisesti kutoivat oikean käden etusormiheimillä kuolemaansa saakka.⁴⁰³

Eihän kotipuolellani Pohjois-Karjalassa minun lapsena ollessani kukaan neulonut sukkapuikoilla että lanka olisi kulkenut vasemman etusormen päältä. Kaikilla neulojilla lanka kulki oikean etusormen yli ja toisten sormien alitse jotka säätelivät langan kireyttä. Etusormi heitti langan kädessä olevan puikon pään ylitse jonka puikko vetäisi toisen *silmän* (silmukan) läpi uudeksi silmäksi. Se kävi niin nopsasti vanhoilta ihmisiltä että näytti ettei ne neuloneet vaan leikittelivät (puikoilla) *tikuilla*.⁴⁰⁴

Omalla kotiseudullani, Lammin pit. Kataloisten kylässä on entisaikoina *kudottu* (ei neulottu) sukkia *oikealla* kädellä lankaa ohjaten. Oma äitini, synt. 1857, kuoll. 1942 käytti mainittua kutomistapaa. Samoin hänen äitinsä, sekä kaikki sen ajan naiset, kutoivat oikealla kädellä.⁴⁰⁵

Koska kodeissa on neulottu oikealta kädeltä heittämällä, on se luonnollisesti ollut myös tekniikka, joka on opetettu perheen lapsille. Valtaosa vuosina 1894–1918 syntyneistä, neulontataidon kotona oppineista henkilöistä kertoo opetelleensa neulomaan juuri oikealta kädeltä.⁴⁰⁶

400 MV:K21/78, nainen s. 1905, Töysä.

401 Esim. MV:K21/21, mies s. 1913, Jepua; MV:K21/37, mies s. 1920, Korttesjärvi; MV:K21/102, nainen s. 1896, Kiikkoinen; MV:K21/119, nainen s. 1894, Isojoki; MV:K21/474, nainen s. 1922, Karvia; MV:K21/484, nainen s. 1903, Kokemäki; MV:K21/488, mies s. 1889, Janakkala; MV:K21/489, nainen s. 1932, Lavansaari; MV:K21/595, nainen s. 1922, Kuortane; MV:K21/934, nainen s. 1907, Koivisto.

402 MV:K21/77, mies s. 1987, Kaustinen.

403 MV:K21/424, nainen s. 1912, Kiikala.

404 MV:K21/266, nainen s. 1894, Kontiolahti.

405 MV:K21/175, nainen s. 1887, Lammi.

406 Esim. MV:K21/124, nainen s. 1899, Alatornio; MV:K21/165, nainen s. 1903, Alavus; MV:K21/266, nainen s. 1894, Kontiolahti; MV:K21/425, nainen s. 1898, Koivisto; MV:K21/510, nainen s. 1910, Keuruu; MV:K21/524, nainen s. 1906, Kuru; MV:K21/588, nainen s. 1905, Ilmajoki; MV:K21/674, nainen s. 1910, Kuhmoinen; MV:K21/695, nainen s. 1917; MV:K21/711, nainen s. 1905, Karttula; MV:K21/715, nainen, s. 1917, Kauhajoki.

Isoäitini syntynyt 1842 kutoi siten, että lanka tuli oikean käden kouran läpi ja heitettiin puikon yli. Hän käytti tapaa elämänsä loppuun asti. Hänen tyttärensä, minun äitini, kutoi myös alkuun oikealta heittäen ja opetti meille tyttärillensäkin sen tavan alkuun.⁴⁰⁷

Tämä heittotapaa käytettiin Karjalohjan pitäjässä. Kun olin lapsi niin äitini opetti minut tällä lailla kutomaan.⁴⁰⁸

Kyselyyn vastanneista vain muutama henkilö mainitsee oppineensa neulomaan kotona vasemman etusormen päältä. Heistä kaikki kertovat kuitenkin myös tunte-neensa henkilöitä, jotka neuloivat oikealta kädeltä heittämällä.

Noin v. 1900 muistan lapsena kotiapulaisemme, joka oli syntyisin Kokemäen Krootilasta (noin 35 vuotias) kutoneen juuri heittäen oikean käden etusormella langan. Äitini, syntyisin Tammelasta, kutoi ja opetti allekirjoittaneenkin kutomaan pitäen lankaa vasemman käden etusormella.⁴⁰⁹

Vuonna 1896 syntynyt lemiläisnainen kertoo äitinsä (s. 1864) neuloneen oikealta, mutta tämä opetti tyttarelleen sormenpäältä neulomisen siitä huolimatta, että ”äidistä oli viskaamalla neulominen nopeampaa ja sormille helpompaa”.⁴¹⁰ Niin ikään vuonna 1912 syntynyt nainen kertoo vanhempien naisten neuloneen oikealta, mutta hänen äitinsä oli 1920-luvulla opettanut tyttärensä neulomaan vasemmalta.⁴¹¹ Vuonna 1900 ja 1907 syntyneiden naisten isoäidit olivat neuloneet heittämällä, mutta heidän äitinsä oli opettanut tyttäriään neulomaan vasemmalta etusormelta.⁴¹² Yksi itse oikealta kädeltä heittämällä neulova äiti perusteli vasemmalta sormelta neulomisen opettamista sillä, että niin tullaan myös koulussa opettamaan. Tytär sovelsi kuitenkin omassa neulomisessaan toisinaan myös isoäidin ja äidin neulomistapaa.

Mutta sitten äiti sanoi, etten opeta sinua pitämään lankaa näin oikeassa kädessä vaan vasemmassa, se on uudenaikainen tapa, kuten hän sanoi: Kun menet kouluun, niin siellä kudotaan näin. Äidillä kulki lanka oikean käden sormen päällä eikä kourassa. Äiti oli syntynyt 1878. Isoäiti kutoi samalla tavalla, mutta kyllä sitä näki paljon vietävän vain lanka puikon yli kourasta. Aikoinaan kun olen kutonut kuviokudontaa olen toisen langan vienyt oikean käden sormien päältä.⁴¹³

407 MV:K21/165, nainen s. 1903, Alavus.

408 MV:K21/695, nainen s. 1917, Karjalohja.

409 MV:K21/440, nainen s. 1893, Kokemäki.

410 MV:K21/306, nainen s. 1896, Lemi.

411 KV:K21/555, nainen s. 1912, Kauhajoki.

412 MV:K21/134, nainen s. 1907, Liperi; MV:K21/826, nainen s. 1900, Loimaa.

413 MV:K21/825, nainen s. 1900, Taivalkoski.

6.2. Koulussa oppiminen

Kansakoulujen alkuajat ja vakiintuminen

Suomalaista kansakoulujärjestelmää luotaessa 1860-luvulla oli kasvatusajattelu vahvasti sidoksissa sukupuoleen ja säätyyn. Maaseudulla sekä kaupungeissa asuvan väestön koulutustarpeissa nähtiin merkittäviä eroja. Historioitsija Saara Tuomaala on todennut sivistyneistön kasvatustavoitteena olleen kansan sivistäminen ja kansallisen tietoisuuden lisääminen nationalistisen ideologian hengessä, jossa korostuivat talonpoikaisaate ja uskonnollisuus. Pastori Uno Cygnaeuksen laatimaan ehdotukseen perustuneessa, vuoden 1866 kansakouluasetuksessa, kansakoulu tarkoitti käytännössä ylempää kouluopetusta, jonka pohjana oli kodeissa annettu alkuopetus.⁴¹⁴ Säätyläislapset haluttiin opettaa edelleen ensisijaisesti omissa kouluissaan.⁴¹⁵

Kansakouluasetus sääti opetuksen järjestämisvelvollisuuden vain kaupungeille. Maaseudulla kansakoulujen perustaminen jäi vapaaehtoiseksi ja koulutoiminta käynnistyi kunnissa hitaasti. Asetus jätti myös koulunkäynnin vapaaehtoiseksi. Koulujen perustaminen sekä opetus herättivät vastustusta vanhoillisissa virkamiehissä, talonpojissa sekä papistossa koulujen tuomien kustannusten vuoksi sekä siksi, että vanhemmat halusivat säilyttää oikeuden lasten kasvatukseen itsellään. Vielä 1880-luvulla sadassa kunnassa ei toiminut lainkaan kansakoulua, ja monen kunnan ainoa kansakoulu ei tavoittanut syrjäkylien lapsia.

Vuonna 1898 annettu kansakoulun piirijakoasetus velvoitti kunnat tihentämään kouluverkkoa ja perustamaan koulun jokaiseen piiriin, jossa vähintään kolmekymmentä lasta ilmoittautui opetukseen. Asetus huomioi myös koulumatkojen pituuden, ohjeistaen kuntia muodostamaan pinta-alaltaan kohtuullisen kokoisia koulupiirejä siten, että koulumatkat eivät pääsääntöisesti ylittäisi viittä kilometriä. Kansakoulujen läpimurto yhteiskunnassa tapahtui suurelta osin juuri piirijakouudistuksen myötävaikutuksesta, ja vuoteen 1906 mennessä kaikkiin kuntiin oli perustettu ainakin yksi kansakoulu.⁴¹⁶

Koulunkäynnin vapaaehtoisuus näkyy myös laajemmin kyselyaineistossa. Vuonna 1895 syntynyt nainen muistelee omaa, neljä vuotta kestänyttä kouluaikaansa positiiiviseen sävyyn.

Siihen aikaan aloitettiinkin koulun käynti 9-vuotiaana eikä se ollut mitään pakollista. Jos ei kuka käynyt päätökseen asti niin kävivät talven tai kaksi ja lopettivat siihen. Minä kävin päätökseen. Pääsin 1908 kansakoulusta sitten. Siellä jaettiin sitten vielä Raamattu muistoksi koulusta kun käi päätökseen. Opettajan oli siellä Kuujärven kansakoulussa silloin Mikko Himmi oikein kiva mukava opettaja.⁴¹⁷

414 Leino-Kaukiainen ja Heikkinen 2011, 22–23; Tuomaala 2004, 63.

415 Tuomaala 2004, 66.

416 Leino-Kaukiainen ja Heikkinen 2011, 23–24; Tuomaala 2004, 66–67; Varjo 2011, 87–89.

417 MV:K21/828, nainen s. 1895, Uusikirkko.

Kunnallinen alkuopetus järjestettiin ainoastaan kaupunkien kouluissa. Osassa maaseutujen kansakouluja pidettiin syksyisin ja keväisin pari viikkoa kestäviä pienten lasten kouluja, mutta tavallisempaa oli, että alkeisopetus järjestettiin kirkollisina kiertokouluina tai kotiopetuksena. Kiertokoulut pysyivät tärkeässä asemassa maaseudulla aina 1920-luvulle saakka, sillä kunnallisten alakoulujen oppilasmäärät saavuttivat kirkollisten kiertokoulujen tason vasta vuonna 1927. Säännöllinen kansakouluopetus muodostui käytännössä maaseudulla yhdeksän vuotta täyttäneille tarkoitettu neli-vuotisesta yläkansakoulusta.⁴¹⁸ Vuonna 1907 valmistuneessa oppivelvollisuuskomitean mietinnössä esitettiin kansakoulun laajentamista kuusivuotiseksi koko maassa. Sairaus ja köyhyys mainittiin kuitenkin oppivelvollisuudesta vapauttavina tekijöinä. Valtiopäivät hyväksyivät hallituksen mietinnön mukaisen esityksen oppivelvollisuuslaiksi vuonna 1910. Siinä opetus perustui kaksivuotiseen alempaan ja nelivuotiseen ylempään kansakouluun sekä niin sanottuun laajennettuun kansakouluun. Laki jäi kuitenkin vahvistamatta, koska senaatti vastusti sitä.⁴¹⁹

Monet maaseudun lapsista jäivät edelleen ilman kouluopetusta, kuten vuonna 1915 syntynyt alajärveläinen nainen muistelee.

Kyläämme on kansakoulu perustettu 1910, mutta eivät silloin vielä kaikki köyhemmät ja kauempana koulusta asuvat ole päässeet kouluun.⁴²⁰

Esitys oppivelvollisuuden toteuttamisesta tuli uudelleen eduskuntaan vuonna 1920. Laki hyväksyttiin marraskuussa 1920, vahvistettiin seuraavan vuoden huhtikuussa ja astui voimaan elokuussa 1921. Lain mukaan jokaisessa koulupiirissä tuli olla neli-vuotinen yläkansakoulu sekä kaksivuotinen alakansakoulu. Koska lain myötä myös alkuopetus siirtyi kuntien velvollisuudeksi, kasvoivat kansakoulujen sekä opetukseen osallistuneiden lasten määrä maaseudulla 1920-luvulla merkittävästi, poikien määrä suhteellisesti tyttöjä enemmän.

Kaupungeissa koulunkäynti oli vakiinnuttanut asemansa jo aikaisemmin, eikä lain voimaantulo juuri nostanut koululaisten määrää. Maaseudun lasten oppivelvollisuuden suorittaminen ei silti yltänyt samalle tasolle kuin kaupungeissa. Vielä vuonna 1937, jolloin oppivelvollisuuden määräajan täytäntöönpano päättyi, eli haja-asutus-seuduilla lapsia, joita opetus ei tavoittanut liian pitkän koulumatkan tai koulun puuttumisen vuoksi.⁴²¹ Oppivelvollisuus toteutui maaseudulla lopullisesti vasta 1940-luvun kuluessa.⁴²²

418 Tuomaala 2004, 67–68.

419 Tuomaala 2004, 70.

420 MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi.

421 Halila 1950, 18–31, Hyyrö 2011, 340–341; Rahikainen 2011, 371; Tuomaala 2004, 70.

422 Tuomaala 2004, 248.

Käsityöt oppiaineena

Käsitöiden opetus oli kansakoulun alkuaajoista lähtien vahvana osana kansallisessa sivistyshankkeessa. Cygnaeuksen saavutuksena on pidetty suomalaisen käsityönopeuksen merkittävää asemaa kansakouluissa sekä opettajien koulutuksesta vastanneissa seminaareissa. Käsityöt nostettiin vuoden 1866 kansakouluasetuksessa samanarvoiseksi oppiaineiksi muiden aineiden kanssa, sillä niillä nähtiin olevan kasvatuksellisten tehtävien rinnalla taloudellista ja sosiaalista lisäarvoa. Käsityönopeus jaettiin sukupuolen mukaan opetettavaan naiskäsityöhön sekä veistoon.⁴²³ Maalauskansakouluissa käsityö oli alusta asti pakollinen oppiaine molemmille sukupuolille, kaupungeissa kuitenkin ainoastaan tytöille. Cygnaeuksen ajatuksiin pohjaten käsitöiden katsottiin soveltuvan erityisesti tyttöjen sekä maalais- ja työläislasten kasvatukseen. Käsityönopeus nähtiin keskeisenä osana maaseudun kehittämistä, koska käden taitojen katsottiin kuuluvan olennaisena osana paitsi kotien elämään myös kansan sivistykseen.⁴²⁴ Käytännössä kaikkien säädettyjen oppiaineiden opetus tasa-arvoisina ei kuitenkaan vielä 1800-luvulla toteutunut ja alueelliset erot opetuksen sisällöissä olivat suuria. Koulukohtaisista opetussuunnitelmista saattoi puuttua kokonaan esimerkiksi käsityön, mittaopin, luonnontiedon, piirustuksen tai voimistelun opetus.⁴²⁵

Saara Tuomaalan mukaan käytännön kasvatus, käsillä oppiminen, oli 1800-luvun puolivälistä alkaen eurooppalaisessa sekä länsimaisessa kasvatuskeskustelussa ja opetuksen kehittämisessä vallinnut suuntaus, jonka piirissä hyödynnettiin sääty-yhteiskunnassa vallinnutta käsitöiden sukupuolitunutta jakoa osana moderneja kansalaistaitoja ja -identiteettiä. Tyttöjen käsityöt edustivat uudistuvaa naiskäsityötä ja kuuluivat eri yhteiskuntaryhmien kasvatukseen, jonka ensisijaisena tavoitteena oli valmistaa tyttöjä kotia varten, äideiksi ja emänniksi. Kouluissa annettavan käsityökasvatuksen tuli hyödyntää yksilöä sekä yhteisöä ja sulauttaa kasvatukselliset ja käytännölliset tarpeet yhteen. Opettajan ohjauksessa tapahtuvan käsityönopeuksen tavoitteisiin liitettiin käsiens taitavuuden, havainto- ja harkintakykyjen sekä esteettisten ominaisuuksien kehittämisen lisäksi oppilaan tahdon lujittaminen, järjestelmällisyyden, huolellisuuden ja siisteyden oppiminen.⁴²⁶

Joanna Turneyn toteaa, että neulonta on tullut osaksi naisten maailmaa erityisesti juuri kasvatuksen kautta. Kädentaitojen opetuksella on kouluissa pitkät ja syväle juurtuneet perinteet, sillä yhteiskunnallisesti tärkeänä pidettyjä taitoja on voitu myöhemmin hyödyntää niin työllistävinä kuin vapaa-ajan täyttävinä taitoina, joista kotitalous on hyötynyt. Käsityön kautta tyttöihin on juurrutettu hyveinä pidettyjä kärsivällisyyttä sekä tottelevaisuutta, joiden kautta on samalla määritetty tyttöjen sukupuoleen liittyviä sosiaalisia ja yhteiskunnallisia rooleja.⁴²⁷

423 Esim. Halila 1949, 282–283; Marjanen 2003, 31; Simpanen 2003, 7; Tuomaala 2004, 222–227.

424 Tuomaala 2004, 223.

425 Halila 1949, 228–231.

426 Tuomaala 2004, 222–224.

427 Turney 2009, 13.

Neuleopetus komiteanmietinnöissä ja opettajien varhaisissa oppaissa

Kouluylivallituksen asettamien käsityönopetuksen mallikurssien tehtävänä oli yhdenmukaistaa ja vakiinnuttaa opetusta sekä tukea opetukselle asetettujen tavoitteiden toteutumista. Ensimmäiset mallikurssit valmistuivat vuonna 1881, ja niitä tarkennettiin vuoden 1883 kiertokirjeessä. Mallikursseissa esitettyjä opetuksellisia tavoitteita olivat paikallisen käsiteollisuuden tarpeiden huomioiminen, kotitalouden kannalta hyödyllisten esineiden valmistaminen sekä käsityön kasvatukselliset arvot, kuten ”henkisten kykyjen, siveellisen luonteen ja kaunoaistin kehittäminen”. Opetusmetodin mukaan käsitöiden tuli edetä helpommasta vaikeampaan, kunkin oppilaan taitojen mukaan. Lahjakkaille oppilaille annettiin mahdollisuus niin sanottujen ylellisyustuotteiden valmistamiseen, joiden funktiossa esteettisille seikoille annettiin enemmän painoarvoa kuin helpoimmissa käsitöissä.⁴²⁸

Senaatti asetti vuonna 1884 miehistä⁴²⁹ koostuneen komitean laatimaan kansakoulujen käsityönopetusta koskevan mietinnön erityisesti maaseutujen kansakouluihin sekä kaupunkien ylempien kansakoulujen opetusta varten. Mietintö valmistui vuonna 1887 ja sen alkutekstissä todettiin, että käsitöiden arvo ja paikka oli hyvin tunnustettu ja tunnettu Suomen kansakouluissa.⁴³⁰ Komitean mukaan kouluissa opettavan käsityön tuli ensisijaisesti kehittää ja kasvattaa oppilaita. Kouluissa opittava ”yleinen kätevyys” loi hyvän pohjan myös vaativimmille teollisille käsitöille. Käsityön arvona komitea mainitsi lisäksi aineellisen hyödyn, jonka edelle sivistykselliset arvot eivät saisi mennä.⁴³¹

Mietinnössä määriteltiin ne käsityöalat sekä mallikokoelma, joita komitea piti sopivina ja tarkoituksenmukaisina opettaviksi kouluissa. Tekstiilitöistä mietinnössä on ainoastaan lyhyt maininta, jossa puikoilla kutomista⁴³² pidetään sekä pojille että tytöille hyödyllisenä taitona.⁴³³

Kaksi vuotta ensimmäisen käsityönopetusta koskeneen mietinnön valmistumisen jälkeen asetti Senaatti lokakuussa 1889 komitean laatimaan ohjelman naisten käsityönopetuksen järjestämistä varten kansakouluissa. Käsityöopetuksen tavoitteet oli määriteltä jo aikaisemmin kansakouluasetuksen alkusuunnitelmassa, joten komitean tehtävänä oli ennen kaikkea konkretisoida aiemmat kasvatukselliset ja käytännölliset tavoitteet osaksi tyttöjen käsityöopetusta. Komitean puheenjohtajaksi valittiin

428 Marjanen 2003, 33–34.

429 Komitean puheenjohtajaksi nimitettiin kansakoulujen ylitarkastaja Uno Cygnaeus ja muiksi jäseniksi Mus-tialan maanviljelysopiston johtaja Kaarle Antero Zitting, piirustuksen ja teknillisten käsitöiden lehtorit Rafael Hårdh Jyväskylän seminaarista, Eerikki Kustavi Hederström Uuden Kaarlebyn seminaarista ja Eerikki Mäkinen Sortavalan seminaarista, kansakouluntarkastajat Aksel Berner ja Oskari Hynén sekä käsityönopetuksen alaa edustavat kansakoulunopettajat Kaarle Kunelius Kauhavalta sekä Juha Koivistoinen Tohmajärveltä (Komiteanmietintö 1887, 1).

430 Komiteanmietintö 1887, 2.

431 Komiteanmietintö 1887, 3.

432 Tulkitsen komitean mainitseman kutomisen tarkoittavan juuri puikoilla kutomista, sillä vuoden 1893 komiteanmietinnössä mainitaan erikseen kankaankutominen, jota voidaan olosuhteiden niin salliessa ”poikkeuksena” harjoittaa. Samassa mietinnössä mainitaan kaupunkien jatkokoulujen käsitöiden osalta, että komitea ei pitänyt tarpeellisenä sisällyttää kankaankudontaa kaupunkien jatkokoulujen kursseihin. (Komiteanmietintö 1893, 4, 13.)

433 Komiteanmietintö 1887, 4–7.

Ylihallituksen kansakoulujen tarkastaja Axel Berner ja asiantuntijajäseniksi Jyväskylän seminaarin johtaja Charlotta Lydecken, Tammisaaren seminaarin johtaja Hedvig Sohlberg sekä kansakoulunopettajat Olivia von Essen Turusta ja Ada Weisell Tammelasta.⁴³⁴

Komitean mietintö valmistui syyskuussa 1892. Komitea näki käsityöopetuksen arvon kehitys- ja kasvatuskeinona sekä taidollisten valmiuksien saamisena myöhempää elämää varten. Mietinnössä kiinnitettiin myös huomiota tyttöjen käsityöopetuksessa havaittuihin epäkohtiin, joita löytyi niin työskentelyolosuhteissa ja tuntimäärissä kuin opetusmetodeissa ja epäpätevien opettajien palkkaamisessa.⁴³⁵

Tarpeelliseksi opetettaviksi tekniikoiksi [työ-lajit] mietinnössä mainitaan neulominen, liina- ja pitovaatteiden ompelu, paikkaaminen, parsinta, merkkkaus ja virkkaaminen. Virkkausta perustellaan hyödyllisenä taitona erilaisten villalangasta valmistettujen ”pukimien” osalta, kun taas niin sanottuja ”korutoita” ei otettu osaksi opetusta. Toteutettavien käsitöiden valinnassa oli kiinnitetty huomiota niiden käytettävyyteen ja tarpeellisuuteen kotitaloudessa. Komitea oli myös valmistanut mallit, joita opettajat voivat käyttää apuna opetuksessa. Maaseudun ja kaupunkien kansakouluille oli tehty omat mallisarjansa, mitä perusteltiin erilaisilla työskentelyolosuhteilla, oppilailla, oppimäärillä sekä tarpeilla.⁴³⁶

Kaupunkien kansakouluissa opetus oli jaoteltu alempaan (1. ja 2. vuosi) sekä ylemmän kansakouluopetukseen (3.–6. vuosi) sekä jatkokouluihin, maaseudulla taas vuosiosastoihin 1.–4. Ehdotuksen mukaan kaupunkien kansakouluissa tulisi ensimmäisenä vuonna opetella silmukoiden luominen sekä oikean ja nurjan neulominen kahdella puikolla valmistamalla pesutilkku tai sukkanauhat ja rannikkaat. Täytetöiksi sopivia olivat komitean mukaan töppöset ja ruutuihin neulottu pölypyyhin. Toisena vuonna edettiin oikean ja nurjan neulomiseen viidellä puikolla ja neulottiin lapaset. Ylemmän kansakoulun osalta neuletyöt jatkuivat neljäntenä vuotena naisten sukkien neulomisella ja kuudentena kouluvuotena saattoi täytetyönä neuloa tai virkata villalangasta. Jatkokoulujen osalta mainitaan tehtävien töiden joukossa ”villalanka-töitä”, jotka voivat tarkoittaa niin neulottuja kuin virkattujakin tuotteita.⁴³⁷

Maaseudun kansakouluissa aloitettiin neulomisen opettelu ensimmäisenä vuonna kahdella puikolla neulomisen lisäksi myös viidellä puikolla. Kahdella puikolla neulottiin sukkanauhat tai pölypyyhin ja viidellä puikolla lapsen sukat. Täytetyönä näppärimmät ehtisivät neuloa lisäksi töppöset tai lapaset. Toisena kouluvuotena neulottiin naisten sukat, kolmantena vuotena sormikkaat tai puolilapaset ja neljäntenä vuotena neulonta rajoittui villalangasta valmistettavien täytetöiden tekemiseen virkkaamisen rinnalla. Mikäli komitean suosittelemaan tuntimäärään ei päästäisi, mietinnössä mainittiin ne työt, joiden tekeminen voitaisiin jättää väliin. Näitä olivat kolmannella ja

434 Komiteanmietintö 1893, 1–2.

435 Komiteanmietintö 1893, 3, 25.

436 Komiteanmietintö 1893, 4–5.

437 Komiteanmietintö 1893, 10–13.

neljännellä vuositasolla tehtävät virkattu kellonalus, ommeltu esiliina ja leninki. Neuletöitä ei ollut karsittavien listalla.⁴³⁸

Valmistettavien töiden ja opeteltavien tekniikoiden lisäksi myös suositelluissa tuntimäärissä oli eroja maaseudun ja kaupungin välillä. Siinä missä kaupungeissa kahdella ensimmäisellä kansakoululuokalla oli yksi tunti kerrallaan neljän viikkotunnin verran, suositeltiin maaseudulla opetettavaksi käsitöitä yhteensä kuusi viikkotuntia kahden tai kolmen tunnin jaksoissa. Kaupunkien vuosiosastoilla 3.–6. sekä maaseudun vuosiosastoilla 3.–4. suositellut käsityönopetuksen viikkotuntimäärät olivat viisi viikkotuntia kahtena opetuskertana.⁴³⁹

Työkohtaiset ohjeet sisältäneet mallisarjat valmistuivat 1893. Maalaiskoulujen opetukseen oli laadittu seitsemäntoista ja kaupunkikoulujen opetukseen kaksikymmentä esinettä. Mallisarjojen opettamisen tueksi valmistui opettajille vuonna 1892 julkaistu Charlotta Lydeckenin teos *Tyttöjen käsitöiden johtamisen ohjeita* sekä vuonna 1902 Lilli Törnuddin *Naiskäsitöiden oppikirja*.

Kesäkuussa 1912 valmistui uusi kansakoulujen käsityönopetusta koskeva komiteamietintö, johon yhdistettiin aikaisempien komiteoiden laatimat poikien (1884–1886) sekä tyttöjen (1889–1892) käsityönopetuksen suuntaviivat. Tämä mietintö loi pohjan vuoden 1921 oppivelvollisuuskoulun käsityönopetukselle.⁴⁴⁰ Siinä painotettiin käsityönopetuksen uudistamista suuntaan, joka yhdistäisi kasvatukselliset ja käytännölliset tavoitteet siten, että opetuksessa huomioitaisiin aikaisempaa paremmin oppilaiden harrastuneisuus ja taidolliset valmiudet käytännön tehtäviin.⁴⁴¹

Neulonnan opetuksen tarpeellisuutta pohdittaessa tärkeimmäksi opetusta tukevaksi seikaksi nousi tekniikan osaamisen tarve jokapäiväisessä elämässä. Tekniikkaa moitittiin hitaaksi, yksitoikkoiseksi ja tekijän luovuuden kehittymisen sekä tuotteiden kauneusarvojen kannalta vähäiseksi, mutta neulonnan käytännölliset arvot nousivat kuitenkin näiden seikkojen yläpuolelle ja puolsivat sen pitämistä osana käsityönopetusta.

Neulomatyön hyöty ja merkitys on käytännölliseltä kannalta arvostellen kiistaton. Sitä vastoin saataneen olla eri mieltä tämän työn kasvatuksellisesta arvosta, verrattuna muihin työlajeihin. Se on verrattaen hidasta ja yksitoikkoista ja panee vähän mielikuvitusta ja harkintaa liikkeelle. Myöskin kauneusaisti hyötynee varsin vähän koulussa tehtävästä neulomatyöstä. Jos asia olisi arvosteltava yksinomaan kasvatuksen kannalta, saattaisi syntyä epäilystä, onko se koulutyönä edes ylemmässä kansakoulussa paikallaan. Tämän työn suuren käytännöllisen hyödyn vuoksi komitea kuitenkin katsoo tarpeelliseksi ehdottaa sen ohjelmaan otettavaksi edelleenkin, vaikka jossain määrin supistetuissa muodossa ja siirtämällä tämän työn pääasiassa kansakoulun yläluokille.⁴⁴²

438 Komiteamietintö 1893, 11–13.

439 Komiteamietintö 1893, 10–13.

440 Tuomaala 2004, 223.

441 Komiteamietintö 1912, 10, II.

442 Komiteamietintö 1912, 156.

Aikaisemmin käsityöopetus oli usein aloitettu alemmassa kansakoulussa juuri neulomalla. Komitea mukaan neuletyöt eivät kuitenkaan olleet riittävän helppoja, mielenkiintoisia ja vaihtelevia pienten lasten ensimmäisiksi käsitöiksi.

Neulominen vaikkapa kahdella puikolla on tarkkuutta kysyvää työtä, jossa monet vastukset kohtaavat pientä tekijää, ennen kuin opettaja saattaa työn hyväksyä. Tuon tuostakin putoo silmukka puikolta ja lapsi saapi jäädä odottamaan, kunnes opettaja ehtii hänen luokseen virhettä korjaamaan; tällainen työ on senvuoksi luokkaopetuksena nuorilla luokilla varsin hankala. Kaikessa vaikeudessaan tämä työ on samalla yksitoikkoista eikä luo vähässä ajassa näkyvää ja mieltäkiinnittävää tulosta. Huomiota ansaitsee komitean mielestä se seikka, että tämänikäiset lapset eivät omasta aloitteestaan tarttune neuleeseen niikuin nukillaan leikkiessään usein kyllä ompelutyöhön. Kaikista näistä syistä ja nojaten monella taholla opetuksessa saavutettuun kokemukseen komitea on katsonut neulomistyötä alemmassa kansakoulussa yleensä vähemmän sopivaksi ja varsinkin ensimmäisellä asteella liian vaikeaksi.⁴⁴³

Komitea esitti myös virkkaustöiden, joita jo vuoden 1892 komitea oli rajoitetussa määrin ehdottanut, pitämistä opetusohjelmassa. Ohuesta langasta valmistettujen pitsien sijaan komitea ehdotti ylemmässä kansakoulussa virkkaustöitä tehtäväksi paksumasta langasta, jolloin silmien ja sormien rasitus oli vähäisempää ja saatiin aikaiseksi tarpeellisia pukuun kuuluvia käyttöesineitä. Virkkauksen opettamista perusteltiin lisäksi sillä, että sen katsottiin tukevan neuletöiden tekemistä.

Neuletyön yksitoikkoisuuden vuoksi se myöskin tuottaa terveellistä vaihtelua. Myöskin komitea on katsonut virkkaustyöt tarpeellisiksi esiharjoituksena sitä vaikeammille neulomatöille.⁴⁴⁴

Vuoden 1912 mietinnössä vähennettiin kouluissa tehtävien ompelu- ja neuletöiden sarjoja. Osa neuletöistä sai väistyä lisättävien virkkaustöiden vuoksi. Oppilaiden neuletöiden kokonaismäärä ei kuitenkaan juuri vähentynyt, sillä toinen sukka ja lapanen siirrettiin kotona tehtäviksi ja toinen koulussa aikaisemmin valmistettu sukkapari vaihdettiin sukkien terittämiseksi.⁴⁴⁵ Neuletöiden siirtämistä koulusta kotona tehtäviksi perusteltiin paitsi ajan vapautumisella muihin käsitöihin myös sillä, että lapsille saatiin mielekästä tekemistä myös kotiin. Samalla kotona tehtävä työ voisi vähentää vanhempien kriittisiä ja lisätä myönteisiä asenteita koulunkäyntiä kohtaan.

Ensinnäkin on koulutyölle suuri ja tarpeellinen helpotus, jos toinen lapanen tai sukka saadaan koulutuntien ulkopuolella tehtyä. Se on vain koneellisen harjoittamisen siirtämistä koulusta pois. Ja toiselta puolen kaiketikin on joku käsityö kodinkin kannalta suotava. Valitetaanhan usein ja paljon, että lapset kouluaikanaan vieraantuvat kotielämästä ja tottuvat olemaan jouten, milloin heillä ei ole

443 Komiteanmietintö 1912, 91.

444 Komiteanmietintö 1912, 157.

445 Komiteanmietintö 1912, 162–163.

koulutyötä. Antamalla kotiin käsityön, joka olisi milloin tahansa esille otettavissa eikä olisi vaikea kotona säilyttää, auttaisi koulu puolestaan kotia kasvattamaan tytöt työteliäiksi ja edistäisi tämän kautta hyvää kasvatusta yleensä.⁴⁴⁶

Maalaiskansakouluja varten komitea laati kaksi alaluokkien, ensimmäisen ja toisen vuosiosaston, kurssiehdotusta. Ensimmäinen sisälsi kaksi erilaista vuorokurssia ja se oli suunnattu erityisesti kouluihin, joissa oli mahdollista yhdistää molemmat vuosiosastot kahdeksi, samoja töitä samanaikaisesti tekemäksi ryhmäksi. Toinen kurssiehdotus oli laadittu niille kouluille, jotka halusivat pitää ensimmäisen ja toisen vuosiosaston ryhmät erillään. Yläluokkien eli kolmannen ja neljännen vuoden kurssiehdotuksia oli yksi.⁴⁴⁷

Yhdistettyjen alaluokkien neuletöiden alkuharjoitusten tavoitteena oli opettaa silmukoiden luomisen ja päättämisen lisäksi oikeiden ja nurjien silmukoiden neulominen kahdella puikoilla. Harjoitustöiden vaihtoehtoina olivat nukan hilkka, alushame, töppöset tai housut, nukan kaulahuivi, vuodematto tai joku muu pienempi esine. Toisella kurssilla opeteltaisiin viidellä puikolla neulominen, kaventaminen ja mahdollisesti lisääminen lapaset neulomalla.⁴⁴⁸ Vaihtoehtoisessa kurssiehdotuksessa ensimmäisenä vuonna opeteltiin silmukoiden luominen, neulominen ensin kahdella ja sitten viidellä puikolla sekä päättelyminen. Neulottavia töitä olivat pienet työt kuten nenäliinalaukku, nauha virkattuun laukkuun, töppöset tai pussi. Toisena vuonna opeteltiin kaventaminen ja mahdollisesti lisääminen lapaset neulomalla. Yläluokilla eli kolmannen ja neljännen kouluvuoden neuletöissä opeteltiin kantapään valmistaminen, ja harjoitustöinä neulottiin tytön villasukat ja sukien terät.⁴⁴⁹

Kaupunkikansakouluissa ensimmäisellä luokalla opetettiin neulomisessa silmukoiden luominen, oikean ja nurjan neulominen kahdella puikolla sekä silmukoiden päättelyminen. Nämä perustaidot opetettiin ”ellei neulomista ole opetettu alakansakoulussa”. Neulottavia esineitä olivat nukan hilkka, kaulahuivi, töppöset, alushame tai housut. Uusina neulomisharjoituksina opeteltiin viidellä puikolla neulomista, loppukavennuksen ja mahdollisesti kiilan neulomista. Niitä harjoiteltiin peukalokiilaisen tai kiillattoman lapasen neulomisella. Täytetöinä valmistettiin lapaselle pari, joka tosin ainakin osittain suositeltiin kotona neulottavaksi, rannikkaat, pienet töppöset ja nukan vaatteita.⁴⁵⁰ Toisella luokalla opeteltiin sukan kantapään neulominen vanhaan varteen jatkettuna sukanteränä. Täytetyönä neulottiin toinen sukan terä. Kolmannella luokalla neulottiin tytön sukka ja osittaisena täytetyönä ja osittaisena kotityönä toinen sukka.⁴⁵¹

446 Komiteanmietintö 1912, 187–188.

447 Komiteanmietintö 1912, 163–165.

448 Komiteanmietintö 1912, 165–167.

449 Komiteanmietintö 1912, 165–167.

450 Komiteanmietintö 1912, 173–174.

451 Komiteanmietintö 1912, 175.

Neuletöiden mainittiin sopivan erityisen hyvin rinnakkaistyöksi koneompelutyön kanssa, ”ettei konetta odottaessa kenenkään tarvitse istua joutilaana”.⁴⁵² Työvälineiksi suositeltiin paksuja puisia puikkoja, jotka koulujen tulisi hankkia oppilaita varten.⁴⁵³ Mietinnön lopussa julkaistiin kuvat mallisarjoista.⁴⁵⁴

Neulonta opettajien varhaisissa ohjekirjoissa

Vuonna 1892 julkaistiin Jyväskylän seminaarin naisjohtajana 1867–1894 työskennelleen⁴⁵⁵ ja myös vuoden 1892 naisten käsityöopetusta pohtineessa komiteassa jäsenenä olleen Charlotta Lydeckenin toimittama *Tyttöjen käsitöiden johtamisen ohjeita. Kansakouluja varten*. Kirja oli ensimmäinen suomen kielellä ilmestynyt käsityöopetuksen opas Suomessa.⁴⁵⁶ Lydecken toteaa teoksen esipuheessa, että ”jo kauan on toivottu” tarkempaa määrittelyä tyttökansakoulun käsityökurssin sisällöstä. Senaatin asettama käsityökomitea oli saanut tehtäväkseen vastata mallikurssien laatimisesta, ja Lydeckenin kirja valmistui tukemaan opettajia mallikursseihin pohjautuvien opetusmetodien sekä kurssitöiden valmistuksen suhteen. Ohjekirjan lähteenä Lydecken käytti oman kokemuksensa lisäksi neljää saksankielistä teosta.

Kirja on jaettu kahdeksaan eri tekniikoihin käsittelevään päälukuun, joista ensimmäinen⁴⁵⁷ käsittelee neulomista. Neulontaa on pidetty tärkeänä opetettavana tekniikkana, sillä sen osuus kirjassa on toiseksi suurin, kasvatuksellisesti tärkeimpänä pidetyn ompelemisen⁴⁵⁸ jälkeen. Teoksessa neuvotaan, kuinka opettajan tulee opettaa silmukoiden luominen, oikean ja nurjan neulominen sekä neulotyön lopettaminen.

Oikean neulomisen tekniikka kuvataan kirjassa seuraavasti:

Ota sukkapuikko luotuine silmineen vasempaan käteen, siten että viimeksi luotu silmä on oikeaan käteen päin; vie oikean käden etusormella vasen sukkapuikko sen verran taaksepäin, että silmä on sormen nivelen pituisella matkalla sukkapuikon päästä; ota toinen sukkapuikko oikeaan käteen ja pistä sen edestä taakse ensimmäiseen silmään. Kierrä lanka oikealla kädellä takaa eteenpäin sukkapuikon ympäri. Laske neulottu silmä vasemmalta puikolta. - - - Kun lapset ovat jokseenkin tottuneet neulomaan oikein, opetetaan heitä neuloessa panemaan lanka vasemman käden etusormen yli.⁴⁵⁹

Oppaan ilmestyessä 1890-luvulla on opettajia siis ohjeistettu antamaan lasten ensin oppia neulomaan oikealta kädeltä ja neulonnan taidon tultua heille riittävän tutuksi suositeltu opettamaan oppilaille toinen neulomistapa. Monet koulun aloittaneista lapsista olivat kotona oppineet jo neulomaan oikealta kädeltä heittämällä.

452 Komiteanmietintö 1912, 167, 175.

453 Komiteanmietintö 1912, 184–186.

454 Komiteanmietintö 1912, II–IV.

455 Nurmi 1995, 86.

456 Lydecken 1892, IV.

457 Lydecken 1892, 8–24.

458 Tuomaala 2004, 225.

459 Lydecken 1892, 11.

Oppaassa annetaan neuleohjeet kahdella puikolla neulottaviin töihin, joita ovat pesutilkku, sukkanauha (a ja b), lapsen töppöset, rannikkaat ja pölypyyhin. Viidellä puikolla neulottavia harjoitustöitä ovat lapaset (a ja b), lapsen sukat, naisten sukat, sormikkaat ja puolilapaset.⁴⁶⁰

Suuri osa neuletöiden ohjeista on yksivärisiä ja kuvioimattomia, mutta joissakin töissä on huomioitu myös esteettisiä yksityiskohtia. Pölypyyhkimen ohjeessa sen pinta neulotaan oikeisiin ja nurjiin silmukoihin pohjautuvina ruutukuvioina. Lapasohjeista toisessa on suora peukalo ja toisessa peukalokiila. Naisten sukkien varren osalta neuvotaan pykäreunan neulominen.

Kymölän seminaarin käsitöiden opettajatar Lilli Törnuddin toimittama *Naiskäsitöiden oppikirja kansakoulun opettajattaria varten* julkaistiin kymmenen vuotta ensimmäisen opettajien oppaan ilmestymisen jälkeen, vuonna 1902. Esipuheessa hän kiittää Charlotta Lydeckenä ”niistä arvokkaista ohjeista, joita hän on antanut käytettäväkseni”. Lydeckenin aikaisempi teos ja mahdollinen muu asiantuntijuus on siis ollut Törnuddin hyödynnettävissä opasta tehtäessä.

Törnudd jaottelee naisten käsityön työtavan ja materiaalien perusteella kolmeen ryhmään. Ensimmäiseen kuuluvat käsityöt, joiden valmistamiseen tarvitaan ainoastaan lankaa, kuten neulomien ja virkkaus. Toisen ryhmän töiden materiaaleina ovat kangas ja ”rihma”, kun taas kolmannen ryhmän töihin kuuluvat ”kaunoaistia kehittävät työt” sekä vaatteiden nimeäminen. Pakollisiksi opetettaviksi töiksi mainitaan neulominen, virkkaus, ompeleminen, parsiminen, paikkaaminen ja nimeileminen.

Neulontaa pidetään oppaassa keskeisenä opetettavana käsityötaitona. Sen oppimisen tarpeet nähdään kuitenkin puhtaasti käytännöllisinä, ei esteettisiä taitoja kehittävinä. Neuletöitä on vähemmän kuin Lydeckenin ohjekirjassa. Valmistettavat pölypyyhin, rannikkaat, lapaset (1 ja 2), lapsen sukat ja sormikkaat on kuvattu silmukkamäärien, levennysten ja kavennusten tasolla melko yksityiskohtaisesti. Väreistä ja niiden tai silmukansiirtojen avulla aikaansaatavista kuvioista ei mainita tekstissä lainkaan. Kouluopetuksen tarkoituksena on selvästi opettaa oppilaille vain neulonnan perustaidot ja kotitaloudessa tarpeellisten neuletuotteiden valmistustaidot, sillä neulepinnan kuvioimisen mahdollisuuksia ei oppaassa huomioida.

Oikean silmukan neulominen opastetaan teoksessa seuraavalla tavalla:

Ota sukkapuikko luotuine silmukoineen vasempaan käteen, viimeksi luotu silmukka oikealle päin. Kerälle vievä lanka yli vasemman käden etusormen ja läpi vasemman käden kouran. Ota oikeaan käteen vapaa puikko, – pistä se edestä, vasemmalta silmukan sisään. Ota lanka vasemman käden etusormelta puikon ympäri. Vedä lanka takaa eteenpäin silmukan ympäri. Laske neulottu silmukka vasemmalta puikolta pois.⁴⁶¹

460 Lydecken 1892.

461 Törnudd 1902, 15.

Törnudd ohjeistaa opettajia näyttämään oppilaille heti langan kulkevan vasemman käden etusormen päältä, eikä uudessa oppaassa mainita lainkaan vanhempaa, heittämällä neulomisen tapaa.

Koulussa opetettiin vasemmalta

Useissa kouluissa opetettiin ennen opettajille suunnattujen oppaiden ilmestymistä lapsia neulomaan oikealta kädeltä heittäen. Tämä tekniikka oli kyselyaineiston perusteella vallitseva neulontatapa vielä 1800-luvun loppupuolella. Vaikka vuonna 1902 julkaistussa opettajille suunnatussa opaskirjassa kehoitetaan opettamaan lapsille vasemman etusormen päältä neulominen, ei teos vielä tavoittanut kaikkia opettajia tai saanut heitä muuttamaan opettamaansa neulontatekniikkaa. Se kumpaa tekniikkaa kouluissa opetettiin, oli riippuvaista opettajasta, hänen koulutustaustastaan sekä henkilökohtaisista näkemyksistään.⁴⁶² Vaikka kansakoulujen alkuaikoina monelta opettajalta puuttui vielä käsityönopetukseen liittyvä koulutus, ei koulutukseen automaattisesti tarkoittanut ainoastaan yhden neulontatavan hyväksymistä.

Kun Orivedelläkin kansakoulu alkoi 1872, niin arvaa ettei tuolloin ollut väliä kuinka ja minkälaista kutoi, kunhan vain kunnollista kutoi. Kun ei vielä ollut koulun käyneitä käsityön opettajia, otettiin joku pitäjän kuuluisa käsitöiden pitäjä tai tekiä. Vasta 1800 lopulla sai kansakoulun opettajaksi aikova myöskin pätevää käsityö opetusta samoin kun varsinaisesti käsityön opettajaksi aikova sai tarkoitukseen vastaavaa opetusta.⁴⁶³

Opettajat kansakouluissa, käsityönopettaja, opettivat oppilaille sormenpäältä kutomisen taitoa. Minä itse olin kansakoulussa vuosina 1927–1931. Käsityönopettajamme Senja Anttola, käynyt Tampereen käsityökoulun 1915–1920 välillä, ei pitänyt välttämättömänä sormenpäällä kutomista. Sai kutoa siten kun oli oppinut kotonaan. Niinpä itsekin olen kutonut *heittämällä* viimevuoteen saakka.⁴⁶⁴

Vasemman etusormen päältä neulomisesta tuli kuitenkin 1900-luvun kouluopetuksessa varsin pian ensisijaisesti opetettava tekniikka.⁴⁶⁵ On ilmeistä, että Törnuddin oppikirja on toiminut esikuvana. Valtaosa vastaajista kertoo opettajiensa ohjanneen ja kehottaneen heitä neulomaan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vasemman etusormen päältä. Tekniikan kuvaaminen termeillä ”tavallinen kutomistapa”,⁴⁶⁶ ”nor-

462 Esim. MV:K21/716, nainen s. 1923, Sysmä; MV:K21/722, nainen s. 1904, Ylivieska.

463 MV:K21/748, mies s. 1900, Orivesi.

464 MV:K21/97, nainen s. 1917, Kaustinen.

465 Esim. MV:K21/112, nainen s. 1900, Joensuu; MV:K21/165, nainen s. 1903, Alavus; MV:K21/170, nainen s. 1901, Tyrvää.

466 Esim. MV:K21/363, nainen s. 1912, Kalvola; MV:K21/220, nainen s. 1901, Paimio; MV:K21/382, nainen s. 1919 Pielavesi; MV:K21/497, nainen s. 1907, Ruokolahti; MV:K21/557, nainen s. 1903, Kitee; MV:K21/762, nainen s. 1908, Muolaa.

maali”,⁴⁶⁷ ”uusi”, ”uudempi” tai ”uudenaikainen tapa”,⁴⁶⁸ ”nykyaikaista”,⁴⁶⁹ ”nykyajan malliin”⁴⁷⁰ ja ”nykyinen neulomistapa”⁴⁷¹ kertovat osaltaan sen ajallisesta suhteesta heittämällä neulomiseen.

Heittämällä tikkuaminen on vanhempi tapa ja sormenpäältä tikkuaminen on opittu kansakoulun käsityöopetuksen kautta. Ja tässä on selvä raja ollut nähtävissä. Kun on ollut yhden ikäisiä vuosisadan alussa syntyneitä naisia niin se jotka ovat käyneet kansakoulun ovat tikunneet sormenpäältä, kun taas ne jotka ovat jääneet käymättä ovat tikunneet heittämällä. He ovat oppineet tikkuamaan perimmäiseen tapaan. Kyläämme on kansakoulu perustettu 1910, mutta eivät silloin vielä kaikki köyhemmät ja kauempana koulusta asuvat ole päässeet kouluun.⁴⁷²

Ne muuvalta tulleet opettajat opetti lapsille sen vasemmalta kutomisen.⁴⁷³

Monet opettajat vaativat oppilaitaan neulomaan vasemman etusormen päältä, vaikka nämä olisivat osanneet jo neuloa oikealta kädeltä heittäen koulunkäynnin aloittaessaan.⁴⁷⁴ Useimmissa koulussa ei hyväksytty vanhanaikaisena pidettyä neulontatapaa. Kodeista saatu oppi eli kuitenkin edelleen vahvana, sillä vielä 1930-luvulla osa lapsista neuloi heittämällä lankaa oikealta aloittaessaan kansakoulun.⁴⁷⁵

Minun lapsuudessani kudottiin puikoilla niin, että lanka heitettiin oikean käden etusormen päältä puikolle. Minulla itselläni kulki lanka oikean käden kourassa, en minä osannut sormen päältä lankaa heittää. Vasta kansakoulussa noin v 1910 opetetaan vasemman käden etusormen päältä kutomisen. Ei saanut muulla tavoin kutoa ja tämä tapa on nykyään vallan käytössä täällä päin.⁴⁷⁶

Opetti hän [äiti] sen heitto tavan minullekin, mutta mentyäni kouluun opettaja Puro ei antanut heitto tapaa käyttää langan piti kulkea vasemman käden etusormen päällä.⁴⁷⁷

Kukaan ei kerro siitä, että opettajat olisivat perustelleet oppilailleen, miksi näiden tuli muuttaa kotona oppimansa taito toiseksi. Vain harva koki kuitenkin vasemmalta neulomisen paremmaksi tavaksi kuin aikaisemmin oppimansa. Monille taitoa opetel-

467 MV:K21/605, nainen s. 1912, Ruskeala.

468 Esim. MV:K21/16, nainen, s. 1903, Alavus; MV:K21/87, nainen s. 1904, Kiuruvesi; MV:K21/55, nainen s. 1915, Jalasjärvi; MV:K21/65, nainen s. 1915, Lemi; MV:K21/398, nainen s. 1927, Kurikka; MV:K21/539, mies s. 1912, Metsäpirtti; MV:K21/727, mies s. 1899, Lappajärvi.

469 MV:K21/230, nainen s. 1921, Jämsä.

470 MV:K21/757, nainen s. 1924, Juva.

471 MV:K21/390, nainen s. 1915, Lemi; MV:K21/702, nainen s. 1894, Karkku.

472 MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi.

473 MV:K21/288, nainen s. 1910, Hartola.

474 Esim. MV:K21/37, mies s. 1920, Korttesjärvi; MV:K21/352, nainen s. 1911, Alahärmä; MV:K21/687, nainen s. 1920 Ylihärmä; MV:K21/700, nainen s. 1909, Teisko.

475 MV:K21/716, nainen s. 1923, Sysmä.

476 MV:K21/628, nainen s. 1899, Mouhijärvi.

477 MV:K21/143, nainen s. 1918, Toijala.

taessa omaksuttu neulontatapa oli luontevin keino työskennellä, ja he kokivat uuden tekniikan aluksi outona, hankalana ja vaikeana.⁴⁷⁸

Koulussa muistan muutamilla tytöillä olleen samanlainen tapa pitää lankaa oikeassa kämmenessä, sitä oli vaikea aluksi saada pois.⁴⁷⁹

Juuri tällä tavalla äitinikin kutoi ja opetti meitä samalla tavalla, mutta kansakoulussa piti oppia heti uusi tapa ja se oli vaikeaa, mutta opittiin se kuitenkin.⁴⁸⁰

Sen sijaan, että opettajat olisivat perustelleet vaatimuksiaan neuloa heidän haluamallaan tavalla, turvautuivat monet oppilaidensa nolaamiseen. Heittämällä neulominen kuvattiin opettajien puheissa halventavaan sävyyn mummojen tavaksi, jota ei nykyaikana enää tehtäisi.⁴⁸¹

Koulussa 1920 jo opettaja jyrkästi kielsi kutomasta sormen päältä ja opettajan silmän vältyttyä tytöt kutoivat heittämällä kuului heti että tytöt te heitte niinkun vanhat mummot. Oli pakko oppia kutoma sormen päältä.⁴⁸²

Helmi kertoi hänen äitiään opetetun kansakoulussa kutomaan kuten nytkin opetetaan kouluissa, että lanka juoksee vasemman etusormen päällä. Äiti, Liina (s. 1888) oli kuitenkin oppinut kutomaan jo ennen kouluun menoaan ”heittämällä lankaa”. Kun opettajan ”silmä vältti”, teki hän niin koulussakin. Kun opettaja sattui tämän näkemään tuli huomautus: ”kuka mummo siellä nyt taas niin heitteli”.⁴⁸³

Molemmille tekniikoille löytyy neulojen joukosta sekä puolesta ja että vastaan puhujia. Yhteistä näille mielipiteille on se, että suuri osa vastaajista kokee ensin oppimansa taidon paremmaksi riippumatta siitä, kummasta tekniikasta on kyse. Historioitsija Anne Macdonaldin mukaan neulojat ovat lojaaleja sille neulontatavalle, jolla ovat ensin oppineet neulomaan riippumatta siitä, kuka heitä on opettanut. Oma tekniikka on sitä käyttävän neulojan mielestä toista parempi tehokkuuden ja nopeuden puolesta. Kahden eri tekniikalla neulomaan tottuneen sisaruksen testatessa neulontanopeutta samanlaisella neuletyöllä, ei lopputuloksessa ollut havaittavissa eroja.⁴⁸⁴ Molempia tekniikoita käytössä nähneet vastaajat eivät myöskään huomanneet eroja neulomisnopeudessa eri tekniikoiden käyttäjien välillä, kun kyse oli kokeneista käsi-

478 Esim. MV:K21/124, nainen s. 1899, Oulu; MV:K21/263, nainen s. 1908, Sahalahti; MV:K21/266, nainen s. 1894, Kontiolahti.

479 MV:K21/344, nainen s. 1906, Konnevesi.

480 MV:K21/524, nainen s. 1906, Kuru.

481 Esim. MV:K21/21, mies s. 1913, Jepua.

482 MV:K21/687, nainen s. 1910, Ylihärmä.

483 MV:K21/621, nainen s. 1915, Karijoki.

484 Macdonald 1988, XXV.

työntekijöistä. Oikealta kädeltä neuloja kuvataan nopeiksi ja taitaviksi käsityöntekijöiksi.⁴⁸⁵

Äiti kuto taiteellisia kudonnaisia. - - Hänellä oli toisenmoinen langanheittotapa. Lanka oli etusormen peellä ja siitä hän heitti ja hyvin nopeasti. - - Ku hän kuto kahlella lankalla parempia tikkuria joko ruurullisia taikka mitä koukeroita ja kuvia milloinkin, niin aina oli oikeen kälen sormet ne joille langan heitti. Hän myäh puhu siitä että kulos pitee olla tasasta. Minä opettelin kutoon kah jo hyvin piänenä räittä kuloin miähille ku opettelin.⁴⁸⁶

Neulospinnan tunnussa oli kertojien mukaan havaittavissa tekniikkakohtaisia eroja. Heittämällä sai helpommin tasaista pintaa ja neuloksesta tuli tiiviimpi, kun taas vasemman etusormen päältä neulottaessa neulos oli joustavampi. Heittämällä aikaansaadun tiiviin neuloksen vuoksi tekniikka sopi erityisen hyvin joihinkin neuletyön kohtiin, kuten sukan kantapään valmistamiseen.⁴⁸⁷

Vanhat ihmiset neuvoivat että *kairan* (joustinneuletta, 2 nurin, 2 oikein) ois pitänyt tikuta aina heittämällä kun se heidän mielestä sillä lailla tuli parempaa. Samoin lapasen peukalolangan ois pitänyt tikuta heittämällä, jotta sitte peukalolangasta silmiä vartaille otettaessa ei niitä ois tarvinnut kääntää.⁴⁸⁸

Kantapään kudoin aina oikealta kädeltä lankan heitoin. Tämä siksi, että neule tuli täten tanakampaa, leveämpää. Katsottiin kantapään kestävän kulutusta paremmin. Muu osa tehtiin vasemman etusormen päällä.⁴⁸⁹

Vastausta siihen, miksi uutta tekniikkaa pidettiin vanhaa parempana, ei kyselyaineistosta löydy suoraa vastausta. Joitakin mainintoja on siitä, että ”yleisesti” uutta, vasemmalta sormenpäältä neulomista pidettiin nopeampana tekniikkana, vaikka neulojat eivät itse olisi olleetkaan tätä mieltä.⁴⁹⁰ Komiteanmietinnöissä neulonta kuvataan hitaana ja yksitoikkoisena työnä ja sen opetusta on perusteltu erityisesti käytännöllisten tarpeiden pohjalta. Tätä taustaa vasten mannermaisen neulontatekniikan yhteyteen liitetty nopeus on yksi selittävä tekijä sille, miksi se valittiin kouluissa opettavaksi tekniikaksi.

Sormenpäältä kutominen on yleisempi tapa, väittävät että se on nopeampi ja joustavampi.⁴⁹¹

485 Esim. MV:K21/266, nainen, s. 1894, Kontiolahti; MV:K21/317, nainen s. 1898, Heinjoki; MV:K21/449, nainen s. 1921, Huittinen; MV:K21/774, nainen s. 1909, Artjärvi.

486 MV:K21/85, nainen s. 1901, Jämijärvi.

487 Esim. MV:K21/296, nainen, s. 1906, Pielisjärvi.

488 MV:K21/369, nainen s. 1908, Alajärvi.

489 MV:K21/14, nainen s. 1908, Helsinki.

490 Esim. MV:K21/250, nainen s. 1935, Inari; MV:KM 21/772, nainen s. 1899, Pylkönmäki; MV:K21/274, mies s. 1915, Jämsä.

491 MV:K21/588, nainen s. 1905, Ilmajoki.

Kansakouluopetuksen tapaan uusi neulontatekniikka herätti vastustusta osassa perheitä. Epäsuopea suhtautuminen uuteen neulontatapaan asetti lapset hankalaan asemaan, kun koulussa ja kotona vaadittiin eri tekniikan käyttämistä. Syynä vastustukseen saattoi olla yleisempi kouluopetuksen kritisointi tai toisaalta se, että uudella neulontatavalla aikaansaadun työn laatua pidettiin huonompana kuin kotona aiemmin opetetulla tavalla neulottaessa.

Ku olin kansakouluh ja käsityöopettaja ei sallinu muumoista kutomista ku lanka täyty olla vasemman kälen sormenpeellä ja siitä oikeen kälen sormih olevalla puikolla koukasta ja vetee läpisilimän. Eikoal se kohta hyvin käyny eikä tasasta tullu niinku äite sen tahto käyvän ku oikeen koulua pitee siihen käylä ja maailman sivut on iliman aikaan tultu. Mummukin kuto sukan seertä, mutta se tuli niin palio toisenmoista ja vallan eriväristäki samalla langalla että noli peestettävä taikka purettava niin sain kovan tukkapöllytyksen ku vie irvistelenki ja oikeeta kiältä varveeraan. Mitä puremista se on. Saarisen Hilta kuto niinku äitiki, mutta ei heillä kokaillu mitee muuta ku suaria kutimia ja yritti aina äilelle saoo ”on Impinki tehtävä niinku opettaja meeree.” Oli se koulunkäynti kovaa ku opettajia täyty totella. Äite piti kaikki mahlottomuutena. Mummu oli hyvä ja neuvo etten sano äilelle mutta ku hän kyseli ja valehlella ei tohtinu.⁴⁹²

Äitini joka nyt olisi 85 v. jos eläisi, juuri tuolla oikean käten langan heittämällä, ja niinhän hän opetti meidät tyttökin kutomaan. Vasta kun kansakoulu tuli, muuttui kutomatapa niin sanotuksi sormen päältä kutomiseksi, äiti ei kyllä oikein hyväksynyt uutta oppia, kun neuleesta tuli ”suurisilmäistä” ja epätasaista.⁴⁹³

Jäin äidistä orvoksi 4 vuotiaana äidinäiti ohjasi auttoi paljon, muuten olin isäni hoidossa. Hänen äitinsä oli kuollut. Jo alle 10 v:tiaana isoäiti opetti minulle tuon oikealta kutomisen. Kyllä se kävi oikean etusormen ja peukalon välistä. Kansakoulussa opetettiin vasemmalta kutominen minullekin ja kyllä isoäiti suuttui (Hän oli syntynyt 1837).⁴⁹⁴

Opettajien verratessa heittämällä neulovia lapsia nolaavaan sävyyn mummoihin, moitittiin lapsia kodeissa puolestaan uudesta, koukkivasta neulontatavasta.

Vanhat ihmiset ei opetellu uutta kulonta tapaa se oli nuoremmat ku koulus oppi ja siitä nuoremmat otti opiksensa ku se kävi helpommin muka. Kyllä sitä palio ihmeteltiin ku kaikki pannaan nurinkurin ja ku se on niinku paha emäntä puata koukkis. Kyllä minäki äileltä sen kuulin että koukin ja koukertelen.⁴⁹⁵

492 MV:K21/85, nainen s. 1901, Jämijärvi.

493 MV:K21/65, nainen, s. 1915, Rovaniemi mlk.

494 MV:K21/397, nainen s. 1899, Sysmä.

495 MV:K21/85, nainen s. 1901, Jämijärvi.

6.3. Neulontatekniikan muutos

Oppivelvollisuuden ja kansakouluopetuksen vakiintumisen myötä kouluopetuksen vaikutus neulontataidon oppimisessa korostui. Sen seurauksena uudet sukupolvet omaksuivat mannermaisen, vasemmalta neulomisen tekniikan sitä vanhemman, kotona opitun heittämällä neulomisen sijaan.⁴⁹⁶

Tämä vanhempi kutomistapa syrjäytyi kansakoulun vaikutuksesta.⁴⁹⁷

Nakkaamalla kutominen syrjäytyi tämän vuosisada alkupuolella kun flikkamukulat kansakouluus opetettiin kutomhan kurinta uuremmalla lailla, eikä nakkaamalla kutoneet kun vanhemmat naiset joidenkin mukana tämä kutomistapa jäi menneisyyteen kun muaret taitoineen men hautaan, monen muunkin tiedon ja taidon kans.⁴⁹⁸

Kyselyaineistossa ajanjakso 1910–1940-luvulle nousee esiin ajankohtana, jolloin uusi tekniikka vähitellen saavutti aseman esisijaisena neulontatekniikkana.⁴⁹⁹ Ajoitus korreloi kansakoululaitoksen vakiintumisen kanssa.

Opetus kansakoulussa 1910 alkaen opetti oppilaita, alkuun tytöille, myöhemmin myöskin pojat opetettiin kutomaan ja parsimaan. Lasten mukana taito kulki kotiin, kodin naisille. Eikä sitä vanhempaa tapaa ole enää käytetty.⁵⁰⁰

Langan heittotapa oikealla kädellä syrjäytyi kun kansakoulussa opetettiin vasemmallä kädellä langan vieminen puikolle. Tapahtui kai siinä 1924 tienoilla.⁵⁰¹

Lapsena sitä usein ihmettelin, kun itse kansakoulussa vuonna 1932 aloin kutoa käppöstä [lapasta]⁵⁰² ja meitä opettaja opetti pitämään langan sormen (vasemman käden) päällä, ja kotona tätini [s. 1882] taas aina heitti langan oikealla kädellä puikon nenälle niin nopeasti, etten minä tahtonut edes huomata.⁵⁰³

496 Esim. MV:K21/266, nainen s. 1894, Kontiolahti; MV:KM21/352, nainen s. 1911, Alahärmä; MV:K21/634, nainen s. 1902, Alastaro; MV:K21/798, nainen s. 1907, Jämsä.

497 MV:K21/622, nainen s. 1912, Leppävirta.

498 MV:K21/16, mies s. 1904, Kurikka.

499 Esim. MV:K21/312, mies s. 1902, Iisalmen mlk; MV:K21/500, mies s. 1908, Jalasjärvi; MV:K21/555, nainen s. 1912, Kauhajoki; MV:K21/620, nainen s. 1928, Nurmes; MV:K21/752, mies s. 1930, Ahlaine.

500 MV:K21/193, mies s. 1896, Tyrvää.

501 MV:K21/276, nainen s. 1912, Kiuruvesi.

502 Käppönen on lapasen murrenimitys. Esim. http://kaino.kotus.fi/sms/?p=map&map_id=145083, luettu 27.9.2019.

503 MV:K21/716, nainen s. 1923, Sysmä.

Muistelen että nuorena ollessani sodan jälkeen 1940-luvulla oikealta kädeltä kutojat katosivat. Luulakseni vanhat, jotka olivat ikänsä siis neuloneet, eivät enää opetelleet uutta neulomistapaa, vaan menivät manan majoille tapoineen, uusi polvi neuloo uudella tavalla.⁵⁰⁴

Kyselyaineistossa on myös muutama maininta siitä, että lasten kouluissa oppimaan neulontatapaan olisivat siirtyneet myös perheen aikuiset. Yleistä tämä ei kuitenkaan ole ollut.

Isäni äiti, Elsa Briita Lehtola, s. Koponen, on kutonut tällä oikean käden tavalla, mutta on siirtynyt vasenkätiseen, koska se on ollut hänen käsityksensä mukaan nopeampi. Uuden tavan hän on ker-tonut oppineensa niiltä, jotka ovat opettaneet sen kansakoulussa. Kansakoulusta olivat uuden tavan tuoneet hänen omat tyttärensä ja poikansa. Tuon tavan opetti opettaja Lilius v. 1902 alkaen.⁵⁰⁵

Kyselyn toteuttamisen ajankohtana vuonna 1974 monet, etenkin vanhemmat henkilöt neuloivat vielä oikealta lankaa heittämällä. Useat näistä neulojista olivat syntyneet 1800-luvulla, eivätkä he olleet osallistuneet kouluopetukseen.⁵⁰⁶

Äitini, syntynyt 1884 Konginkankaalla, kouluja käymätön ja Fiija H., syntynyt 1873 Limingassa, kouluja käymätön, kutoivat lapsuusaikanani, elämänsä loppuun asti puikoilla siten, että heittivät kuvattuun tapaan lankaa oikealla kädellä heittäen.⁵⁰⁷

Oikealta neulominen säilyi monen tekniikan lapsena oppineen neulomistapana läpi heidän elämänsä. Heille neulontatapa oli luonteva ja paras tekniikka, eivätkä he nähneet mitään syytä sille, miksi lapsena opittu taito olisi pitänyt muuttaa toiseksi.⁵⁰⁸

Tällainen kutominen on erittäin tuttua, sillä isoäitini joka oli synt. 1861, kuoli 1952, anoppini, synt. 1876, kuoli 1972, äitini synt. 1891, kuoli 1970, heidän en nähnyt muuten kutovan *kurinta* kun *heittämällä* tuskinpa olisivat osanneetkaan kutoa muutoin. Yleensä kaikki vanhemmat ihmiset kutovat *heittmällä*, kuten sanonta kuuluu.⁵⁰⁹

Osa vanhassa, heittämällä neulomisen tekniikassa pitäytyneistä koki neulospinnasta tulevan huonompi uudella tekniikalla valmistettaessa. Toisaalta henkilöiden, jotka olivat tottuneet neulomaan oikealta heittämällä, saattoi olla vaikea omaksua enää uutta tekniikkaa.⁵¹⁰

504 MV:K21/620, nainen s. 1928, Nurmes.

505 MV:K21/250, mies s. 1935, Inari.

506 Esim. MV:K21/21, mies s. 1913, Jepua; MV:K21/97, nainen s. 1917, Kaustinen; MV:K21/177, nainen s. 1909, Siikajoki; MV:K21/250, nainen s. 1935, Inari; MV:K21/423, nainen s. 1896, Kangasala.

507 MV:K21/68, mies s. 1913, Liminka.

508 Esim. MV:K21/124, nainen s. 1899, Alatornio; MV:K21/115, nainen s. 1903, Ilomantsi; MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi.

509 MV:K21/58, nainen s. 1909, Töysä.

510 MV:K21/931, nainen s. 1943, Juankoski.

Vanhemmat ihmiset vieläkin kutova niin sanotun heittäen kudinta eivät ne hyväksy sormen päältä kutomista. Eivätkä opikaan ja siitä tulee kuulemma löyhää.⁵¹¹

Äiti kyllä kokeili uutta tapaa, mutta sanoi, että näppärämmin häneltä käy heittämällä, kun on aina niin tehnyt.⁵¹²

Kansakouluopetus ei saanut kaikkia niitä, jotka olivat kotona ennen kouluun menoa oppineet heittämällä neulomisen ja neuloneet koulussa mannermaisella tekniikalla opettajan vaatimusten mukaan, siirtymään kokonaan uuteen tekniikkaan. Osa palasi käyttämään ensin oppimaansa ja paremmaksi kokemaansa tapaa kouluajan ulkopuolella.

Minä ainakin käytän neuloessa lankaa oikeassa kätessä etusormen päällä. - - - Olen sen lapsena oppinut ja se taito on pysynyt ja hyvin menee vieläkin. Kansakoulussa kyllä ja opetettiin lankaa otamaan vasemman käden sormenpäältä se oli siinä 1905 paikkeilla vaan minä olen pitänyt vanhan opitun tapani.⁵¹³

Olin jo ennen kouluikää oppinut kutomaan oikealta kädeltä *nakkelemalla* niin kuin sitä meilläpäin sanottiin. Kansakoulussa opetettiin kutomaan vasemman käden etusormen päältä. Koulusta päästyäni siirryin ensin oppimaani tapaan, koska sillä tavalla sain tasaisemman työn. Yksivärisessä työssä lanka kulkee oikean etusormen välistä. Monivärisissä jossa on useampi lanka työn alla, kulkee lanka kourassa.⁵¹⁴

Molemmat tekniikat hallitsevat osasivat soveltaa taitoa tarkoituksenmukaisesti erilaisia neuloksia valmistaessaan. Tekniikoiden yhdistämistä pidettiin erityisen hyvänä kirjoneuleen teossa, jolloin neulominen on koettu nopeammaksi kuin vain yhtä tekniikkaa käyttäen. Kummankin langan kulkiessa eri käden kautta ne eivät kiertyneet toistensa ympärille tai menneet solmuun. Näin neulottaessa pääväri kulki vasemman käden kautta ja kuviovärit oikealta kädeltä.⁵¹⁵

Vaikka olen vasta 65 vuotias, niin en koskaan ole oppinut sitä taitoa että silloin kun *kudon* kahdella tai kolmella langalla, niin aina heitän värilangat oikealta puolen en osaa kutoa jos kaikki langat tulevat vasemman käden sormien päältä. Olen niin vanhanaikainen vaikka paljon kudonkin. Lankaa pidän oikean käden kämenen sisällä, heittäessä se on sitte etusormen ja peukalon välissä. Eikä siinä ole mitää hankaluutta.⁵¹⁶

511 MV:K21/687, nainen s. 1910, Ylihärmä.

512 MV:K21/55, nainen s. 1915, Jalasjärvi.

513 MV:K21/828, nainen s. 1895, Uusikirkko.

514 MV:K21/588, nainen s. 1905, Ilmajoki.

515 Esim. MV:K21/55, nainen s. 1915, Jalasjärvi; MV:K21/465, nainen s. 1906, Isojoki; MV:K21/715, nainen s. 1917, Kauhajoki.

516 MV:K21/58, nainen s. 1909, Töysä.

Useampaa lankaa käyttäessä moni käyttää vähemmän tarvittavaa lankaa oikeassa kädessä, minäkin käytän siintä on apua värejä jakaessa.⁵¹⁷

Kun viisivuotiaana, siis 1907, opettelin pannulapun kutomisen taitoa, oli se oikealta kädeltä lankaa heittäen ja lankakerä oikealla puolella. Myöhemmin opin vasemman sormen päällä pitämään langan ja kerän vasemmalla puolella. Nykyisinkin käytän molempia tapoja, silloin jos neulon kuviokkaita käsineitä tai sukkien kuviokkaita varsia. Kuviolangan kudon nimittäin aina oikealta kädeltä heittäen ja sen kerän oikealla pitäen ja pohjakudonnan kudon, pitäen langan sormen päällä ja kerän vasemmalla puolella.⁵¹⁸

Molemmat tekniikat osanneet ovat kokeneet nurjien silmukoiden neulomisen helpompana ja neuloksesta tulevan tasaisempaa ja napakampaa heittämällä neulomalla. Tästä syystä he jatkoivat nurjien silmukoiden ja sukan kantalapun neulomista vanhemmalla tekniikalla.⁵¹⁹

Muistan oman äitini, Maria L:n, s. 1869, k. 1953, kutoneen sukkaa heittäen lankaa. Mutta hän kutoi näin vain nurjan silmukan kohdalla, oikean silmukan hän kutoi tavallisesti, lanka vasemman käden sormen päällä.⁵²⁰

Kun olen keskustellut tästä asiasta, on yleinen muistitieto ollut, että ne jotka ovat 1920-1930-luvuilla olleet kansakoulussa, ovat siellä oppineet tämän uudemman tavan. Mutta kaikki kutovat vielä yleisesti nurjan puolen heittämällä, koska se sormen päältä kutoen tulisi paljon veltoompaa ja siten se oikealta puolen olisi erilaista.⁵²¹

Yleisen arvomaailmaan koettiin kuitenkin kannustavan uuteen tekniikkaan siirtymiseen. Yhteisissä tilaisuuksissa heittämällä neuloneet saattoivat hävetä omaa, erilaista neulontatapaansa. Jepualaisnainen koki heittämällä neulomisen tekniikkaansa kohdistuvan sellaista halveksuntaa, ettei hän halunnut sen vuoksi lainkaan neuloa marttakouksissa.

Men ännu sticker hon högerstickning, den som hon lärde sig som barn. Men hon skäms att ta stickning med till ett marthamöte, emedan hon där är ensam om konsten.⁵²²

Häpeän liittäminen heittämällä neulomiseen oli opettajien keino puhua uuden tekniikan puolesta ja saada lapset toimimaan haluamallaan tavalla. Opetuksessa

517 MV:K21/317, nainen s. 1898, Heinjoki.

518 MV:K21/584, nainen s. 1902, Helsinki.

519 Esim. MV:K21/116, nainen s. 1915, Kaustinen; MV:K21/127, nainen s. 1924, Rautio; MV:K21/298, nainen s. 1920, Ristijärvi; MV:K21/317, nainen s. 1898, Heinjoki; MV:K21/659, nainen s. 1915, Lemi.

520 MV:K21/623, nainen s. 1902, Jaala.

521 MV:K21/715, nainen s. 1917, Kauhajoki.

522 MV:K21/21, mies s. 1913, Jepua.

mannermaisen neulontatekniikan korostaminen oikeana tekniikkana ja heittämällä neulomisen rinnastaminen nolaavaan sävyyn mummojen tavaksi ovat osaltaan vaikuttaneet häpeän liittämiseen vanhaan tekniikkaan myös laajemmin. Häpeän tunnetta on korostanut valtaosan heittämällä neuojista kuuluminen kansakouluopetuksen ulkopuolelle jääneeseen ikäluokkaan. Vanhalla tekniikalla neulominen koettiin vanhanaikaiseksi, ja sen ajateltiin paljastavan käyttäjänsä oppimattomuuden. Paine olla erottumatta muista sai osan vaihtamaan neulontatapansa.

Olin seuroissa Evijärvellä, jossa sai samalla tehdä käsitöitä. En kehdannut täällä *tikata* vanhalla tyyllillä, muutin langan sormen päälle ja siitä lähti menemään oikeat ja nurjat silmukat. Lähes 50 vuotta pidin kutimessa tätä heittotapaa.⁵²³

Kansakoulu, kansanopistot ja käsityöoppilaitokset sekä käsityökurssit ovat hävittäneet vanhan kuto-
matavan. Jos joku kutoisi vanhaa tapaa käyttäen, hänelle naurettaisiin.⁵²⁴

Heittämällä neulomisen taito hävisi valtaosin viimeisten 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa syntyneiden sukupolvien mukana. He olivat oppineet taidon kotona lapsuudessaan ja säilyttäneet sen omana tapanaan neuloa elämänsä ajan.⁵²⁵

Det är nog folkskolornas handarbetsundervisning, som infört västerstickning, och efter sådär tio år är nog all högerstickning dömd att försvinna, när alla alder är döda.⁵²⁶

Aika piti huolen asiasta. Kun oikealla kädellä heittotapaa käyttäjät kuolivat, tapa loppui. Nuoremmat ihmiset olivat omaksuneet nykytavan.⁵²⁷

Heittämällä neulomisen taito osattiin yleisesti vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Nykyisin tieto eri kulttuuripiireissä käytettävien kahden erilaisen neulontatekniikan olemassaolosta ei ole itsestään selvää, sillä niin vahvasti mannermainen neulontatekniikkaa on juurtunut yhteiskunnassamme vallitsevaksi ja opetetuksi neulonnan taidoksi.

523 MV:K21/97, nainen s. 1917, Kaustinen.

524 MV:K21/68, mies s. 1913, Liminka.

525 Esim. K21/73, nainen s. 1899, Iisalmen mlk.; MV:K21/311, nainen s. 1936, Karvia; MV:K21/300, nainen s. 1917, Taivassalo; MV:K21/244, nainen s. 1912, Konnevesi; MV:K21/586, nainen s. 1909, Lappee.

526 MV:K21/21, mies s. 1913, Jepua.

527 MV:K21/208, nainen s. 1920, Luopioinen.

7. Tekijän taito museoneuleissa

7.1. Lapasten materiaallinen empiria

Tekstiilituotteet sisältävät huomattavan määrän informaatiota, jota voidaan tulkita esineen näkyvää sekä materiaalien sisältämää tietoa analysoimalla. Väreistä, muodosta, kuvioista ja tekstuurista koostuva visuaalinen informaatio on mahdollista tavoittaa museoneuleita havainnoimalla. Neuleista saadaan tietoa lisäksi tuntoaistin välityksellä.⁵²⁸ Kansatieteilijä Ildikó Lehtisen mukaan esine kertoo ihmisen toiminnasta, tarpeista, tavoitteista, sukupuolesta, sosiaalisista asenteista sekä etnisestä sidonnaisuudesta. Näiden merkitysten jäljille on mahdollista päästä tarkastelemalla esineen muotoa, materiaalia ja funktiota.⁵²⁹

Lähtiessäni tutkimaan museoneuleita ja niissä ilmenevää taitoa, tarkastelin aluksi lapasia esineinä niissä käytettyjen materiaalien, neulosten, värien sekä teknisten ratkaisujen kautta. Lisäksi kiinnitin huomiota siihen, kuinka ja kenen toimesta lapaset ovat päätyneet museokokoelmiin. Valitsin kuvaamiseen kronologisen lähestymistavan tukemaan tutkimustehtävääni eli sitä, millaisina taitoina ja tuotteina neulonta ilmenee eri aikakausien kontekstissa. Eri vuosikymmeniin pohjaava tarkastelutapa mahdollistaa lapasten materiaaleissa, teknisissä ratkaisuissa ja neuloksissa ilmenevän jatkuvuuden sekä muutosten analysoinnin. Ajoitus perustuu ensisijaisesti lapasten valmistusajankohtaan, mikäli se on jäljitettävissä. Jos valmistusajankohdasta ei ole tietoa, olen ajoittanut lapaset tallentamisvuoden perusteella. Luonnollisesti tämä ei kerro valmistusajankohdasta muuta kuin sen, että esine on valmistettu viimeistään samana vuonna kuin se on saapunut museoon.

Tutustumiseni neuleisiin alkoi rapistelemalla lapasia ympäröivät silkkipaperit varovasti auki, jotta pääsin tutkimaan sinne käärityt, koimyrkyiltä tuoksuvat neuleet materiaalisina esineinä. Pakkaustapa ja tuoksumaaailma olivat etäännyttäneet lapaset niiden valmistajista ja käyttäjistä. Kääreistä avautuneina ne tuntuivat museoesineiltä, joita tuli kohdella hellävaraisesti. Tein jokaisesta eri esinenumerolla tallennetusta lapasparista tai yksittäisestä lapasesta muistiinpanot sekä valokuvasin ne sanallistetun tiedon tueksi. Pelkät kirjalliset kuvaukset eivät jälkikäteen palauta esinettä ja sen olemusta muistiin, vaan teksti ja kuva yhdessä tuovat tarkemmin mieleen esineen olemuksen ja tunteen suorasta kontaktista sen kanssa.⁵³⁰ Muistiinpanoni kattavat maininnan lapasen rannekkeen, peukalon ja kämmenosan neulomistavasta, neuloksista, lisäyksistä, kavennuksista ja neuletiheydestä; värien ja kuvioinnin kuvauksen sekä arvion villalangan käsin tehdystä tai koneellisesta kehruutavasta. Lisäksi piirsin

528 Ks. Kaukinen 2004, 16–18.

529 Lehtinen 2005, 194.

530 Ks. Palmsköld 2007, 60.

ääriviivapiirroksen lapasesta, johon merkitsin tiedot mitoista. Kaikkien lapasten osalta en pystynyt luotettavasti arvioimaan langan kehruutapaa, johtuen neulospinnan tiheydestä, vanuttumisesta tai siitä, että lapasessa ei ole ollut nurjalla puolella näkyviä lankajuoksuja, joista lankaa olisi päässyt neulotun tekstiilipinnan ohella havainnoimaan lankana.

Esineiden teknisestä toteutustavasta, materiaaleista, neulospinnan tunnusta sekä kuvioista ja väreistä tekemäni havainnot luovat yhdessä esineiden kontekstitietojen kanssa pohjan esineaineistolle ja sen tulkinnalle. Täydennän tätä sanallistettua tietoa neulontaprosessiin liittyvällä kokemuseräisellä, kehollisella ja aistinvaraisella hiljaisella tiedolla.

Vanhimmat lapaset 1876–1904

Valmistusajankohdaltaan 1800-luvun puolivälin jälkeiseen aikaan tai viimeistään 1900-luvun alkuvuosiin ajoittuvia lapasia on aineistossa seitsemäntoista, joko lapasparia tai yksittäistä lapasta, joista kymmenen on ylioppilasosakuntalaisten keräämiä. Osakuntien hankkimat lapaset on kirjattu vuonna 1885 julkaistuun kokoelmaluetteloon.⁵³¹ Matkatietojen perusteella osakunnat keräsivät lapaset vuosien 1876–1883 aikana.⁵³² Ylioppilasosakuntien vuosille 1876–1893 ajoittuvien esineiden tallennusmatkojen tuloksena hankittujen, lähes 7 500 esineen joukossa olleet yksitoista neulottua lapasparia muodostavat varsin huomaamattoman kokonaisuuden.⁵³³ Tämä kertoo siitä, että neuleita ei valittu systemaattisesti kerättävien esineiden joukkoon.

Ylioppilasosakuntien jäsenten eri maakunnista hankkimat esineet loivat pohjan myöhemmin perustettavan Suomen kansallismuseon kansatieteellisille kokoelmille.⁵³⁴ Keruutyö aloitettiin suunnitteilla ollutta ylioppilasosakuntien kansatieteellistä museota varten, jonka perustamiseksi Viipurilainen osakunta teki aloitteen vuonna 1874. Osakunnan kuraattori, tohtori Otto Donner piti saman vuoden lokakuussa järjestetyssä kokouksessa puheen, jossa hän toivoi osakuntalaisten keräävän oman kotiseutunsa esineitä, jotka tulisivat muodostamaan kansallisen museokokoelman perustan. Vaikutteita keruutoiminnan aloittamiselle oli saatu Ruotsista, jossa oli jo aikaisemmin aloitettu vastaavanlainen toiminta.⁵³⁵ Muut osakunnat aloittivat omien

531 Schvindt 1885. Luettelosta löytyy lisäksi tiedot lapasista (KA2003), jotka on ilmoitettu poissa oleviksi jo vuonna 1909.

532 Paikkakunnille, joista lapasia on kerätty, matkustivat vuonna 1876 Merikarvialle Länsisuomalaisen osakunnan ylioppilaat G. E. Springert ja H. Vidholm sekä Houtskariin maisteri R. von Hausen. Houtskariin matkusti myös lääketieteen kandidaatti L. W. Fagerlund, joka kokosi noin 40 enimmäkseen pukuun kuuluvaa esinettä ja lahjoitti ne Länsisuomalaiselle osakunnalle. Tohtori Reinholm ja maisteri Färling työskentelivät Kurussa. Samana vuonna Pohjalaisen osakunnan retkikuntaan kuuluneet kandidaatti Schalin, taiteilija R. Åkerblom ja valokuvaaja Julia Widgren matkustivat Alahärmään ostamaan esineitä. Vuonna 1879 Länsisuomalaista osakuntaa edustanut ylioppilas A. O. Heikel matkusti Pirkkalan tuomiokuntaan, johon Merikarvia kuului. Tuloksena oli ”etupäässä kangas- ja kudosnäytteitä”. Vuonna 1880 Härmäläisen osakunnan Hj. Gyllig, O. Nyström, A. Lilius, N. Geitel, A. L. Nyman, H. J. Gyllenbögel ja K. Jaakkola matkustivat useassa kunnassa, joihin kuuluivat Kuru, Saarijärvi ja Karstula. Vuonna 1883 Viipurilaisen osakunnan edustajat Th. Schvindt ja John Grönlund keräsivät esineitä Seiskarista. (Schvindt ja Sirelius 1922, 8, 14–15, 152, 154–155, 173–174.)

533 Schvindt ja Sirelius 1922, 9, 13–17.

534 Härö 2010, 134.

535 Schvindt ja Sirelius 1922, 3.

alueidensa esineiden keruutoimintaan vain vähän myöhemmin.⁵³⁶ Näiden esinekeruiden tuloksena saatuja kokoelmia tarjottiin valtiolle vuonna 1887.⁵³⁷

Theodor Schvindt ja U. T. Sirelius kirjoittavat vuonna 1922 ylioppilasosakuntien keruutoiminnasta tekemässään yhteenvedossa osakuntien suhtautuneen keruutoimintaan vaihtelevasti. He mainitsevat Viipurilaisen, Hämäläisen ja Länsisuomalaisen osakunnan keruutoiminnan tavoitteiden mukaiseksi. Pohjalainen ja Uusmaalainen osakunta olivat heidän mukaansa asennoituneet kielteisesti ja ristiriitaisesti museohankkeeseen.

Näemme, että viipurilainen osakunta, josta aloite lähti, viimeiseen asti pysyi uskollisena asialleen, ja että hämäläiset ja länsisuomalaiset olivat saavutustensa puolesta sitä lähinnä. Että pohjalaiset jäivät joukon heikoimmiksi, ei johtunut siitä, että heidän kotiseutunsa olisi ollut mielenkiintoa vailla, vaan siitä kielteisestä kannasta, jolle tämän osakunnan johtavat miehet, kuten myöhemmin saamme nähdä, kohta vuoden 1876 vuoden näyttelyn päätyttyä asettuivat ylioppilaiden museohommaan nähdén. Uusmaalaisen laimeaan toimintaan vaikuttivat ristiriitaiset virtaukset osakunnan piirissä. Pelättiin eritoten sitä, että museosta tulisi n.s. ”suomalais-ugrilainen”.⁵³⁸

Ylioppilasosakuntien keräämistä lapasista lähes kaikki, yhtä alahämäläistä paria lukuun ottamatta, ovat kolmen aktiivisina kerääjinä kuvattujen osakuntien alueilta tallennettuja. Tämä ei kerro siitä, etteikö muilla seuduilla olisi neulottu, vaan ennemminkin siitä sattumanvaraisuudesta, jolla neuleita on museokokoelmaan kertynyt.

Se, millaisia esineitä kokoelmaan on karttunut, on ollut riippuvaista paitsi kunkin kerääjän aktiivisuudesta ja asenteesta myös siitä, mitä ihmiset ovat tuoneet kerääjille ostettavaksi. Pohjalaisen osakunnan retkikuntaan kuulunut Sakari Schalin kuvaa vuoden 1876 ostotilannetta Alahärmässä seuraavasti:

Jo varhain aamulla, ennenkuin olimme ehtineet vuoteistamme, oli eteinen täynnä kansaa piirittäen oveamme. Niin pian kuin tämä avattiin, tunki rahvas sisään alkaen hauskan ’komerssin’. Nyyteistä ja koreista vedettiin nyt esille monien hyvien tavarain ohella myös mitä eriskummallisimpia esineitä: meille tyrkytettiin vanhoja kuluneita hameenkappaleita, vanhoja yksinkertaisia voirasioita sekä muita vaatteita ja taloustarpeita, joilla ei ollut mitään arvoa.⁵³⁹

Kuvauksen mukaan arkisilla ja kuluneilla tavaroilla tai vaatteilla ei ollut arvoa. Arvokkaita esineitä olivat niiden sijaan ”taideteolliset tuotteet vanhemmalta ja uudemmalta ajalta”. Tekstissä mainitaan erikseen ”pukukappaleet”, joten vaatteet ja asusteet eivät ole olleet taideteollisuutta miesten valmistamien puutöiden tapaan.⁵⁴⁰ Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että arkiset neuleet eivät ole kuuluneet kerääjien

536 Schvindt ja Sirelius 1922, 4–10.

537 Kansallismuseon Kokoelmakäsikirja 2014, 8.

538 Schvindt ja Sirelius 1922, 18.

539 Schvindt ja Sirelius 1922, 174.

540 Schvindt ja Sirelius 1922, 175–176.

taltioimiin esineisiin. Päästäkseen arvokkaiden esineiden joukkoon, on neuleiden täytynyt erottua jollakin tavoin jokapäiväisestä, arkisesta yhteydestä, joko visuaalisen ilmeensä kautta tai osana tiettyyn tarkoitukseen valmistettua asukokonaisuutta. Tutkimusaineistossa tämä näkyy siinä, että kokoelmista puuttuvat lähes kokonaan yksiväriset, neulokseltaan kuvioimattomat lapaset.

Ylioppilasosakuntien keruumatkoilta hankittujen lapasten osalta ei ole kirjattu muita kontekstítietoja kuin hankintapaikkakunta sekä joidenkin lapasten osalta myös niiden erityinen käyttöyhteys, joita ovat morsius- ja sulhaskintaat sekä hylkeenpyytäjän lapaset. Nämä käsi­neet ovat kuuluneet selkeästi osaksi asukokonaisuutta ja tiettyä käyttötilannetta, joka antaa viitteitä käyttäjän sukupuolesta ja iästä, mutta ei valmistajista. Elina Kiuru toteaa vain vähän kontekstítietoja sisältäneen luettelointipolitiikan vaikuttaneen osaltaan käsitykseen kansantaiteen anonymista ja kollektiivisesta luonteesta.⁵⁴¹ Toisaalta tämä ajatus on käännettävissä myös toisin päin. Käsitys kansantaiteen anonymista luonteesta on määritellyt esineiden luettelointipolitiikkaa. Kun esine on haluttu nähdä kollektiivisen kansantaiteen edustajana, ei valmistajan roolia ole pidetty olennaisena tietona ja siksi sitä ei ole kirjattu esinetietojen yhteyteen. Sen sijaan kansantaide on edustanut maakuntaa ja aluetta, jolta esine on hankittu ja tämä tieto on kirjattu lähes poikkeuksetta vanhimpien museoesineiden yhteyteen. Kahden museokokoelmiin 1970-luvulla tallennetun mutta vuosille 1890 ja 1900 ajoittuvan lapasparin kontekstítiedoista löytyy myös valmistajan nimi.⁵⁴²

Lapasten kuvaus

”Aitovalkeiksi” kuvatut hylkeenpyytäjän lapaset ovat ainoat sileänä neuleena neulotut, kuvioimattomat, yksiväriset lapaset ylioppilasosakuntien hankkimissa kokoelmissa. Peukalo on neulottu suoraan, ilman lisäyksiä ja ranneke yksi oikein (takareunasta neulottuna), yksi nurin -joustinneuleena. Rannekkeiden reunassa on nyörit, joilla lapaset on saatu kiinnitettyä toisiinsa.⁵⁴³ Hylkeenpyytäjän käsi­neiden lisäksi sulhaskintaina luetteloidut lapaset ovat myös väritään valkoiset, mutta niiden ranneke on kuvioitu erilaisilla silmukkapinnoilla ja verkkomaisilla lankalenkeillä. Rannekkeen reunukseen on neulottu kaksitoista pientä sahalaitaa tai kolmiota aina oikein -neuletta. Lapasen kämmenosa ja lapasen sivulle neulottu kiilallinen peukalo ovat sileää neuletta. Peukalon silmukoiden lisäyskohdissa on pienet reiät. Lapasten leveä ja kuvioitu ranneke kapenee säännöllisesti peukaloa kohti.⁵⁴⁴ Näiden lapasten parina ovat samalta paikkakunnalta, Houtskarista, tallennetut ja muodoltaan samanlaiset morsiuskintaat. Niihin on neulottu valkoiselle pohjalle punaisia, sinisiä ja keltaisia raitoja, joiden päälle on rannekkeessa ommeltu koristeeksi pilkkumaisesti kohoavia lankasolmuja. Sulhaskintaiden tapaan rannekkeen reunuksessa vuorottelevat valkoiset ja punaiset

541 Kiuru 2000b, 88–89.

542 K10310, Huittinen, diar. 12.10.1973; K10462:a-b, Säkki­järvi, diar. 2.2.1976.

543 KA2350, Suursaari.

544 KA2800, Houtskari.

Kuva 3. Viimeistään 1880-luvulla valmistetut morsiuskintaat. Lapasissa on kyynärpäätä kohti levenevä ranneke, joka on puettu hihan päälle (KA7771, Houtskari).

sahalaidat tai kolmiot. Kämmenosan sekä sivulle neulotun kiilamaisen peukalon kärki on neulottu yksivärisiksi valkoisella langalla.⁵⁴⁵

Morsius- ja sulhaslapasten kanssa yhteneväinen rannekkeen muoto on lapasissa, jotka on valmistanut Huittisten pappilassa kankurina ja käsityöläisenä 1800-luvun lopussa työskennellyt Siina Savijoki (Rinne). Hänet tunnettiin paikkakunnalla monipuolisena käsityöntekijänä, joka suunnitteli mallinsa itse.⁵⁴⁶ Lapasten pohjaväri on harmaanruskea ja kuviot luonnonmustia, lampaan villan värisiä. Näissä lapasissa ranneke on virkattu ja sitä koristavat kuvioraidat sekä teksti ”Siina 1890”. Rannekkeen jälkeen on neulottu yksinkertaisia kirjoneuleraitoja. Peukalossa on loiva, muutaman silmukan lisäyksellä aikaansaatu kiila, joka sijoittuu lapasen kämmenpuolelle.⁵⁴⁷

Kaksivärisiä kuviolapasia on valmistettu kirjoneuletekniikan lisäksi venytettyjä eli yhden tai useamman kerroksen neulomatta jätettyjä silmukoita tehden. Kuhmoisista tallennettujen punavihreiden lapasten kuviopinta perustuu tällaisiin venytettyihin silmukoihin sekä niiden lisäksi oikein ja nurin neulottuihin silmukoihin. Lapasten peukalo on neulottu ilman lisäyksiä. Raidallinen ranneke on kaksi oikein, kaksi nurin-joustinneuletta. Lapasten kärjessä on ohut nauhakavennus ja peukalossa sädekavennus.⁵⁴⁸

545 KA2771, Houtskari.

546 Hovi, Mirja, ”Momman Siina – Siina Rinne (Savijoki),” DIGI – Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa, <http://digi.kirjastot.fi/items/show/123335>. (13.1.2017). Siina Savijoen valmistamat kirjovirkattu peitto (KA8302) ja alushame (KA8301) ovat Kansallismuseon kokoelmissa. Hänen valmistamansa lapaset löytyvät myös Museokeskus Vapriikin kokoelmasta (HM 1383:6).

547 K10310, Huittinen.

548 KA2004, Kuhmoinen.

Kuva 4. Tiivisneuloksisten lapasten kuviopinta muodostuu oikeista, nurjista sekä venytetyistä silmukoista (KA2004, Kuhmoinen).

Alahärmältä tallennettujen lapasten kuviopinta muodostuu kirjoneuleesta sekä oikeista ja nurjista silmukoista. Kuvion punaiset silmukat on neulottu nurjina, jolloin ne kohoavat hieman neulepinnasta, ja valkoiset silmukat oikeina. Lapasten reunuksena on kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneule ja peukalo on neulottu suoraksi ilman lisäyksiä. Kärkikavennuksena on kahden silmukan levyinen nauhakavennus ja peukalossa sädekavennus.⁵⁴⁹

Osassa lapasia kirjoneulekuvio on sijoitettu ainoastaan lapasten alaosaan, kuten rukkasten sisällä käytetyissä lapasissa. Niissä rannekkeen ja peukalon väliin on neulot-

⁵⁴⁹ KA3129, Alahärmä.

Kuva 5. Rukkaskintaat ovat malliltaan suorat. Kirjoneulekuvio on sijoitettu rannekkeen jälkeen lapasen alaosaan (KA2000, Saarijärvi).

tu punaisia geometrisiä kuvioraitoja, mutta muuten lapaset ovat yksiväriset harmaat. Kärkikavennus on neulottu ohuena nauhakavennuksena ja peukalon kärki sädekavennuksena. Peukalo on neulottu suoraksi, ja käsineet ovat muutenkin muodoltaan suorat ja leveät siten, että kaksi oikein, kaksi nurin -joustinranneke ei vedä lapasen suuta kämmenosaa kapeammaksi. Malliltaan lapaset ovat sopineet hyvin rukkasten sisällä pidettäväksi, sillä reunuksen väljyys mahdollisti rukkasen riisumisen tarvittaessa kädestä sitä heilauttamalla.⁵⁵⁰

Toisten, niin ikään vain rannekkeen ja peukalon väliltä geometrisillä kirjoneulekuvioraidoilla koristeltujen lapasten pääväri on valkoinen ja kuvioväreinä punainen sekä harmaa. Lapasten ranneke on neulottu yksivärisen kierrerraidan jälkeen nurjilla kerroksilla, joiden jälkeen lapanen on koristeltu kirjoneuleena valmistetuilla kuvioraidoilla peukaloon asti. Suoraksi neulottu peukalo ja lapasen muu kämmenosa ovat valkoisia. Lapanen levenee hiukan kämmenosassaan, mikä johtuu kirjoneulettä löyhemmästä neuloksesta. Kärkikavennuksina on kahden silmukan levyinen nauhakavennus.⁵⁵¹

Seiskarilaisiin lapsiin on neulottu yhtenäisenä kuviopintana jatkuva mustavalkoinen, geometrinen kirjoneulekuvio. Lapasten peukalo on valmistettu ilman lisäyksiä. Lyhyen ja leveän kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneulerannekkeen reunoista lähtevät nyörit. Kavennuksina on kolmen silmukan levyinen nauhakavennus, jossa reunasilmukkarivit on neulottu mustalla ja keskimäinen valkoisella.⁵⁵²

⁵⁵⁰ KA2000, Saarijärvi.

⁵⁵¹ KA2679, Merikarvia.

⁵⁵² KA4040, Seiskari.

Kuva 6. Seiskarissa valmistettujen lapasten reunoissa on nyörit, joista ne on voitu kiinnittää toisiinsa (KA4040, Seiskari).

Myös Lapväärtistä tallennettujen haalistuneen vihreiden, mustakuvioisten lapasten kämmenosaan ja suoraan peukaloon on neulottu koko pinnan yhtenäisenä toistuva, geometrinen kirjoneulekuvio. Lapasten alaosassa on erillinen kuvioraita. Kerroksen vaihtumiskohta on sijoitettu lapasen kämmenpuolen keskelle. Lyhyt ja leveä ranneke on neulottu yksi oikein, yksi nurin -joustinneuleena siten, että oikea silmukka on neulottu takareunasta. Kavennukset on neulottu ohuena nauhakavennuksena.⁵⁵³

Karstulasta peräisin oleviin punavihreisiin lapasiin on rannekkeen jälkeen neulottu muusta kuvioista poikkeava, yksinkertainen kuvioraita. Sen jälkeen kuvio jatkuu lyhyen matkan punaisena vihreällä pohjalla, jonka jälkeen värien paikat vaihtuvat jälleen ja pysyvät samoina lapasen loppuosassa. Myös näiden lapasten lyhyt kaksi oikein, yksi nurin -joustinneuleranneke on yhtä leveä kuin kämmenosa. Peukalo on neulottu ilman lisäyksiä ja kärkikavennukset valmistettu ohuena nauhakavennuksena.⁵⁵⁴

Helena Ihalaisen itse kehräämistä ja värjätyistä langoista neulomien punaisten kirjoneulelapasten rannekkeen jälkeen on neulottu sininen vuosiluku 1900. Peukalosta

553 K4331:181, Lapväärti.

554 KA2002, Karstula.

Kuva 7. Miesten lapsiin on neulottu mallikerraltaan suuri kirjoneulekuvio (KA5265, Kymi).

ylöspäin lapaset on neulottu yhtenäisellä geometrisellä vihreällä kirjoneulekuviolla. Lapasten raidalliseksi neulottu kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleranneke on pidempi ja tiiviimpi kuin muissa lapasissa. Suoran peukalon kavennuksena on sädekavennus ja lapasten kärkikavennuksena kahden silmukan levyinen nauhakavennus.⁵⁵⁵

Museokokoelmissa on kahdet kirjoneuleraidoin kuvioitut valkopohjaiset lapaset Kurusta. Niistä toiset on kuvioitu erilaisista ruskeista kirjoneuleraidoista koostuvilla kuvioilla⁵⁵⁶ ja ”uudenaikaisina rasoina eli tumppuina” luetteloidut toistuvista, vuorottelevista punaisista ja mustista kuvioraidoista.⁵⁵⁷ Molempien lapasten peukalot ovat suorat. Ruskeakuvioisten lapasten peukalon kuvio poikkeaa kämmenosan kuviosta. Molempien lapasten rannekkeet ovat lyhyet. Ruskeakuvioisten ranneke on neulottu muutamasta vuorottelevasta nurjasta ja oikeasta kerroksesta. Puna-mustakuvioisten lapasten kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuletta olevan rannekkeen vasemman lapasen yläreunaan on ommeltu lenkki ja oikeaan lapaseen nappi toisiinsa kiinnittämistä varten.

Kymistä tallennetut, miehen punavalkoiset lapaset erottuvat suurella, geometrisellä ristiaiheisella kuviollaan muista lapasista. Näiden lapasten kuvion mallikerta on suurempi kuin muissa, kuvioltaan yksinkertaisemmissa museolapasissa. Suurten

⁵⁵⁵ K10462:a-b, Säkijärvi.

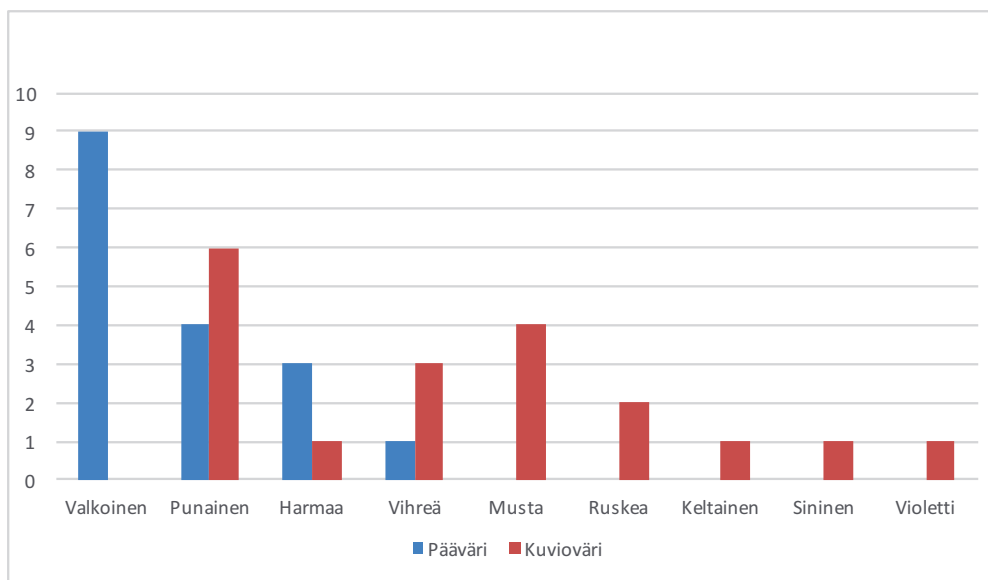
⁵⁵⁶ KA4685, Kuru.

⁵⁵⁷ KA4184, Kuru.

mallikertojen valmistus edellyttää pieniä enemmän tarkkuutta, kokemusta ja taitoa. Lapasten lyhyen ja suoran kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneulerannekkeen jälkeen on neulottu erillinen kuvioraita. Tämän jälkeen kuviointi jatkuu yhtenäisenä lapasen suorassa peukalossa. Molemmat kavennukset on tehty nauhakavennuksena.⁵⁵⁸

Myös laihialaisen Liisa Filppulan 1870-luvulla neulomien punapohjaisten miesten kirjoneulelapasten kuviointi erottuu muista lapasista. Lapasiin on neulottu mustia, muodoltaan epäsymmetrisiä kierreraitoja sekä säännöllisinä toistuvia ”kuusia”. Epäsymmetrisinä ja eri kokoisina toistuvien kuviodien valmistus on edellyttänyt tavanomaista suurempaa taitoa. Lapasten yksi oikein, yksi nurin -joustinneuleranneke on lyhyt. Loivan kiilamaisen, kämmenpuolelle neulotun peukalon lisäykset alkavat heti rannekkeen jälkeen. Peukalo on kavennettu sädekavennuksena ja kärki nauhakavennuksena.⁵⁵⁹

Silmukansiirroilla aikaansaaduilla palmikoilla kuvioituihin lapasiin on rannekkeen jälkeen neulottu puna-violetti kirjoneuleraita. Muuten lapanen on väriltään rusehtavan harmaa. Lapasessa käytetyt langat ovat paksuudeltaan sekä kierteeltään erilaisia. Kerroksen vaihtumiskohta on keskellä käsineen selkäpuolta. Suora peukalo on kavennettu sädekavennuksena ja lapasen kärki ohuena nauhakavennuksena.⁵⁶⁰

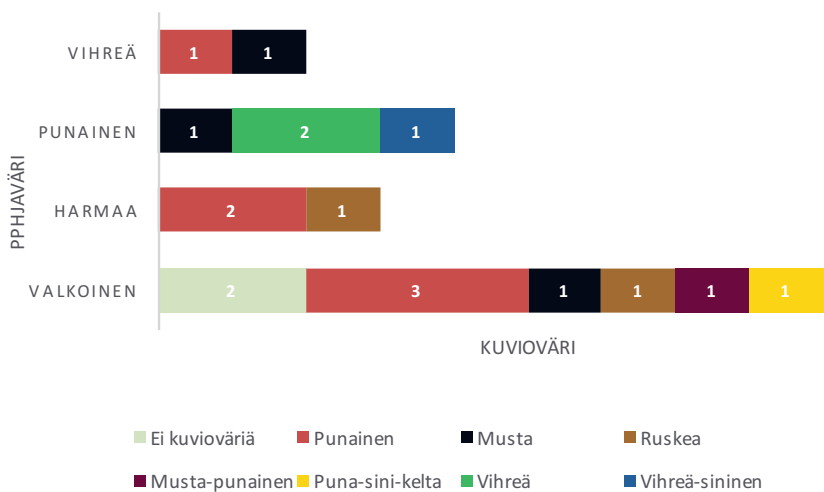

Kaavio 1. Vuosina 1876–1904 valmistetuissa lapasissa käytetyt värit.

558 KA5265, Kymi.

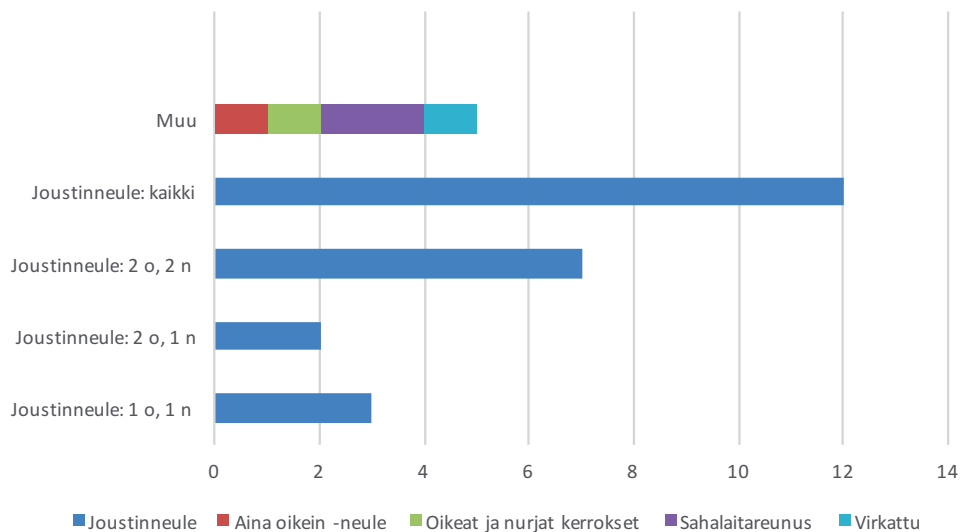
559 KA8846, Laihia.

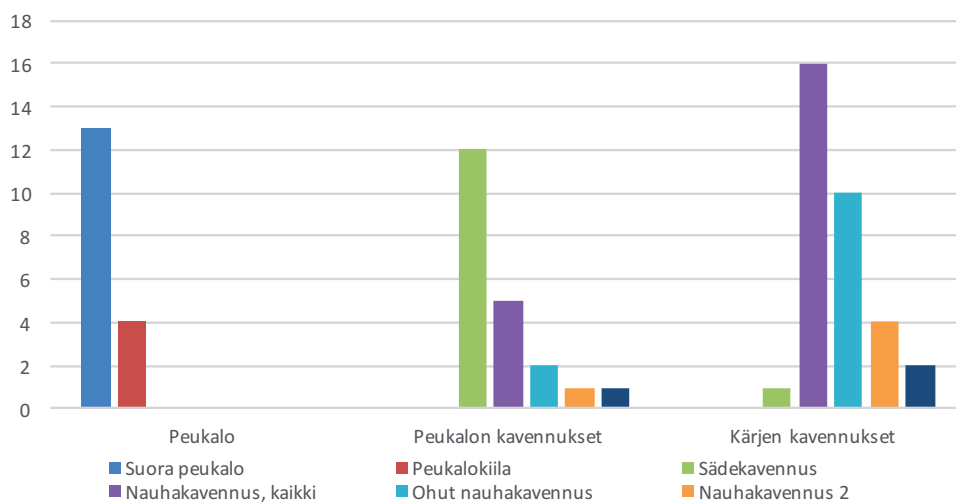
560 KA6662, Punkalaidun.

Kaavio 2. Vuosina 1876–1904 valmistettujen lapasten väriyhdistelmät.

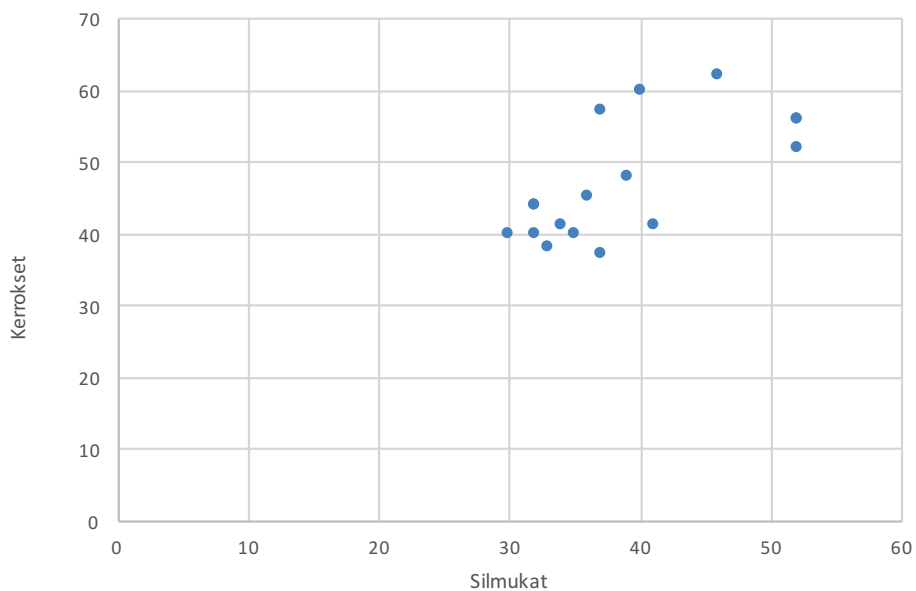
Kaavio 3. Vuosina 1876–1904 valmistettujen lapasten rannekkeiden neulomistavat.

Kaavio 4. Vuosina 1876–1904 valmistettujen lapasten peukaloiden ja kärkien kavennustavat.

Kaavio 5. Vuosina 1876–1904 valmistettujen lapasten neuletiheydet.

Museolapaset vuosilta 1912–1928

Vuosina 1912–1928 diarioituja, tarkemmin ajoittamattomia lapasia on kirjattu museokokoelmiin viisitoista paria, joista seitsemän paria ajoittuu 1920-luvulle. Yksi pari on ylioppilas Ville Rikkosen vuonna 1927 lähettämästä kokoelmasta.⁵⁶¹ Muiden lapasten yhteyteen ei ole kirjattu kontekstitietoja.

Kaikissa näissä lapasissa on joko koko lapasen peittävä kirjoneulepinta, kirjoneuleraitoja tai kirjoneuletta yhdistettynä väriraitoihin siten, että myös monivärisissä lapasissa on yhdellä kerroksella käytetty ainoastaan kahta väriä yhtäaikaaisesti.

Jääskestä vuonna 1912 tallennettujen kahden lapasparin yhteydessä on maininta ”verrattaen uudenaikaiset”. Molemmissa lapasissa kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleena neulottua ranneketta seuraa kirjoneulekuviointi peukaloon asti, jonka jälkeen lapaset on neulottu raidallisiksi. Toisissa lapasissa värit ovat punainen, harmaa ja sininen,⁵⁶² toisissa lampaanmusta, punainen, sininen vaaleanvihreä ja vihreä.⁵⁶³ Punapohjaisten lapasten joustinneulerannekkeessa on kolme ohutta raitaa, toisten lapasten ranneke on yksivärinen musta. Molemmissa lapaspareissa rannekkeen jälkeen alkaa kämmenpuolelle sijoittuva loiva peukalokiila. Kavennukset on tehty sädekavennuksina.

Lehtimäeltä olevat lapaset ovat merkintöjen mukaan ”vanhanaikaista kudontamallia”. Käsinkehrätystä valkoisesta villalangasta mustilla, yksinkertaisilla geometrisillä kuvioraidoilla koristettujen lapasten peukalo on suora, kuten lapasten mallikin, sillä kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleranneke on yhtä leveä muun kämmenosan kanssa. Kavennukset on neulottu sädekavennuksina.⁵⁶⁴ Toiset Lehtimäeltä peräisin olevat lapaset ovat niin ikään malliltaan suorat. Näiden tummanruskealla pohjavärillä neulottujen lapasten rannekkeessa on punainen kierreraita, jonka jälkeen yhden kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneulekerroksen jälkeen on neulottu raitoja sileänä neuleena sekä kirjoneuleesta koostuva suora osuus peukaloon asti. Suorasta peukalosta ylöspäin lapasten kuviona ovat valkoiset ”pilkkaiset” eli pienet pilkut tai ristit. Kavennukset on neulottu nauhakavennuksina.⁵⁶⁵

Yhtenäisenä kuviopintana jatkuva geometrinen kuvioaihe sekä rannekkeen jälkeen neulottu erillinen kuvioraita ovat myös Pyhärannalta peräisin olevassa kahdessa lapasparissa ja pyhämaalaisessa yksittäisessä lapasessa. Kaikissa on toisistaan eroava, geometrinen kuvioaihe. Lapasten väreinä ovat vihreä pohjaväri ja mustat kuviot,⁵⁶⁶ kaksi eri ruskean sävyä⁵⁶⁷ sekä musta pohja ja punaiset kuviot.⁵⁶⁸

561 K7094:2, Säkijärvi.

562 KA8137, Jääski.

563 KA8138, Jääski.

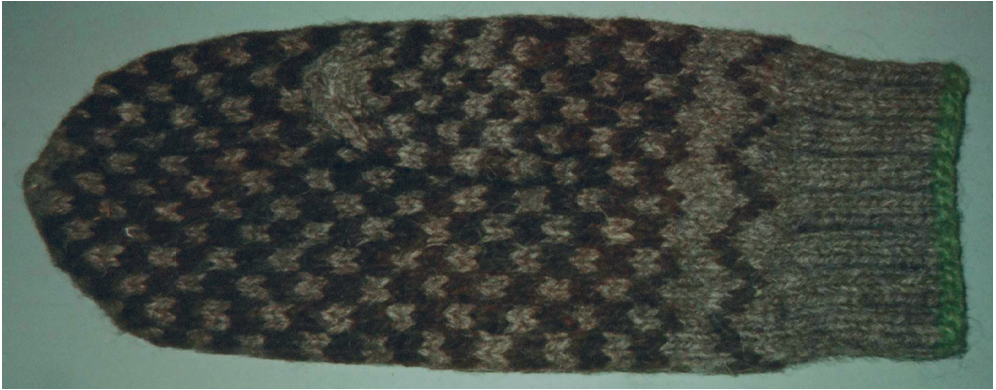
564 K6655, Lehtimäki.

565 KA8908, Lehtimäki.

566 K7144:43, Pyhäranta.

567 K7144:44, Pyhäranta.

568 K7144:49, Pyhämaa.

Kuva 8. Yksinkertaista ruutukuviota on neulottu arkilapasiin (KA7144:44 Pyhäranta).

Näissä kaikissa lapasissa on suorat peukalot, kaksi oikein, yksi nurin -joustinneuleranneke sekä kärkikavennuksena ohut nauhakavennus. Pyhärannan lapasten peukalossa on sädekavennus ja Pyhämaan lapasessa nauhakavennus.

Kuorevedeltä tallennetut lapaset on ensin neulottu valkoisella pohjavärillä mustin geometrisin kuvioin ja värjätty vasta valmiina sinisiksi, koska väri ei ole kiinnittynyt kaikkien silmukoiden reunoihin. Suorassa peukalossa on muuta kuviointia yksinkertaisempi malli. Lapaset ovat kooltaan suuret ja leveät heti lyhyen, kolme oikein, yksi nurin -joustinneulerannekkeen alusta asti, kaventuen hieman nauhakavennettua kärkeä kohti. Peukalossa on sädekavennus.⁵⁶⁹

Pohjanmaalaisiksi kirjatut valkopohjaiset lapaset on kuvioitu peukaloon asti ruskealla geometrisellä, yhtenäisellä kirjoneuleella ja peukalosta ylöspäin kuvioraidoilla. Peukalossa on muuta lapasta yksinkertaisempi kuvio. Lapasten yksi oikein takareunasta neulottuna, yksi nurin -joustinneuleranneke on lyhyt ja leveä. Kärkikavennus on neulottu ohuena nauhakavennuksena ja peukalo sädekavennuksena.⁵⁷⁰

Säkkijärveläiset mustapohjaiset lapaset ovat värikkäät. Niiden kuvio muodostuu punaisella, vaaleansinisellä, vihreällä ja mustalla neulotusta vinoruudukosta. Lapasten peukalo on suora. Kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneulerannekkeen ala- ja yläosissa on ohuet raidat ja keskellä ruutukuvio. Kavennukset on neulottu sädekavennuksina.⁵⁷¹

Lehtimäeltä tallennetuissa lapasissa on käytetty siniviolettia ja punaista lankaa selaisenaan sekä täplikköksi värjättyä, jolloin itse lanka muodostaa valkoisia täpliä neulospintaan. Lapanen on peukaloon asti neulottu täpälävärjättyllä langalla, jonka jälkeen sinivioletti toimii päävärinä ja punainen yksinkertaisten kahden kuvioraidan värinä. Puikon vaihtumiskohta on sijoitettu keskelle kämmentä, eivätkä molempien

569 KA8119, Kuorevesi.

570 K6943:2, Pohjanmaa.

571 K7094:2, Säkkijärvi.

Kuva 9. Kerroksen vaihtumis-
kohta on sijoitettu keskelle
kämmentä, eivätkä lapasten
kuviot ole keskenään täysin
samanlaisia (KA8330, Lehtimäki).

lapasten kuviot ole keskenään identtiset. Ranneke on neulottu kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleena. Suorassa peukalossa on sädekavennus ja lapasen kärkikavennuksena ohut nauhakavennus.⁵⁷²

Muiden lapasparien kuviot muodostuvat erilaisista kuvioraidoista, ja niissä on käytetty kahta,⁵⁷³ kolmea,⁵⁷⁴ tai useampaa⁵⁷⁵ kuvioväriä valkoisella tai mustalla pohjalla kuitenkin siten, että yhdellä kerroksella esiintyy vain kahta väriä. Geometrisillä sekä apilanlehteä muistuttavilla kasviaiheisilla kirjoneuleraidoilla on kuvioitu Pohjanmaalta tallennetut valkopohjaiset lapasparit. Sinisillä ja mustilla kuvioilla koristellut ovat ”nuoren tytön” valmistamat.⁵⁷⁶ Korsnäsin sekä Lapväärtin lapaset on kuvioitu kirkkailla väreillä: vaaleanpunaisella, vihreällä, punaisella ja sinisellä.⁵⁷⁷ Kaikkien näiden lapasten peukalot on neulottu suoriksi ilman lisäyksiä ja kavennukset on tehty nauhakavennuksina. Pohjanmaalaisten lapasten reunuksina ovat joko yksi oikein, yksi nurin⁵⁷⁸ tai kaksi oikein, yksi nurin⁵⁷⁹ -joustinneulerannekkeet.

572 KA8330, Lehtimäki.

573 K6799:56, Kristiinan mlk. Valkoisella pohjalla mustat ja siniset kuviot; K6943:2 Pohjanmaa, ruskeat kuviot valkoisella pohjalla.

574 K6721:18, Suomi. Valkoisella pohjaväriellä kolmea ruskean eri sävyä.

575 KA8148, Lapväärti; KA8507, Korsnäs.

576 K6799:56, Kristiinan mlk.

577 KA8148, Lapväärti; KA8507, Korsnäs.

578 KA8148, Lapväärti; KA8507, Korsnäs.

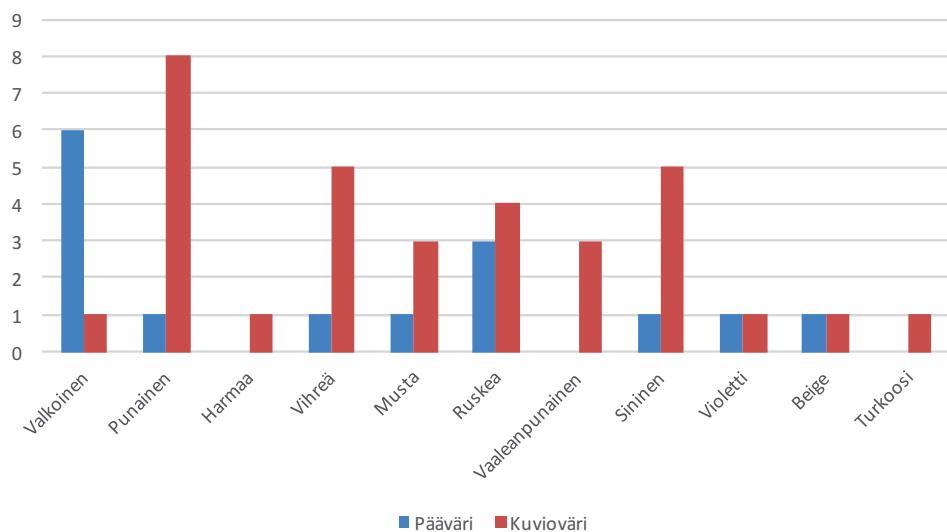
579 K6799:56, Kristiinan mlk.

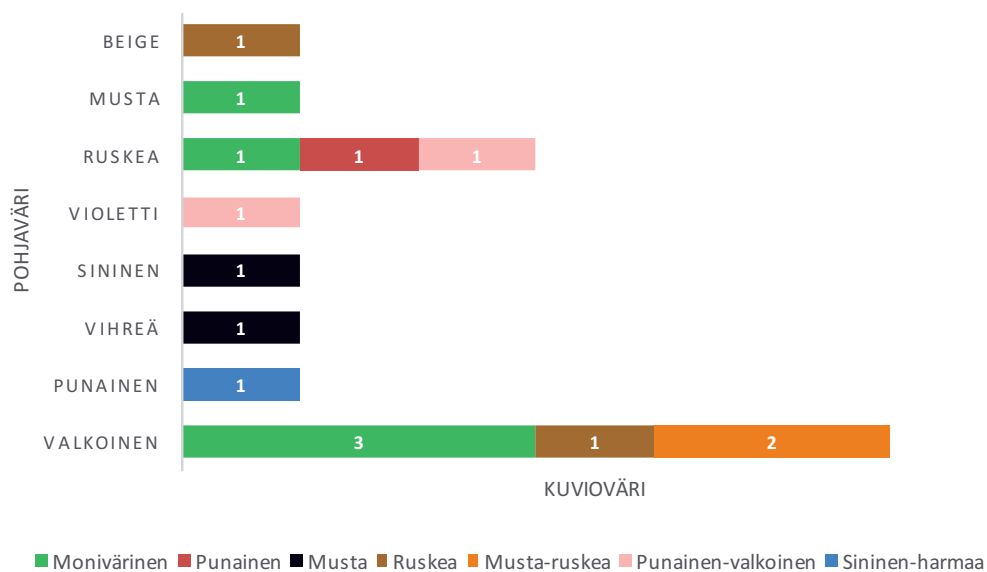
Kuva 10. Lapväärtistä tallennettujen lapasten kuviot on neulottu kirkkailla väreillä (KA8184, Lapväärti).

Mustalla sekä kahdella eri ruskean sävyllä kuvioraidallisiksi neulottujen lapasten lyhyt reunus muodostuu muutamasta vuorottelevasta oikeasta ja nurjasta kerroksesta. Lapasten kärjessä on säde- ja peukalossa nauhakavennus.⁵⁸⁰

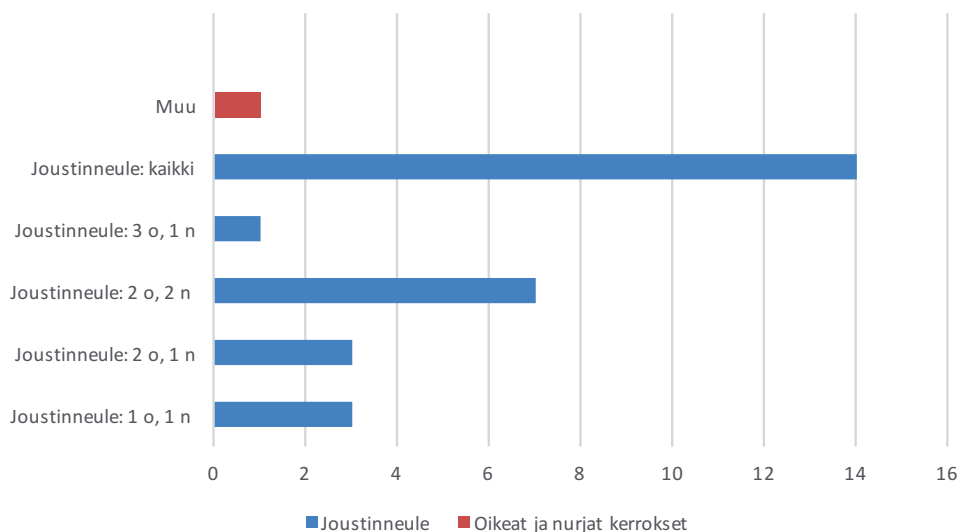
580 K6721:18, Suomi.

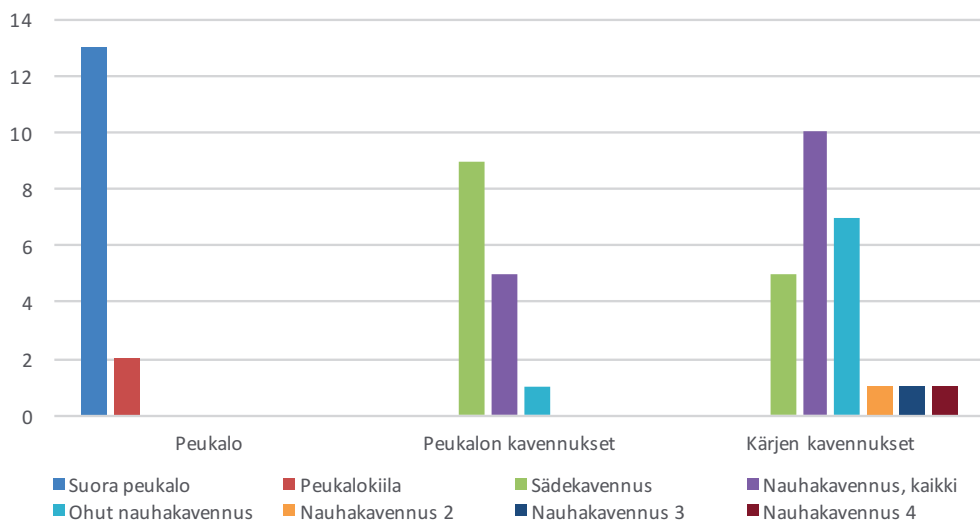
Kaavio 6. Vuosina 1912–1928 valmistetuissa lapasissa käytetyt värit.

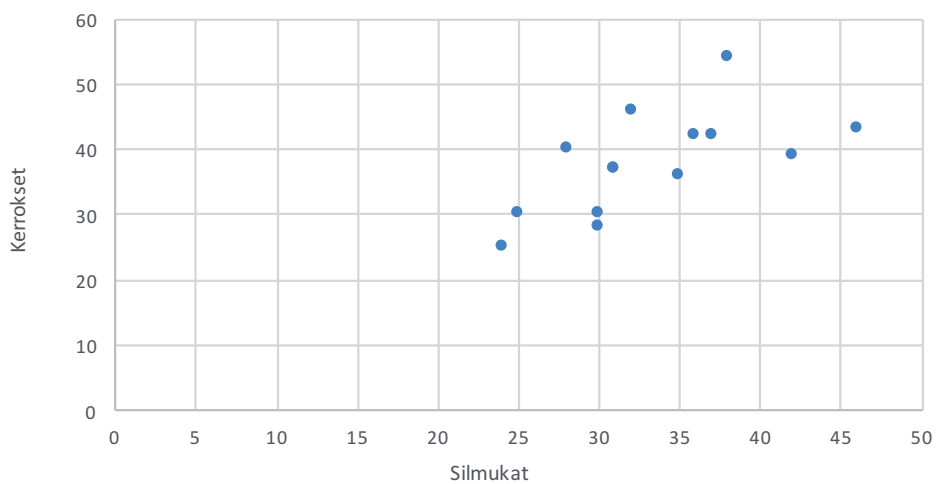
Kaavio 7. Vuosina 1912–1928 valmistettujen lapasten väriyhdistelmät.

Kaavio 8. Vuosina 1912–1928 valmistettujen lapasten rannekkeiden neulomistavat.

Kaavio 9. Vuosina 1912–1928 valmistettujen lapasten peukaloiden ja kärkien kavennustavat.

Kaavio 10. Vuosina 1912–1928 valmistettujen lapasten neuletiheydet.

Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyn lapaset

Kutsu lapaskilpailuun

Marttaliiton keskustoimikunta järjesti jäsenilleen Helsingissä 20. maaliskuuta 1929 pidetyn vuosikokouksen yhteydessä käsinenäyttelyn ja -kilpailun. Emäntälehdessä numerossa 12/1928 julkaistussa ilmoituksessa kehoitettiin ”Marttoja yli koko Suomen lähettämään valmistamiaan lapasia, neulakintaita ja sormikkaita kilpailuun. Työt saa kukin oman mielensä mukaan valmistaa sommittelemalla itse mallin tai mieluummin käyttäen vanhoja, perittyjä malleja. Langan laadun määritelmään myös valmistaja itse.” Kilpailukäsineiden yhteyteen pyydettiin liittämään tiedot valmistajasta, hänen edustamastaan Martta-yhdistyksestä, langan laadusta, mallin alkuperästä sekä arvio kintaiden hinnasta sekä siitä, voidaanko mallia valmistaa myyntiin.⁵⁸¹

Alueelliset piiriliitot keräsivät työt yhteen ja lähettivät ne keskitetysti näyttelyyn. Emäntälehdeissä kuvattiin eri alueilta tulleita kokonaisuuksia seuraavasti:

Osanotto on ollut ilahduttavan runsas, sillä miltei jokainen piiriliitto oli siihen lähettänyt oman kokoelmansa, mikä suuremman, mikä taas pienemmän. Varsinkin olivat Läntisen Viipurinläänin ja Karjalan piiriliitot runsaasti edustettuina. Edellisen ryhmän mustan ja valkean kirjavat kauniit käsineet ja jälkimmäisen kirjavat, ommellut rekikintaat värikkäine täplineen vetivät huomion puoleensa. Joskaan eivät muut ryhmät olleet niin monilukuiset, oli joukossa oikeita valiokokoelmia.

Perä-Pohjolan ryhmä herätti huomiota kirkkailla, kauniilla, revontulia muistuttavilla väreillään. Keski-Suomen ja Varsinais-Suomen ryhmissä, kuten muissakin, näki monet ikivanhat, esiäideiltä perityt mallit jälleen elvytettyinä. Pohjois-Karjalan ryhmä oli hyvin kaunis. Jokaisella piiriliitolla oli omat erikoiset värinsä, eri tyyliä ja vieläpä eri tekniikkansa. Näyttelyssä oli lähes 400 käsineparia eikä kahta ollut samanlaista. Oli kintaita, lapasia, rukkasia ja sormikkaita mitä erilaisimmin tekotavoin valmistettuja: virkattuja, koukuttuja ja tietystikin enimmänsä puikoilla neulottuja käsineitä. Langan olivat useimmat martat itse kehränneet omista kotivilloista. Muutamissa töissä lanka oli ihmeen tasaista ja pehmeää.

Tällaisen näyttelyn merkitys on varmaankin hyvin suuri. Miten monet arvokkaat mallit, jotka kansamme keskuudessa jo ovat hävinneet, taas tulevatkaan esille.

Kansallamme ei todellakaan ole varaa jättää unhoon ja päästää häviämään ainoatakaan esiäitiemme perintöä ja siksi onkin Suomalainen Marttaliitto tämänkin näyttelyn kautta tehnyt isänmaallisen työn.

581 Emäntälehti 12/1928, 403.

Vanhin näyttelyyn osallistunut martta oli 87-vuotias, nuorin 6-vuotias pieni tyttönen Saarijärven saloilta, jonka tekemiä kintaita seurasi näin kuuluva herttaisen liikuttava kirjelappunen: ”Nämä saa antaa jollekin kovaosaiselle, jonka käsiä kovasti palelee”.⁵⁸²

Marttaliiton näyttelyilmoituksessa sekä näyttelyn uutisoinnissa tulee esiin toive vanhojen, ”perittyjen” mallien käyttämisestä, säilyttämisestä ja välittämisestä eteenpäin. Tekstistä voi lukea myös huolen siitä, että vanhat kuviomallit olivat katoamassa, mutta kilpailukäsineissä ne saatiin tallennettua sekä tuotua jälleen ihmisten tietoisuuteen.

Kilpailulapaset museokokoelmassa

Suomen kansallismuseon kokoelmiin ostettiin Marttaliiton näyttelystä neljäkymmentä neulottua lapasparia,⁵⁸³ joista yksi pari⁵⁸⁴ on lähetetty Ranskaan vuonna 1938. Näiden lisäksi näyttelystä hankittiin kokoelmiin kaksi paria neulakinnastekniikalla tehtyjä⁵⁸⁵ ja yksi pari virkattuja⁵⁸⁶ lapasia sekä neulotut sormikkaat⁵⁸⁷.

Suuri osa käsinenäyttelystä ostetuista, neulotuista lapaspareista, 34 kappaletta, on kuvioitu koko pinnan kattavana yhtenäisenä kirjoneuleena tai kirjoneulairaitoina. Valtaosa näistä, yhteensä 26 paria, on Karjalan, Etelä-Savon ja Kymenlaakson alueelta. ”Vanhan eteläpohjalaisen kansanmallin” mukaan neulotut lapaset on valmistettu Jyväskylässä⁵⁸⁸ ja ”vanhan lapualaisen kansanomaisen mallin” mukaiset lapaset Oulun läänin Pyhäjärvellä⁵⁸⁹. Näiden lisäksi kolme lapasparia on valmistettu Keuruulla⁵⁹⁰ ja kolme paria Varsinais-Suomessa⁵⁹¹.

Yhtenäisen kuviopinnan muodostavista kirjoneulelapasista suuri osa on kuvioitu geometrisillä, säännöllisesti toistuvilla ja myös lapasen peukalossa sekä kärjessä jatkuvilla kuvioaiheilla. Kahdessa lapasparissa peukalon kavennus on neulottu yksivärisenä.⁵⁹² Miehikkälälaisten lapasten peukalo sekä kämmenosan kärki on neulottu muusta lapasesta eroavalla, yksinkertaisemmalla kuviolla⁵⁹³ ja keuruulaislapasissa kuviota on yksinkertaistettu peukalossa⁵⁹⁴.

Kahdet lapaset on kuvioitu tähtikuvioilla. Näistä toiset saivat näyttelyssä O.Y. Tellervon II palkinnon. Palkittujen lapasten valkoiselle pohjalle neulottua mustaa

582 Emäntälehti 4/1929, 116.

583 K7199:2–K7199:28; K7199:32–38; 7199:40–44. Lapaspari 7199:36, Keuruu, puuttui varastolähetyksestä, joten en ole tarkastellut niitä esineenä vaan tiedot perustuvat kuvaan sekä kirjaamistietoihin.

584 K7199:18.

585 K7199:30; K7199:31.

586 K7199:29.

587 K7199:45.

588 K7199:39, Jyväskylä.

589 K7199:35, Pyhäjärvi Ol.

590 K7199:36–38, Keuruu.

591 K7199:42, Mynämäki; K7199:43, Vehmaa; K7199:44, Lokalahti.

592 K7199:28, Joensuu; K7199:39, Keuruu.

593 K7199:14, Miehikkälä.

594 K7199:38, Keuruu.

pääkuviota ennen on neulottu pienistä neliöistä muodostuva kuvioraita. Kaksikymmentäyhdeksänvuotias tekijä kertoi lapasten mallin olevan ”noin 100 vuotta vanha kymiläinen malli, jota on noin 25 vuotta sitten alettu uudelleen kutoa”. Lapasissa on suora peukalo ja pitkä kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleranneke.⁵⁹⁵

Lokalahtelaiset lapaset ovat ainoat kilpailulapaset, joissa kuvioon on yhdistetty myös nurjia silmukoita. Lapasten pallomaiset, harmaat kuviot on neulottu oikeina silmukoina ja punainen pohjaväri nurjina silmukoina. Lapasten kärki poikkeaa muista kilpailulapasista, sillä se on kavennettu tylpäksi yhdellä kertaa.⁵⁹⁶

Valtaosa kirjoneulelapasista on kaksivärisiä. Selkeästi eniten lapasissa käytetty pääväri on valkoinen ja seuraavaksi yleisimpiä ovat harmaa ja musta. Valkoisein lapasiin yhdistetty suosituin kuvioväri on musta sekä värjättyinä lankana että lampaanmustana sävynä. Pääväristä riippumatta kaikissa lapasissa mustan jälkeen seuraavaksi suosituimmat kuviovärit ovat valkoinen ja punainen. (Kaavio 11)

Mikäli lapasessa käytettyjä värejä on enemmän kuin kaksi, on yhdellä kerroksella neulottu vain kahta väriä. Poikkeuksen tekevät 60-vuotiaan Maria Nopasen valmistamat kahdet lapaset, joissa molemmissa on yhdellä kerroksella neulottu kolmea väriä, mustan pohjavärin lisäksi kuvioissa esiintyvää punaista ja mustaa.⁵⁹⁷ Toiset näistä, mallikerraltaan suurempikuvioiset lapaset, palkittiin O.Y. Tellervon 1. palkinnolla.⁵⁹⁸

Kirjoneulelapasissa ranneke on neulottu useimmiten 7–10 senttimetrin pituiseksi kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleeksi, joka on lähes puolissa kilpailulapasissa neulottu raidalliseksi. Kuudessa lapasparissa, joista viisi on Miehikkälästä ja yksi Virolahdelta, on lapasen reunukseksi neulottu pykäreuna ennen joustinneuleen alkua.⁵⁹⁹ Luumäkeläisissä lapasissa on rannekkeena viistoon neulotuista silmukoista muodostuva päärmekä ja joustinneuleeseen neulottuja kirjoneulekuvioita.⁶⁰⁰ (Kaavio 13)

Rukkaslapaset eroavat suoralla muodollaan muista lapasista. Niiden reunus on neulottu sileänä neuleena siten, että nurja puoli ja oikea puoli päällyspuolena vaihtelevat. Tämän jälkeen on neulottu muun lapasen yksinkertaisesta ruutukuvioinnista poikkeava kirjoneulekuvioraita. Taipalsaarelainen tekijä on kertonut saaneensa mallin äidiltään, mutta ”suun koristelun olevan omaa keksintöä”.⁶⁰¹

Revontuliaiheisia intarsiatekniikalla neulottuja lapasia on kaksi paria, molemmat on valmistettu Rovaniemellä. Toisten lapasten tekijä ilmoittaa saaneensa neulemallin Inarista,⁶⁰² ja toinen neuloja kertoo neulomiensa lapasten mallin olevan Norjan Lapista.⁶⁰³ Molemmat lapaset ovat pohjaväritään valkoiset. Inarilainen kuvio on neulottu punaisella, vihreällä, keltaisella ja sinisellä, ja myös lapasten peukaloissa on pie-

595 K7199:27, Kymi.

596 K7199:44, Lokalahti.

597 K7199:20, Virolahti; K7199:21, Virolahti.

598 K7199:20, Virolahti.

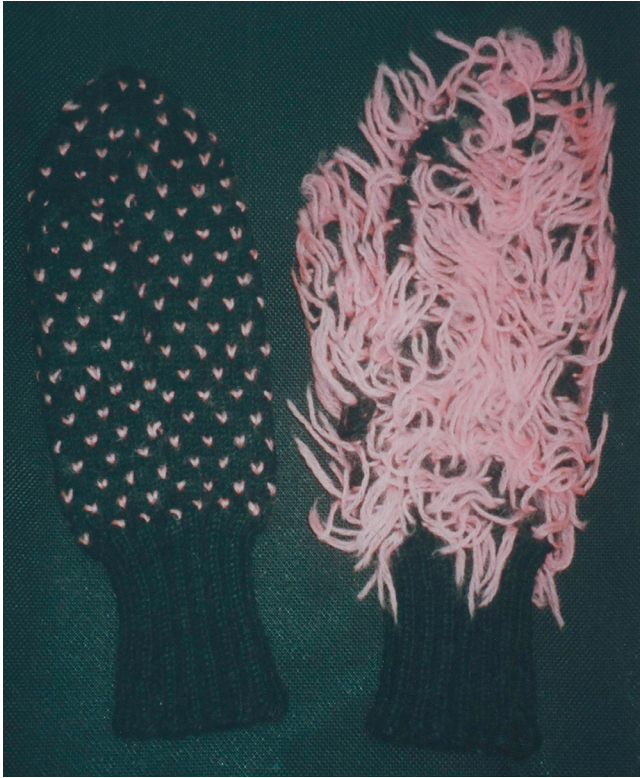
599 K7199:11–13, 16–17, Miehikkälä; K7199:22, Virolahti.

600 K7199:8, Luumäki.

601 K7199:9, Taipalsaari.

602 K7199:33, Rovaniemi.

603 K7199:34, Rovaniemi.

Kuva 11. Kilpailuun saatiin kolme lapasparia, joiden nurjalle puolelle oli neulottu nukka-pinta (K7199:24, Valkeala).

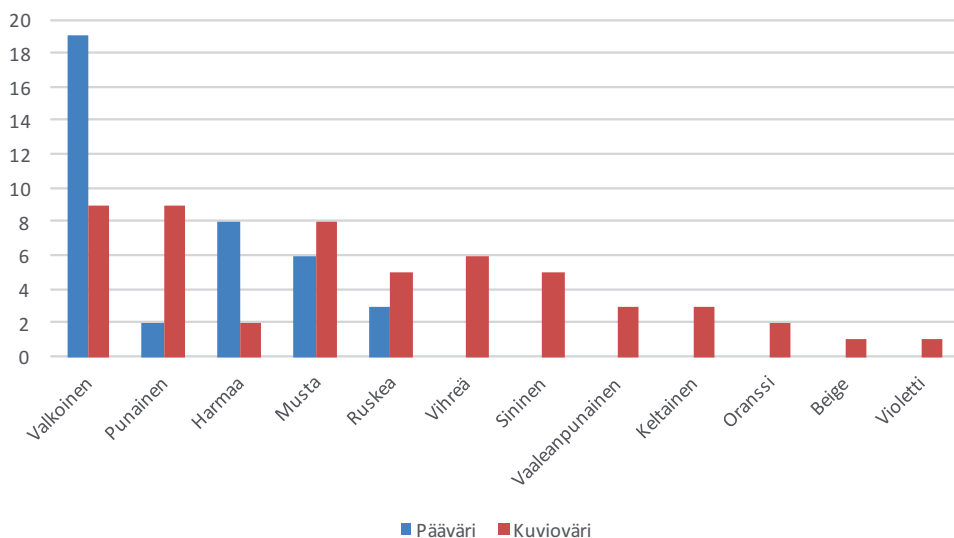
ni intarsiakuvio. Norjalaisen mallin kuvioväreinä ovat punainen, keltainen ja vihreä. Molempien lapasparien rannekkeet ovat kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuletta ja peukalot on neulottu ilman lisäyksiä. Rannekkeiden reunassa on lisäksi värikkäät nyörit.

Kolmen kilpailulapasparin sisään on neulottu ryijypinnan tapainen nukka. Näistä kahdet lapaset ovat yksivärisiä. ”Vanhan mynämäkeläisen mallin” mukaan neulottujen lapasten materiaalina on harmaa, kotikehrätty villalanka,⁶⁰⁴ ja ”hyvin vanhan” mallin mukaan valmistettujen lapasten lanka on kehrätty valkoisesta villasta⁶⁰⁵. Kaksiväristen lapasten esikuvana on ollut ”Valkealan pappilan mamsellisen I maailmansodan alussa neulomat lapaset”. Lapasten pohjavärinä on musta tehdasvalmisteinen lanka, jonka rinnalla vaaleanpunaiset yksittäiset silmukat muodostavat pilkkuja oikealle ja nukkapintaa nurjalle puolelle.⁶⁰⁶

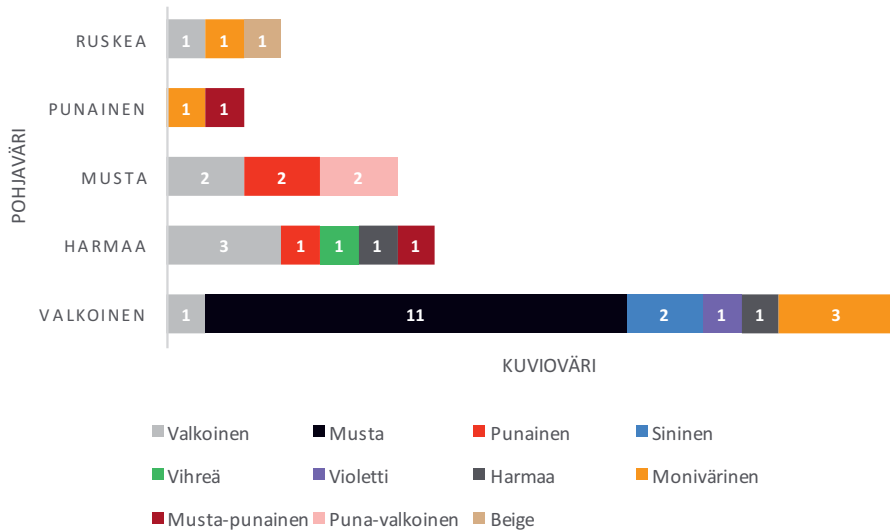
604 K7199:41, Mynämäki.

605 K7199:40, Virrat.

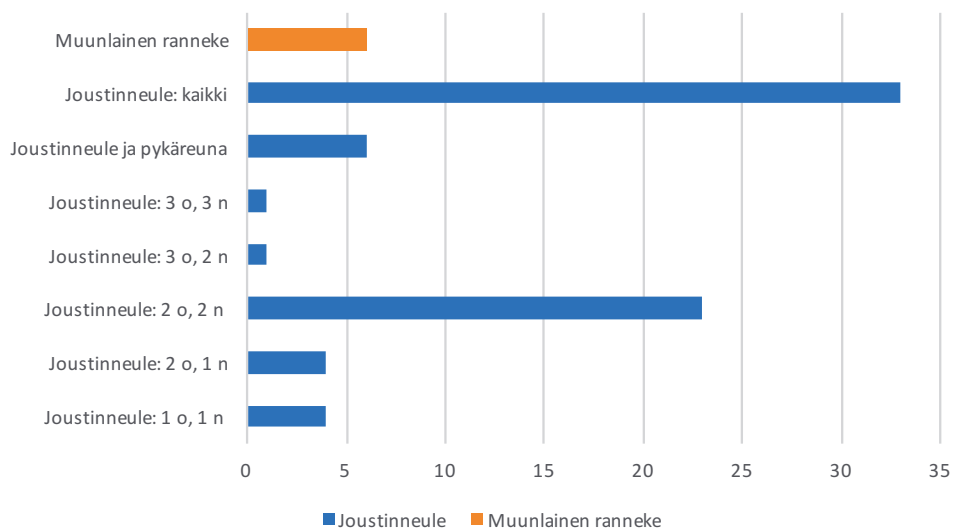
606 K7911:24, Valkeala.

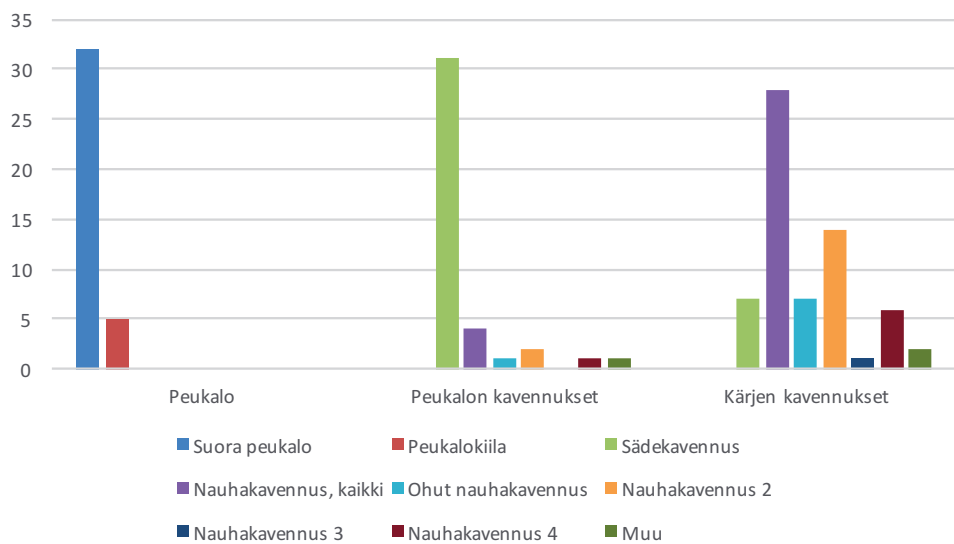
Kaavio 11. Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyn lapasissa käytetyt värit.

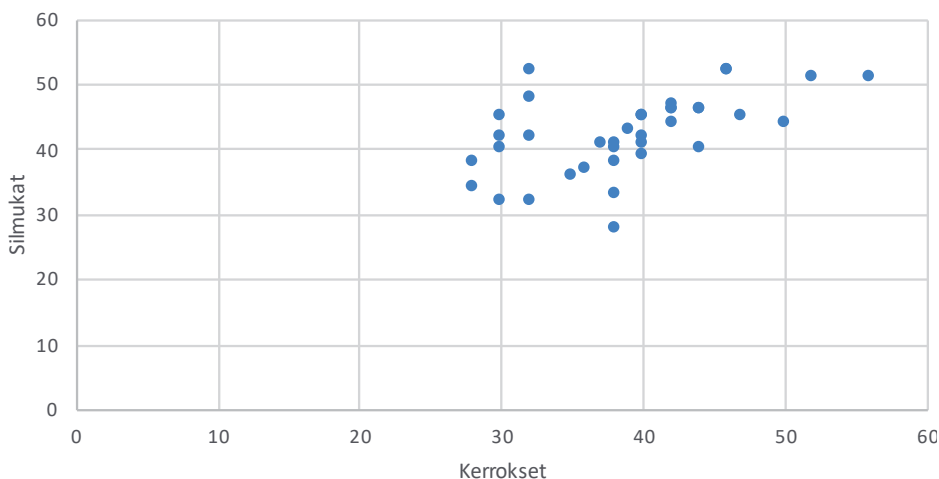
Kaavio 12. Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyn lapasissa käytetyt väriyhdistelmät.

Kaavio 13. Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyn lapasten rannekkeiden neulomistavat.

Kaavio 14. Marttaliiton kinnasnäyttelyn vuoden 1929 lapasten peukalon ja kärjen kavennustavat.

Kaavio 15. Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyn lapasten neuletiheydet.

Virkamatkojen keruutyö ja lahjoitukset vuosilta 1931–1945

Systemaattisia esineiden keruumatkoja, joilta tallennettiin myös neulottuja lapasia, tehtiin 1930-luvulla. Näiden lisäksi museon kokoelmiin on tallennettu 1930-luvulla tai sota-aikana valmistetuksi ilmoitettuja lapasia myös 1950–1980-luvuilla. Tähän yhteyteen ajoitan myös ne lapaset, joiden valmistuspaikkakuntana on ilmoitettu toisen maailmansodan rauhansopimuksissa Neuvostoliitolle luovutetut alueet. Sota-aikana tai 1930-luvulla valmistettuja lapasia on yhteensä kaksikymmentäneljä paria tai yksittäistä lapasta. Niistä suuri osa, kolmetoista paria, on Suomenlahden ulkosaarilta, kaksi paria Kymenlaaksosta Suomenlahden rannikolta ja neljä tai viisi paria luovutetun Karjalan alueelta. Kaksi paria on Varsinais-Suomesta ja yhdet parit Rovaniemen maa-laiskunnasta sekä Etelä-Pohjanmaalta. Useimpien näiden lapasten yhteydessä löytyy myös tietoja niiden valmistajasta.

Lähes neljäkymmenen vuoden uran Kansallismuseossa tehnyt kansatieteilijä Tyyni Vahter (1886–1969) vaikutti merkittävästi museon esine-, arkisto- ja valokuva-kokoelmien kartuttamiseen. Kenttätyömatkoillaan hän kiinnitti huomiota erityisesti naisten käsitöihin, tekstiileihin ja pukuihin.⁶⁰⁷ Vahter suuntasi vuoden 1931 virka-matkallaan Vehkalahdelle sekä Suomenlahden ulkosaaristoon, Seiskariin, Lavansaa-relle ja Tytärsaarelle. Matkaltaan hän toi Kansallismuseon kokoelmiin yhteensä yh-deksän paria lapasia.

⁶⁰⁷ Kaukonen 1970, 355–363; Kaukonen 1992, 173–176.

Vehkalahdella hankitut kaksi lapasparia on neulonut Jokelan-talon vanha emäntä Matilda Raussi, joka oli tuolloin 70-vuotias. Raussi oli neulonut lapasia lapsesta asti, ja hän opetti myös lapasten tekoa. Molemmat Raussin valmistamat lapaset on neulottu säännöllisesti toistuvalla geometrisellä, lähes samanlaisella kirjoneulekuviolla. Lankoina on käytetty harmaata ja sinistä sekä ruskeaa ja sinistä kotona kehrättyä ja värjättyä villalankaa.⁶⁰⁸ Raussi kertoi toisissa lapasissa olevan ”lisätty” peukalo ja toisessa ”tavallinen vanhanaikainen” peukalo.⁶⁰⁹ Peukalokiilallisen lapasen peukalo on neulottu muusta lapasesta eroavalla, yksinkertaisella sahalaitakuviolla. Lapasten rannekkeet on neulottu yksi oikein, kaksi nurin sekä yksi oikein, yksi nurin -joustinneuleina. Peukalon ja lapasen kärjen kavennukset on toisissa lapasissa neulottu sädekavennuksina, toisissa on neulottu sädekavennus kämmenosaan sekä ohut nauhakavennus peukaloon. Molempien lapasten toisen rannekkeen reunaan on ommeltu nappi ja toiseen lenkki niiden yhteen kiinnittämistä varten.

Seiskarista Vahter hankki viisi paria kirjoneulelapasia, jotka kaikki ovat Piatta Heikkolan neulomia. Lapaset on kuvioitu jokaisessa lapasparissa erilaisella, säännöllisesti yhtenäisenä toistuvana geometrisenä kirjoneulepintana lampaanmustalla valkoiselle pohjalle.⁶¹⁰ Tekijä on neulonut kaikkien lapasten rannekkeet kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleena. Peukalot ovat suoria ja ne on kuvioitu muun lapasen tavoin. Niin ikään lapasten kavennukset ovat yhteneväiset ja ne on toteutettu kolmen silmukan levyisinä nauhakavennuksina. Kolmien lapasten kärki on kuitenkin kavennettu tasaiseksi päättelemällä silmukat yhdellä kertaa kolmen–neljän senttimetrin matkalta. Kahdessa lapasparissa kärki on neulottu muodoltaan teräväksi. Lapasista neljässä parissa on säilynyt punotut nyörit tai niiden osat, joilla ne on kiinnitetty toisiinsa. Pääluettelotietojen mukaan ”talossa on aina talveksi useampi pari kirjavia kintaita”.

Lavansaaresta Vahter toi mukanaan Anna Maria Piispan neulomat⁶¹¹ ja Tytärsäaresta Amalia Hallin valmistamat⁶¹² lapaset. Molemmat lapaset on neulottu säännöllisenä toistuvana geometrisenä ja yhtenäisenä kirjoneulekuviopintana. Piispan valmistamissa lapasissa on valkoiselle pohjalle neulottu kuvioksi mustalla värillä ”suuret kirjat”. Peukalon alapuolen kuviointi on muuta kuviointia yksinkertaisempaa. Hallin lapasissa päävärinä on valkoinen ja kuviovärinä harmaa. Hän on neulonut rannekkeen jälkeen muusta lapasesta poikkeavan kuvioraidan. Molempien lapasten rannekkeet on neulottu kaksi oikein, yksi nurin -joustinneuleena. Piispan valmistamat lapaset on kiinnitetty toisiinsa punotulla nyörillä ja Hallin puolestaan napilla. Näissäkin lapasissa kärki ja peukalo on kavennettu kolmen silmukan levyisenä nauhakavennuksena siten, että reunimaiset silmukat muodostuvat pääväristä ja keskimäinen kuvioväristä. Peukalot on neulottu suoriksi ilman lisättyjä silmukoita.

608 K7351:33–34, Vehkalahti.

609 MV:KK 381. Vahter, 1931.

610 K7351:35–39, Seiskari.

611 K7351:40, Lavansaari.

612 K7351:41, Tytärsaari.

Säännöllinen geometrinen kuviomalli toistuu myös vuoksenrantalaiselta emältä Katri Potinkaralta vuonna 1934 ostetuissa kahdessa kirjoneulelapasparissa, jotka on neulottu käsinkehrätystä, pohjaväritään luonnonvalkoisesta ja kuvioväritään mustasta villalangasta.⁶¹³ Pääkuvion lisäksi molempiin pareihin on rannekkeen jälkeen neulottu erillinen, muuta kuviointia yksinkertaisempi kuvioraita. Rannekkeet ovat kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuletta ja peukalot on neulottu suoriksi ilman lisätyjä silmukoita. Kahden silmukan levyisissä nauhakavennuksissa on käytetty molempia värejä, jotka osin noudattavat kuviota ja osin menevät sattumanvaraisessa järjestyksessä.

Lavansaarelaiset rukkaskintaiksi pääluetteloon kirjatut, säännöllisesti toistuvien geometrisin vinoruuduin kuvioitujen lapaset ovat olemukseltaan hyvin samankaltaiset muiden ulkosaarten lapasten kanssa.⁶¹⁴ Niiden värityksenä on käytetty lampaanmustia kuvioita valkoisella pohjalla, ja peukalo on neulottu suoraksi. Kaksi oikein, yksi nurin -joustinneuleena neulotun rannekkeen reunoista löytyvät kiinnitysnyöröt ja kavennukset on tehty kolmivärisinä nauhakavennuksina.

Hanskakintaana pääluetteloon kirjattu suurikokoinen oikean käden lapanen Tytärsaaresta on pohjaväritään vaaleanruskea. Sen säännönmukaisesti toistuva geometrinen kuvio on neulottu tummanruskealla langalla. Kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuletta olevan nyörillisen rannekkeen jälkeen on neulottu pääkuvioita yksinkertaisempi kuvioraita. Suoran peukalon alapuoli on neulottu molemmilla väreillä vuorottelevin silmukoin, mutta peukalon päällyspuolessa toistuu pääkuvio. Kavennukset on tehty kolmerivisenä nauhakavennuksena, jossa reunasilmukat ovat pohjaväriä ja keskimäinen silmukka kuvioväriä. Lapanen on saatu museoon lahjoitukseksi vuonna 1953.⁶¹⁵

Vuonna 1983 museokokoelmiin tallennetut, suursaarelaisen Saima Suomalaisen (s. 1891) valmistamat neljä lapasparia on luettelointitietojen perusteella valmistettu 1930-luvulla tai sota-aikana. Kaikki nämä lapaset on kuvioitu kaksivärisiksi säännöllisesti toistuvilla geometrisilla kirjoneulekuvioilla, kuten muutkin ulkosaarilta tallennetut lapaset. Valkopohjaiset lapaset on kuvioitu mustalla⁶¹⁶ ja siniharmaalla,⁶¹⁷ harmaapohjaiset valkoisella⁶¹⁸ sekä ruskeapohjaiset mustalla⁶¹⁹ langalla. Kahdessa parissa peukalot on neulottu kiilamaisina sivulle.⁶²⁰ Näistä toisten, tehdasvalmisteisesta langasta neulottujen lapasten reunuksena on pykäreuna ennen raidallista kaksi oikein, yksi nurin -joustinneuleresoria.⁶²¹ Myös muissa lapasissa on kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleranneke, joka on harmaalla kuvioituissa lapasissa taitettu kaksin

613 K7351:11–12, Vuoksenranta.

614 K8181:2, Lavansaari.

615 K8823:37, Tytärsaari.

616 K10815:3, Suursaari (Suomi).

617 K10815:1, Suursaari (Suomi).

618 K10815:2, Suursaari (Suomi).

619 K10815:4, Suursaari (Suomi).

620 K10815:1 ja K10815:3 Suursaari (Suomi).

621 K10815:3, Suursaari (Suomi).

kerroin ja kiinnitetty nurjalle. Näiden lapasten peukalo on neulottu yksivärisenä harmaana.⁶²² Lapasten kärkekavennus on neulottu kolmessa lapasparissa kolmen silmukan levyisenä⁶²³ ja yhdessä parissa viiden silmukan levyisenä⁶²⁴ nauhakavennuksena ja peukalot sädekavennuksena.

Viipurin torilta vuonna 1935 ”nuorelta maalaistytöltä 15 markalla” ostetuista, kirjovalaisemännän omien lampaiden valkoisista ja mustista villoista neulomista lapasista on säilynyt vasemman käden lapanen. Raidallista kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleranneketta seuraa pääkuviosta erillinen kuvioraita. Lapasten kämmenosan ja sädekavennuksella kavennetun suoran peukalon kuviona ovat mustat vinoneliöt, selkäpuolella on puolestaan suuri tähtikuvio. Lapasen kärki on neulottu vinoraidallisilla kuvioilla ja kavennettu nauhakavennuksella.⁶²⁵

Pääluetelotietojen mukaan kauhajokelaiselta kauppiaalta ennen sotia ostetut kirjoneulelapaset on neulottu harmaasta villalangasta ja koristeltu mustilla kuvioilla. Museokokoelmiin näiden lapasten toinen pari on saatu vuonna 1968. Lapasen rannekkeen jälkeen on neulottu erillinen sydänkuvioraita. Pääkuviona on yhtenäinen geometrinen vinoruudukkopinta. Kuvion ensimmäisestä mallikerrasta puuttuvat ruudukkojen keskellä olevat yhdestä silmukasta muodostuvat pilkut, jollaiset on neulottu lopussa kuviopinnassa toistuvaan mallikertaan. Lapasten peukaloon on tehty lisäyksiä rannekkeesta alkaen. Lisäykset on rajattu V-muotoisella kuviolla ja peukalo samalla kuviolla kämmenosan kanssa.⁶²⁶

Museoon vuonna 1962 lähetetyt lapaset on koristeltu peukaloon asti selkäpuolelta vuosiluvulla 1942 ja sen yläpuolelle neulotulla tähtirivistöllä, kämmenpuolella vuorottelevat mustat ja harmaat pienet ruudut. Suorasta peukalosta ylöspäin kuviona toistuu harmaa, yhtenäinen tähtikuvio mustalla pohjalla. Ranneke on kaksi oikein, yksi nurin -joustinneuletta ja peukalo suora. Lapasen kärki on kavennettu nauha- ja peukalo sädekavennuksella.⁶²⁷

Rovaniemen maalaiskunnassa 1930-luvulla Vilhelmiina Klementin (s. 1875) neulomien luonnonvalkoisten lapasten kämmenen selkämykseen sekä suoraan peukaloon on neulottu intarsiatekniikalla revontuliaiheinen kuvio keltaista, punaista ja vihreää lankaa käyttäen. Lapasten lyhyen, alussa kolmen kerroksen osalta vihreän, mutta muuten valkoisen kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneulerannekkeen jälkeen on neulottu vihreillä kolmioilla ja keltaisella raidalla reunustettu punavoittoinen, geometrinen kirjoneulekuvio. Kärki ja peukalo on kavennettu nauhakavennuksella. Lapasia on paikattu kämmenpuolelta sekä peukalosta ompelemalla uusi neulospala kuluneen päälle.⁶²⁸

622 K10815:2, Suursaari (Suomi).

623 K10815:1, 3–4, Suursaari (Suomi).

624 K10815:2, Suursaari (Suomi).

625 K10337, Kirvu.

626 K10029:3, Kuortane–Kauhajoki.

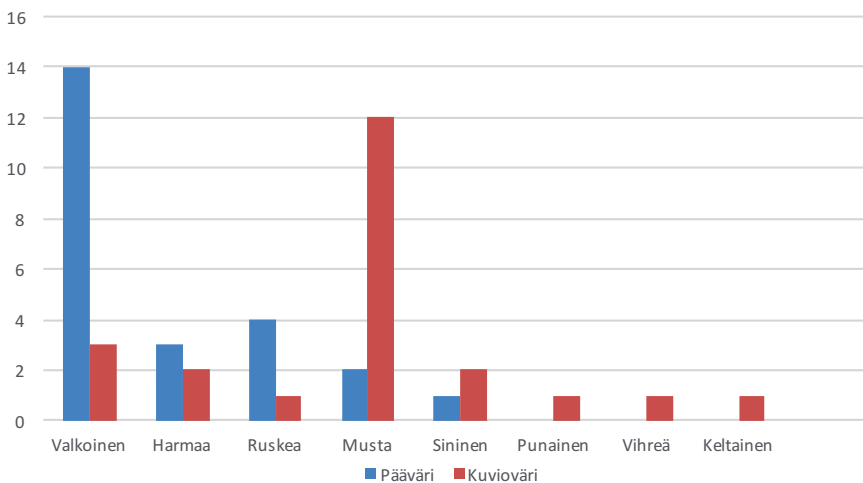
627 K10255:56, Laitila.

628 K9015, Rovaniemi mlk.

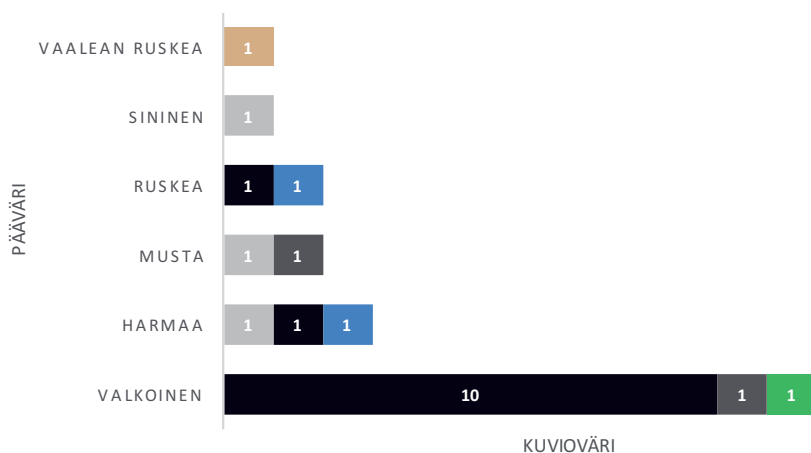

Kuva 12. Revontuliaiheilla kuvioituneet lapaset on neulottu intarsiatekniikalla (K9015, Rovaniemi mlk).

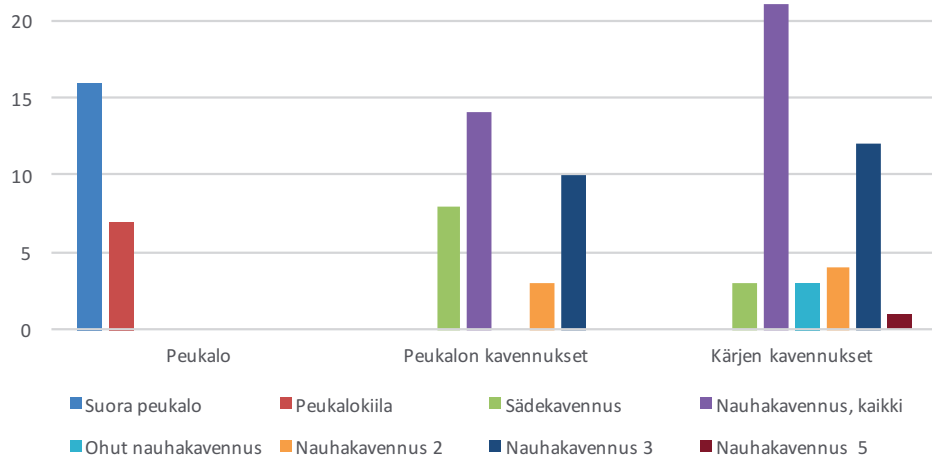
Vuonna 1989 museokokoelmiin annetut valkoiset lapaset kuuluivat lumipukuun, joka päällä lahjoittaja lähti evakkoon. Rannekkeen reunus on neulottu leveäksi ja siihen muodostuu verkkomainen kuvio oikeista ja nurjista silmukoista. Tämän jälkeen ranneke on neulottu kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleena ja siitä eteenpäin siinä neuleena. Peukalon lisäykset alkavat rannekkeen jälkeen kämmenen keskiosas-

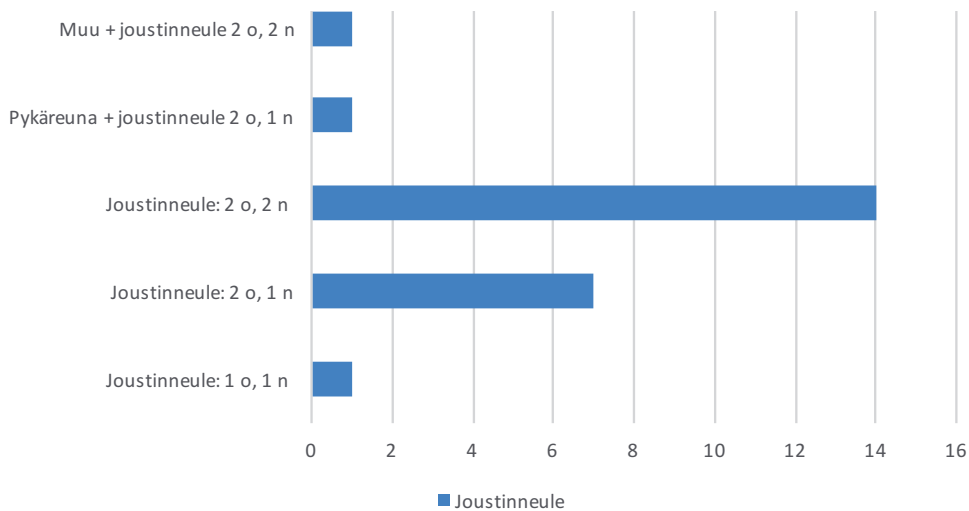
Kaavio 16. Vuosina 1930–1945 valmistetuissa lapaissa käytetyt värit.

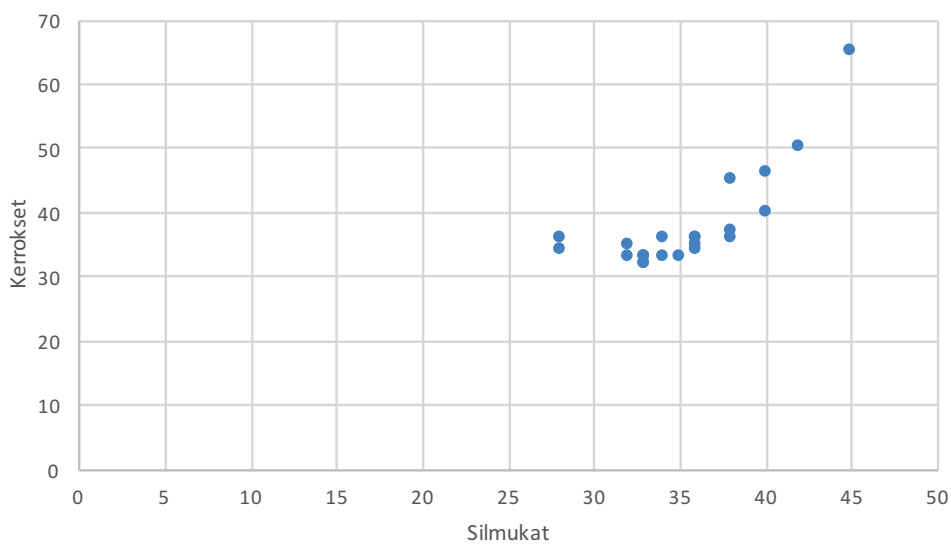
Kaavio 17. Vuosina 1930–1945 valmistettujen lapasten väriyhdistelmät.

Kaavio 18. Vuosina 1930–1945 valmistettujen lapasten peukaloiden ja kärkien kaventamistavat.

Kaavio 19. Vuosina 1930–1945 valmistettujen lapasten rannekkeiden neulomistavat.

Kaavio 20. Vuosina 1930–1945 valmistettujen lapasten neuletiheydet.

ta ja sijoittuvat vain peukalon toiselle reunalle. Lapasten kärki ja peukalo on kavennettu sädekavennuksella.⁶²⁹

Valkoisesta käsinkehrätystä langasta emäntä Anna-Sofia Jaatisen (s. 1886) pyhälapasiksi tyttärelleen 1930-luvun lopulla valmistamat lapaset on neulottu niin sanottuna korin pohjakuviona. Ranneke on kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuletta. Peukalo on lapasen sivulla siten, että lapasen alaosa on rannekkeen jälkeen neulottu peukalon silmukkamäärän verran muuta kämmenosaa suuremmaksi. Kärkikavennukset on tehty sädekavennuksina.⁶³⁰

Yksivärisenä sileänä neuleena neulotut ruskeat ”karvavanttut” ovat suurikokoiset. Lapasten materiaalina on villalanka, jonka sekaan on lisätty hiuksia. Lapasissa on peukalokiila sekä kaksi oikein, yksi nurin -joustinneuleranneke, jonka reunassa on nyöri. Kavennukset on tehty nauhakavennuksena. Lapasiin on kirjottu oranssinpunaishalla langalla kaksi kärjistään vastakkain olevaa kolmiota. Lapasia on käytetty nuotanvedossa.⁶³¹

Vuosille 1950–1969 ajoittuvat lapaset

Museokokoelmien lapasista yhdeksän paria ajoittuvat 1950-luvulle ja viisi paria 1960-luvulle.⁶³² Museoon 1950-luvulla tallennettujen lapasten kirjaamistiedoissa on mainittu niiden ilmentävän kuvioinniltaan joko ”kansanomaisia” lapasia tai tiettyä aluetta edustavia kuviomalleja. Suomen partiotyttöjärjestön museoon lahjoittamien viiden lapasparin yhteyteen on kirjattu tieto, että ne on ”kudottu vanhojen mallien pohjalta”.

Niin sanottuja revontuliaiheilla kuvioituja ”lapinvanttuuta” on partiolaisten neulomissa lapasissa kolme paria. Kahdet niistä ovat pohjaväritään valkoiset ja kolmannet on neulottu vihreällä langalla. Lapasten selkäpuolelle intarsiatekniikalla neulotuissa kuvioissa on käytetty kirkkaita värejä: punaista, keltaista, sinistä ja vihreää. Yhden lapasparin sivussa on sauma, mikä kertoo siitä, että lapaset on neulottu kämmenosaltaan edestakaisin neuloen.⁶³³ Kahden lapasparin rannekkeet on neulottu kirjoneuleena, reunuksen alussa on kierre RAIDAT ja ranteen kohdalle on tehty kiristysnyöri.⁶³⁴ Yhdessä revontuliaiheisessa lapasparissa ranneke on neulottu kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleella.⁶³⁵ Kaikkiin lapasiin on valmistettu peukalokiila, ja vihreiden lapasten peukaloon lisäksi intarsiakuvio. Kaikkien lapasten kärjet ja kahden lapasparin peukalot on kavennettu nauhakavennuksella, vihreissä lapasissa peukaloihin on neulottu sädekavennus.

629 K11039, Karjala.

630 K10334, Harlu.

631 K7664:1, Rymättylä.

632 Vuonna 1986 museokokoelmiin kirjatut lapaset, joissa on vuosiluku 1969, on ajoitettu tässä 1960-luvulle, vaikka täyttä varmuutta vuosiluvun viittaamisesta valmistusvuoteen ei ole (K10947:1, Suomi).

633 K9050:3, Suomi.

634 K9050:3–4, Suomi.

635 K9050:5, Suomi.

Muissa partiolaisten valmistamissa lapasissa niiden kuvioaiheiksi kerrotaan ”lavan-saarelainen” kuviomalli⁶³⁶ sekä ”kansanomainen” kuviomalli⁶³⁷. Lavansaarelaisessa mallissa on lapasen selkäpuolella toistuva geometrinen kuvioaihe, kämmenpuolella sekä peukalossa yksinkertaisempi vinoruutuaihe ja rannekkeen jälkeen erillinen kuvioraita. Kuviot on valmistettu keltaisesta langasta ruskealle pohjalle. Lapasten peukalo on suora ja kavennuksina nauhakavennukset. Lapasissa on raidallinen yksi oikein, yksi nurin -joustinneuleranneke, jossa oikea silmukka on neulottu takareu-nasta. Samanlainen ranneke on myös lapasissa, jotka on kuvioitu kansanomaisella mallilla. Näiden lapasten kuviona on kolmesta erilaisesta mallikerrasta muodostuvat kuvio-osat. Päävärinä on valkoinen ja kuviovärinä sininen. Lapasten malli on julkaistu Mary Oljen kirjassa samalla värityksellä. Peukalokiilallisten lapasten kavennukset on neulottu nauhakavennuksina. Kaikki partiolaisten neulomat lapaset on neulottu tehdasvalmisteisesta langasta.

Ylistarosta lahjoituksena saadun 1950-luvun alussa valmistetun kirjoneulelapasen väritys on samankaltainen, keltaiset kuviot on neulottu ruskealle pohjalle. Lapasen kuviona vaihtelevat yksinkertainen sahalaitaraita sekä tähtimäinen geometrinen kuvioraita. Kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneulerannekkeessa on kolme keltaista raitaa. Lapasten peukalo on suora. Kärkikavennusten kohdalle on neulottu sahalaitakuvioita ja kavennukset on toteutettu ohuena nauhakavennuksena.⁶³⁸

Seiskarilaisena mallina on kirjattu 82-vuotiaan Elisabet Herralan Marttaliiton vuoden 1959 käsinekilpailuun tehdasvalmisteisesta villalangasta valmistamat lapaset. Samalla tekijällä on ollut kilpailussa myös muita lapasia, mutta niitä ei lunastettu museolle, koska Seiskarista oli jo vastaavia malleja kokoelmissa. Tämä elämäkirjoina tunnettu geometrinen, suoraa ruutuja muodostava kuviomalli on neulottu mustalla kuviovärillä valkoiselle pohjalle. Sama kuvio esiintyy Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelystä ostetuissa kolmessa lapasparissa.⁶³⁹ Kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleranneke on neulottu raidalliseksi. Peukalo on suora ja kärkikavennuksina ovat sädekavennukset.

Lapasten neuloja Hilja Kokkola kertoi oppineensa lahjaksi valmistamiensa lapasten mallin ”Koivistolla eräältä vanhalta naiselta”, jolla ei ollut mallikirjoja. Tehdasvalmisteisesta villalangasta neulotuissa mustapohjaisissa lapasissa on käytetty useita kuvio-värejä, punaista, vihreää, violetta, vaaleansinistä, keltaista, mustaa ja valkoista, kuitenkin niin, että yhdellä kerroksella ainoastaan kahta väriä. Lapasissa on raidallinen kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleranneke. Peukalo on neulottu ilman lisäyksiä ja kavennuksina on käytetty nauhakavennuksia.⁶⁴⁰

Miehikkälän torilta 1950-luvulla ostettujen, kirjoneuleena valkoiselle pohjalle mustalla geometrisellä kuvioinnilla koristettujen lapasten vasemman käden käsine on

636 K9050:1, Suomi.

637 K9050:2, Suomi.

638 K10418:5, Ylistaro.

639 K7199:16–17, Miehkälä; K7199:22, Virolahti.

640 K9194, Rymättylä (Karjala Vpl).

Kuva 13. Vanutuslaudalla vanutetut lapaset (K9542:2, Teerijärvi).

saatu museokokoelmiin vuonna 1959. Lapasen selkäpuoli on kuvioitu vuorottelevilla valkoisilla ja mustilla ruuduilla, joiden sisällä on vinoruutu- ja ristiaiheisia kuvioita. Kämmenpuolelle on neulottu yksinkertainen vinoruudutus. Suoraan peukaloon on sommiteltu vielä erillinen kuvio. Valkoiseen kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneulerannekkeeseen on neulottu mustia raitoja. Kavennuksina on käytetty kahden silmukan levyistä nauhakavennusta.⁶⁴¹

Länsi-Suomesta vuonna 1954 museokokoelmiin hankituissa lapaisissa on valkoiselle pohjalle kirjoneuleena punaisella langalla neulottu yhtenäinen tähtikuvio. Lapasten suora peukalo on neulottu vuorottelevista valkoisista ja punaisista silmukoista, ja peukalon kärki on kavennettu punaisena neulottuna sädekavennuksena. Lapasten kärjessä on nauhakavennus, jossa on käytetty molempia värejä. Valkoinen ranneke on kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuletta.⁶⁴²

Lytyi Luotosen (s. 1899) neulomissa lapaisissa kuviopinta muodostuu kirjoneuleesta sekä oikeista ja nurjista silmukoista. Kuvion nurjina neulotut punaiset reunasilmukat kohoavat hieman neulepinnasta. Pallo- tai verkkomaisen kuvion keskusta muodostuu oikein neulotuista valkoisista silmukoista. Lapasten valkoiseen kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneulerannekkeeseen on neulottu kaksi punaista raitaa. Peukalo on valmistettu suoraksi ilman lisäyksiä.⁶⁴³

Samankaltainen kuvio on peräseinäjokelaisissa lapaisissa. Erona on ainoastaan se, että kuviokerroksella kaikki silmukat on neulottu oikein ja ainoastaan punaisella välikerroksella nurin. Pinta ei ole yhtä kohoava kuin lapaisissa, joissa kaikki punaiset silmukat on neulottu nurjina. Suoran peukalon kärki on neulottu nauhakavennuksen osalta yksiväriseksi punaiseksi. Lapasten kärkikavennuksena on sädekavennus. Ran-

641 K9377, Miehikkälä.

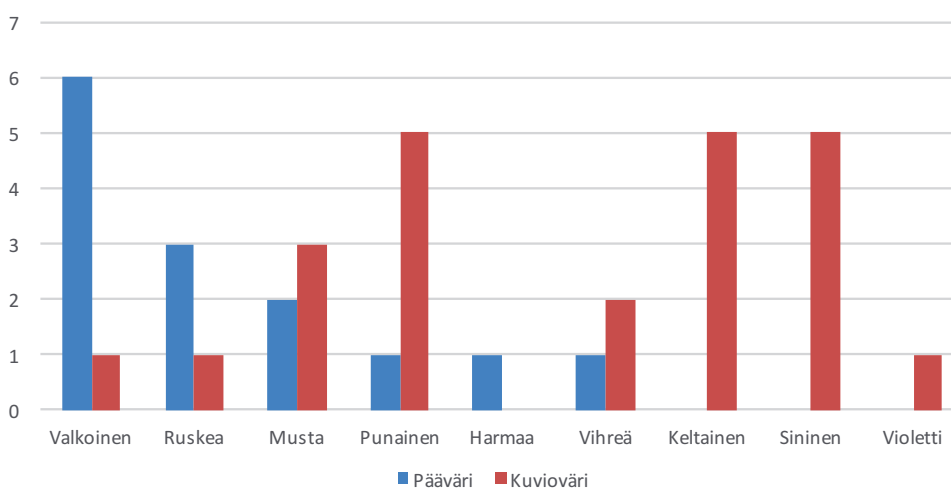
642 K8967:41, Länsi-Suomi.

643 K9786:2, Varsinais-Suomi.

nekkeen punainen reunus muodostuu aina oikein poikittain neulotuista kolmioista, joiden jälkeen on neulottu yksi oikein, yksi nurin -joustinneuletta.⁶⁴⁴

Erilaisilla vihreillä, punaisilla ja sinisillä kirjoneulekuvioraidoilla koristeltujen valkopohjaisten lapasten rannekkeen jälkeen on neulottu vuosiluku 1969 sekä teksti Lily. Kuvioraitojen aiheissa on geometrisiä kuvioita sekä kasviaiheita. Kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneuleranneke on valkoinen. Lapasten peukalo on suora ja kavennukset on tehty kahden silmukan levyisenä nauhakavennuksena.⁶⁴⁵

Ainoat yksiväriset lapaset, joiden tarkasta valmistusajankohdasta ei ole tietoa, mutta jotka museoon tulovuoden perusteella ajoittuvat ennen vuotta 1961 valmistetuiksi, ovat rusehtavan harmaasta käsin kehrätystä villalangasta valmistetut, vanutuslaudalla vanutetut lapaset Teerijärveltä. Lapasten peukalo on suora ja kavennuksena on ohut nauhakavennus ja reunuksena kaksi oikein, kaksi nurin -joustinneule. Lapaset ovat malliltaan suorat, rannekkeen ollessa yhtä leveä kuin muu lapanen.⁶⁴⁶ (Kuva 13)

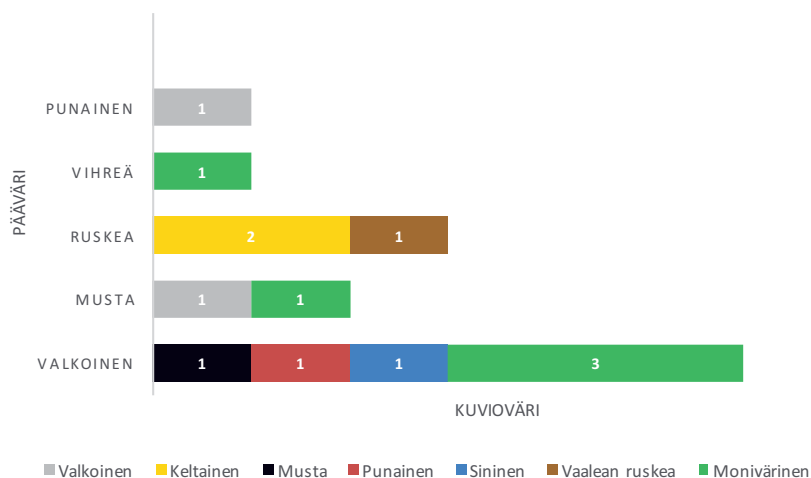

Kaavio 21. Vuosina 1950–1969 valmistetuissa lapaissa käytetyt värit.

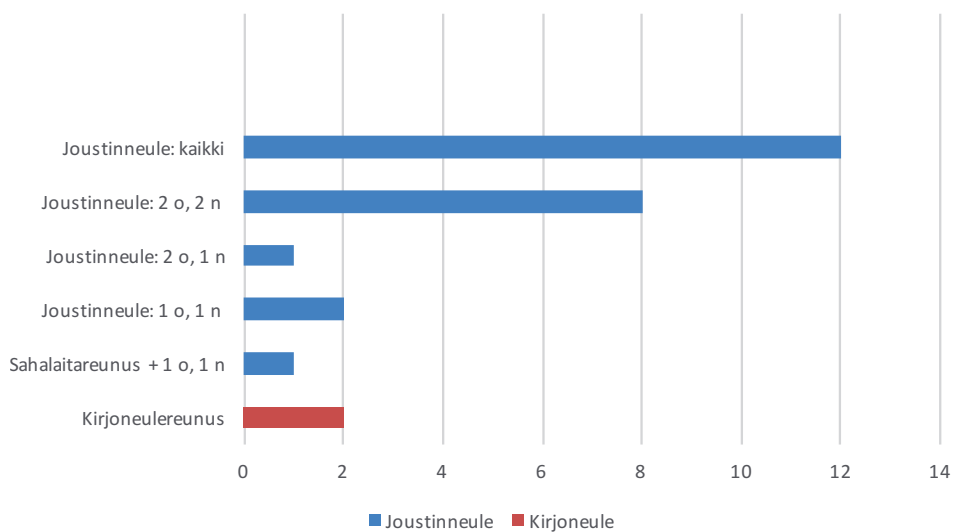
644 K10255:44, Peräseinäjoki.

645 K10947:1, Suomi.

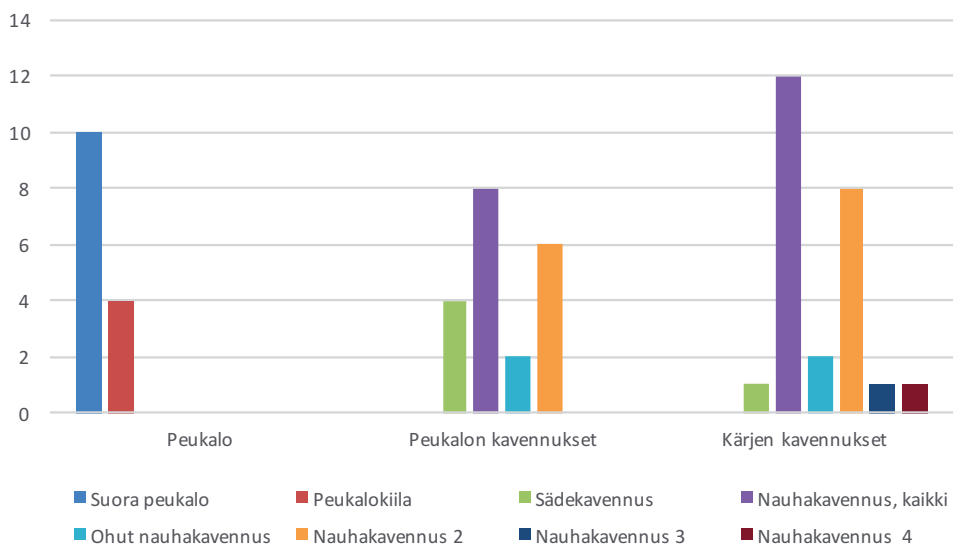
646 K9542:2, Teerijärvi.

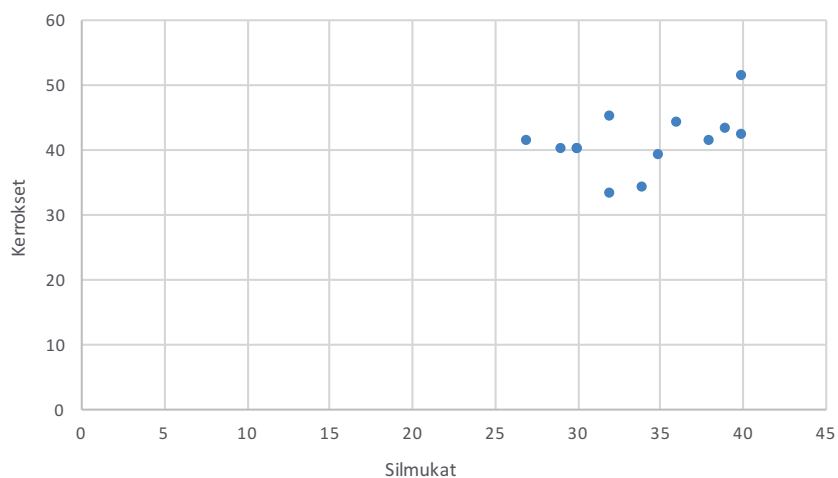
Kaavio 22. Vuosina 1950–1969 valmistettujen lapasten väriyhdistelmät.

Kaavio 23. Vuosina 1950–1969 valmistettujen lapasten rannekeiden neulomistavat.

Kaavio 24. Vuosina 1950–1969 valmistettujen lapasten peukaloiden ja kärkien kavennustavat.

Kaavio 25. Vuosina 1950–1969 valmistettujen lapasten neuletiheydet.

7.2. Neulontaprosessin kokeminen

Neuleisiin kiinnittynyt hiljainen tieto

Museokokoelmien neuleet ovat valmistajansa taidon ilmentymiä, hiljaisia todistajia, joiden kautta lähdin jäljittämään niissä esiintyvää taitoa. Valmiit neuleet kertovat ensisijaisesti lopputuloksesta, mutta myös neulontaprosessia on mahdollista tulkita niiden sisältämän tiedon pohjalta. Valmistusprosessin edellyttämä taito liittyy paitsi tekijän tekniseen osaamiseen myös materiaalien hallintaan ja ajankäyttöön, jotka pohjaavat kunkin työn kannalta tarkoituksenmukaisiin valintoihin. Neulonta on käsityötekniikkana hidas toteuttaa, ja langan vahvuudella sekä valitulla neuloksella on keskeinen osuus neuletyön valmistuksessa, neulojan taidon ja neulontanopeuden lisäksi. Tuotteen funktio vaikuttaa siihen, millaista taitoa ja materiaaleja on tarkoituksenmukaista käyttää sen valmistamiseen. Yksittäisen museoneuleen tarkastelu ei välttämättä kerro valmistajan yleisestä neulontataidosta, vaan juuri siitä taitotasosta, jota tuotteen neulominen edellyttää. Neulospinnan yksityiskohtia tarkastelemalla on kuitenkin mahdollista tehdä myös tulkintoja tekijän laajemmasta neulontataidosta.

Museokokoelmien lapaset ovat eri ihmisten eri aikoina valmistamia ja käyttämiä, joten jokaisen niiden rooli ja suhde ihmiseen on ollut hieman erilainen. Lapasia yhdistää valmistustekniikan lisäksi niiden päätyminen museoon edustamaan ihmisten käsityönä valmistamia esineitä, jotka ovat olleet merkityksellisiä myös kokoelmien tallentajille. Lapasia on valmistettu erilaisia tarkoituksia varten, kuten hääasuun, työkäyttöön ja lapaskilpailuun. Etnologi Anneli Palmsköldiä mukailen pyrin tutkijana, historiallista näkökulmaa hyödyntäen, pääsemään välähdyksenomaisesti osaksi esi-
neiden elämää eri aikoina ja erilaisissa tiloissa.⁶⁴⁷

Materiaalisen empirian välittämien tietojen lisäksi esine sisältää tekemisen prosessiin liittyvää hiljaista tietoa. Jokainen käsityöntekijä tekee käsityöprosessin aikana joko tietoisesti tai tiedostamattaan sisäisiä ja ulkoisia valintoja, joista käsityötuote viestii olomuodollaan. Tekstiilin tekijän taito ja tieto näkyvät esineessä erilaisina informaation muotoina, joita voidaan kutsua tekstiilien kieleksi.⁶⁴⁸ Museotekstiileissä tekijän taito ja tieto näkyvät tekniikkaan, muotoon, materiaaleihin ja väreihin liittyvissä valinnoissa, jotka kytkeytyvät laajemmassa kontekstissa valmistusajankohtaan. Ne viestivät aikakauden tavoista, arvoista ja käytettävissä olleista resursseista sekä niihin sitoutuneesta perinteestä, joka on tulkittavissa epäsuorana, tekstiiliin sitoutuneena hiljaisena tietona, ilman suoraa kontaktia tekstiilin valmistaneen henkilön kanssa.⁶⁴⁹

Katriina Siivonen on jäljittänyt aistinvaraista, hiljaista tietoa kutoessaan Seurasaaren ulkomuseossa vanhan räsymaton kopiota. Hän toteaa, että ”käsien ja ajatusten kautta muokkautunut ja valmistunut esine jättää hiljaisen, osin sanattoman jälkensä sekä itse

647 Palmsköld 2007, 29.

648 Kaukinen 2004, 16–18.

649 Ks. Siivonen 2011, 166–168.

esineeseen että sen tekijään”.⁶⁵⁰ Esineen valmistuksessa on kyse tekijän, tekoprosessin sekä materiaalien keskinäisestä vuorovaikutuksesta, jonka pohjalta esine saa lopullisen muotonsa ja joka jättää myös jälkensä tekijään taidon, kokemuksen ja tunteiden tasoilla.

Valmistusprosessin analysoiminen merkitsee sanattoman aktiviteetin sanallistamista. Tämän tekstiilin kielen kuvaaminen on samalla tulkintaa materiaalien, tekniikan, kuvioden ja värien käytöstä sekä siitä, mitä tekijä on halunnut ilmaista tekstiilillä.⁶⁵¹ Esineissä olevan hiljaisen tiedon tulkinta, keholliseen ja aistinvaraiseen tekoprosessiin samaistuminen, yhteys toiseen aikakauteen ja hiljaisen tiedon auki neulominen aineelliseen muotoon on osa tekstiilin kieltä ja tulkintaani.

Villalangasta neulotut lapaset eivät kaikki tunnu samalta. Villan laatu, langan pakkuus ja kierre, neuloksen tiheys sekä käytössä pehmeneminen ja vanuttuminen vaikuttavat yhdessä siihen, miltä neulos tuntuu. Langan ominaisuudet ja värit sekä neulepuikot ovat merkityksellisiä neulontakokemuksen muodostumisessa. Neulojan tapa tehdä, oma käsiala, vaikuttaa puolestaan siihen, kuinka tiukaksi tai löyhäksi puikolle muodostuva silmukka ja silmukoista muodostuva tekstiilipinta lopulta rakentuvat.

Mitattavissa oleva tieto sekä pitkälti myös aistinvarainen tieto ovat luonteeltaan selkeitä, konkreettisia ja yksiselitteisiä. Sen sijaan tekoprosessiin liittyvän hiljaisen tiedon jäljille pääseminen ei ole yksiselitteistä. Kokenut neuloja osaa tehdä tulkintoja neuleeseen sitoutuneesta taidosta, mutta hiljaisen tiedon osoittaminen, todentaminen ja sanallistaminen eivät ole yksiselitteisiä tiedon luonteen vuoksi. Sanallistettaessa aistinvaraista ja kokemuseräistä tietoa, menetetään siitä helposti jokin tärkeä ulottuvuus.⁶⁵²

Voidakseni soveltaa etnografista menetelmää neulontaprosessissa tutkimuksen kohteeksi valitsemieni lapasten osalta, palasin uudelleen neulottavien lapasten pariin aineellisina esineinä. Tuolloin havainnoin lappasia oman kokemusmaailmani ja neuleiden herättämien mielikuvieni kautta, jotka kirjotin sanalliseen muotoon teknistä ja mitattavissa olevaa tietoa täydentämään. Lisäksi kiinnitin huomiota materiaalin tuntuun⁶⁵³ sekä tarkastelin lapasten nurjaa puolta, jossa näkyvissä lankalenneissa oli mahdollista tulkita langan kierrettä ja vahvuutta neuletiheyden antaman tiedon tueksi. Vertasin langan vahvuuksia ja kierteen ominaisuuksia mukanani olleisiin lankoihin, ja valitsin tämän vertailun pohjalta materiaalin toisintoina neulottaviin lappasiin.

Lapasten valinnassa kiinnitin huomiota siihen, että niissä on käytetty erilaisia neuloksia: sileää neuletta, yhtenäisenä pintana sekä kuvioraitoina neulottua kirjoneuletta, venytettyjä silmukoita, palmikkokuviointia ja nurjalle muodostuvaa nukkapintaa. Kokoelmissa runsaasti olevien kirjoneuleiden osalta oli mahdollista kiinnittää huo-

650 Siivonen 2011, 168.

651 Palmsköld 2007, 29.

652 Frykman 1990, 50.

653 Materiaalin tuntu välittyi käsiini ohuiden muovihansikkaiden läpi. Neuleen tiheys ja tuntu välittyivät melko selkeästi myös hansikkaiden läpi. Neulepinnan ja materiaalin karheus ja pehmeys ovat havaittavissa myös katsomalla.

miota myös eroavaisuuksiin langan paksuudessa. Ajallisesti lapaset painottuvat sotia edeltävään aikaan, sillä suuri osa kokoelmien varmuudella ajoitetuista lapasista on neulottu ennen 1940-lukua. Valitsemistani lapasista neljät on valmistettu 1800-luvulla,⁶⁵⁴ kolmet lapaset on kirjattu museokokoelmiin 1900-luvun alkupuolella,⁶⁵⁵ kahdet 1920- ja 1930-luvuilla⁶⁵⁶ ja yhdet 1960-luvulla⁶⁵⁷.

Kirjoitin muistiinpanoja neulonnan aikaisista kokemuksista ja havainnosta kahdessa eri roolissa, omana itsenäni tämän päivän neulojana sekä pyrkimällä eläytymään valmistusajankohdan neulojan rooliin ja tuolloin vallinneisiin olosuhteisiin.⁶⁵⁸ Käytän roolihahmosta nimeä Alma. Neuloessani kiinnitin huomiota lankojen materiaalin tuntuun ja vaikutukseen osana neulontakokemusta. Kuitumateriaalin karheus ja pehmeys, langan paksuus ja kierre tuntuvat erilaisilta sormien ympärillä ja käsissä. Erilaiset puikkojen materiaalit tuntuvat nekin erilaisilta ihoa ja käsiä vasten sekä lankaa työstettäessä. Neulos ja sen tiheys vaikuttavat tuntuun ja neulottavuuteen. Kuvioiden yksinkertaisuus ja monimutkaisuus sekä neuleissa käytettävät värit liittyvät neulottavuuden lisäksi visuaaliseen aistikokemukseen. Aistihavaintojen lisäksi kiinnitin huomiota niiden yhteydessä heränneisiin tunteisiin ja siihen, kuinka ne vaikuttivat halukkuuteeni neulaa. Tiedostin sen, ettei minulla ollut täydellistä mahdollisuutta eläytyä museolapasten valmistajien aisti-, tunne- ja kokemusmaailmaan, koska jo ulkoinen neulontaympäristö poikkeaa olennaisesti museolapasten tekijöiden olosuhteista. Pienet tekemiseen liittyvät havainnot ja niiden kokeminen olivat kuitenkin yksi väylä päästä lähemmäksi museolapasten neulojan kokemusmaailmaa ja sitä kautta keino jäljittää tekijän neulontataittoa, taidon hyödyntämisen lähtökohtia ja siihen liittyneitä arvoja. Samalla jouduin havainnoimaan ja kyseenalaistamaan omia, itsestään selvinä pitämiäni neulontaan liittyviä ratkaisuja, itselleni asettamiani vaatimuksia ja asenteita, joita Alman roolissa lähestyin uudesta näkökulmasta.

Neulonnan aisti- ja tunnemaailma

Valaistusolosuhteet

Neulomisen ympäristö vaikuttaa neulomiskokemukseen, aistien käyttöön sekä siihen, millaiseksi neulomiskokemus muodostuu. Yksi keskeinen ulkoinen tekijä näköaistin hyödyntämiseksi työskentelyssä on valaistus.

Luonnonvaloa hyödynnettiin entisaikojen maalaistaloissa mahdollisimman paljon. Liedessä palanut tuli tuotti myös valoa, mutta sen hehku ei tavoittanut huoneen kauimmaisista osia. Pelkästään valaistusta varten tuotetun keinotekoisen valon saaminen edellytti työtä ja käytettävissä olevia luonnonvaroja. Valoa saatiin 1800-luvun

654 KA2004, Kuhmoinen, 1885; KA2771, Houtsikari, 1885; KA4040 Seiskari, 1885 ja KA5265, Kymi, 1899.

655 KA1904, Punkalaidun, 1904; KA8330, Lehtimäki, 1914 ja KA8507, Korsnäs, 1915.

656 K7144:44, Pyhärinta, 1928 ja K7188:24, Valkeala, 1929.

657 K9542:2, Teerijärvi, 1961.

658 Ks. Ehn 2011.

maaseudulla päreistä sekä rasva- ja öljylampuista. Kynttilöiden käyttö oli suuressa osassa maalaistaloja vähäistä ja niiden polttaminen painottui juhlapäiviin.

Talonpoikaistaloissa tarvittiin keinotekoisista valaistusta noin 1300 tuntia vuodessa, joka olisi saatu aikaiseksi polttamalla yli 20 000 pärettä. Metsätalouden kasvun myötä 1800-luvun loppupuolella päreiden valmistus väheni ja niitä käytettiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä enää lähinnä tilapäisvalaisimina.

Öljylamppujen yleistymisen edellytyksenä oli riittävä lampuissa käytetyn poltto-aineen valopetrolin tuotanto. Öljylamput korvasivat eläin- ja kasvirasvoja palamislähteinään käyttäneet, usein kotiloissa nauriista koverretut tai seppien valmistamat metalliset rasvalamput 1800-luvun puolivälistä alkaen. Ennen öljylamppujen aikaa käsityöläiset, kuten kultasepät, suutarit ja pitsinnyplääjät, käyttivät vedellä täytettyä lasipalloa eli niin sanottua suutarinsilmää, joka työskentelijän ja valonlähteen väliin sijoitettuna heijasti valoa tarkkuutta vaatineeseen työhön.⁶⁵⁹

Suomen sähköistys alkoi 1880-luvulla, mutta oli itsenäisyyden alkuun asti hyvin paikallista ja kaupunkeihin keskittynyttä. Maaseudulla sähkövaloa saatiin paikallisesti valaistukseen lähistöllä sijainneiden tuotantolaitosten voimakoneista. Kymenlaakson ja Itä-Uudenmaan sähköistyminen liittyi 1920-luvulla teollisuuden siirtojärjestelmän kehitykseen ja Etelä-Karjalan 1930-luvun alussa käynnistynyt sähköistys Imatran voimalaitoksen järjestelmään. Myös Hämeessä, Varsinais-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla sähköistyminen alkoi 1920–1930-luvuilla ennen kantaverkon valmistumista. Keski-, Itä- ja Pohjois-Suomen maaseutu, kirkonkyliä lukuun ottamatta, oli vielä tuoloin yleensä kokonaan ilman sähköä. Sähkön siirtoverkko eli tuleva kantaverkko sai alkunsa ja kehittyi 1920- ja 1930-luvuilla. Tiheimmin asutetut alueet oli sähköistetty 1930-luvun loppuun mennessä.⁶⁶⁰

Neulominen tehtiin arkisena työnä todennäköisimmin ilman erityistä, sitä varten suunnattua valoa, hyödyntäen työskentelytilassa ollutta muuta valaistusta. Kesäaikaan neulottiin myös ulkona luonnonvalossa. Maanviljelykauden ulkopuolella, pimeänä vuodenaikana, oli enemmän aikaa käytettävissä käsitöihin, mutta valaistusolosuhteet olivat vaihtelevia ja riippuvaisia ulkoa tulevasta luonnonvalosta sekä käytettävissä olleesta valaistuksesta. Kylmänä aikana neulottiin sisätiloissa, joissa valaistusta voidaan kuvata hämäräksi.

Olen monesti ihmetellyt Juholle ja itsekseni ajatellut mummuani. Millä ihmeellä oikeen hän teki sitä käsityämeeree ku hän sai valmista. - - - Ku heräsin joskus yöllä, niin huomasin että hän istu keinuh-toolih minun sänkyni puoleises ja hiliaksensa heilutteli ja vartaat suhahteli. Ne oli messinkivartaat ja piti hianon suhahtelun. Vallanki se langan kuluku kales oli semmonen, että lanka kuluki kalen sylvämmeh kolome sormee, mutta kaks paremmin oli ne joilla hän heitti lankan. Hän kuto vallon pimees ei sitä öljyä raaskinnu kuluttaa puhiskee ja se näky hänelle olevan yhentekevee oli valakee

659 Heinonen ja Vuoristo 2000, 303–306; Vuorela 1977, 321–324.

660 Herranen 1996, 9, 111, 126–132, 168.

taikka ei. Hän ei eles vilikassukkaa kutimeen. Hän puhu hilijaisella äänellä asioita ja kutominen kävi ku koneella.⁶⁶¹

Ennen sähkövalaistusta neuloja on jo lähtökohtaisesti oppinut työskentelemään olosuhteissa, joissa valoa oli vähemmän. Keinovalossa neulomaan tottuneelle niukassa valossa työskentely on jo lähtökohtaisesti erilaista ja harjaantumattomuus hämärässä neulomiseen vaikeuttaa työskentelyä.

Marraskuisena aamupäivänä neulominen suuren ikkunan ääressä pelkässä luonnonvalossa rajoittaa näköaistin hyödyntämistä. Valoa on kuitenkin enemmän kuin yli sadan vuoden takaisella neuvojalla pienemmän ikkunan ääressä. Valkopohjaisten, mustilla kuvioilla koristeltujen, mallikerraltaan melko yksinkertaisten kirjoneulelasten neulominen ohuesta langasta onnistuu, mutta edellyttää keskittymistä.

Hämärä marraskuinen aamu. Valon kajo on heikkoa, sataa, taivas on harmaa. Istun ikkunan ääressä, jotta näkisin. Onneksi olen jo aloittanut neuleen ja kuvio on tuttu. Neulomisen rytmi alkaa sujua niukasta valosta huolimatta. Toista olisi, jos aloittaisin uuden työn. Sitten pitäisi laskea tarkkaan puikolle tulevat silmukat ja rytmittää neulominen muutenkin hyvin. Jos tässä silmukka putoaa, niin ei sitä kyllä oikein näe nostaa.⁶⁶²

Tuntoaistin ja kokemuksen merkitys korostuu työskentelyssä. Jo aloitetun ja ruutiiniksi muodostuneen kirjoneuleen neulominen sujui tekemisen rytmiin päästyäni. Vaikeamman kuvion ensimmäisen mallikerran neulominen oli työlästä, hidasta ja turhauttavaa. Ohuen langan ja ohuiden puikkojen käyttäminen työssä toi lisähaasteita hämärässä valaistusolosuhteissa. Silmukat olivat pieniä, niitä oli paljon ja neulos oli tiivistä, tiheää ja joustamatonta.

Tämä on todella työlästä. Langat kulkevat noin tiiviisti. Miten lapasten tekijä on pystynyt neulomaan ilman sähkövaloa ja vielä ilman mallipiirustusta? Taitaja!⁶⁶³

Yksittäinen pudonnut silmukka tai virhe kuviossa oli vaikea huomata. Aloittaessani toisen, samanlaisen lapasen neulomista haasteita hämärässä aamupäivän luonnonvalossa tuli puikkojen, langan värisävyn valinnassa useamman kerän joukosta sekä silmukoiden laskemisessa. Tämä siitä huolimatta, että työ ei ollut kokonaan uusi, vaan lapasen parin aloitus.

Hämrässä neulominen edellyttää suurempaa tarkkuutta ja keskittymistä kuin hyvissä valaistusolosuhteissa työskentely. Silmukoiden laskeminen ja hiljaa toistaminen kuviossa tai joustinneuleessa helpottavat työskentelyä. Silmukoiden laskeminen on

661 MV:K21/85, nainen s. 1901, Jämijärvi.

662 Anna 17.11.2015.

663 Anna 19.11.2015.

samalla työn lukemista, se kertoo, mitä on tehty ja mitä seuraavaksi tehdään, kuinka työ etenee.

Muistan kun ennen vanhat mummut komensivat lapsia että olkaa hiljaa kun minä luen silmiä, val-lankin siinä kun sukan nenää kavennettiin.⁶⁶⁴

Tuntoaistia hyödyntämällä on mahdollista tarkastaa joustinneuleen oikean ja nur-jan silmukan paikat muutaman neulotun kerroksen jälkeen. Silmukat tuntuvat eri-laisilta sormissa, ja pelkän kosketuksen kautta on mahdollista saada selville, kumpi silmukka on seuraavaksi neulottavana. Langan väreilläkin on merkitystä. Vaaleassa pohjavärisssä oikeat ja nurjat silmukat erottuvat tummaa lankaa helpommin. Juuri siksi silmukansiirtoihin perustuvat kuviot on helpompi valmistaa vaaleista kuin tum-mista sävyistä.

Kirjoneuleessa värien selkeä eroavaisuus toisistaan helpottaa kuvion neulomista. Molempien eri neulontatekniikoiden osaajat yhdistivät tekniikat kirjoneuletta neu-loessaan. Heidän mukaansa neulominen oli helpompaa, kun kuviolanka kulki eri kä-destä pohjaväriin kanssa. Langat eivät myöskään sotkeutuneet silloin niin helposti.

Materiaalit ja työvälineet

Neulepuikoilla on neulottavan materiaalin lisäksi merkitystä neulepinnan ja myös neulontakokemuksen muodostumisessa. Kaikki tutkimusaineiston lapaset on valmis-tettu villasta. Villakuitujen laaduissa on kuitenkin eroja, ja villan karheus, lankojen kierre sekä paksuus vaikuttavat kaikki osaltaan neulontakokemukseen.

Valaistuksella on neulomistyön lisäksi vaikutusta myös siihen, kuinka helposti saman vahvuiset puikot löytyvät useampien puikkojen joukosta. Itse valmistetuissa puikois-sa on todennäköisesti ollut hienovaraisia paksuuseroja. Vanhoissa metallipuikoissa on myös pieniä, noin 0,25 mm eroja, joiden havaitseminen rinnakkain olevista hy-vin ohuista puikoista on haasteellista. Etenkin hämärässä valossa halkaisijaltaan noin 0,75–2 mm puikkojen löytämien useiden ohuiden metallipuikkojen seasta aistinva-raisesti on vaikeaa. Itse olisin tarkastanut puikkojen paksuuden kohdevalon ja mah-dollisesti myös viivoittimen avulla, sillä nykyisten puikkomittojen pienin mittayksik-kö on tavallisesti 2 mm. Huomasin lähestyväni tätä ongelmaa nykyajan lähtökohdista. Ennen neulojilla tuskin oli valinnanvaraa, koska kotitaloudessa olevien puikkojen määrä oli pieni ja tekijällä oli todennäköisesti käytettävänä vain yhdet ohuet suk-ka puikot. Hämärässä pienet erot puikkojen välillä tuntuivat kuitenkin lopulta myös merkityksettömiltä.

Aloitan toisen lapsen⁶⁶⁵ neulomisen. Löytyykö noita puikkojakaan. Vähän eri paksuisia ovat. Vai-kea nähdä ovatko kaikki nyt pareja keskenään, mutta eipä tuo haittaa, jos ovat vähän eri paksuisia.

664 MV:K21/269, mies s. 1902, Kuru.

665 KA4040, Seiskari.

Siinä se kiertää se paksumpi puikko, ja tuo samalla rytmillä aina vähän löysemmän puikollisen. Eivätköhän nämä nyt ole kuitenkin samanlaisia, lähes.⁶⁶⁶

Neuloessani toista lapasta alkoivat puikkojen pienet kokoerot suhteessa ensimmäistä lapasta neuloessani käyttämiin puikkoihin tuntua sormissa. Muistissani oli edellisestä lapasesta, millainen langan ja puikkojen välinen tuntuma oli silmukoita muodostaessani. Ilman puikkomittaa sormien tuntoaisti tukee ja on jopa näköaistia luotettavampi saman vahvuisia puikkoja etsittäessä.

Kyllä tuossa jo luontikerrosta tehdessä tuntui sormenpäissä, että nuo puikot ovat ohuempia kuin suuri osa niistä ensimmäisen lapasen puikoista. Etenkin se yksi tuntui erilaiselta sormenpäissä. Täytyy vielä vaihtaa puikkoja ja kokeilla. Sormituntumalta tuntee paremmin eron kuin katsomalla. Nämä puikot tuntuvat vähän ohuilta tähän lankaan.⁶⁶⁷

Kymiläiset kirjoneulelapaset⁶⁶⁸ on neulottu ohuella langalla tiiviiksi neulokseksi. Tämä tarkoittaa käytännön neulomisessa sitä, että neulosta on työstetty suhteessa langan vahvuuteen nykysuosituksia ohuemmilla puikoilla, jolloin silmukka kiristyy neulottaessa tiiviisti puikon ympärille. Yksittäinen silmukka eikä valmistuva neulos jousta juuri lainkaan, kuten suuremmilla puikoilla löysemmäksi neulottaessa. Tällaista neulosta valmistettaessa on käytetty hyvin ohuita, halkaisijaltaan alle 2 mm puikkoja. Näin ohuet puupuikot katkeaisivat helposti, joten nämä neuleet on valmistettu metallipuikoilla. Jo 2,5 mm puikoilla neuloessani Kuhmoisista tallennettuja, venytetyin silmukoin valmistettujen, tiivisneuloksisten lapasten kopioita, taipuivat puupuikot huomattavasti. Tämä vaikutti negatiivisesti neulontakokemukseen. Arkeologi Maj Ringgaard on esittänyt omiin tutkimuksiinsa sekä neulojien kanssa tehtyyn yhteistyöhön perustuen, että hyvin ohuilla puikoilla neulottujen, tiiviiden neulosten neulominen, jossa silmukat eivät jousta, on helpointa heittämällä neulomalla. Mannermaisella neulontatavalla neulottaessa puikkoa on käännettävä enemmän, jotta langan saa koukattua vasemman etusormen päältä, ja tämä sujuu helpommin silloin, kun silmukka joustaa.⁶⁶⁹ Omat neulontakokemukseni tukevat tätä näkemystä. Tiiviin neuloksen valmistus mannermaisella tekniikalla on vaikeaa ja hidasta sekä käsiä ja sormia kuormittavaa.

Neulominen ei ole kovin kivaa, koska neulos ei jousta. Olen tehnyt tätä ohuilla 2,5 mm. puupuikoilla. Välillä pelkään, että puikot katkeavat. Niin napakkaa ja kovaa neulos on. Metallipuikot sopisivat paremmin näin ohueen lankaan.⁶⁷⁰

666 Alma 17.11.2015.

667 Alma 17.11.2015.

668 KA5265, Kymi.

669 Maj Ringgaard, Tanskan kansallismuseon konservaattori ja arkeologi, suullinen tiedonanto 7.3.2019.

670 Anna 6.2.2016.

Myös morsiuslapasten⁶⁷¹ neuletiheys edellyttää alle 2 mm puikoilla neulomista. Niissä kuvio muodostuu erivärisistä raidoista sekä oikeista ja nurjista kerroksista, eikä neulos ole yhtä tiivistä kuin kirjoneuleessa, koska yhdellä kerroksella käytetään ainoastaan yhtä lankaa. Siitä huolimatta metallipuikko painoi näitäkin lapasia neuloessani vasemman käden sormia. Neulominen oli fyysisesti rasittavaa. Sormia joutuu jännittämään, jolloin ne väsyvät ja kipeytyvät työskentelystä. Neuloksen joustamattomuus sai puikot painautumaan työskenneltäessä vahvasti käsiä vasten, karkeahko villalanka hiersi vasenta etusormea ja painautui sormen ihoon jättäen siihen jäljen. Heittämällä neulottaessa tätä ongelmaa ei olisi. Työn eteneminen oli hidasta, nykyneulojan näkökulmasta tuskastuttavan hidasta, ja edellytti kärsivällisyyden lisäksi aikaa. Valmiista neuloksesta tuli tiivistä ja lämmintä. Yhdellä värillä neulominen ohuilla metallipuikoilla ei samalla tavoin väsyttänyt sormia, koska neulos jousti kirjoneuletta enemmän. Neulonta oli nopeampaa kuin kirjoneuletta tehdessä. Kuviomallin vaikutus tuntui pieneltä seikalta neulontanopeudessa, ennemminkin neuloksen tiheys oli työskentelyä hidastava ominaisuus.

Hyvin tiiviin neuloksen valmistaminen edellytti jatkuvaa havainnointia ja tarkkuutta, joka korostui vielä ohuiden puikkojen ja lankojen ominaisuuksien vaikutuksesta. Osassa museolapasia neulos on niin tiivistä, että tekijä ei ole huomannut pudonnutta silmukkaa, koska se ei ole lähtenyt purkaantumaan. Hämärässä valossa tiivistä neulosta valmistaessani en itsekään heti huomannut pudonneita silmukoita.

Jotenkin ikävä neuloa noin tiivistä ja joustamatonta neulosta. Tekisi mieli tehdä kuohkeammasta langasta tai edes isommilla puikoilla. Neulos on niin tiivis, että silmukat putoavat helposti puikoilta.⁶⁷²

Neuletiheydeltään harvempien kuvioraidoitettujen kirjoneulelapasten neulominen ohuesta langasta 2,5 mm puupuikoilla oli hyvin erilaista kuin metallipuikoilla valmistetun tiheämmän neuloksen valmistus. Muodostuvan pinnan tuntu oli pehmeää ja silmukat joustivat. Kädet pysyivät rentoina, eivätkä sormet väsyneet, koska puikkoja ei ollut tarvetta puristaa.

Tätä Korsnäsin lapasta on jotenkin tosi helppo, kiva ja nopea neuloa sen kymiläisen lapasen jälkeen, vaikka käytössä on sama lanka. Numeroa suuremmat puikot tekevät sen, että silmukat joustavat. Kymmin lapasissa ne eivät joustaneet yhtään ja siksi silmukat putosivat helposti. Kymiläisten kintaiden neulojan on täytyntä olla tosi kokenut neuloja. Seiskarikin oli helpompi tehdä, kun neulos ei ollut niin tiheää.⁶⁷³

671 KA771, Houts kari.

672 Anna 18.11.2016.

673 Anna 11.11.2016.

Punkalaitumen palmikkolapasten neuletiheys on huomattavasti pienempi kuin tiiviissä kirjoneulelapsissa, joten niiden neulominen onnistui 3 mm puupuikoilla saman vahvuudesta langasta kuin kirjoneulelapaset. Tällaisen pehmeän ja joustavan neuloksen valmistus oli mukavampaa, huomattavasti helpompaa sekä nopeampaa työstää kuin tiiviin kirjoneuleen neulominen.

Neuloksen tunnulla, langan karkeudella ja puikkojen materiaalilla on yhteys siihen, millaiseksi neulontakokemus muodostuu. Tiiviissä neuloksessa tuntoaistin lisäksi korostuu näköaistin merkitys silmukoiden putoamisen tarkkailussa. Sormiin ja käsiin kohdistuva rasitus sekä puikkojen ja langan aiheuttamat painaumat olivat tavallisia tiivistä neulosta neulottaessa, jolloin silmukat eivät joustaneet. Tällainen, jatkuvaa tarkkailua edellyttänyt neulonta ei tuntunut miellyttävältä eikä työskentely automatisoitunut. Käsiin ja sormiin kohdistuva rasitus teki neulomisesta epämiellyttävää, rentous oli kaukana eikä tekemisen flow-tilaan pääseminen ollut mahdollista.

Museoneuleiden kopioita valmistaessani en päässyt tekemään omaksi kokemiani valintoja. Neuloin jonkun toisen lähtökohdista. Tämä vaikutti siihen, että tekemisen ilo hiipui. Neulonnassa käytetyillä materiaaleilla, puikoilla ja neulelangalla oli merkittävä vaikutus neulontakokemukseen. Karkea lanka ei tuntunut miellyttävältä kässissä. Tiiviin neuloksen neulominen oli hankalaa, hidasta ja vastenmielistä. Värien osalta pidin joitakin yhdistelmiä suorastaan rumina. Käsityöntekijänä en olisi halunnut valmistaa esinettä, jota pidin esteettisesti epämieluisana. Neuloessani havaitsin omaksuneeni Billy Ehnin tapaan myös kolmannen roolin, jossa etäännyin itsestäni käsityöntekijänä. Omassa harrastajakäsityöntekijän roolissani ajan käyttö jonkin epämieluisan neuleen valmistamiseen ei olisi luonnistunut. Kadotin neulomisen ilon. Tämä oli minulle uusi kokemus suhteessa neulomiseen. Tunsin ymmärtäväni niitä naisia, jotka ovat kokeneet koulussa tai tarpeeseen neulomisen ikäväksi pakoksi, eivätkä ole saaneet siitä ilon ja onnistumisen kokemuksia.

Nykyisin neulominen on vapaaehtoista ja harrastajaneulojat voivat itse päättää, mitä neulovat sekä millaisia materiaaleja, värejä ja puikkoja haluavat käyttää. Neulonan henkistä hyvinvointia lisääviä vaikutuksia korostetaan ja myös neulojat itse kokevat käsityönteon lisäävän omaa hyvinvointiaan. Lähtökohtaisesti neulojat kuitenkin nauttivat käsitöiden tekemisestä, eivätkä ihmiset, joille neulominen on vastentahtoista, tartu puikkoihin. Kuten Mihaly Csikszentmihalyi on todennut, on tärkeää, ettemme ala mekaanisesti kuvitella pelkän keskittyneen syventymisen toimintaan synnyttävän flowta ja sen myötä iloa. Pitkästyminen ja turhautuminen eivät ole myönteisiä kokemuksia, eikä tekemisen merkityksellisyys synny automaattisesti saman asian toistamisesta. Toisaalta pitkästyminen voi kuitenkin johtaa haluun kasvattaa taitoa sekä etsiä uusia mahdollisuuksia niiden hyödyntämiseen.⁶⁷⁴

Miellyttävät neulontakokemukset ovat liittyneet minulle juuri materiaalien ja värien tuomiin aistielämyksiin, uusien ratkaisujen oivaltamiseen, valmistuvaan tuotteeseen sekä oheistoimintona, muun tekemisen ohella tapahtuvaan mekaaniseen teke-

674 Csikszentmihalyi 2005, 117–118.

misen rytmiin. Toisista lähtökohdista tapahtuva, rajoitettu ja aikaa vievä neulominen sai työskentelyn tuntumaan epämieluisalta ja ikävältä pakolta.

Neulos ja tekniikka

Lapasten kuviointi on yksi neulontakokemukseen vaikuttava tekijä. Kirjoneuleessa vaikeusaste on yhteydessä kuvion mallikertaan sekä sen toistumisen rytmiin. Kymiläisissä kintaissa kuvion mallikerta on suurin, 18 silmukkaa ja 18 kerrosta, ja siltä osin sitä voidaan pitää vaikeimpana toteuttaa. Helpoin kuvio on puolestaan Pyhärannan lapasissa, mallikerta 4 silmukkaa ja 4 kerrosta.

Kymiläisten lapasten kuvion neulomista hankaloitti suuri mallikerta, jonka vuoksi kuvio vaihtui kesken puikon. Aluksi neulominen edellytti silmukoiden laskemista, mutta varsin pian kuvio alkoi hahmottua neulottaessa symmetrisyyden ohjatessa työtä. Pieni, kahden silmukan virhe sotki kuitenkin työn rytmin ja sen havaitseminen edellytti neljän kerroksen neulomista. Lapasten kuvion neulominen helpottui ensimmäisen mallikerran valmistuttua, koska kuvio toistuu samanlaisena. Korsnäsin lapasissa on sen sijaan useita erilaisia kuvioraitoja, joista osa on helppoja ja nopeita neuloa. Vaikeimmaksi osoittautui kierteinen, epäsymmetrinen kuvio, joka neulojalle uutena kuviona ei olisi onnistunut ilman mallia. Koska kuvioiden mallikertojen silmukkamäärät vaihtelevat suhteessa lapasten kokonaissilmukkamäärään, on kuvioraitojen väliin tehty silmukoiden lisäyksiä. Neulojalla on siis ollut lapasten eri kuvioiden vaatima silmukkamäärä tiedossaan, ja hän on hahmottanut erilaisten kuvioiden väliset erot. Molempien lapasten neulojat ovat olleet kokeneita tekijöitä, joille neulottavat kuviot ovat mitä ilmeisimmin olleet entuudestaan tuttuja. Ammattimaisilla neulojilla on saattanut olla myös painettuja kuvia tai mallitekstiilejä, joiden mukaan he ovat neuloneet.

Tuo koukeroisen raitakuvion neulomisen hahmottaminen vaatii kyllä kokemusta, ellei ole mallipiirustusta. Kuvio on olemukseltaan eri luontoinen kuin sellainen, jossa on säännöllinen geometrinen toistuvuus.⁶⁷⁵

Langan paksuus helpottaa kirjoneuleen neulomista, koska kuvion mallikerta näkyy silloin suurempana kuin ohuesta langasta valmistettuna. Pyhärannan ruutukuvioinen lapanen on helppo ja nopea toteuttaa, sillä yksinkertaisen kuvion lisäksi siinä on käytetty muihin lapasiin nähden paksua lankaa ja neulominen onnistuu 3,5 mm puupuikoilla. Seiskarin lapasten mallikerta on melko yksinkertainen ja toistuu symmetrisenä. Kuvion rytmiin pääsee melko helposti neulomalla yhtäjaksoisesti muuttaman mallikerran. Tauon jälkeen kuvion pariin on suhteellisen helppo palata, vaikka ohuesta langasta neulominen edellyttää tarkkuutta sen suhteen, mikä kuvion kohta työssä on menossa.

675 Anna 10.–11.10.2016.

Houtskarilaisten morsiuskintaiden kuvio perustuu raitoihin, nurjiin kerroksiin sekä neulomisen jälkeen ommeltuihin pieniin lankasolmuihin. Suuritöisten lapasten neulominen on helpompaa kuin niitä ensi katsomalla voisi olettaa. Koska kerrokset on neulottu vain yhdellä värillä, automatisoituu työskentely nopeasti. Nurjien kerrosten rytmittely oikeiden keskelle edellyttää tarkkuutta. Tekijä ei ole laskenut raitojen rytmiä vaan tehnyt ne silmämääräisesti, koska nurjien ja oikeiden kerrosten toistuvuudessa on eroja. Kirkkaat värit tuovat neulomiseen iloa.

Kiva neuloa arkiväristä poikkeavaa neuletta. Eilen tein ruskeaa.⁶⁷⁶

Eri väristen lankojen siirtäminen ja sotkeutuminen tuottavat hieman lisävaivaa työskentelyyn, sillä Suomen lampaan villa huopuu hieman neulottaessa ja lankojen kiertyessä toisiinsa. Jos langat kulkisivat eri käsien kautta, ei tätä ongelmaa olisi.

Punkalaitumen lapasten palmikkokuvio on helppo toteuttaa, koska palmikot ovat vain neljän silmukan levyisiä. Neulominen tuntuu hieman tylsältä ja monotoniselta, ja kaipaannalle jotakin muuta tekemistä. Kuten morsiuskintaiden kuvioraidoissa, on myös näiden lapasten palmikoiden kerrosmäärissä pieniä eroja, joten tekijä on katsonut niiden korkeuden silmämääräisesti, ei kerroksia laskien. Tämän päivän neulojana olisin laskenut kerrokset tarkasti, mutta lapasten neulojalle silmämääräisesti arvioitu samankaltaisuus pienine kerroseroineen on ollut riittävä tarkkuus.

Kavennukset ja lisäykset

Valinnat lapasissa käytetyissä teknisissä ratkaisuissa näkyvät kavennuksissa, peukalon valmistamistavassa sekä rannekkeessa. Kirjoneulelapasen kokonaisilmeeseen vaikuttaa lisäksi se, minkä puikkojen väliin kerroksen vaihtumiskohta sijoittuu. Nykyisin se sijoitetaan tavallisesti kämmenen ulkoreunalle.

Korsnäsin lapasten kärjessä käytettyä ohuen nauhakavennuksen kaventamistapaa on käytetty useissa museolapasissa. Vuosien 1867–1928 lapasissa kyseinen kavennus muodostaa enemmistön, 48 % kaikista niissä käytetyistä erilaisten nauhakavennusten muodoista. Ymmärrys tällaisen kavennuksen neulomisesta ei ollut minulle itsestään selvää. (Kaaviot 4, 9)

Kavennus toteutetaan siten, että siinä yhdistyvät ensin tehtävä yhteenneulomiskavennus ja sitä seuraava ylivetämiskavennus. Tätä kavennustapaa ei löydy 1930–1940-luvun neuleohjekirjoissa, joissa lapasten kärkeen neuvotaan neulomaan joko molempien kintaiden reunoissa ja kaikilla puikoilla tehtävä nauhakavennus (puikon alussa ylivetämis- ja puikon lopussa yhteenneulomiskavennus) tai vaihtoehtoisesti sädekavennus.⁶⁷⁷ Ohut nauhakavennus on ollut käytössä osassa niitä lapasia, jotka ajoittuvat aikaan ennen kansakouluopetuksen vakiintumista ja neuleohjekirjo-

676 Alma 16.5.2016.

677 Esim. Nissinen 1933, 20; Kavennusta ei myöskään löydy käsityöopetuksen, -koulutuksen ja tutkimuksen yhteistyöverkoston ylläpitämältä Punomo-sivustolta, jossa on esitelty yleisimpiä kavennusrakenteita (<https://punomo.fi/>), luettu 9.5.2018.

jen julkaisua. Tämä kavennustapa on opittu sukupolvien ketjussa omaksuttuna taitona, ja sen käyttö lapasissa on hiipunut 1930-luvulta lähtien.

Kolmen silmukan levyisen nauhakavennuksen neulominen kahdella värillä siten, että reunimmaisat kavennussilmukat ovat yhtä ja keskimäinen toista väriä, antaa lapsiin omanlaisensa, huolitellun vaikutelman. Tätä kavennustapaa on käytetty ainostaan Suomenlahden ulkosaarilta ja Kymenlaaksosta tallennetuissa lapasissa. Samanlaista kavennustapaa on käytetty virolaisissa lapasissa. Kavennustapa kertoo taidosta, joka on osattu tietyllä alueella, mutta samalla myös visuaalisista valinnoista ja vaikutteista, joihin ovat vaikuttaneet kanssakäyminen virolaisten kanssa.⁶⁷⁸

Taidon yhtenä ilmenemismuotona voidaan pitää lapasten kokonaisilmeen hahmottamista ja teknisten ratkaisujen sopivuutta kokonaisuuteen. Joissakin lapasissa ei ole huomioitu lainkaan kuvioden rytmittymistä kavennuksissa, vaan silmukoiden värit on neulottu varsin sattumanvaraisessa järjestyksessä. Vastausta siihen, onko kyse neulojan taidon ja kokemuksen puutteesta vai ainostaan välinpitämättömyydestä neuleen visuaalisen kokonaiskuvan suhteen, ei tietysti varmuudella pysty tulkitsemaan. Kokenut neuloja osaa kuitenkin huomioda kuvion jatkuvuuden myös kavennuksissa. Osassa lapasia tämä on ratkaistu siten, että lapasen kärki tai peukalo on neulottu muuta kuviota yksinkertaisemmalla kuviomallilla.

Virheet

Neuletyö on suhteellisen helppo purkaa, joten havaitut virheet on mahdollista korjata. Korjaaminen edellyttää kuitenkin vaivannäköä ja vie aikaa riippuen virheen laadusta. Iäkkäämpien neulojen keskuudessa käsitykset oikein tekemisestä, opittujen ja sisäistettyjen ratkaisujen oikeellisuudesta ja vaihtoehtottomuudesta elävät vahvoina.⁶⁷⁹ Niin ikään itselleni virheiden jättäminen neuleeseen on vaikeaa. En pysty täysin jäljittämään sitä, mistä tämä johtuu, mutta ainakin osittain olen sisäistänyt virheettömyyden vaatimuksen institutionaalisen opetuksen parista. Museoneuleita tarkastellessani kiinnitin aluksi huomiota muun muassa siihen, millaisia virheitä niistä löytyi tai siihen, että lapaset olivat vähän eri paria koon tai kuvion perusteella.

Opetuksen lisäksi varhaisissa neulekirjoissa on annettu ohjeita oikeaksi koetuista työskentelytavoista. Esimerkiksi Mary Oljen teoksessa *Kirjokintaita* julkaistu luontiohje kehottaa toimimaan ”aina” seuraavalla tavalla: ”Nämä silmukat luodaan aina kahdelle, vierekkäin pidettävälle puikoille, jotta työn alkureunasta tulee kyllin joustava ja väljä.”⁶⁸⁰ Itsekin olen oppinut tämän tavan tehdä aloituksen kahdella puikolla. Hyvin ohuilla metallipuikoilla ja langalla neulottaessa aloitusreuna oli kuitenkin hankala tehdä kahdella puikolla.

⁶⁷⁸ Rauhala 2001.

⁶⁷⁹ Rauhala 2016, 80–82.

⁶⁸⁰ Olki 1944, 13.

Ovat nämä metallipuikot aika liukkaat. Puisilla puikoilla silmukat pysyivät paremmin, eivät niin luistaneet. Ei kannata ehkä sittenkään tehdä tuota kahden puikon aloitusta. Silmukat luistavat niin helposti pois.⁶⁸¹

Museolapasisissa on tehty ratkaisuja, jotka neulontaopetusta saaneen silmissä näytävät virheiltä tai ainakin sellaisilta ratkaisuilta, joita kokenut neuloja ei tänä päivänä tekisi. Tällaisia ovat neulontakerroksen vaihtumiskohdan sijoittaminen lapasen keskiosaan, nostamatta jätetty pudonnut silmukka, virheet kuvion mallikerrassa ja parillisten lapasten toisistaan poikkeava koko koko. (Kuva 9) Lapasten kuvioiden tai kärkien väripoikkeavuudet selittyvät sillä, että samanväristä lankaa ei ole ollut saatavilla. Toisaalta tämä kertoo myös siitä, että lapasia on neulottu muista tekstiileistä jääneillä langoilla, eikä lankojen riittävyyden varmistamista kummankin käden lapaseen ole huomioitu etukäteen. Toisin sanoen lapasparin samankaltaisuus ei ole ollut kovin merkittävä seikka kaikille neulojille tai kaikkien lapasten suhteen. Neulontahetkessä on sen sijaan tartuttu käsillä oleviin materiaaleihin ja sovellettu niiden antamia mahdollisuuksia riittävän samankaltaisten pariien saamiseksi.

Vaikutusta on voinut olla myös valaistuksella. Ohuella langalla hämärässä neulottaessa silmukoiden laskeminen on hidasta ja hankalaa. Saman langan värisävyn löytäminen useamman lankakerän joukosta on niin ikään haastavaa. Nykyisin tehdään muistiinpanoja työhön luoduista silmukkamääristä sekä joustinneuleeseen neulotuista kerroksista. Lankakerät merkitään värjäyserien mukaan ja lapasten parit pyritään neulomaan samalla erällä. Lapasparin neulomiseksi samankaltaisiksi kiinnitetään huomiota. Se koetaan tärkeäksi lähtökohdaksi, jota en ainakaan itse ole kyseenalaistanut.

Ohuesta langasta neulottaessa on lapasten silmukkamäärä helposti kaksinkertainen verrattuna nykyisin yleisesti lapasisissa käytettyjen lankojen vahvuuksiin. Tällaisella ohuella langalla neulottaessa myös puikot ovat huomattavasti ohuimmat. Varsin pian huomasiin turhautuvani itselleni asettamiini vaatimuksiin siitä, että lapasten tulisi olla keskenään identtiset peilikuvat. Mietin, kuinka asiaan olisi suhtauduttu 1880-luvulla. Siinä kontekstissa turhan työn tekeminen täysin samankaltaisen lapasen saamiseksi ei tuntunut tarkoituksenmukaiselta.

Palmikkokuvioita neuloessani olen aikaisemmin laskenut kerrosmäärät tarkkaan, jotta palmikkokuvioista tulee samankokoisia. Eläytyessäni Alman rooliin, en sitä tehnyt, ja jonkin aikaa neulottuani koin vapauttavana päästä eroon silmukoiden laskemisesta ja kahden täysin samanlaisen tuotteen tavoitteesta. Oli helpottavaa luopua tarkasta kerrosmäärien laskemisesta ja luottaa näköaistiin kuvion korkeuden osalta sekä antaa itselleen nykynäkökulmasta mahdollisuus virheiden tekemiseen.

681 Alma 17.11.2015.

Vapaudun tarkasta kerrosten laskemisesta ja luotan aisteihini, näköhavaintoon siitä, että kerrosmäärä on oikea tai riittävän samankaltainen. En oikeastaan pelkää virheitä, se ei näy kokonaisuudessaan lopputuloksessa.⁶⁸²

Museolapasista löytämiini virheisiin kuuluivat myös toisen lapasen aloitusreunassa ollut luontikerroksen niin sanottu nurja puoli päälläpäin. Tiivistä neulosta hämärässä neulottaessa ja mahdollisesti keskeytynyttä työtä jatkettaessa tämä saattaa tapahtua helposti, ellei neuloja tiedosta asiaa.

Kun kävin noutamassa puikkoja ja laskin työn hetkeksi käsistäni, niin uudestaan sitä aloittaessani meinasi työ tulla väärin päin. Siis tuo nurja puoli kääntyi oikeaksi aloituskerroksen jälkeen, ja neulomissuunta olisi vaihtunut. No, huomasinpahan sen, kun työ tuntui jotenkin erilaiselta ja oudolta, mutta jos ei olisi ollut kokemusta, en sitä tässä hämärässä olisi havainnut. Olisi nurja puoli jäänyt siihen päällepäin.⁶⁸³

Museolapasisa nykynäkökulmasta löytyvät virheet ovat luonteeltaan visuaalisia, eikä niillä ollut merkitystä tuotteen käytettävyyden kannalta. Opitut tekemisen tavat ja ratkaisut vaikuttavat neulontaprosessissa tehtävissä valinnoissa sekä neuleiden arvottamisessa helposti itsestään selvinä kriteereinä. Tällaisten ratkaisujen kyseenalaistamattomuus voi johtaa joustamattomiin käsityksiin oikein tekemisen tavoista.

7.3. Museolapasten välittämä kuva neulonnasta

Kokoelman kertyminen

Tarkasteltaessa museokokoelmissa olevien lapasten kertymistapoja, voidaan todeta, että suuri osa kokoelmien neuleista on valikoitunut sinne sattumanvaraisesti. Ylioppilasosakuntien keruutyössä on huomionarvoista se, kuinka vähän kokoelmissa on neuleita suhteessa kerättyihin esineisiin. Yksittäisten ylioppilasosakuntien kerääjien havainnot, heille ostettaviksi tarjotut esineet sekä neuleiden kuuluminen osaksi asukokonaisuutta ovat vaikuttaneet siihen, millaisia neuleita kokoelmiin on päätynyt.

Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelystä ostettu lapaskokoelma edustaa järjestelmällistä tallennusta. Siitä huolimatta kilpailukontekstista ostetut lapaset edustavat vain rajattua osaa arkisesta neulonnasta, koska niitä ei ole valmistettu käyttölapasiksi. Kilpailukutsussa peräänkuulutettiin ”perinteisiä lapasmalleja”, ja niissä esiintyvien kuviomallien mainitaan toistavan aikaisemmin valmistettujen sekä tiettyjen alueiden ”perinteisten” lapasten kuvioita. Kilpailulapasten kokonaisuutta tarkasteltaessa herää kysymys lapasten muiden ominaisuuksien, kuten muodon, materiaalien, värien ja

682 Anna 9.10.2016.

683 Alma 17.11.2015.

teknisten yksityiskohtien valinnasta kilpailulapasiin. Noudattelevatko lapaset kokonaisuudessaan ”perinteisiä” esikuviaan vai heijastelevatko ne muiden ominaisuuksien kuin kuvioden osalta ennemmin 1920-luvun lopulla suosittuja tai kokonaan uudenslaisia ratkaisuja? Alueellisesti kilpailulapaset painottuvat Kaakkois-Suomeen, sillä 70% niistä on valmistettu Kymenlaaksossa tai Etelä-Karjalassa.

Samassa Emäntälehdessä, jossa kilpailukutsu julkaistiin, oli myös Alma Koskisen kirjoitus *Yhtä ja toista lapasista*. Siinä kuvattiin erilaisia neulottuja ja virkattuja lapasia ja julkaistiin kolme kuvaa neulotuista ja yksi virkatuista lapasista. Kirjoituksessa kerrottiin reunusten valmistustavoista, kuvattiin kirjoneuleen valmistusta sekä alueellisia kuviomalleja ja mainittiin myös niin sanotut ryijylapaset.⁶⁸⁴ On mahdollista, että samassa lehdessä kilpailukutsun kanssa julkaistusta kirjoituksesta on saatu vaikutteita kilpailulapasten neulomiseen.

Kansallismuseon tutkija ja kansatieteilijä Tyyni Vahterin 1930-luvulla Suomenlahden ulkosaarilta, Vehkalahdelta ja Vuoksenrannasta museokokoelmiin hankkimat lapaset kertovat paikallisesta neulomisesta. Vahterin käsikirjoituksista löytyy joitakin lisätietoja museokokoelmiin hankituista lapasista. Kenttätömatkojen jälkeen suuri osa museokokoelmiin tallennetuista lapasista on saatu lahjoituksena, joten niiden päätyminen museokokoelmiin on ollut sattumanvaraista.

Lapasten kuviointi ja värit

Harvinaiset yksiväriset

Museokokoelmien lapaset ovat suureksi osaksi kaksi- tai useampivärisiä. (Kaaviot 1–2, 6–7, 11–12, 16–17, 21–22) Yksivärisiä lapasia on kuvioitu nurjien ja venytettyjen silmukoiden, silmukansiirtojen, erilaisten neulosten sekä nukkapinnan avulla.

Valkoisten sulhaslapasten rannekkeen verkkomainen kuviointi sekä nurjilla silmu-koilla neulottu kuvio ovat ainoita laatuaan lapasten kontekstissa. Nämä kuviointitavat edustavat lapasten valmistuksessa erityistaitoa juhlatilanteeseen tarkoitettujen, arkisista lapasista erottuvien käsineiden kuvioinnissa. Pyhälapasiksi 1930-luvulla valmistettujen valkoisten käsineiden kohdalla tilanne on vastaava. Korin pohjakuvion muodostaman neuloksen valmistaminen ei ole kuulunut kaikkien arkilapasia valmistaneiden taitoihin, ja nämä lapaset ovat ainoat tällä tekniikalla neulotut museokokoelmassa.

Nurjalle puolelle ryijypinnan tapaisen nukkapinnan muodostavia lapasia on kolme paria, ja ne kaikki ovat vuoden 1929 kinnasnäyttelystä. Lapasista kahdet on neulottu yksivärisinä ja kolmannet kaksivärisinä (kuva 11). Mallin on kerrottu olevan ”hyvin vanha” ja sitä kerrotaan valmistetun ainakin 1800-luvun alkupuolella. Tällaisten lapasten neulominen on yksinkertaista, mutta aikaisemmin lapasia valmistamattoman tekijän alkaessa pohtia neulomistapaa, löytyy toteuttamiseen useampia vaihtoehtoja. Nukkasilmukka on mahdollista neuloa kirjoneuleen tapaan, venyttämällä nurjalle

684 Emäntälehti 12/1928, 394–395.

jääviä lankalengkkejä pidemmiksi ja jättämällä niille leikkausvara tai vaihtoehtoisesti neulomalla nukkasilmukat langanpätkistä. Tällainen silmukka lähtee kuitenkin helposti purkautumaan valmiina, joten silmukkaa ei kannata neuloa yksinkertaisena vaan kaksinkertaisena siten, että samaan silmukkaan tulevat sekä pohja- että nukkalanka. Nukkapintaisten lapasten valmistaminen on edellyttänyt tietoa siitä, kuinka silmukat sitoutuvat neulokseen ja kestävät käytössä. Lapasten lämpöominaisuudet ovat huomattavasti paremmat verrattuna yksivärisiin tai kirjoneulelapasiin, mutta neulominen on valmistustavan ymmärtämisen jälkeen lähes yhtä nopea kuin sileää neuletta olevien yksiväristen lapasten neulominen. Valmistuksessa on pystytty lisäksi hyödyntämään ylijäämälankoja sekä pieniä langanpätkiä.

Koristelemattomia, yksivärisiä sileällä neuleella neulottuja lapasia on kokoelmassa ainoastaan kolme paria. (Kaavio 26) Kaikkiin niihin liittyy ominaisuuksia, jotka perustelevat kuvioimattomuuden. Hylkeenpyytäjän ”aitovalkeat” lapaset ovat osa metsästyspukua, ja valkoinen väri on perusteltua ympäristöön sulautumisen vuoksi. Neulomisen jälkeen huovutetut lapaset edustavat neuletuotteen jatkojalostusta lämpimämpään muotoon. Huovuttamalla lapasten pinta on saatu tiiviiksi, jolloin se pitää lämpöä ja kosteutta soveltuen erityisen hyvin ulkotöihin. Huovutettavaksi valmistettavien lapasten neulonnassa on huomioitava myös huovutuksen edellyttämä kutistumisvara. Vaikka lapaset näyttävät yksinkertaisilta, niiden valmistajalla on ollut taito ja ymmärrys villan ja neuloksen käyttäytymisestä, ominaisuuksista sekä soveltuvuudesta huovutukseen. (Kuva 13) Kolmansien yksiväristen lapasten erikoispiirteenä on kosteuden hylkimiseksi ja villalankaa vahvistamaan neulotut hiukset, joiden ansioista myös nämä lapaset sopivat erityisen hyvin ulkotöihin. Valmiisiin lapsiin on kirjottu oranssilla langalla pieni geometrinen kuvio, joten ne eivät ole täysin koristelemattomat. Myös näissä käsineissä korostuu taito tehdä ominaisuuksiltaan tiettyyn käyttötarkoitukseen soveltuvia lämpimiä käsineitä.

Museokokoelman perusteella voisi päätellä, että kuvioimattomia lapasia ei ole juuri neulottu, ainakaan sellaisia, joiden lämpöominaisuuksia tai ulkotöihin sopivuutta ei olisi parannettu jollakin tavoin. Yksivärisiä koristelemattomia lapasia valmistettiin kuitenkin paljon jokapäiväiseen käyttöön, koska niiden neulominen sujui nopeasti. Yleinen väri arkikäytössä oli harmaa. Harmaa on ollut myös väri, joka on saatu lampaanvillasta värjäämättä. Mainintoja yksivärisistä värjätyistä langoista valmistetuista arkilapasista ei kyselyaineistoissa löytynyt. Yksivärisissä lapasissa lika erottui valkoisesta hyvin, joten siitä neulottiin etupäässä pyhä- ja juhlaikäyttöön, hiihtolapasiksi sekä ympäristöön sulautumisen kannalta merkittäviin asukokonaisuuksiin, kuten hylkeenpyytäjän asuun sekä lumipukuun, kuuluvia käsineitä. Pyhälapasia on neulottu myös yksiväriseksi mustasta langasta.⁶⁸⁵

685 MV:K9/277, nainen s. 1906, Heinjoki; MV:K9/338, nainen s. 1929, Suistamo; MV:K9/454, nainen s. 1897, Kiihtelysvaara; MV:K9/520, nainen s. 1893, Kivennapa; MV:K9/620, mies s. 1885, Kalajoki.

Kirjoneuleiden voittokulku

Museokokoelma on muodostunut valikoivan tallentamisen tuloksena, eikä se kerro kokonaiskuvaa neulomisesta. Kokoelmista löytyy erityisesti värikkäitä ja kuvioituja lapasia. Yksiväriset, arkiset käsiineet ovat jääneet huomiotta, sillä tallentamiskriteerit eivät ole niiden osalta täyttyneet. Kyselyaineisto tukee tätä näkemystä. Monien vuoden 1962 kyselyyn vastanneiden muistelijoiden mukaan kirjoneuleita ei ”ennen” neulottu lainkaan.⁶⁸⁶

Ensin neulottiin vain sukkia ja lapikkaita. Ei lapasia, vaan lapikkaita, vaikka ne nyt tarkottavatkin pitkävartisia miesten jalkineita. Sukat ja lapikkaat neulottiin ennen vanhaan yksiväriset, harmaat yleisemmin, sillä valkea oli arka likaantumaan ja musta väri oli liian synkkä. Mutta lapasien suut ja sukkien varsia kirjottiin myöhemmin monin värein punaisella, sinisellä, keltaisella ja vihreällä.⁶⁸⁷

Puikoilla kuviokudonta on täällä tullut käyttöön vasta 1920-luvun jälkeen. Ei minun aikamani ennen tätä lukua ole kuviokudosta kudottu muistaisin kyllä, jos olisin lapsena sellaisia nähnyt. Yksivärisiä ja poikkiraitaisia on kurottu monenlaisia.⁶⁸⁸

Ei ole vallan vanha se kuviokudos malli, ei ennen vanhaan niitä kudottu, vasta muutama vuosikymmen, ehkä parikolmekymmentä sitten.⁶⁸⁹

Kahdella langalla kudottiin ja töitä ei näillä paikoin tehty, ainoastaan raitaisia. Kahdella langalla tehdyt *kutimet* tulivat tunnetuiksi talvisodan aikana. Kun Uudenkirkon asukkaat siirtyivät tänne ja kutoivat sellaisia, ja myöhemmin on sitten kaikkien mallikirjojen mukaan niitä tehty.⁶⁹⁰

Vastauksista käy ilmi, etteivät kirjoneuleena neulotut lapaset olleet kaikkien taitoa. Mielenkiintoinen on myös maininta siitä, että kirjoneulelapasten valmistus olisi paikoitellen yleistynyt siirtokarjalaisilta saatujen vaikutteiden myötä. Marttaliiton käsin kilpailuun lapasia saapui eniten Etelä-Karjalasta ja Kymenlaaksosta, joten alueellisuus kirjoneuleiden valmistuksessa korostuu myös tässä aineistossa.

Kyselyaineiston vastauksia tukee Alma Koskisen vuonna 1928 Emäntälehdessä julkaistu kirjoitus erilaista lapasista. Koskinen kuvaa kirjoneuleiden valmistusta mainiten, että kahdella erivärisellä langalla kudotaan ”muutamalla paikkakunnalla”. Hänen mukaansa kirjoneuleiden valmistus edellytti taitoa, joka ei ollut yleisesti kaikkien neulojen hallinnassa.

Monta on lapasella muotoakin. Kuka kutoo sen omasta kehräämästään langasta aivan harmaana tai valkoisena. Sellaisenakin on lapanen kaunis, jos lanka on hyvää ja malli kantajansa käteen soveltuva. Toinen käyttää pohjavärin ohella jotakin toista väriä raidoiksi lapasen ranne-osaan tai kämmenen

686 Esim. MV:K9/86, mies s. 1898, Alavieska; MV:K9/593, nainen s. 1901, Heinävesi.

687 MV:K9/277, nainen s. 1906, Kurkijoki.

688 MV:K9/175, nainen s. 1896, Kuortane.

689 MV:K9/538, nainen s. 1901, Pöytyä.

690 MV:K9/500, nainen s. 1901, Kiikoinen.

kohdalle. Jotkut kutovat raidat kokonaan nurjaa, niin että ne kohoavat lapasen pinnasta niin kuin kuvassa I. Tämä lapanen on muuten Pohjanmaalta, ja siinä on valkoisella pohjalla viheriäisiä ja punaisia raitoja.

Muutamilla paikkakunnilla kudotaan lapanen rannetta lukuunottamatta, kokonaan kahdella langalla. Tällöin, toisella langalla kudottaessa, juoksee toinen vapaana kudelman nurjalla puolella. Molemmat langat ovat tietenkin eri väriä ja vaihto tapahtuu määrätyn mallin mukaan. Näin tehden saavutetaan lapaselle montakin etua: siitä tulee lujempi, lämpimämpi ja kauniimpi kuin yhdellä langalla kudottuna. Kahden langan käyttäminen vaatii kuitenkin verrattaen suurta tottumusta, jotta kudelmasta tulisi yhtä pehmeää ja joustavaa kuin yhdelläkin langalla kutoen.⁶⁹¹

Osa kyselyaineiston vastaajista kertoo, että kirjoneuleina valmistettiin ainoastaan yksinkertaisia, kahdella värillä neulottuja niin sanottuja ”ruutulapasia”.⁶⁹²

Tällä paikkakunnalla ei tiedetä kudotun muita kuviomalleja kun hyvin harvoin *tammipelisiä* lapasia (käsiheitä). Väriltään ne ovat olleet joko mustaa ja valkoista, tai mustaa ja harmaata.⁶⁹³

Arkiseen käsiin tehtiin usein kudontaa kaksi vierekkäin samanlaista kaksi kerrosta peräkkäin ja sitten värit vaihtui joten tuli pieniä neliöitä.⁶⁹⁴

Tällaiset lapaset löytyvät myös museolapasten joukosta. (Kuva 8)⁶⁹⁵ Niiden valmistuksessa on käytetty muihin aikakauden lapsiin verrattuna paksua, kahden eri ruskean sävyistä lankaa. Yksinkertainen kuvio ja materiaali ovat mahdollistaneet nopean neulomisen, jonka lopputuloksena on saatu tavanomaista neulontataitoa hyödyntäen arkikäyttöön sopivat lämpimät lapaset.

Tarkasteltaessa museolapasten kuviointia, on niissä yleisimmin käytetty ruutulapasten tapaan koko lapasen pinnan peittävää kaksiväristä kirjoneuletta. (Kaavio 26) Myös monivärisissä lapasissa kirjoneule on neulottu siten, että samalla kerroksella on käytetty kahta väriä. Ainoastaan yhdessä, Marttaliiton kinnasnäyttelyyn valmistetussa lapasparissa, on neulottu kolmella värillä samalla kerroksella. Kahden värin kuljetaminen samanaikaisesti on luonnollisesti helpompaa kuin kolmen. Sekä lapasaineiston että kyselyaineiston perusteella useammalla kuin kahdella värillä neulominen samanaikaisesti on ollut Suomessa harvinaista.

Osassa lapasia kuviointi on tehty erilaisista kirjoneuleella neulotuista kuvioraidoista, jotka peittävät koko lapasen pinnan. Joissakin lapasissa rannekkeen jälkeen on neulottu lisäksi erillinen, muun lapasen kuviointia yksinkertaisempi kuvioraita ja lisätty sen jälkeen silmukoita, joten kuvio on voinut toimia apuna laskettaessa ja hah-

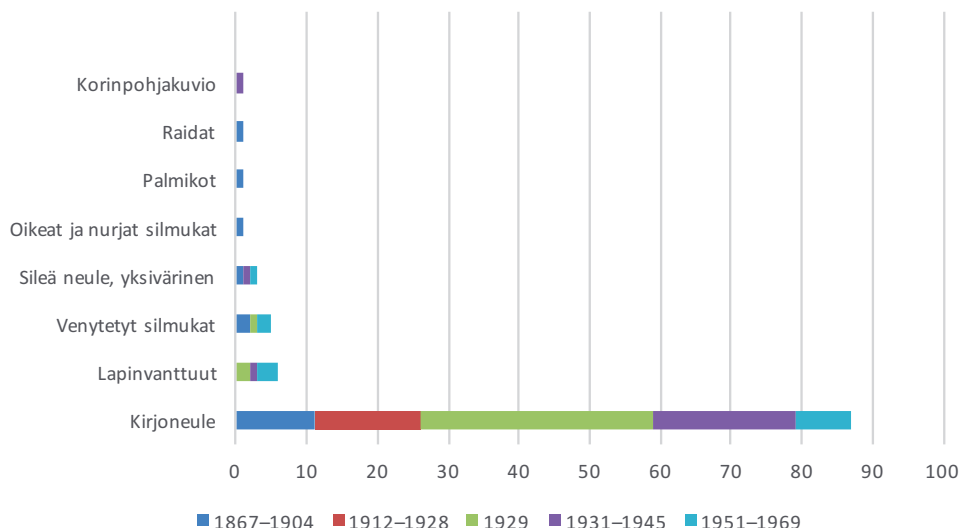
691 Emäntälehti, 12/1928, 394–395.

692 MV:K9/139, ei muita tietoja, Iniö.

693 MV:K9/519, nainen s. 1915, Alajärvi.

694 MV:K9/326, nainen s. 1899, Laihia.

695 K7199:44, Pyhärinta.

Kaavio 26. Tutkimusaineiston lapasten kuviointitavat.

motettaessa lapasen pääkuvioon tarvittavien silmukoiden määrää. On myös mainintoja siitä, että tämä kuvioraita olisi neulottu lapasen omistajan tunnisteeksi, lapasten alareunaan neulotun nimen tapaan.

Kirjoneuleraita on voitu neuloa myös ainoastaan lapasen alaosaan, rannekkeen yläpuolelle. Tällaisia lapasia on kokoelmissa tosin vain yksi pari, jonka lisäksi kirjoneuleraita löytyy palmikolla kuvioiduista lapasista. Vain yhdet, morsiuslapaset, on kuvioitu yksinomaan raidoilla. Niissä on raitojen lisäksi tosin käytetty nurjia kerroksia sekä jälkeinpäin ommeltuja pilkkuja pinnan elävöittämisessä. Muissa raidoilla koristelluissa lapasissa esiintyy myös kirjoneuletta. Yksittäisen kuvioraidan neulominen muuten yksivärisen tai raidalliseen lapaseen on huomattavasti nopeampi tapa valmistaa käsine kuin neuloa se kauttaaltaan kirjoneuleena.

Tarkasteltaessa museolapasten edellyttämää taitoa ovat ne jo lähtökohtaisesti edellyttäneet perusneulontataitoa suurempaa taitotasoa. Koko pinnan peittävästä kuvioista suuri osa on neulottu pienikuvioisina. Mallikerraltaan pienten ja geometrinenä toistuvien kirjoneuleiden neulominen on helpompaa kuin epäsäännöllisten kuvioiden tai suurten mallikertojen neulominen. Kirjoneuleista yksinkertaisimpia ovat muutaman silmukan ja kerroksen kokoiset kuviot. Niiden valmistus on onnistunut henkilöltä, joka osaa kirjoneuleiden teon peruseräatteen. On todennäköistä, että pienikuvioiset kirjoneulelapaset ovat olleet arkikäytössä, sillä niiden lämpöominaisuudet ovat yksivärisiä lapasia paremmat eikä valmistus ei ole edellyttänyt olennaisesti yksivärisiä lapasia pidempää aikaa.

Suurikuvioiset lapaset on neulottu hyvin ohuista langoista. Paksuista langoista neulottuna lapasesta olisi tullut kyseisellä mallikerralla liian suuri. Isoin kuvio löytyy viimeistään 1900-luvun alkuvuosina valmistetuista lapasista. Kymiläisten miesten kintaiden neuloja on ollut taitotasoltaan tuon ajan huippuneuloja. Tiiviin neuloksen valmistaminen hyvin ohuilla puikoilla on nykyneulojan näkökulmasta todella hidasta ja myös epämiellyttävän tuntuista joustamattomuutensa vuoksi. On hyvin mahdollista, että nämä lapaset on neulottu oikealta kädeltä heittämällä. Tekniikka sopii mannermaista neulontatapaa paremmin tiiviiden ja joustamattomien, ohuilla puikoilla valmistettujen neulosten tekemiseen. Erityisen taitava ja kokenut kyseisen kuvion tekijä on ollut myös laihialaisten lapasten neuloja, valmistaessaan epäsymmetrisiä ja erikokoisia ässävääräkuvioisia lapasia. Kuvion hahmottaminen edellyttäisi nykyneulojalle mallipiirustusta onnistuakseen. Ammattimaisella neulojalla on tosin voinut myös olla malli kuvion neulomiseen. Kyseisen kuvion eri variaatiot ovat myös olleet suosittuja pohjanmaalaisissa neuleissa, ja todennäköisesti valmistajalla on ollut pitkä kokemus niiden neulomisesta. Lapisissa on vain harvoin tuon ajan lapisissa esiintyvä peukalokiila, mikä viittaa keskivertoneulojaa taidokkaampaan tekijään ja juhlaikäyttöön valmistettuihin lapsiin.

Niin kutsutuissa lapinvanttuissa kuvio on neulottu muutamalla eri värillä lapasen selkäpuolelle ja kämmenpuoli on neulottu yksiväriseksi. Kuvio on voitu valmistaa joko intarsiatekniikalla siten, että lapasen sivulla on sauma, tai pyöröneuleena, jolloin nurjalle puolelle tulee lankaa palautettaessa kuvion alkuun kunkin väriraidan levyinen lankalenkki. Koska jokaisen värin osuus on vain muutama silmukka, ei tämä lankalenkki muodostu kirjoneulekuvion lankajuoksuja pidemmäksi. Tällaisen kuvion valmistaminen lapsiin on museokokoelman perusteella ollut aluksi paikallista erityistaitoa. Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyyn valmistetut revontuliaiheiset lapaset on neulottu Rovaniemellä ja niiden kuvioaiheet on saatu Inarista ja Norjan Lapista. Myös 1930-luvulla neulotut lapaset on valmistettu Rovaniemen maalauskunnassa. Museolapasten mallien päädyttyä neulekirjojen ohjeisiin, on tekniikka löytänyt tiensä myös muiden lapasten neulojen pariin. ”Lappalaiskintaiden” kaksi ohjetta on julkaistu Mary Oljen teoksessa *Kirjokintaita*, jonka ensimmäinen painos julkaistiin 1948.⁶⁹⁶ Melko tarkasti juuri näitä malleja noudattavat museokokoelmiin partiolaisien 1950-luvulla neulomat lapaset.

Kirjoneuleen tapaan neulottuun kuvioon on voitu yhdistää myös nurjia silmukoita. Näissä lapisissa kuvioväri on neulottu joko kokonaan tai osittain nurjina silmukoina ja pohjaväri oikeina silmukoina, jolloin neulospinta kohoo hieman kuvion osalta. Kokoelmissa on kolmet tällaiset lapaset, joista vanhimmat ajoittuvat 1800-luvulle⁶⁹⁷ ja kahdet muut lapaset museoon tulovuoden perusteella 1960-luvulle⁶⁹⁸. Kaikki ovat väriykseltään punavalkoisia. Kuhmoisista 1800-luvulla ylioppilasosakuntien tallen-

696 Olki 1948, 72–73.

697 KA2129, Alahärmä.

698 KA 4184, Kuru; K9786:2, Varsinais-Suomi; K19255:44, Peräseinäjoki.

tamien lapasten kuvioinnissa on yhdistetty oikeita ja nurjia sekä venytettyjä silmukoita.⁶⁹⁹ Tällaisten neulosten valmistaminen on hieman vaikeampaa kuin pelkkiin oikeisiin silmukoihin perustuvan kirjoneuleen neulominen. Mannermaista neulontatekniikkaa vanhempi heittämällä neulominen on soveltunut hyvin tällaisen neulepinnan valmistamiseen, jossa oikeat ja nurjat silmukat vuorottelevat värien lisäksi. Oikeat ja nurjat silmukat yhdistäviä kirjoneulekuvioisia lapasia on kokoelmissa määrällisesti vähän. Alahärmältä ylioppilasosakuntien 1880-luvun keruun tuloksena museokokoelmaan päätyneet lapaset ovat päässeet Aino Nissisen vuonna 1933 julkaistuun neulekirjaan.⁷⁰⁰ Sen sijaan kuhmoislaisten lapasten ohjetta ei ole julkaistu, eikä neulosta esiinny myöhemmin tallennetuissa lapasissa. Lapasten valmistaminen kertoo yli sata vuotta vanhasta taidosta, jota ei sellaisenaan juuri nykyaikana enää sovelleta. Lapaset edustavat arkitaidosta poikkeavaa taitoa ja osaamista. Niiden neulominen on sijoittunut aikaan, jolloin vielä yleisesti neulottiin oikealta heittämällä, joka on tekniikkana sopinut hyvin tällaisen neuloksen neulomiseen. Kuten muidenkin kirjoneuleiden osalta, julkaistut ohjeet ovat osaltaan vaikuttaneet toisen, nurjina kuviosilmukoita neulottavan mallin leviämiseen kuten muidenkin kirjoneuleiden osalta.

Kuviolapasten värit

Millaista värien käyttöä museolapaset sitten heijastelevat suhteessa kyselyaineiston vastauksiin, joiden mukaan neulonnassa käytettiin eniten valkoista ja mustaa⁷⁰¹ sekä niiden lisäksi harmaata⁷⁰² ja toisinaan myös punaista⁷⁰³.

Vanhimmissa kirjoneuleella koristelluissa museoneuleissa valkoinen on yleisimmin käytetty pääväri, jonka rinnalla punainen ja musta kuvioväri ovat määrällisesti runsaiten edustettuina. Muita useissa lapasissa käytettyjä päävärejä ovat punainen ja harmaa. Lapasten kuvioista löytyy myös muita värejä: ruskeaa, keltaista, sinistä, vihreää ja violettiä. (Kaaviot 1–2)

Valkoinen säilyy selkeästi yleisimpänä päävärinä vielä vuosina 1912–1928 valmistetuissa lapasissa, sillä sen rinnalla ainoastaan ruskealla päävärillä on neulottu useampi kuin yksi lapaspari. Kuvioväreinä eniten esiintyy punaista, ja muita useissa lapasissa käytettyjä kuviovärejä ovat vihreä, sininen, ruskea ja musta. (Kaaviot 6–7)

Ensimmäiset mustalla pohjavärillä neulotut lapaset museon kokoelmissa ajoittuvat vuoteen 1928. Marttaliiton kinnasnäyttelyssä mustapohjaisia lapasia on kuusi paria, ja niitä löytyy myös myöhemmin kokoelmiin tallennetuista lapasista. Tämä herättää kysymyksen siitä, onko mustapohjaisten lapasten puuttuminen varhaisimmista museokokoelmista sattumaa vai onko asialle muita selityksiä? Yksi selitys voi olla se, että valkoista villaa on ollut mustaa enemmän saatavilla ja musta on yleistynyt pohjaväri-

699 KA2004, Kuhmoinen.

700 Nissinen 1933, 42–43.

701 Esim. MV:K9/410, nainen s. 1915, Kurkijoki; MV:K9/519, nainen s. 1915, Alajärvi; MV:K9/602, Huittinen.

702 Esim. MV:K9/275, nainen s. 1900, Joensuu; MV:K9/445, mies s. 1917, Ilmajoki; MV:K9/519, nainen s. 1915, Alajärvi.

703 MV:K9/144, nainen s. 1902, Hiitola.

nä ostolankojen käytön lisääntymisen myötä. Värjätynä musta väri on ollut kallista ja hankalaa valmistaa ennen tehdasvalmisteisten väriaineiden yleistymistä.⁷⁰⁴ Vanhimpien lapasten joukossa on kuitenkin pohjaväritään sellaisenaan lampaasta saatavia värejä arvokkaammasta, värjätystä punaisesta langasta neulottuja käsineitä. Lampaan mustaa lankaa olisi todennäköisesti riittänyt myös lapasten pohjaväriksi, mikäli siitä olisi haluttu neuloa.

Mustan langan neulominen edellyttää tarkkuutta, sillä silmukat eivät erotu neulepinnasta yhtä helposti kuin vaaleammissa langoissa. Kuviovärinä musta sen sijaan erottuu hyvin. Neulonta on ollut maanviljelyskauden hiljaisimpiin aikoihin keskittävää puhdetyötä. Kesäaikana neulottaessa työ on monesti kulkenut mukana muiden töiden ohessa, ja sitä on tehty vaikkapa kulkiessa paikasta toiseen. Mustan langan neulominen tällaisissa olosuhteissa ei ole helppoa ja altistaa virheille. Asuntojen valaistusolosuhteiden parantuminen sähkövalojen yleistymisen myötä yhdessä ostolankojen saatavuuden paranemisen kanssa on voinut vaikuttaa mustan langan ilmestymiseen lapasten pohjaväriksi juuri 1920-luvun lopulla.

Marttaliiton kinnasnäyttelyn lapaset muodostavat oman kokonaisuutensa, mutta myös niissä valkoinen on eniten käytetty pohjaväri, jonka parina löytyy eniten mustaa kuvioväriä. Harmaa tulee toisena mutta selkeästi vähemmän käytettynä päävärinä. Musta ja ruskea pohjaväri on neulottu myös useampaan lapaspariin. Vain kahdet lapaset on neulottu punaisella pohjavärillä. Kuvioväreistä löytyy mustan ja valkoisen lisäksi perusvärien koko kirjo, sillä kuvioita on neulottu punaisella, harmaalla, ruskean eri sävyillä, vihreällä, sinisellä, vaaleanpunaisella, oranssilla, keltaisella sekä violetilla langalla. (Kaaviot 11–12)

Eniten valkoiselle pohjalle mustin kuvioin neulottuja käsineitä on 1930- ja 1940-luvuille ajoittuvissa lapasissa. Näistä suuri osa on valmistettu Suomenlahden ulkosaarilla tai Etelä-Karjalassa, joten ne kertovat paikallisesta valmistamisesta eivätkä ole yleistettävissä koko maata koskevaan tilanteeseen. Ruskeaa, harmaata ja mustaa on käytetty lisäksi useammissa ja sinistä yhden lapasparin pohjavärinä. Mustan lisäksi kuvioita on neulottu valkoisesta ja harmaasta sekä vähäisessä määrin ruskeasta ja sinisestä sekä revontuliaiheisessa kuviossa punaisesta, vihreästä ja keltaisesta langasta. (Kaaviot 16–17)

Valkoinen säilyy suosituimpana lapasten pohjavärinä myös 1950- ja 1960-lukujen lapasissa. Muita pohjavärejä ovat ruskea, musta, punainen, harmaa ja vihreä. Kuvioväreinä suosituimmaksi nousevat punainen, keltainen ja sininen, joiden lisäksi lapasia on kuvioitu mustalla, vihreällä, valkoisella, ruskealla ja violetilla langalla. (Kaaviot 21–22)

Esineaineiston pohjalta valkoinen väri on ollut suosituin pohjaväri lapasissa aina 1960-luvun lopulle saakka. Myös muita lampaanvillasta ilman värjäystä saatavia värejä, harmaata, ruskeaa ja mustaa, on käytetty runsaasti, mutta mustaa lähinnä kuviovärinä. Punainen nousee suosituimmaksi lapasten kuvioväriksi 1800-luvun loppupuolelta 1920-luvulle ajoittuvissa lapasissa. Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyn

704 Kay-Williams 2013, 147.

lapasissa se on yhtä suosittu valkoisen kuviovärin kanssa. Sen sijaan vuosille 1930–1945 ajoittuvissa lapasissa punaista väriä on ainoastaan revontuliaiheisten lapasten yhtenä kuviovärinä.

Esineaineisto tukee tältä osin kyselyaineiston vastauksia siinä, että lapasissa on käytetty eniten lampaan villan värejä, valkoista, harmaata ja mustaa. Punaisen käyttö kuviovärinä on kuitenkin esineaineiston perusteella ollut yleistä, ei niin harvinaista kuin kyselyaineiston perusteella muodostuvassa kuvassa. On todennäköistä, että museo-kokoelmiin on valikoitu keskimääräistä enemmän värikkäitä lapasia. Ostolankojen käytön lisääntymisen myötä 1950- ja 1960-luvuilla keltainen ja sininen nousivat suosituina kuvioväreinä punaisen rinnalle, valkoisen säilyessä kuitenkin suosituimpana pohjavärinä.

Museoaineistossa on koko tarkasteluajanjaksona paljon yksittäisiä lapasia, joissa on käytetty monia muitakin värejä, etenkin kuvioväreinä. Usein nämä langat ovat ohuempia ja erilaisella kierteellä kehrättyjä kuin lapasen pohjaväri, jolloin kuvioväri on voitu neuloa kaksinkertaisena. Joissakin lapasissa kuviovärien sävyt ovat erilaisia oikean ja vasemman käden lapasessa. Tämä kertoo omaa tarinaansa siitä, että neuleita varten kehrättyjä lankoja ei ole erikseen värjätty vaan neuleiden kuvioinnissa on hyödynnetty muita tekstiilejä varten valmistettuja lankoja ja yli jääneitä langanpätkiä värillisten lankojen osalta. Mikäli neuleita on haluttu värjätä, on ne värjätty vasta valmiina neuleina kuten kuoreveteläiset lapaset, jotka on neulottu valkoisina mustin kuvioin ja värjätty valmiina sinisiksi.

Lapasten muotoilu

Rannekkeet

Lapasten muotoon vaikuttavat rannekkeen valmistustapa, kärjen ja peukalon kavenukset sekä mahdolliset peukaloa varten tehdyt lisäykset. Eri aikoina valmistettujen lapasten rannekkeiden pituudet on esitetty kaaviossa 27.

Ennen 1920-lukua valmistettujen lapasten pituus ja muoto eroavat selkeästi myöhemmin valmistetuista käsineistä. Lapasten ranneke on useissa lapasissa neulottu lyhyeksi ja suoraksi, ja joustinneulerannekkeiden rinnalla on neulottu muunlaisia reunuksia kuten aina oikein -neuletta ja vuorottelevia oikeita ja nurjia kerroksia. (Kaavio 13). Lyhytrannekkeisia lapasia on kutsuttu rukkaskintaiksi, sillä niitä käytettiin rukkasten alla käsiä lämmittämässä. Lapasen väljä suu mahdollisti käsineen kädestä riisumisen helposti sitä heilauttamalla, kun taas tiiviimmän rannekkeen omaavan lapasen riisumiseen on tarvittu toista kättä avuksi.

Suuhun vai nurreeks kuottii reunuksia, miehet sano, että se on rukkasessa paha, kun ottaa rukkasen käestään, niin se kairakas suu aina tarttuu kiinni. Harmaita yleensä.⁷⁰⁵

705 MV:KK 392. Vahter 1942, 72.

Morsius- ja sulhaslapasten sekä Siina Jokisivun valmistamien lapasten rannekkeet on tarkoitettu takin hihan päällä pidettäviksi, ja siksi ne on valmistettu pitkiksi ja ranteesta kyynärpäätä kohti leveneviksi. Lapasten muoto mukailee vastaavasti puettujen nahkahansikkaiden muotoa. Tämän mallisia lapiasia ei löydy enää 1900-luvulle ajoittuvista museolapasista. Hihan päällä pidettäviä lapasten rannekkeita on valmistettu myös yksivärisiksi valkoisiksi tai mustiksi neulottuihin kirkkolapasiin⁷⁰⁶ sekä hiihtolapasiin.

Kintaita ei tehty kuviollisia useammasta väristä. Valkoisia vain tehtiin ja niitä sanottiin *turmasuut* tämmöisiä ihan vitivalkoisia kintaita tehtiin. Niitä pidettiin aina naisten hiihtokintaina. Suu vedettiin takin hihan päälle.⁷⁰⁷

Siina Jokisivu on yhdistänyt lapiasissaan kirjovirkkausta ja neulontaa. Morsius- ja sulhaslapasten rannekkeiden reunoihin on neulottu aina oikein -neuloksella kaksitoista kolmiota. Jokainen kolmio on neulottu erikseen kärjestä alkaen leventämällä ja kolmioiden tasaisten päätysivujen silmukat on lopulta yhdistetty ja jatkettu niillä lapiasen neulomista suljettuna neuleena. Samanlainen rannekkeen suu on ainoastaan 1960-luvulla museokokoelmiin tallennetuissa mutta ajoittamattomissa lapiasissa, joissa se on yhdistetty joustinneuleeseen. Tällaisten rannekkeiden suiden neulominen on hitaampaa kuin aloittamalla ranneke kerralla luoduilla silmukoilla. Kolmioiden neulominen silmukoita lisäämällä ei välttämättä onnistu kaikilta neulonnan perustaidot osaavilta neulojilta. Koristeellisten kolmiorannekesuiden neulominen lapiasiin on erottanut sulhas- ja morsiuskintaat arkisista lapiasista. Myös 1960-luvulle ajoitetut lapaset eroavat muista lapiasista oikeisiin ja nurjiin silmukoihin perustuvan kirjoneuleen sekä punaisen pohjavärin osalta.

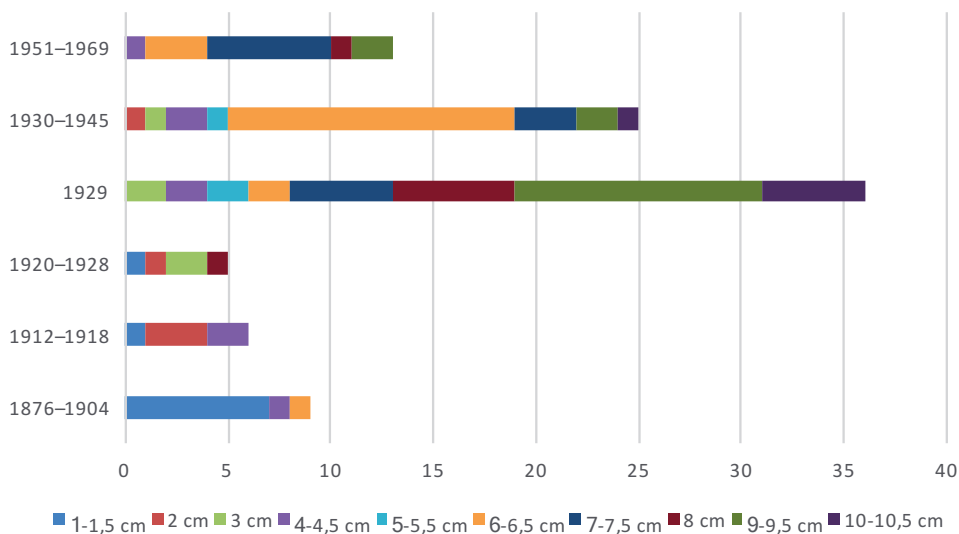
Marttaliiton kinnasnäyttelyyn 1929 neulotuista lapiasista lähes kaikissa on jo pitkä ja muuta lapiasta kapeampi, joustinneuleena neulottu, usein raidallinen ranneke. Näiden lapiasten yhteydessä esiintyy ensimmäistä kertaa myös pykäreunaa joustinneulerannekkeen yhteydessä. (Kaavio 13) Sellaisen on lapiasiinsa neulonut kolme valmistajaa, joista kaksi Miehikkälästä ja yksi Virolahdelta, toisiaan lähellä sijaitsevilla paikkakunnilla. Kyselyaineistossa pykäreunan neulomisesta löytyy vuonna 1919 syntyneen naisen kuvaus, joka ajoittuu aikaisintaan 1920-luvulle. Hänen mukaansa ”nyppysuita” neulottiin naisten ja lasten parempiin lapiasiin.⁷⁰⁸

Samalla tekniikalla kuin pykäreunan taitekerros neulotaan, saa useamman kerroksen peräkkäin neulomalla hyvin erinäköisen, viistoista silmukkariveistä muodostuvan rannekkeen. Myös tämä reunus esiintyy tutkimuksen esineaineistossa ensimmäistä kertaa kinnasnäyttelyn yhteydessä. Sellainen on neulottu molempiin yksivärisiin nukkapiintaisiin lapiasiin, toisiin pelkästään ja toisiin joustinneuleeseen yhdistettynä

706 MV:K9/520, nainen s. 1893, Kivennapa.

707 MV:K9/593, nainen s. 1901, Heinävesi.

708 MV:K9/687, nainen s. 1919, Pelkosenniemi.

Kaavio 27. Tutkimusaineiston lapasten rannekeiden pituudet.

sekä Mynämäellä neulottujen kirjoneulelapasten reunaan. Kaikki nämä lapaset on valmistettu läntisessä Suomessa, kahdet Mynämäellä ja kolmannet Virroilla. Viistosilmukkaisten lapasreunusten valmistuksesta on kuitenkin mainintoja kyselyaineistossa, jossa niitä on kuvattu sanoilla ”kiertosaumainen”, ”puuhkasuu” ja ”muhvisuu”. Tällainen ranneke valmistettiin leveänä ja melko pitkänä, sillä se oli tarkoitettu hihan päällä pidettäväksi. Ranneke neulottiin usein kaksiväriseksi siten, että nurjalle jäävä päärmä oli eri väri kuin muu lapanen, jolloin toinen väri vilkkui neuloksen aukoista. Ranteen kohdalle neulottiin joustinneuletta tai nurjia kerroksia. Tällaisia reunuksia on neulottu kirkkolapasiin, koska se esti tuulen pääsyn hihansuusta sisään ja sopi sen vuoksi erityisen hyvin rekimatkoille.⁷⁰⁹

Tutkimusaineiston perusteella lapasiin alettiin neulaa pykäreunoja 1920-luvun lopulla, mutta sen neulominen ei lapasten kontekstissa ollut yleistä taitoa. Pykäreuna löytyy vuoden 1927 joulukuussa Kotiliedessä julkaistussa Leppävirtalaisen lapasen kuvasta, joka on julkaistu myös Aino Nissisen toimittamassa kirjassa *Kaunis käsityö* vuodelta 1929 sekä vuonna 1933 julkaistussa neulekirjassa.⁷¹⁰ Kotiliedessä ei ohjeistettu pykäreunan neulomista sanallisesti, mutta Nissinen opastaa molemmissa teoksissaan myös pykäreunan valmistamisen.⁷¹¹ Aino Hausmann neuvoo vuonna 1946 julkaistussa neulekirjassa pykäreunan tekemisen ”hiirenhammasreunan” nimel-

709 MV:K9/82, nainen s. 1905, Perniö; MV:K9/175, nainen s. 1896, Kuortane; MV:K9/520, nainen s. 1893, Kivennapa; MV:K9/553, nainen s. 1909, Kuorevesi; MV:K9/687, nainen s. 1919, Pelkosenniemi.

710 Kaunis käsityö 1929, 219, 221; Nissinen 1933, 78–79.

711 Kaunis käsityö 1929, 216; Nissinen 1933, 13–14.

lä selkeiden kuvien saattelemana,⁷¹² jollaiset löytyvät myös Mary Oljen pykäreunuksen ohjeesta vuonna 1948 julkaistusta teoksesta *Kirjokintaita*.⁷¹³

Toisin kuin pykäreunan neulominen, viistosilmukkaisen rannekkeen neulomisohje löytyy vasta Oljen kinnaskirjasta.⁷¹⁴ Tällaisia reunuksia on neulottu museokokoelmien lapasista ainoastaan näyttelylapasiin. Pöytyäläinen vuonna 1899 syntynyt nainen muistelee, että lapasen suuosa neulottiin samanlaiseksi kansakoulussa vuonna 1912 siten, että nurjalle jäävä päärmä neulottiin eri värillä.⁷¹⁵

Esineaineiston perusteella lapasiin neulottiin 1920-luvun puolivälin jälkeen lähes aina keskipituinen, rannetta myötäilevä, lapasen kämmenosaa kapeampi joustinneule, joka on tarkoitettu takin sisään laitettavaksi. (Kaaviot 13, 19, 23) Kovin suurta vaikutusta neulemallikirjoilla ei näytä museoesineiden perusteella olleen lapasten rannekkeiden valmistustapaan, vaan niistä etsittiin ennemminkin kuvioaiheita, sillä lapasissa ei ole myöhemmin käytetty näitä rannekkeen neulomistapoja. Viistoreunaisen rannekkeen valmistustaitoa on opetettu kansakouluissa. Todennäköisesti tällaisen rannekkeen neulominen ei ole kuitenkaan kuulunut kaikkien oppilaiden tehtäväksi työksi, sillä sitä ei löydy opettajien oppaista. Mahdollisesti tekniikan opettaminen on ollut yksittäisten opettajien varassa, ja sitä on voitu tarjota tavallista haastavampana työnä neulonnassa nopeasti edistyneille oppilaille. Taito ei ole ollut kaikkien neulojien yhteistä taitoa oikeisiin ja nurjiin silmukoihin perustuvan joustinneuleen valmistuksen tapaan, ja sitä on sovellettu etenkin pyhäkäyttöön neulotuissa lapasissa. Vaikka tämän rannekkeen valmistusohje on julkaistu paljon käytetyssä neulekirjassa, ei se koskaan vakiintunut arkiseksi taidoksi valmistaa lapasten reunuksia. Kyse ei ole niinkään siitä, että taito olisi ollut vaikea oppia vaan ennemminkin siitä, ettei sitä ollut tarkoituksenmukaista soveltaa lapasten muuttuneissa muodoissa ja tavassa laittaa lapasen takin hihan sisään. Hiihtolapasiin valmistettiin edelleen hihan päälle mahtuvia leveitä rannekkeita, mutta neuleohjeissa ne on neulottu joko joustinneuleena, kirjo-neuleena tai patenttineuleena.⁷¹⁶

Pykäreunan tai viistosilmukkaisen rannekkeen neulominen ei ollut kaikkien arkisten lapasten neulojien taitoa. Neuleohjeiden julkaisu ei sanottavasti lisännyt tällaisten reunusten ja rannekkeiden neulomista, vaan joustinneule säilyi yleisenä ja asemansa vakiinnuttaneena tapana valmistaa lapasten ranneke.

Peukalon muotoilu

Suuri osa museokokoelman lapasten peukaloista on neulottu suoriksi, ilman lisäyksiä. Peukalokiila on ollut harvinainen, ja 1800-luvulle ajoittuvissa lapasissa se on neulottu käsineisiin, joiden valmistajat ovat lapasten muiden ominaisuuksien osalta osoittaneet omaavansa neulonnan erityistaitoja. Tällaisia yksityiskohtia on sekä sulhas- että

712 Hausmann 1946, 24.

713 Olki 1948, 16–17.

714 Olki 1948, 16, 56–57.

715 MV:K9/117, Pöytyä.

716 Esim. Virkkaus- ja neuletyöt 4/1929.

morsiuslapasissa, Siina Savijoen lapasissa sekä Liisa Filppulan valmistamissa lapasissa, joihin myös peukalokiila on neulottu. (Kaavio 4)

Vuosille 1912–1928 ajoittuvissa lapasissa peukalokiila on neulottu ainoastaan todennäköisesti saman valmistajan tekemään kahteen lapaspariin, jotka ovat peräisin Jääskestä vuodelta 1912. Näitä lapsasia on kuvattu sanoilla ”verrattaen uudenaikaiset” kuitenkin määrittelemättä sitä, mikä näistä käsineistä tekee uudenaikaiset. Mahdollisesti se on juuri peukalokiila, jota ei ole arkisiin villalapasiin aikaisemmin neulottu. (Kaavio 9)

Suhteessa lapasten kokonaismäärään ei peukalokiilaa ole neulottu kovin moniin Marttaliiton kinnasnäyttelyn lapsiinkaan. Viidestä kiilapeukalosta kolme on neulottu samoihin lapsiin, joissa on pykäreuna. Myös kahden muun kiilapeukaloisen lapasparin rannekkeet eroavat muista kilpailulapasista: toisessa on kolme oikein, yksi nurin -joustinneuleranneke ja toisissa viistoreunainen päärme ennen joustinneuletta. (Kaavio 14)

Vuosille 1930–1945 ajoittuvissa lapasissa peukalokiila on neljässä parissa, joihin on neulottu pykäreuna tai harvemmin käytetty joustinneule. Yhdet lapaset on ostettu kauhajokelaiselta kauppiaalta. Myöhemmin valmistetuissa lapasissa peukalokiila on neulottu ainoastaan partiotyttöjen valmistamiin lapsiin. (Kaaviot 18, 24)

Peukalokiilan neulominen ei ole ollut tavallista, arkista neulontataittoa lapasten valmistuksen yhteydessä. Sitä on käytetty 1800-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä etenkin pyhä- ja juhlaikäyttöön valmistetuissa lapasissa. Esineaineistosta nousevaa tietoa tukevat Tyyni Vahterin havainnot.

Kun tehtiin (arki)lapaset ei nostettu silmiä peukaloa varten, siihen vaan peukalolanka, ne kavensin vain kahden puolen.⁷¹⁷

Peukalokiilaa varten kämmenpuolelle tehtävät lisäykset sekoittavat kirjoneulekuvion mallikerran, ja siksi se on tavallisesti neulottu eri kuviolla, kuten esimerkiksi Kotiliedessä vuonna 1927 julkaistussa Leppävirtalaisen lapasen kuvassa.⁷¹⁸ Kämmenpuolelle sijoittuvan peukalokiilan neulominen ohjeistetaan Suomen käsityöopettajien liiton julkaisemassa Käsateollisuus-lehdessä tammikuussa 1929, ja myös siinä julkaistussa mallissa kiila on neulottu erillisellä kuviolla.⁷¹⁹ Sen sijaan kämmenen sivulle leviävä peukalo on lapasissa neulottu samalla kuviolla kuin kämmenosa.⁷²⁰

⁷¹⁷ Vahter 392:72.

⁷¹⁸ Kotiliesi 1927, 771.

⁷¹⁹ Käsateollisuus 1/1929, 12.

⁷²⁰ K7199:16, Miehkikälä ja K7199:22, Virolahti.

Kärkikavennukset

Lapasten kärkikavennukset on tehty joko nauha- tai sädekavennuksina, joista on useita erilaisia variaatioita. Lapasten kavennustavat on esitetty kaavioissa 4, 9, 14, 18 ja 24.

Vuosille 1867–1928 ajoittuvissa lapasissa ohut nauhakavennus muodostaa enemmistön, 48 % nauhakavennuksella tehdyistä kärkikavennuksista. Marttaliiton kinnasnäyttelyn lapasissa yleisin kärkikavennus on kahden silmukan levyinen nauhakavennus, joka oli tätä aikaisemmin museolapasissa harvinainen. Ohutta nauhakavennusta sekä neljän silmukan levyistä nauhakavennusta on kilpailulapasissa keskenään lähes saman verran, mutta selkeästi vähemmän kuin suosituinta kavennustapaa. Ohut nauhakavennus on valmistettu varmuudella ajoitettuihin lapsiin viimeisen kerran 1950-luvun alkupuolella ja jo 1930-luvulla valmistetuissa lapasissa sitä on neulottu vain vähän. Ohuen nauhakavennuksen kavennustapaa ei löydy 1920-luvulla julkaisuista lapasohjeista eikä 1930–1940-lukujen neuleohjekirjoista, joissa lapasten kärkeen neuvotaan neulomaan joko molempien kintaiden reunoissa ja kaikilla puikoilla tehtävä, lopputulokseltaan kahden silmukan levyinen nauhakavennus tai vaihtoehtoisesti sädekavennus. Ohut nauhakavennus on ollut käytössä lapasissa, jotka ajoittuvat aikaan ennen kansakouluopetuksen vakiintumista ja neuleohjekirjojen julkaisua. Tämän kavennuksen käyttö lapasissa on hiipunut viimeistään 1920-luvun lopulta lähtien.

Kolmen silmukan levyisen nauhakavennuksen neulominen kahdella värillä siten, että reunimmaisat kavennussilmukat ovat yhtä ja keskimäinen toista väriä, antaa lapsiin omanlaisensa, huolitellun vaikutelman. Osassa lapasia kärki on kavennettu tylpäksi muutaman senttimetrin matkalta. Tätä kavennustapaa on käytetty ainoastaan Suomenlahden ulkosaarilta ja Kymenlaaksosta tallennetuissa lapasissa, joista vanhimmat ajoittuvat 1800-luvulle ja uusimmat 1930-luvulle. Myöhemmin neulotuissa lapasissa, joiden kuviomallin on kerrottu olevan Suomenlahden ulkosaarilta, ei tätä kavennustapaa ole käytetty. Kolmen silmukan levyisiä nauhakavennuksia, joissa ensimmäinen silmukka on neulottu yhdellä ja reunasilmukat toisella värillä, on neulottu lapsiin myös Virossa. Kavennustapa kertoo alueellisesta taidosta ja visuaalisista valinnoista, joihin on saatu vaikutteita kanssakäymisestä virolaisten kanssa.⁷²¹

Neljän silmukan levyinen nauhakavennus esiintyy ensimmäistä kertaa vuonna 1921 museoon tallennetuissa lapasissa. Kinnasnäyttelyyn lapasia neuloneista tätä kavennustapaa on käyttänyt kaksi tekijää, ja 1960-luvulle ajoitetuissa käsineissä sellainen on yhdessä lapasparissa. Sellaiset kavennustavat, joissa kavennettavien silmukoiden väliin on neulottu yksi tai kaksi silmukkaa, ovat olleet harvinaisia tapoja. Kavennusten teko ei varsinaisesti ole vaikeampaa kuin puikon loppuun ja alkuun sijoittuvien kavennusten teko, mutta ne edellyttävät hieman suurempaa neulomistarkkuutta.

Sädekavennuksella neulottuja kärkikavennuksia on koko aineistossa selkeästi vähemmän kuin nauhakavennuksia. Osaltaan tätä voi selittää se, että lapasista suuri osa on kirjoneuleita. Sädekavennus rikkoo kirjoneulekuvion keskeltä toisin kuin nauha-

721 Rauhala 2001.

kavennus, joka kaventaa kuviota tasaisesti reunasta. Aineiston valossa näyttää kuitenkin siltä, että lapasen muotoilussa molemmilta sivuilta tasaisesti kapeneva ja käden muotoa myötäilevä nauhakavennus on ollut tarkoituksenmukaisena pidetty tapa tehdä kavennukset.

Taidon yhtenä ilmenemismuotona voidaan pitää lapasten kokonaisilmeen hahmottamista ja teknisten ratkaisujen sopivuutta kokonaisuuteen. Joissakin lapaissa ei ole huomioitu lainkaan kuvioiden rytmittymistä kavennuksissa, vaan silmukoiden värit on neulottu varsin sattumanvaraisessa järjestyksessä. Vastausta siihen, onko kyse neulojan taidon ja kokemuksen puutteesta vai ainoastaan välinpitämättömyydestä neuleen visuaalisen kokonaiskuvan suhteen, ei tietysti varmuudella pysty tulkitsemaan. Kokenut neuloja osaa kuitenkin huomioida kuvion jatkuvuuden myös kavennuksissa. Osassa lapaasia tämä on ratkaistu siten, että lapasen kärki tai peukalo on neulottu muuta kuviota yksinkertaisemmalla kuviomallilla.

Peukaloiden kavennuksissa sädekavennusta on käytetty nauhakavennuksia enemmän. Kavennus myötäilee peukalonkärjen pyöreäähköä muotoa ja sopii lyhyenä toteutettuun kavennukseen hyvin. Lyhyt kavennus ei myöskään sotke peukaloon mahdollisesti neulottua yksinkertaisempaa kuviota samalla tavoin kuin lapasen kärjessä. Peukalon kärki on myös voitu neuloa kavennuksen osalta yksivärisenä, mitä ratkaisua näkee vain harvoissa lapasten kärjissä.

8. Neulovat miehet

8.1. Neulonta sukupuolittuneena taitona

Vanhan maaseutukulttuurin sukupuolittunut työnjako on kansatieteessä liitetty tilassa tapahtuvaan toimintaan. Ulkotila on kuulunut miesten työkenttään, naisten elinpiiriin kuuluneiden töiden keskittyessä sisätiloihin. Funktionaalisesta näkökulmasta kotitaloudessa ilmenevä sukupuolten välinen töiden roolijako on käytännön toimivuuteen perustuva ratkaisu. Työnjakoa voidaan tarkastella myös patriarkaalisen järjestelmän luomina valtasuhteina, joiden puitteissa molemmilla sukupuolilla oli mahdollisuus osallistua omissa rooleissaan kotitalouden välttämättömiin tehtäviin. Tekstiilitöiden valmistus ja tekstiiliraaka-aineiden muokkaus ovat olleet naisten töitä.⁷²²

Neulonta ei kuitenkaan ole esimerkiksi kankaankudonnan tavoin ollut tilasidon-nainen, yksinomaan naisten elinpiiriin määritellyssä sisätilassa harjoitettu käsityö-tekniikka. Pienenä ja helposti mukaan otettavana käsityönä se on kulkenut tekijänsä matkassa, ja esimerkiksi kylään mentäessä oli tavallista ottaa neuletyö mukaan. Maa-seudulla on niin ikään neulottu paikasta toiseen kuljettaessa sekä ulkona paimenessa oltaessa.⁷²³

Kansatieteen yleisteoksissa neulontaa ei ole sukupuolitettu muiden tekstiilitekniikoiden tapaan, mutta samalla neulojat on sivuutettu kokonaan. Tämä voi osaltaan kertoa siitä, että tekniikka ei yksiselitteisesti ollut naisten elinpiiriin kuulunutta työtä, ja siksi sitä on ollut vaikea luokitella muiden käsistöiden tapaan sukupuoleen perustuvien lähtökohtien mukaisesti.⁷²⁴

Ennen 1800-lukua tapahtuneeseen neulontaan ja neulojiin liittyvät lähteet kertovat käsityöammattilaisten ja muiden myyntiin neuleita valmistaneiden henkilöiden toiminnasta. Kotitalouksien omiin tarpeisiin neulominen ei ole jättänyt jälkiä kirjallisiin lähteisiin. Tiedot miesten ja naisten neulomisesta liittyvät siten ensisijaisesti ansiotar-koituksessa tapahtuneeseen neulontaan, ei kotitarveneulontaan.⁷²⁵

Varhaisimmissa, 1300-luvulla maalatuissa neulontaa esittävässä kuvissa neulovista Madonnoista tekniikka on feminiinistä aktiviteettia. Keskiajan Euroopassa toimi kuitenkin jo ennen maalausten tekoa miesvaltaisia neulekiloja, joista ensimmäiset säilyneet dokumentit ovat Irena Turnaun mukaan Pariisista vuodelta 1268. Juuri Ranskasta kehittyi 1500-luvulle tultaessa Euroopan neuletuotannon keskus. Neulekiloja toimi keskiajalla myös muualla Euroopassa niiden määrän kasvaessa 1500-luvun

722 Palmsköld 2007, 159.

723 Kyselyaineistosta tulevat vastaukset paimenessa koskevasta neulomisesta liittyvät naispaimeniin. Esim. tiheässä kyläyhteisössä on palkattu yhteispaimeniksi paitsi itsellisiä naisia myös aikuisia miehiä. Talokohtaiset paimenet olivat tavallisesti lapsia tai piikoja, toisinaan myös vanhoja, muihin töihin kykenemättömiä naisia. (Ranta 2012, 85.)

724 Sirelius 1921; Vuorela 1977; Talve 1979.

725 Ks. Virrankoski 1963; Virrankoski 1994.

alkupuolella vastaamaan kasvaneeseen neuletuotteiden kysyntään. Kiltalaisten lisäksi luostareiden nunnat ovat valmistaneet liturgisia käsineitä ja muita neuletuotteita myyntiin. Myös yksittäisiä käsityöläisiä on toiminut ammattimaisina neulojina, kuten esimerkiksi Skotlannissa, missä 1700-luvulla niin naiset kuin miehetkin neuloivat pitkiä sukkia myyntiin vientituotteiksi.

Kaikissa Euroopan maissa ei toiminut neulekiloja, eikä alempiin säätyihin kuuluneilla ihmisillä ollut välttämättä varaa ostaa ammattilaisten valmistamia neuleita. Turnau esittää, että naiset ovat pääasiassa vastanneet kotitalouksissa tarvittavien neuletuotteiden valmistamisesta.⁷²⁶ Historioitsija Kirsi Vainio-Korhonen on tutkinut käsityötuotannon rakenteita Ruotsin ajan lopun esiteollisessa Turussa. Hän toteaa porvarisammateiksi luettujen, keskiaikaista perua olleiden käsityöalojen olleen miesvaltaisia, koska ainoastaan miehillä oli mahdollisuus kouluttautua käsityöammatteihin ja vannon porvarinvala. Naisten elinpiiriin kuuluneiden käsitöiden sekä uudella ajalla yleistyneiden kulutustavaroiden valmistusta ei sidottu porvarilliseen ammattikuntaperinteeseen. Näin ollen esimerkiksi nahkasormikkaiden teko oli hanskikaantekijän oikeus, mutta neulesormikkaiden, lapasten ja sukkien valmistus oli ammattikuntasäätelystä vapaata toimintaa, joka tarjosi naisille mahdollisuuden toimeentuloon ja lisäänsioihin. Suojatullit ja tuontikiellot tukivat osaltaan kotimaista vapaata käsityötuotantoa, kuten lankojen, sukkien ja sormikkaiden valmistusta.⁷²⁷

Neuleita valmistettiin myyntiin varsin suuria määriä, sillä esimerkiksi Turussa vuonna 1780 arviolta 140 naista sai ansionsa neulomalla sukkia. Näille naisille käsitöiden teko oli selvitytymisstrategia tilanteessa, jossa miehen tulot eivät riittäneet perheen elatukseen tai nainen oli jäänyt leskeksi tai avioitumatta.⁷²⁸ Ansiokotiteollisuutta tutkineen Pentti Virrankosken mukaan myyntiin neulominen oli etenkin tilatomaan väestöön kuuluvien naisten keino hankkia ansioita. Hän mainitsee Vehmaalta 1930-luvulla tallennettuun perimätietoon pohjautuen myös miesten neuloneen sukkia myyntiin sata vuotta aikaisemmin. Naisten ja tyttöjen lisäksi pojat ovat valmistaneet myytäviä sukkia Varsinais-Suomessa vielä 1800-luvun lopulla. Käsien neulonnan merkitys ansiotyönä väheni 1800-luvun loppupuolelta lähtien, teollisen tuotannon ja koneneulonnan vallattua sen markkinoita.⁷²⁹

Teollinen vallankumous merkitsi suuria muutoksia tekstiilituotteiden valmistukselle. Sen seurauksena käsityön tekemiseen perustuneet miesvaltaiset neulekillat lopettivat toimintansa. Uudet tekstiilitehtaat tarvitsivat runsaasti työvoimaa ja työllistivät molempia sukupuolia. Historioitsija Anne Macdonaldin mukaan teollistumisen vuoksi tarpeettomaksi muuttuneen ammattimaisen neulonnan loppuessa, käsin neulonta siirtyi kodin seinien sisäpuolelle, naisten elinpiiriin kuuluvaksi työksi.⁷³⁰ Kehityksen ei kuitenkaan voida yleistää olevan näin suoraviivaista niissä maissa, joissa

726 Turnau 1991, 20–28.

727 Vainio-Korhonen 1998, 45, 60, 111.

728 Vainio-Korhonen 1998, 107, 188.

729 Virrankoski 1994, 187–189, 198–199.

730 Macdonald 1988, xvi.

neulekiltoja ei ollut eikä neulontaa ollut säädelty ammattikäsitön tapaan. Teollistuminen oli monitahoinen ja pitkäkestoinen prosessi, jonka rinnalla kotiteollisuus säilyi pitkään elinvoimaisena, maatalouden tuloja täydentävänä sivutyönä.⁷³¹ Neulominen oli vielä 1800-luvulla, etenkin ansaintatarkoituksessa tehtynä, molempien sukupuolten käytössä ollut tekniikka, joskin Suomessa naiset ovat neuloneet miehiä enemmän.

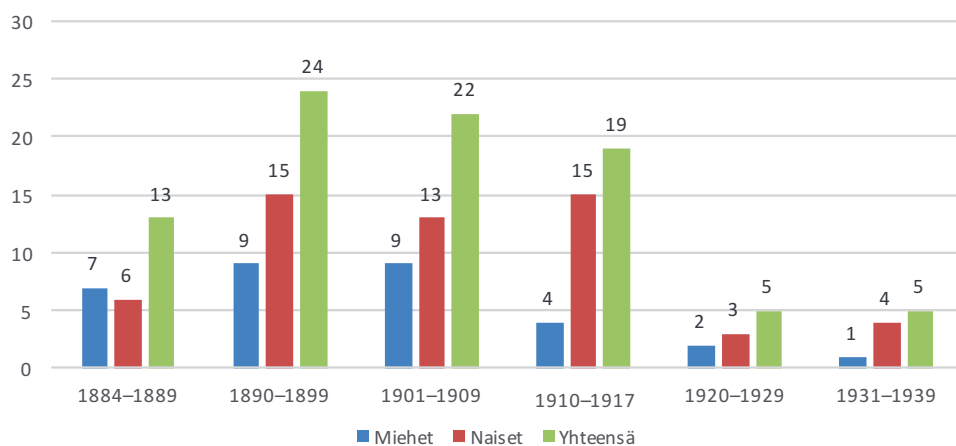
8.2. Miesten neulominen kyselyaineistoissa

Miesten neulomista on käsitelty kahdessa Toini-Inkeri Kaukosen laatimassa kyselyssä. Niihin saadut vastaukset kertovat miesten kotitarveneulomisesta ansiokotiteollisuudeksi neulomisen kulta-ajan jälkeen, 1800-luvun loppupuolelta 1970-luvulle. Ensimmäinen miesten neulomista koskeva kysymys sisältyi vuoden 1962 *Puikoilla kutominen ja kuviolliset neule- eli kudintyöt* -kyselyyn ja toinen vuoden 1974 *Muuan puikoilla kutomisen työtap* -kyselyyn. Vuoden 1962 kyselyyn vastasi yhteensä 258 vastaajaa, joista 88 henkilöä eli 34 % vastasi miesten neulomista koskevaan kysymykseen. Heistä naisia oli 55 ja miehiä 32. Yhden vastaajan sukupuoli ei ole tiedossa, mutta koska hänen vastauksensa perustui naistiedonantajalta saatuun tietoon, on hänet luokiteltu naisvastaajaksi. Miesten neulomista koskevaan kysymykseen vastanneista 64 % oli naisia ja 36 % miehiä, kun koko kyselyn vastaajista, joiden sukupuoli oli tiedossa, 68 % oli naisia ja 31 % miehiä. Tämä aihe herätti muita enemmän etenkin 1800-luvulla syntyneiden miesvastaajien kiinnostuksen, sillä tuolla vuosisadalla syntyneistä miesten neulontaa koskevaan kysymykseen vastanneista henkilöistä peräti 43 % oli miehiä ja 57 % naisia. (Kaavio 28)

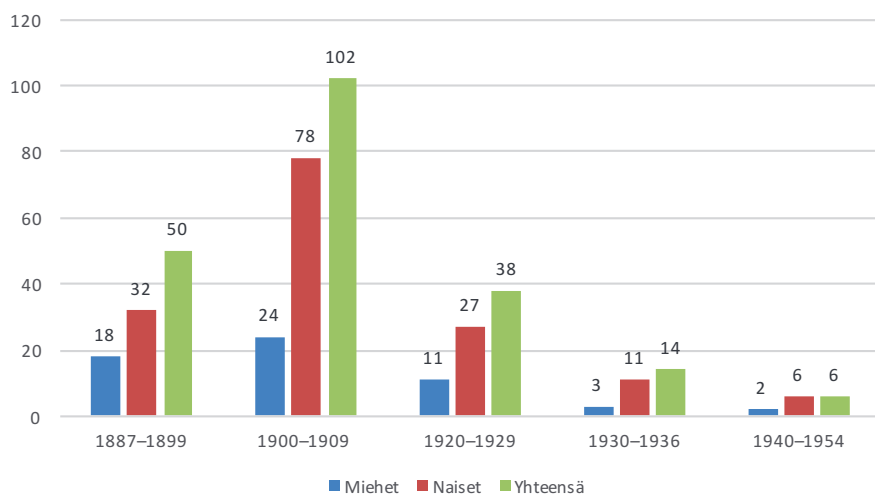
Vuoden 1974 kyselyssä miesten neulomista koskevaan kysymykseen vastasi 318 henkilöä, joista yhden sukupuoli ei ole tiedossa. Miesten neulomista koskevaan kysymykseen vastanneista 81 henkilöä eli 25,5 % oli miehiä ja 237 henkilöä ja 74,5 % naisia, kun koko kyselyyn vastaajista 21,5% oli miehiä ja 78,5 % naisia. Myös tämän vuoden vastaajista 1800-luvulla syntyneissä oli prosentuaalisesti enemmän miesvastaajia kuin myöhemmin syntyneissä eli 36 %. Se, millaista kuvaa kyselyvastausten perusteella luodaan miesten neulomisesta, on vastausmäärien perusteella ollut tärkeää kyselyn miesvastaajille ja heistä etenkin vanhimman polven miehille. (Kaavio 29)

Suhtautuminen miesten neulomiseen vaihtelee kyselyvastauksissa. Aineistosta nousee esiin kolmen tyyppisiä vastauksia. Yhdessä niistä mainitaan, etteivät miehet neuloneet lainkaan. (Kaaviot 30, 31) Toisessa painotetaan sitä, etteivät miehet ”tavallisesti” tai ”normaalisti” neuloneet, mutta joitakin harvoja neulovia miehiä kuitenkin tiedettiin. Osassa näistä vastauksista mainitaan tuttu henkilö tai sukulaismies, joka neuloi. Kolmannessa vastaustyyppissä kerrotaan, että osa miehistä tai monet miehet ovat neuloneet. Keskenään ristiriitaiset vastaukset kertovat siitä, että miesten neulominen ei ollut yhtenäinen ilmiö, ja myös neulomisen syyt sekä asenteet neulovia miehiä kohtaan vaihtelivat.

⁷³¹ Berg 1994, 16–17, 90–93; Vainio-Korhonen 1998, 12.

Kaavio 28. Vuoden 1962 miesten neulomista koskeneeseen kysymykseen vastanneiden ikä- ja sukupuolijakauma.

Kaavio 29. Vuoden 1974 miesten neulomista koskeneeseen kysymykseen vastanneiden ikä- ja sukupuolijakauma.

8.3. Miehiset miehet eivät neulo

Neulontataidon kerrotaan kuuluneen naisten työnkuvaan. Vahvat normatiiviset näkemykset naiseudesta ja miehisyydestä heijastuvat useiden vastaajien suhtautumistavassa miesten neulomiseen. Sukupuolittuneen työnjaon korostaminen painottuu kolmasosassa vastauksista, ja niissä neulomista on pidetty yksinomaan naisille kuuluvana työnä.⁷³² Korostettaessa sitä ”tosiasiaa”, että miehet eivät tehneet naisten töitä, neulonta saa halventavan sävyn ”akkojen” tai ”akkain” työnä.⁷³³ Neulominen on jo ajatuksen tasolla kyseenalaistettu miehille sopimattomana työnä. Näissä vastauksissa sukupuolittuneen työn rajojen ylittäminen näyttäytyy vieraana, negatiivisena sekä yhteisön arvojen vastaisena asiana.

En muista miesten kutoneen ollenkaan. Raja olla piti naisten ja miesten töillä.⁷³⁴

Miehet eivät harrastaneet muitakaan ”akkojen töitä” täällä saati neulomista.⁷³⁵

Ajatus miehistä tekemässä naisten töitä oli vahvasti arvolatautunutta. Neulominen vähensi miesten arvostusta muiden yhteisön jäsenten silmissä. Naisten työtehtävien mukana feminiiniset, miehille negatiivissävytteisinä koetut ominaisuudet siirtyivät niitä tekeviin henkilöihin ja neulovien miesten ”miehisuus” kyseenalaistettiin. Yhteisössä tuotiin vahvasti esiin se, että mies neuloessaan altisti itsensä pilkan kohteeksi. Miesten ”naismaisuudella” voitiin myös epäsuorasti viitata homoseksuaalisuuteen.

Eihän toki ennen vanhaan miehet tehneet akkojen töitä, johan siinä olisi mennyt miehinen arvo.⁷³⁶

Miehiset miehet eivät missään tapauksessa sillä seudulla osallistuneet eivätkä harrastaneet puikoilla (vartailla) eikä muutakaan kutomista.⁷³⁷

Tunnen erään kotikyläni miehen, joka nykyisin asuu Valkeakoskella, hän harrastaa neulomista, kutomista sekä ompelemista. Olen nähnyt monia, hänen tuttavilleen lahjoittamia töitä. Olen miettinyt, että sellaisissa tapauksissa, jolloin mies tekee naisten töitä, ovatko nämä miehet jotenkin naismaisia, tai päinvastoin, jos nainen tekee miehen töitä. Tuntemani esimerkit viittaavat vähän siihen, vaikka eivät mitenkään sairaalloisestikaan.⁷³⁸

732 Vuoden 1962 vastauksista 31 kappaletta eli 35 % ja vuoden 1974 vastauksista 96 kappaletta eli 30 % ovat sellaisia, joiden mukaan miehet eivät ole lainkaan neuloneet.

733 Akka-nimitystä on käytetty arkikielessä mutta myös halventavassa merkityksessä. Termiä akkamainen on käytetty halventavassa merkityksessä kuvaamaan epämiehekästä miestä. (Suomen kielen perussanakirja 1990, 19.)

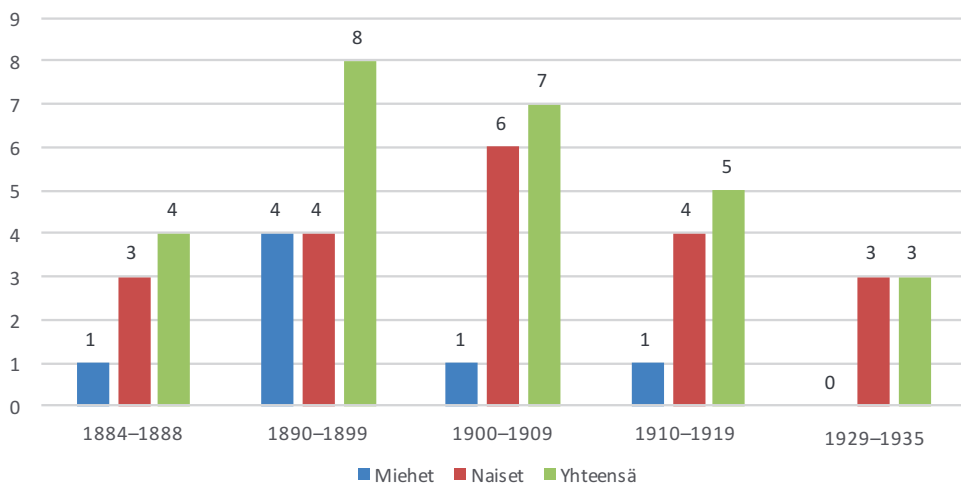
734 MV:K21/781, nainen s. 1897, Jäppilä.

735 MV:K21/721, nainen s. 1908, Kuopio mlk.

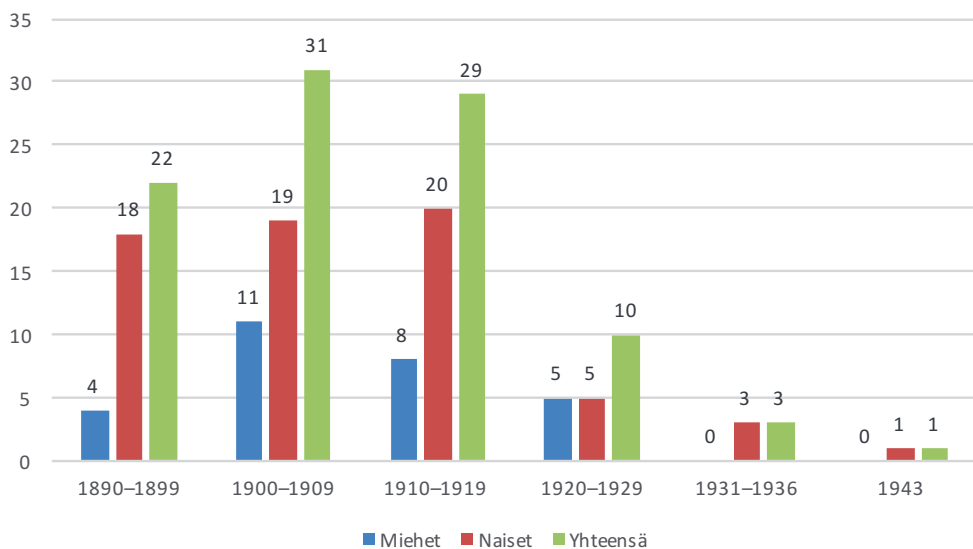
736 MV:K9/175, nainen s. 1896, Kuortane.

737 MV:K9/274, nainen s. 1900, Askainen.

738 MV:K21/24, nainen s. 1912, Säkijärvi.

Kaavio 30. Vuoden 1962 kyselyn vastaajat, joiden mukaan miehet eivät ole lainkaan neuloneet, syntymävuosittain.

Kaavio 31. Vuoden 1974 kyselyn vastaajat, joiden mukaan miehet eivät ole lainkaan neuloneet, syntymävuosittain.

Neulovien miesten pilkkaaminen konkretisoitui käytännössä nimittelyllä ja liika-nimillä, joista etenkin piika-nimitys toistuu vastauksissa. Maaseutuyhteiskunnassa piika oli isäntänsä talouteen kulunut naispuolinen vuosipalvelija. Piika oli talon oman naisväen joukossa ulkopuolinen, työsopimuksella talouteen kuuluva henkilö. Piikojen arvostus määriteltiin sukupuolen sekä sosiaalisen ryhmän mukaan, ja heidän asemansa yhteisön arvohierarkiassa oli alhainen. Riitta Räsänen mukaan piikaan liittyvät metaforat ovat merkitykseltään negatiivisia, toiseuden nimeämisiä.⁷³⁹

Kertoja muisteli, että hänen kotiseuvullaan Kuivaniemen Jokikylässä oli vielä vuoteen 1925 asti mies, joka kutoi kuelmia. Tämä mies oli naismainen ja häntä takaapäin kututtiinkin piika Aukustiksi - - - . Taloissa joissa oli renkeinä niin sanottiin: Nyt sinne tuli piika, sillä tämä autteli emäntiä naistenkin töissä.⁷⁴⁰

Kyllä se ennen oli harvinaista, että miehet kutoivat kudinta, mutta muistan kun Isojoen Kärjenkoskella oli vanha mies jota sanottiin ”piikajussiksi” ja hän kutoi kauniita kuva vanttuita, emännät niitä hänellä kudottivat, kun eivät itse ehtineet kutoa. Kyllä sen kohta tiesi mitkä olivat Piikajussin kutomia, hänellä oli omat mallinsa ja hyvin kirkkaat värit.⁷⁴¹

Kyselyjen toteutusaikana alueellisten kulttuuripiirteiden kartoittaminen eli vielä vahvasti kansatieteen tutkimuksessa. Paikallistietoa painottava kysymyksenasettelu on johdattanut vastaajia havainnoimaan kysytyn ilmiön esiintymistä heidän kotipaikkakunnillaan. Miesten neulomista käsittelevien kysymysten vastauksissa alueellisuus nousee kuitenkin muita neulontaan liittyviä kysymyksiä vahvemmin esiin. Etenkin niissä vastauksissa, joissa miesten neulomiseen on liitetty negatiivisia sävyjä, korostuvat maininnat omasta kotiseudusta alueena, jossa miehet eivät ole neuloneet. Sen sijaan saatetaan rinnastuksena mainita jokin toinen paikkakunta, missä on nähty miesten neulovan.

Miesten työt ja akkain työt oli eristettyjä täällä Savossa.⁷⁴²

Pohjalaismiehet lienevät liian meheviä, että he olisivat alistuneet akkamaiseen kudontaharrastukseen.⁷⁴³

Tällä Joutsassa eivät miehet harrastaneet puikoilla kutomista.⁷⁴⁴

739 Räsänen 2005, 246–248.

740 MV:K21/124, nainen s. 1912, Kuivaniemi.

741 MV:K21/465, nainen s. 1906, Isojoki.

742 MV:K9/65, mies s. 1887, Vesanto.

743 MV:K21/159, mies s. 1917, Lapua.

744 MV:K9/212, nainen s. 1935, Joutsa.

Miehet eivät ole kutoneet Rauman seudulla.⁷⁴⁵

Ristiinassa ei ainakaan ollut minun muistini aikana sellaisia miehiä, jotka olisivat harrastaneet puikoilla kutomista. Käsitöitä pidetään yksinomaan naisten työnä.⁷⁴⁶

Ei ainakaan meidän seudullamme miehet milloinkaan suorittaneet puikoilla kutomista. kyllä tämä työlaji oli kokonaan naisväen piiriin kuuluva. Ainostaan kerran on elämässäni kohdannut puikoilla kutovan miehen ja sekin tapahtui jolloinkin 30-vuotta sitten jossakin Vahvialassa.⁷⁴⁷

Miesten ja naisten töiden erojen korostaminen näkyy miesten omissa vastauksissa normatiivisuuden lisäksi myös siinä, että heidän työtehtäviensä vaativuutta painotetaan niin mittavina ja aikaa vievinä, etteivät miehet olisi ehtineet tehdä naisten elinpiiriin kuuluneita töitä omiensa lisäksi. Miesten ja naisten synnynnäisinä ominaisuuksina pidetyt erilaiset valmiudet sekä miesten töiden raskaus ja keuhollisuus olivat muita vastauksissa mainittuja syitä, joiden vuoksi neulomisen ei koettu soveltuvan miehille. Fyysiset työt rasittivat ja kuluttivat käsiä sekä niveliä, ja tämä hankaloitti osaltaan sormien taipumista neulonnan edellyttämään hienomotoriikkaan.

Kyllähän miehillä oli ennen omat työnsä niin jottei ne kutimelle kerinny.⁷⁴⁸

Kyllä se roalijako oli ennen niin jyrkkä jotta akkamaiset miehet oli naurettavia. Eikä kurin sopinut miehiselle miehelle enempää ku muukkaan naisten työt, eikä ne hoikat kurinvartahat olisi häävin pysyneekkään faarien työstä kangistuneis ja känsääntyneis koproos.⁷⁴⁹

Poikien synnynnäisiä valmiuksia neulontataidon oppimiselle pidettiin lähtökohtaisesti tyttöjä huonompina. Tämä uskomus vaikutti asenteiden tasolla, joiden mukaan pojat jäivät sitkeästä yrittämisestä huolimatta taidollisesti jälkeen tyttöjä.

Mutta jos miesväkiä oli taloissa enemmän kuin naisia, niin äidit opettivat poikiaan kyllä kutomaan. Kuten esimerkiksi mieheni kotona, jossa oli 7 poikaa ja 1 tyttö. Näin ollen poikienkin piti opetella kutomaan, vaikkapa ei siitä tahtonut tulla mitään, mieheni kertoman mukaan. Mikä lie syynä etteivät pojat oppineet tätäkään työtä niin helposti mitä tytöt?⁷⁵⁰

Ei. Kansakoulu yritti opettaa kutomista pojillekin, mutta huonolla menestyksellä.⁷⁵¹

745 MV:K9/432, mies s. 1884, Rauma mlk.

746 MV:K9/170, nainen s. 1909, Ristiina.

747 MV:K9/34, mies s. 1899, Uukuniemi.

748 MV:K9/318, mies s. 1904, Kurikka.

749 MV:K21/16, mies s. 1904, Kurikka.

750 MV:K21/78, nainen s. 1905, Töysä.

751 MV:K21/622, nainen s. 1912, Jäppilä.

En man som bodde i samma gård som vi Oriongatan 6 stickade strumpor, men kunde ej sticka hälen, så det blev som en påse bara. Han hette Nyström var född i mitten av 1800.⁷⁵²

Neulovia miehiä koskevissa vastauksista nousee esiin vahvasti häpeän käsite. Sosiologi Thomas Scheffin mukaan häpeän tunteeseen yhdistyy kokemuksia useista erilaisista tunteista, kuten epäonnistumisesta, hämmennyksestä ja torjutuksi tulemisestä. Tunteiden lisäksi häpeään liittyy olennaisesti sosiaalinen ulottuvuus, kokemus sosiaaliin siteisiin liittyvästä uhasta. Se voi muodostua ristiriidasta sosiaalisten odotusten sekä todellisuuden välillä tai toimia myös ennakoivana sosiaalisen kontrollin välineenä, jolloin häpeän tunne voidaan välttää toimimalla yhteisössä vallitsevien odotusten ja normien mukaisesti.⁷⁵³

Miesten neulomiseen liitetty häpeä on toiminut ennakoivana sosiaalisen kontrollin välineenä, pelotteena olla venyttämättä normatiivisten sukupuoliroolien rajoja. Häpeä ilmeni eri tasoilla: kollektiivisena häpeäkokemuksena, myötä-häpeänä sekä yksilötason häpeänä.

Olis ollu suur häpijä, jos miäs olis istunu sukkii kutomas vartaht käsillä. ⁷⁵⁴

Miehet eivät yleensä siihen aikaa harrastaneet naisten töitä. Se oli siihen aikaan miehille tehrä naisten töitä häpeällistä.⁷⁵⁵

Kun Mäkelä meni iltasella kylään naapuritaloon Matti Virkkaalle tikkaus mukanaan sanoi Matti: ”Paa heti pois tuo tikkaus, em minä kehtaa nähäkkä ko miehinen henki tulee kylähän tikkauksensa kans.”⁷⁵⁶

Naismaisten ominaisuuksien lisäksi neulovia miehiä saatettiin pitää myös älyllisesti keskivertoa heikompina yksilöinä. Heidän neulontataitonsa arvotettiin vaatimattoman perustaidon tasoiseksi.

En muista muita, mutta eräs vajamielinen Ville kutoi yötä ollessaan aina nauhaa monen värisistä lankanpätivistä joita sai ihmisiltä, oli itse tehnyt katajan oksista puikot.⁷⁵⁷

Olen tuntenut parikin kutovaa, eli puikoilla neulovaa miestä. Toinen oli 30 vuotiaanakin henkisesti lapsen asteella, mutta oli oppinut neulomisen taidon – toisin tehden yksinkertaista tumpppua ja sukkaa.⁷⁵⁸

752 MV:K21/471, nainen s. 1896, Helsinki.

753 Scheff 2000, 96–97.

754 MV:K9/415, mies s. 1895, Iitti.

755 MV:K21/870, mies s. 1891, Kauhajoki.

756 MV:K21/77, mies s. 1897, Kaustinen.

757 MV:K21/453, nainen s. 1920, Paimio.

758 MV:K21/421, nainen s. 1904, Urjala.

Näkyvään julkiseen neulomiseen liittyi riski ennakkoluuloisesta suhtautumisesta, erilaiseksi leimaamisesta sekä pilkan kohteeksi joutumisesta. Tämä johti siihen, että monet miehet neuloivat piilossa toisten katseilta. Salassa neulominen on osaltaan vahvistanut mielikuvia siitä, että miehet eivät ole neuloneet lainkaan.⁷⁵⁹

Minä kylläkin olen kutonut itselleni jotkut sukat sekä rasat (tumput, lapaset) vaan kuroin ne salaa ettei niistä kukaan vieras saanut tietää.⁷⁶⁰

Jos valkoosten kanojen joukkohon panoo mustan kanan joutuu se toisten nokittavaksi, jotta on erilainen ku toiset, ja sama se on ihmistenkin joukos, jottei eroa toisista. Joukosta poikkeavia pirtakin aina löylyn lyöminä jos joku sairas mies ei kyennyt enö raskahihin miesten töihin ennen teki akkansa avuksi naisten töitä karstas villoja eli kuto kurinta, piti panna kaikeksi varmuudeksi oven hakahan jottei vain kukaan nähänyt ja joutunu naurun alaaseksi ja yleisen pilan kohteeksi. Sentakia miesten kutinmen kutominenkin on ollut varjeltu salaisuus joista on puhuttu vain arveluja.⁷⁶¹

Koska tässä kysytään miesten kutomista puikoilla, niin mieheni setä, joka muutti Salo-Uskelasta eläkepäivään viettämään Ahlajärven kylään. Kun hänen puolisonsa kuoli ja aikansa tuli pitkäksi ja oli jo vanha 85 vuoden. Niin hän salaa rupesi harjoittamaan sukan kutomista, mutta ensin hän kutoi vanhaan villapaitaansa uuden kauluksen. Ja kun se tuli erittäin hyvä, niin halu kutomiseen parani. Hän minulta uteli kuinka paljon silmiä miehen sukkaan tarvitaan, hän oli pieni kokoinen. Osti lankaa salaa ja aina, kun joku vieras meni hänelle kylään, laittoi heti kutimensa pois, ettei kukaan nähnyt. Ja niinpä yhtenäkin talvena vanhoihin varsiin kutoi 6 paria sukkia. Vieläpä sukulaisiensakin sukkia kutoi. Minä en koskaan nähnyt, millä tavalla hän kutoi, heittikö lankan sormen päältä, sitä en tiedä. Pannulappujakin ilmestyi keittiön hellan peltin varteen. Ja kyllä piti olla kauniita, nauroi vaan, että hän on saanut ne lahjaksi.⁷⁶²

Salassa neuloneista miehistä osa on valmistanut tuotteita myös myyntiin. Mikäli neuleiden oikeaa valmistajaa ei ole haluttu paljastaa, on vaimo esiintynyt niiden neulojana sekä vastannut tuotteiden myynnistä. Kyselyaineisto antaa kuitenkin viitteitä siitä, että tieto tuotteiden oikeasta valmistajasta on ollut yhteisön tiedossa vaiettuna asiana.

Muistan hyvinkin äitini kertoneen, että köyhien vuosien aikaan opettelivat jotkut miehetkin kutomaan kun ei ollut mitään työtä miehille silloin. Tätä pidettiin kuitenkin niin sopimattomana, että sitä ei kukaan uskaltanut tunnustaa, vaan salaa kutoivat ja sitten ne myytiin vaimon kutomina. Tavattoman epämiehekkästä se kuitenkin oli.⁷⁶³

759 Esim. MV:K21/700, nainen, s. 1909, Teisko; MV:K21/388, mies s. 1919, Säkijärvi.

760 MV:K21/870, mies s. 1891, Kauhajoki.

761 MV:K21/16, mies s. 1904, Kurikka.

762 MV:K21/363, nainen s. 1912, Kalvola.

763 MV:K9/131, nainen s. 1897, Lempäälä.

Nääringillä syntynyt ja elänyt Antti, jota kyläläiset myös vitsi-Antiksi kutsuivat. Hänellä vaimo Hanna (s. 1900) ja kaksi tyttöä. Antti oli taitava puikoilla neuloja. Vaimo Hanna, kun kävi kiekonkylän perheissä pyykillä (silloin ei ollut vielä pesukoneita). Rouvat antoivat lankoja, että Hanna neuloi maksua vastaan. Mitä missäkin perheessä tarvittiin. Kyllähän Hannan langat kotiin vei, mutta Anttihan ne neuloi, olipa neule mikä tahansa. Hanna vei taas valmiit neuleet rouville takaisin, joilla tuskin oli aavistustakaan, etteivät ne olleetkaan Hannan töitä.⁷⁶⁴

Miesten neulonnan kokonaan kieltäneiden vastausten rinnalle nousevat kirjoitukset, joissa painotetaan sitä, etteivät miehet ”yleensä”, ”tavallisesti” tai ”normaalisti” neuloneet, mutta joitakin poikkeuksia tiedettiin. Näissä vastauksissa neulovat miehet ovat jääneet hyvin vastaajien mieliin, sillä monet heistä muistetaan nimeltä, vaikka nämä miehet eivät olisikaan kuuluneet vastaajan lähi- tai tuttavapiiriin.⁷⁶⁵

Kyllä yölinnun Peltolan Isäntä sekä kehriä että kutoo kankaeta sukkija ynnä muita. Mut vähän epämiehekkäänähän noe miehet häntä pitiä.⁷⁶⁶

Paikkakunnan miehistä vain aniharva osasi puikoilla kutomisen. Muistan kuulleen että Aaprami T. s. n. 1860 oli tikannut kuin naiset ikään. Tätä pidettiin erikoisena työnä miehille että siitä puhuttiin. V. 1925 oli kylässämme kiertokoulun opettaja mies, Iisakki M., joka kutoi puikoilla.

Puikoilla kutovan miehen olen tavannut elämässäni vain yhen ainoan. Kemijärven seminaarissa opiskeleva v. 1951–54 Kemijärveltä kotoisin oleva Kullervo K. neuloi kirjokintaita ja itse suunnitteli lapinaiheiset mallit. Hän oli neulonut itselleen sinisen villapaidan revontulia kuvaavien rintakoristeineen. Mm. hän neuloi lapaset itselleen ja seminaarin emännöitsijälle tilauksesta. Kun toiset pojat hänen neulomistaan asuntolassa nauroivat, hän tuli kutimineen meille ja valitteli ettei saa rauhassa neuloa omassa kämpässä. Minulla oli neule tuttavaperheen pojille ja Kullervo neuloi samalla hetekalla sekä huonetoiveriani olisi naurattanut, vaan nauroi pois päin.⁷⁶⁷

Niissä vastauksissa, joissa kerrotaan oman sukulaismiehen neuloneen, ei käsityön tekemistä arvoteta negatiiviseen sävyyn. Henkilökohtaisesti tunnetun ja läheisen ihmisen neulomista ei koettu häpeällisenä. Kun neulojana mainitaan omat pojat, veli, aviomies tai isä, painotetaan vastauksissa neulomisen onnistuneen hyvin miehiltäkin, jotka eivät olleet taidollisesti naisia huonompia.⁷⁶⁸

764 MV:K21/757, nainen s. 1924, Juva.

765 Esim. MV:K21/55, nainen, s. 1915, Jalasjärvi; MV:K21/101, mies s. 1887, Kannus; MV:K21/198, nainen s. 1911, Lemi; MV:K21/366, nainen s. 1913. Äänekoski; K21/500, mies s. 1908, Jalasjärvi; MV:K21/684, nainen s. 1917, Ylivieska.

766 MV:K9/288, nainen s. 1910, Hartola.

767 MV:K21/nainen s. 1921, Kemijärvi.

768 Esim. MV:K9/134, mies s. 1889, Somero; MV:K21/159, mies s. 1917, Suistamo; MV:K9/323, nainen s. 1907, Kurkijoki; MV:K9/492, nainen s. 1896, Ruskeala; MV:K9/548, mies s. 1904, Sotkamo.

Sopii ne kudin puikot miehenkin käteen. Esimerkiksi: yksi veljistäni oli näppärä kutomaan puikoilla.⁷⁶⁹

Yhteisön normeja rikkovaa miesten julkista neulomista on selitetty näytösluonteisuudella, kilpailuhenkisyydellä, leikkimielisyydellä sekä vedonlyönnillä.⁷⁷⁰ Näin perusteltuna miesten neulominen oli hyväksyttävää. Vastauksiin liittyy myös oletuksia siitä, että miehillä ei ollut omia neuletöitä, vaan taitoa esiteltiin neulomalla paikalla olleiden naisten neuletöihin näytösluonteisesti muutama kerros.

Miehet eivät ole harrastaneet tikkuamista. On ollut miehiä, jotka ovat osanneet tikuta ja näytteeksi tikunneet, että he osaavat, mutta ei heillä itsellään ole ollut tikuttavaa eivätkä ole mitään valmistaaneet.⁷⁷¹

Miesten ei tiedetä Taivassalossa harrastaneen puikoilla kutomista. Nousiaisissa olen nähnyt nyt 56 vuotiaan maanviljelijä Keijo J:n parikymmentä vuotta takaperin iltaisin aikansa kuluksi ottavan sukankutimen. Ei hänellä silloin ollut varsinaisesti omaa kudinta, se oli etupäällä naisten käsissä, mutta muistan kuulleen, että hän eräänä talvena olisi kutonut vaimolleen pitkät villasukat. Hän oli kai lyönyt jonkun kanssa vetoa, että hän talven kuluessa saa sukat toimeksi ja voitti tämän vedon.⁷⁷²

8.3. Neulovat pojat

Maaseutuyhteisössä työnjakoon on sukupuolen lisäksi vaikuttanut ikä. Kotitalouteen kuului töitä, joita pidettiin erityisen sopivina lapsille tai vanhuksille. Tällaisissa töissä huomioitiin tehtävien fyysiset ja taidolliset edellytykset sekä merkittävyys kotitaloudessa.⁷⁷³ Vaikka pojat kuuluivat naisten elinpiiriin alle kouluikäisenä, ei neulontataidon opettaminen molemmille sukupuolille ollut itsestäänselvyys. Kyselyaineistoissa on vain muutama maininta äideistä, jotka opettivat poikiaan neulomaan ilman, että samassa yhteydessä mainittaisiin poikien neulomisen olleen perheen talouden kannalta välttämätöntä.⁷⁷⁴

Pirjo Korkiakangas toteaa, että erityisesti tilattomien ja vähävaraisten perheiden, kuten mökkiläisten ja pienten torppien, lasten työnjaossa sukupuoli näytteli pienempää roolia kuin talollisten lapsilla ja eri töiden tekemisessä joustettiin tarpeen mukaan. Perheen kokoonpano vaikutti sen sisäiseen työnjakoon ja lapsille annettuihin

769 MV:K21/662, nainen s. 1907, Somero.

770 Esim. MV:K21/117, nainen s. 1906, Jalasjärvi; MV:K21/244, nainen s. 1913, Lehtimäki; MV:K21/453, nainen s. 1920, Paimio.

771 MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi.

772 MV:K21/300, nainen s. 1917, Taivassalo.

773 Korkiakangas 1996, 124–125.

774 MV:K9 ja MV:K21. Mukaan lukien kaikki neulontaa koskevat kysymykset.

tehtäviin. Poikavaltaisissa perheissä pojat osallistuivat perinteisesti koettuihin tyttöjen töihin ja vastaavasti perheissä, joissa lasten enemmistö muodostui tytöistä, täytyi heidän osallistua miehisiksi koettuihin tehtäviin.⁷⁷⁵ Äidin tai naisen puuttuminen perheestä johti tilanteeseen, jossa normatiivisesta työn roolijaosta jouduttiin luopumaan. Puoliorpojen lasten isä opetti pojille naisten tehtäviin kuuluneita, kotitalouden kannalta tärkeitä pidettyjä taitoja, kuten neulomista. Huutolaislapset ovat oppineet taidon sijoitusperheissään.

Täällä Kylmäkoskella ja Akaassa opetettiin pojillekin sukan kutominen ja on ollu vanhoissa miehissäkin sen kutomisen taitajia: kun lapset on jääny äidiltä orvoks jossain tapauksessa, niin isä on opettanut kutomaan, kun ei vielä ollu se koulupakkokaan.⁷⁷⁶

Täällä Loimaalla vielä tänä talvena ompeluseurassa näin yhden vanhan miehen Huittisissa kutovan. Hän oli ollut huutopoikana lapsena. Torpen emäntä oli talvisin opettanut hänet kutomaan ja rohtimia kehräämään.⁷⁷⁷

Hallandin maakunnan neulontaa tutkineen Per-Göran Johanssonin mukaan sukupuolirajojen ylittäminen ja neulominen oli mahdollista nuorille pojille ja ikääntyneille miehille, joiden maskuliinisuus ei kärsinyt naismaisena pidettyyn työhön ryhtymisestä.⁷⁷⁸ Pirjo Korkiakankaan mukaan myös naiset omaksuivat maaseutuyhteisössä miehisen arvomaailman, jossa naisten töinä pidetyt tehtävät olivat arvohierarkiassa miesten töitä alemmalla tasolla.⁷⁷⁹

Neulonnan osalta sukupuolinormeista joustettiin perheissä tarpeen niin vaatiessa. Poikavaltaisissa perheissä kaikkien lasten oli osallistuttava kotitalouden kannalta välttämättömiin töihin ja neulottava ainakin itse tarvitsemansa sukat ja lapaset. Kokemukset naisten töiden tekemisestä pakotettuna eivät kuitenkaan olleet pojille helppoja ja niiden tekeminen on aiheuttanut häpeän tunnetta, jota vältettiin neulomalla ainoastaan omien perheenjäsenten nähden.

Armas (s. 1917) oppi puikoilla neulomisen 10-vuotiaana äidiltään Ullalta (s. 1882). Perhettä oli kymmenen lasta, seitsemän poikaa ja kolme tytärtä. Äidin oli opetettava pojatkin neulomaan sukat ja kintaat ainakin itselleen.⁷⁸⁰

Kaustisen Köyhäjoella on ollut perhe, jossa äidin ja isän lisäksi syntyi seitsemän poikaa, vasta viimeinen kahdeksas tuli tyttö. Äidillä oli perheessä paljon työtä ja sukkien ja vanttuiden kutomista

775 Korkiakangas 1996, 129.

776 MV:K9/397, mies s. 1898, Somero.

777 MV:K21/166, nainen s. 1907, Huittinen.

778 Johansson 1999, 44.

779 Korkiakangas 1996, 132.

780 MV:K21/415, mies s. 1914, Leppävirta.

paljon. Äiti huomasiikin keinon, hän opetti pojat kutomaan itselleen sukat ja vanttuut. Pojat kutoivat vapaa-aikanaan, mutta jos vieraita sattui tulemaan, silloin tikkaukset lensivät pois käsistä.⁷⁸¹

Kansakouluopetuksen merkitys nousee esiin neulontataidon opettamisessa pojille. Siinä missä pojat olivat aikaisemmin opetelleet taidon perhetilanteen niin vaatiessa, opetettiin neulontataidon alkeet kaikille oppilaille maaseudun koulussa. Tätä pidettiin hyväksyttävänä, vaikka aikuisiälle jatkuvaan neulomiseen ei suhtauduttu enää yhtä suopeasti.

Miehet eivät normaalisti kutoneet puikoilla. Vasta koulut toivat tavan, joka aikuisena unohtui.⁷⁸²

Täälläpäin eivät miehet harrasta puikoilla kutomista. Aikaisemmin kyllä alakoulua käyvät pojat jou-
tuivat kutomaan käsityötunnilla jotain patalappua. Liekö enää sellainen tapa.⁷⁸³

Ollessani Ulvilassa 1961–72 näin karjatalouskoulun poikaoppilaiden joukossa muutamia, jotka oli-
vat harrastaneet melkoisesti puikoilla kutomista. Ainakin 2-3 poikaa kutoivat työsaapassukkansa
itse ja myös jatkoivat niitä kutoen entisiin varsiin uudet teräosat. Poikien sukankutomista ei suin-
kaan koulussa vaadittu.⁷⁸⁴

8.4. Miesten näkyvä neulominen

Tarpeeseen neulominen

Vastauksissa, joissa kerrotaan enemmän miesten neulomisesta, nousee esiin syitä, jotka saivat miehet tarttumaan puikkoihin. Miesten neulontataidon tärkeys korostui olosuhteissa, joissa kotitaloudessa ilmennyt tarve edellytti miesten valmistamia neu-
letuotteita. Tällaiset olosuhteet syntyivät silloin, kun talossa ei ollut naisia tai nämä
olivat sairauden tai muun syyn vuoksi kykenemättömiä neulomaan.⁷⁸⁵

Kertoja Maija R. kun asui Ylivieskassa vuodesta 1935–1943 asti niin hänen perheen tuttavapiiriin
kuului rautatie konduktööri Juho H., joka kutoi perheensä lapsille kaikki tarvittavat villakudin va-
rusteet. Hän oli kertonut siksi opetelleensa kutomaan, kun vaimolla oli paha reumatismi ettei pys-
tynyt kutomaan.⁷⁸⁶

781 MV:K21/97, nainen s. 1917, Kaustinen.

782 MV:K21/866, mies s. 1928, Hyrynsalmi.

783 MV:K21/98, nainen s. 1914, Kuortane.

784 MV:K21/449, nainen s. 1921, Huittinen.

785 Esim. MV:K21/86, mies s. 1915, Koski TL.; MV:K21/124, nainen s. 1899, Kemi; MV:K21/918, mies s. 1922, Kittilä.

786 MV:K21/124, nainen s. 1899, Alatornio.

Tiedonantaja muisteli, että Muhoksella on mieshenkilö Antti K. s. 1898 Muhoksella. Häneltä kuoli äiti jo poikasena ollessaan. Joten hän nuorena poikana joutui hoitamaan kotia, johon jäi orvoksi kolme poikaa sekä sisarta. Ollessaan vanhin niin piti huolehtia näiden vaatteistakin, niinpä hän opetteli kutomaan kuelmia sekä kankaitakin. Hän pystyi tekkeen naisten töitä. Paljon oli ollu sukkien sekä vanttuiden kudontaa sekä parsintaa. Kertoja sanoi tämän olleenkin sukkela kutoja.⁷⁸⁷

Joku Hämmäläisen räätäli pani poikansa tekemään kaikkia töitä. Hänellä kun oli oikein suurperhe ja sairas vaimo, joten pojat joutuivat pienestä pitäen tekemään kaikkia töitä ilman rooliajattelua.⁷⁸⁸

Toisin kuin niissä vastauksissa, joissa miesten neulomista ei yleisellä tasolla pidetty hyväksyttävänä, kuvataan olosuhteiden pakosta neulomaan joutuneita miehiä ”ahkerina”, ”tarmokkaina”, ”ennakkoluulottomina”, ”taitavina”, ”kaikkeen työhön pystyvinä” ja ”poikkeuksellisinä yksilöinä”.⁷⁸⁹ Miesten neulomiseen liitetyn häpeän sijaan kotitaloudessa välttämättömiä neuleita valmistaneita miehiä arvostettiin tilanteissa, joissa heillä ei nähty olevan vaihtoehtoa.

Vain siinä tapauksessa, kun talossa ei naisia ollut. Muistetaan ainakin yhdessä talossa olleen niin tarmokkaan ja ennakkoluulottoman miehen joka äitinsä kuoltua neuloi perheen tarvitsemat sukat ja lapaset itse. Muutenhan miesväki häpesi ”akkojen työhön” tarttumista.⁷⁹⁰

Ei täällä yleensä miehet neuloneet, mutta Tahvo H., joka oli Niemen hovin karjakkona ja joka tunnettiin karjakko-Tahvon nimellä, oli oppinut neulomaan. Ainakin vaimonsa kuoltua hän neuloi itselleen ja lapsilleen vieläpä vähän emännillekin sukkia ja lapasia. Hän olikin ollut niin ahkera neuloja, että heti kun oli vapaana, otti neuleen käteensä.⁷⁹¹

Kuten niissäkin vastauksissa, joissa miesten synnynnäisiä ominaisuuksia ei pidetty yhtä sopivina neulomiseen kuin naisten, verrataan miesten neulontataittoa arvostavissa vastauksissa heidän taitoaan naisten taitoon. Näissä kuvauksissa sukupuolten välisissä taitotasossa ei nähty eroja.

Kyllä niitä on miehiäkin, jotka neuloo puikoilla. Olen minä nähnyt montakin sellaista miestä, jotka neuloo ihan yhtä nopeasti kun naisetkin. Ja työ tulee tasaista, kaunista neuletta.⁷⁹²

Tavallisesti eivät miehet harrastaneet puikoilla kutomista, mutta kotikylässäni oli sellainen talon isäntä, joka kutoi itselleen ja emännälleen sukat ja käsineet. Ja hän oli vielä niin joutuisa siinä työs-

787 MV:K21/124, nainen s. 1912, Kuivaniemi.

788 MV:K21/545, nainen s. 1925, Jaakima.

789 MV:K21/49, nainen s. 1917, Jääski; MV:K21/293, nainen s. 1911, Jaakkima; MV:K21/539, nainen s. 1914, Merikarvia; MV:K21/750, nainen s. 1909, Suonenjoki; MV:K21/725, mies s. 1930, Ahlainen.

790 MV:K21/49, nainen s. 1917, Jääski.

791 MV:K9/146, nainen s. 1910, Rääkkylä.

792 MV:K21/287, nainen s. 1923, Ilomantsi.

sään, ettei kukaan nainen sen paremmin. Hän kutoi myös kangasta ja oli siinäkin ammatissa hyvin pätevä. Kaikki se käsityö, mitä hän teki oli laadultaan hyvää.⁷⁹³

Naimattomat, yksin asuneet miehet nousevat yhtenä neulomaan pakotettuna ryhmänä esiin aineistosta. Näillä miehillä ei ollut sukulaisnaisia, jotka olisivat neuloneet heille, eivätkä heidän taloudelliset resurssinsa mahdollistaneet valmiiden neuletuotteiden ostoa.⁷⁹⁴

Kun vastaaja oli koulutyttyö oli Jäppilä Hietakylässä - - mies, joka neuloi itselleen sukat, kintaat ja villapaidat. Hänen nimensä oli Aatu S. Aatun veljistä ei kukaan harrastanut neulomista. Hän myös kehräsi itse langat neuleisiinsa. Aatu oli poikamies.⁷⁹⁵

Niittysuolla on ollut vanhapoika, joka kutoi itse sukat ja lapaset sekä kehräsi langat. Tunnettiin nimellä Yrjö mutta ei muista sukunimeä. Yksinäinen mies ja paranteli eläimiä tutki luontoa ja oli jok aikansa Konsta Pyökkänen. Koiran villoja sukkiin että ei tullut reumatismi. Muita miehiä ei kiinnostanut kutominen.⁷⁹⁶

Naimattomien miesten ryhmään kuuluivat myös monet taloissa työskennelleet rengit. Heille neulontataito tarjosi omaan tarpeeseen valmistuvien tuotteiden lisäksi mahdollisuuden piikojen kanssa seurusteluun, yhteisiä puhdetoita tehden.

Suomatkan Laurilassa oli 1914 renki, joka kutoi kaikki sukkansa ja tumppunsa itse. Kaikki kyläläiset tiesivät kertoa, että Jannella oli aina sukankudin sängyn jalkopäässä patjan alla.⁷⁹⁷

Jotkut harvat niin kun pikkurengit opettelivat neulomista piikatyttöjen kanssa, se oli sen ajan yksi puhdetyö ja seurustelun alkua palvelusväen keskuudessa.⁷⁹⁸

Omaan tarpeeseen neulottiin myös silloin, kun sopivia asusteita ei ollut ostettavissa. Vuonna 1887 syntynyt poliisi tarttui puikkoihin, koska ei kookkaana miehenä löytänyt itselleen riittävän suuria, työasussa vaadittuja valkoisia sormikkaita.

Minä Viipurissa poliisina ollessani neuloin sormikkaat itselleni valkeasta 2 kertaista kalastaja langasta. Passipoliisilla piti olla, kumminkin kesällä valkeat sormikkaat ja minä kun olin sellainen isokokoinen, etten ostanut saanu. Oikeen tiukalle siinä tietysti meni koko kesäloma (2 viikkoa) mutta tuli ne vaan, ja minä olen sitä mieltä, kun oikeen tiukalle panee niin Härkäkii poikii. Täytyhän

793 MV:K21/914, nainen s. 1905, Karvia.

794 Esim. MV:K21/49, nainen s. 1925, Kuusamo; MV:K21/116, nainen s. 1915, Kaustinen; MV:K21/485, nainen s. 1934, Vesanto; MV:K21/545, nainen s. 1925, Jaakima.

795 MV:K21/796, nainen s. 1935, Jäppilä.

796 MV:K21/354, nainen s. 1922, Vuoksenranta.

797 MV:K21/423, nainen s. 1896, Kangasala.

798 MV:K21/266, nainen s. 1894, Kontiolahti.

minun joskus purkaa alkupuolella kun tulivat silmukat liijan pieniä ettei puikot kulkenut ennen kuin opin vetämään langan paraiksi.⁷⁹⁹

Neulovat ammattiryhmät

Kyselyaineistoista nousee esiin ammattiryhmiä, joiden joukossa miesten neulominen oli yleisempää ja näkyvämpää kuin talollisen maaseutuväestön parissa. Näiden ammattikuntien neulovat jäsenet eivät kohdanneet samanlaisia omaan neulomiseensa liittyneitä ennakkoluuloja kuin maatalojen isännät ja pojat.

Liikkuvien miesvaltaisten ammattiryhmien toimintaympäristö loi otolliset puitteet miesten neulomiselle. Tällaisia ammattiryhmiä olivat erilaisissa tehtävissä työskennelleet metsämiehet sekä merimiehet, joiden työyhteisöihin kuului vain vähän naisia. Kyseisten alojen työntekijät koostuivat pitkälti nuorista, naimattomista miehistä, jotka olivat valmiita siirtymään työn perässä paikkakunnalta toiselle. Avioituneet miehet viettivät puolestaan työmailla ja -matkoilla pitkiä aikoja erossa perheistään, eikä esimerkiksi satamasta toiseen seilaaville merimiehille saanut juuri toimitettua paketteja kotoa. Näissä ammattiryhmissä työskennelleiden miesten neulominen liittyi paitsi tarpeeseen valmistaa itselleen tarkoituksenmukaisia varusteita, kuten metsätöissä käytettyjä käsineitä, myös käsityön tekemiseen ajankuluksi.

Sodan jälkeen oli metsäkämpällä muuan Jalasjärveltä kotoisin oleva, nyt noin 60 v. metsätyömies ja hän kutoi illat sukkia ja tumppuja.⁸⁰⁰

Merellä ollessaan mieheni kutoi kynnysmattoja. Käytöstä poistetusta narusta ja punoi palmikkoa ja siitä kutoi kahdella puusta tehdyllä puikolla. Ulko-oven edessä se oli sopivasti karhea jalkojen pyyhkimiseen. Luultavasti purjelaivoissa, kun oli paljon köysiä, oli merimiehillä tapana kutoa kotiin tuomisia. Siellä kun köysiä joudutaan poistamaan heti, kun huomataan jotakin vikaa.⁸⁰¹

Kansakoulujen opettajat olivat edelläkävijöitä ja uutuuksia välittäviä innovaattoreita maaseutuyhteisössä. He nauttivat pääsääntöisesti myös yhteisön arvostuksesta, minkä vuoksi heille sallittiin muita helpommin poikkeamisia yhteisön normeista. Kyselyaineisto kertoo miesopettajista, jotka neuloivat avoimesti taitoaan piilottelematta.

Itse muistan suomenkielen opettajani Kauhavan keskikoulussa, maisteri Maunu P:n 1930-luvulta. Hänen vapaa-ajan harrastuksensa oli puikoilla kutominen ja niin syntyivät monet kauniit käsityöt Hartialiinat, villapaidat ym.⁸⁰²

799 MV:K9/1, mies s. 1887, Viipuri.

800 MV:K21/518, nainen s. 1921, Kuru.

801 MV:K21/360, nainen s. 1916, Koivisto.

802 MV:K21/819, nainen s. 1920, Ilmajoki.

Meidän kylämme, Kuivalan kansakoulun opettaja, Helmer R., kutoi tyttärensä tarvitsemia vaatekapaleita. Sukankudin oli hänellä tunnillakin, valvoessaan oppilaittensa kirjoitus- ja piirustustehtäviä. Hän oli täällä 12–13 vuotta taapäin, ikänsä nyt on 58-v.⁸⁰³

Käsityöläisammateissa räätäleinä, suutareina ja puuseppinä toimineet miehet ovat myös neuloneet muita ammattiryhmiä enemmän.⁸⁰⁴ Käsityöläisten monipuolinen erilaisten tekniikoiden taitaminen on ollut hyväksyttävää, vaikka kyse olisikin ollut naisten töihin mielletyistä tekniikoista.

Kustaa H. kutoi puikoilla, hän oli myös seppä, räätäli, veneentekijä, puuseppä ja teki naisten töitäkin v. 1900–1944.⁸⁰⁵

Puumalan Sepänkylässä olin työssä 1948. siellä oli Viljam S. niminen mies. Hän oli kyläräätäli ja teki kaikkia naisten töitä, kutoi kankaitakin. Näin kun hän neuloi sukkaa puikoilla. Lanka oli vasemman käden etusormen päällä. Sukkelasti näkyi työ käyvän. kerran näin kun Viljam kehräsi vokilla lankaa. Eipä kehruukaan ollut äkkinäisen työtä. Silloin Viljam oli keski-ikäinen. Jos elää niin nyt on jo vanha mies. (Ei ollut naimisissa).⁸⁰⁶

Ajankuluksi neulominen

Olosuhteiden pakosta neuloneiden miesten ohella on ollut myös miehiä, jotka ovat neuloneet vapaaehtoisesti. He ovat nauttineet neulomisesta mukavana ja rentouttavana ajankuluna, tapana viettää vapaa-aikaa.⁸⁰⁷

Oli tässä meidän kylässä lähes 20 vuotta sitten Sakari M., joka neuloi kauniita kirjavia käsineitä, kylän lapsillekin ja tietysti kotiväelle. Kun Sake kasvoi aikamieheksi kävi hän kelloseppän koulun, ja on nyt kelloseppänä Helsingissä. Ja kyllä joku muukin mies on vähän neulonut, mutta vähemmän vaan. Ja olen sitten kuullut että eräs Etelä-Saimaan keskussairaalan lääkäri neuloo nykyisinkin. Hän neuloo kuulema vaimollensakin leninkejä, villatakkeja y.m. ja lapsilleenkin. Se on kuulema rentouttavaa vapaa ajan työtä, ja pitää sormet näppäränä.⁸⁰⁸

Noin 50:tä vuotta sitten kuollut Johannes R. on ollut sellainen mies, että hän on paljon kutonut kujelmaa - - - jos hän tuli naapuriin iltaa istumaan eli kökkään kuten täällä sanotaan, niin hänellä oli kujelma aina mukana, net oli etupäässä sukkija ja lapasija mitä hän kutoi, olihan niitä monija muita miehijä jotka noin huvin vuoksi jonkinverran harrasti kutomista tikuilla.⁸⁰⁹

803 MV:K21/297, nainen s. 1906, Valkeala.

804 Esim. MV:K21/9, mies s. 1895, Heinolan mlk.; MV:K21/397, nainen s. 1899, Sysmä.

805 MV:K21/918, mies s. 1922, Kittilä.

806 MV:K21/512, nainen s. 1894, Sulkava.

807 Esim. MV:K21/76, mies s. 1924, Inari; MV:K21/274, mies s. 1915, Jämsä; MV:K21/479, nainen s. 1915, Juva; MV:K21/520, mies s. 1898, Vampula.

808 MV:K21/659, nainen s. 1915, Lemi.

809 MV:K21/86, mies s. 1898, Alavieska.

Toipilaiden ja sairaiden neulominen ei ole ollut yhtä selvärajaisesti sukupuolisidonnaista kuin terveeksi miellettyjen ihmisten neulominen. Sairaaloissa on voitu myös tarkoituksella ohjata potilaina olleita miehiä neulonnan pariin.

Olen nähnyt jonkun miehenkin kutovan, luultavasti hän oli jossakin sairaalassa siihen harjaantunut.⁸¹⁰

Pitkään sairastaneiden ja sairaalassa makuulle joutuneille potilaille neulominen on ollut mahdollisuus tehdä jotakin merkityksellistä sairaudesta huolimatta, kun kunto ei riittänyt muiden töiden tekemiseen.

Eivät ainakaan tällä seudulla terveet miehet ole harrastaneet kutomista. Mutta muistan että joku mies sairastuttuaan, on pitkän toipilasaikansa kuluksi opetellut tikkuamaan ja tikunnut sitten niin kauan kun ei ole tahtonut muihin töihin kyetä.⁸¹¹

Mutta jotkut pitkäaikaiset sairaat ovat tikunneet aikansa kuluksi. Esim. mieheni rippikouluikäinen veli oli sairastanut luumätää ja saanut olla sängyssä istuvassa asennossa, niin hän siinä sairastaessaan oli tikunnut kymmeniä pareja sukkia ja lapasia. Mutta sitten kun oli parantunut ja pystynyt taas muuhun työhön niin tikkuaminen oli unohtunut.⁸¹²

Kirjoittajan miniä [s. 1937] muisteli kun oli sairaanhoitajana Lääninsairaalassa Oulussa, noin 15 vuotta sitten niin täällä oli ollu potilaana mies, jolla oli ollu melkein aina kudin käessä. Hän oli sanonu: ”Kun täällä sairaalassa jouten maatessa tulee aika pitkäksi niin olen opetellu kutomaan.”⁸¹³

Sairastuneiden ja toipilaiden lisäksi pysyvästi vammautuneiden henkilöiden kerrotaan neuloneen ajankulukseen.

Joku invaliidi on ajankulukseen kutonut.⁸¹⁴

Sairaaloissa tehdyn neulomisen taustalla ovat voineet vaikuttaa myös havainnot neulomisen henkistä hyvinvointia edistävästä vaikutuksista, ja siihen on siksi kannustettu. Mielekkään ja konkreettisen, käsillä aikaansaadun työn tekeminen on itsessään ollut palkitsevaa, mutta neulominen on toiminut myös vastapainona vaikeille kokemuksille.

810 MV:K21/34, nainen s. 1904, Toholampi.

811 MV:K9/212, nainen s. 1935, Joutsa; MV:K9/519, nainen s. 1915, Alajärvi.

812 MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi.

813 MV:K21/124, nainen s. 1899, Alatornio. Ks. myös MV:K21/518, nainen s. 1921, Kuru.

814 MV:K21/117, nainen s. 1906, Jalasjärvi. Ks. myös MV:K21/706, mies s. 1917, Koivulahti.

Omat veljeni v. 1920 ja 1921 syntyneet opettelivat kutomaan yli 20-vuotiaana. Hyvät sukat ja sormikkaat he kutoivatkin. Sodasta tultua se oli kuulema hyvää hermolepoa.⁸¹⁵

Vihtiläisen naisen kuvaus kertoo kartanonisännästä, joka neuloi auttaakseen sisällissodassa kuolleiden punakaartilaiden perheitä. Oranssi, pehmeä ostovillalanka herättää kysymykseni siitä, mistä kyseistä lankaa olisi saatu ostettua kyseisenä aikana. Valtaosa tuolloin neulotuista villapaidoista oli kyselyaineiston vastausten mukaan harmaita. Yksivärisiä neulepaitoja voitiin piristää neulomalla niihin värikkäät kaulukset ja hihansuut. Koska punaista väriä vältettiin sisällissodan jälkeen, olisi oranssi tosin voinut toimia sen korvikkeena, mikäli sellaista oli saatavilla.⁸¹⁶

Kyllä täällä miehet ovat kutoneet. Täällä Vihtijärven kylässä oli 1918 jälkeen punakaartilaiden orpoja ja leskiä. Tuon Hiiskula kartanon isännän, Hans B:n, kai kävi sääliksi niitä orpoja ja muitakin köyhien ihmisten isättömiä lapsia. Tuo herra osti pehmeätä oranssin väristä villalankaa ja kutoi lakkia ja villatakkeja hyvin monelle. Silloin siihen aikaan matkustettiin junalla Röykästä Hyvinkään kautta Helsinkiin. Isänikin kertoi, kun tuo pitkä herra kudin kädessä tuli hänen viereensä istumaan ja koko matkan kutoi ahkerasti villapaitaa.⁸¹⁷

Sotien jälkeen yleinen ilmapiiri miesten neulomista kohtaan muuttui aiempaa hyväksyvämmäksi. Tämä asenteissa tapahtunut muutos voidaan nähdä osana laajempaa yhteiskunnallista ja sukupuolirooleissa tapahtunutta muutosta. Kaupungistuvassa yhteiskunnassa, jossa yhä useampi nainen siirtyi palkkatöihin kodin ulkopuolelle, agraariyhteiskunnan työnjakoon perustuneet sukupuoliroolit jäivät menneisyyteen.⁸¹⁸

Kyllä sotien jälkeen moni mies itselleen kutimet kutoi.⁸¹⁹

Sama se on navettaan meno ei ennen miehet oo navettaan mennyt akkaan töihin, se alkannu 1950-luvulla.⁸²⁰

En muista nähneeni vanhempaan aikaan miesten kutoneen, mutta nyt joskus 10 v. sitten erään talon pojat kutoivat villapaitoja itselleen.⁸²¹

815 MV:K21/651, nainen s. 1908, Helsinki.

816 Rauhala 2003, 200–201.

817 MV:K21/532, nainen s. 1909, Vihti.

818 Esim. MV:K21/316, nainen s. 1911, Iisalmen mlk; MV:K21/722, nainen s. 1904, Ylivieska.

819 MV:K21/30, mies s. 1909, Karvia.

820 MV:K21/123, mies s. 1928, Jalasjärvi.

821 MV:K21/552, nainen s. 1903, Uurainen.

9. Neulominen poikkeusaikoina

9.1. Paluu kotikehrätyihin lankoihin

Raaka-aineiden saatavuus heikkenee

Kotitalouksissa kasvatettujen tekstiiliraaka-aineiden sekä valmistettujen tekstiilien merkitys oli vähentynyt ja muuttunut 1930-luvun lopulle tultaessa. Taustalla vaikutti suomalaisen tekstiiliteollisuuden kehittyminen ja kasvaminen merkittäväksi tuotantoalaksi. Kotimaisten kankaiden valmistusmäärät olivat kaksinkertaistuneet maa-ilmansotien välisenä aikana.⁸²² Teollisuuden käyttämät raaka-aineet olivat suurelta osin tuontitavaraa, esimerkiksi 1930-luvun lopulla villasta vain kymmenen prosenttia saatiin kotimaasta.⁸²³ Ostomateriaalien saatavuuden lisääntyessä ei tekstiiliraaka-aineiden kotitarvekasvatus ja lankojen kehruu ollut enää aikaisempaan tapaan maa-seudullakaan välttämätöntä tai ajankäytöllisesti kannattavaa. Ennen sodan syttymistä oli monin paikoin ostettavissa tehdasvalmisteisia neulontalankoja. Niiden saatavuus romahti kuitenkin sota-aikana, ja kotitalouksissa olevien lampaiden määrää lisättiin mahdollisuuksien mukaan vastaamaan villatuotannon kasvaneeseen kysyntään.⁸²⁴

Materiaalipulan vaikutukset heijastuivat suoraan kotona tehtäviin käsitöihin. Ostotekstiilien ja -lankojen saatavuuden lisääntyminen oli vapauttanut aikaa aikaisempaa valikoidumpien ja myös koristustarkoituksiin valmistettujen tekstiilien tekoon. Siinä missä 1930-luku oli ollut käsitöiden kehittymisen aikaa, merkitsi sota-aika ja siitä seurannut pula-aika tilapäistä siirtymää kohti omavaraistaloutta ja käytännöllisiä käsitöitä.⁸²⁵ Kankaiden ja vaatteiden valmistus kotitalouksissa oli jälleen arkipäivää.⁸²⁶

Kankaiden materiaaleina käytettyjen kuitukasvien, pellavan ja hampun viljely lisääntyi, ja lampaiden kasvatusta lisättiin villan tuotannon turvaamiseksi.⁸²⁷ Kaikki kotitalouksissa tuotettu villa ei kuitenkaan päätynyt kasvattajilleen, koska lampaanhoitoa koskivat villan luovutusvelvollisuuden määräykset.

Talvisodan alkaessa armeija varasi käyttöönsä tekstiilitehtaiden varastoista tarpeisiinsa soveltuvat tuotteet. Lokakuussa 1940 valtioneuvosto antoi päätöksen tekstiili- ja vaatetustuotteiden, lankojen sekä niiden valmistukseen käytettävien raaka-aineiden kulutuksen säännöstelystä. Säännöstelyn lisäksi maaliskuussa 1941 takavarikoitiin maassa olevat sekä maahan tulevat tekstiiliraaka-aineet tuotannon turvaamiseksi. Jatkosodan alkaessa 1941 villakehräämöjen, villatehtaiden sekä neule- ja talousteks-

822 Mansner 1988, 7.

823 Pihkala 2002, 98.

824 Esim. MV:K21/115, nainen s. 1903, Ilomantsi; MV:K21/166, nainen s. 1907, Huittinen; MV:K21/316, nainen s. 1911, Iisalmi; MV:K21/794, nainen s. 1913, Jääski.

825 Heikkinen 1997, 40.

826 Aikasalo 2000, 207–208.

827 MV:K21/393, nainen s. 1894, Huittinen.

tiilien tuotantoa varten varastoitua villaa ja villalumppeja oli noin 2000 tonnia, josta alle puolet oli villaa. Kotimaisen villan tuotantomäärien kasvattamisella pyrittiin korvaamaan tekstiilimateriaalien puutetta. Vuonna 1942 villateollisuuden saamasta raaka-ainemäärästä jo 65 % oli kotimaista tuotantoa. Raaka-ainepulan seurauksena otettiin käyttöön myös korvikemateriaaleja, ”tekosilkkiä”, sillaa ja paperitekstiilejä. Järjestöt ja tehtaat toimeenpanivat villalumppejen keräyksiä. Luovutusvelvollisuuteen perustuvan villan keräämisestä vastasi Villatehtaiden Ostokonttori Osuuskunta r.l., jonka alaisuudessa toimineet hankintaliikkeet ja asiamiehet hoitivat villan vastaanottamisen, luovuttamisen ja varastoimisen sekä raportoinnin kansanhuoltoministeriöön. Kansanhuoltoministeriö valvoi villan myymistä ja luovuttamista sekä myönsi ostolupia.⁸²⁸

Mikäli tuotantomäärät olivat pieniä ja luovutettavan villan määrä jäi alle 100 gramman, vapautettiin kasvattaja tuotantovelvollisuudesta. Jos villaa luovutettiin määrättyä enemmän, sai vastiketavarana standardisoitua villalankaa, -kangasta tai ostolupakortin vaatetavaraa varten.⁸²⁹

Kehruutaidon ja kierrätysmateriaalien hyödyntäminen

Sota-aikana kun ei saanut tarvittavia kuronnaisia alettiin taas palata entisiin tapoihin, kasvatettiin lampaita ja kehrättiin lankaa, kudottiin villapaitoja ja housuja. Paikkakunnalla valmistettiin rukkeja ja monet nuoremmat opettelivat kehräämään.⁸³⁰

Lankojen kehruu ei 1930-luvun lopulla ollut enää kotitalouksissa välttämättömänä tarvittu taito, mutta sen merkitys muuttui sota-aikana. Kuten keikyäläisen kenttämes-tarin kuvauksesta käy ilmi, oli ostolankojen saatavuuden heiketessä lankoja alettava jälleen valmistaa kodeissa olosuhteiden pakosta. Kyselyaineistossa monet mainitsevat langan rukilla kehräämisen taitona, jonka useat naiset opettelivat uutena ja tarpeellisenä sota-aikana.⁸³¹ Kehruutaidon opettaminen oli mahdollista, koska se osattiin vielä elävänä vanhempien sukupolvien parissa. Marketta Luutonen on todennut, että muistiorganisaatioiden taltioimat esineet ja muu aineisto eivät voi korvata satojen vuosien aikana tekemisen kautta kehittyneitä käsityötaitoja ja niihin liittyvää hiljaista tietoa. Taitoja on myös vaikea palauttaa, mikäli osaamisen ketju katkeaa.⁸³²

Villalangat loppuivat pian. Vanha kehruutyö otettiin taas käyttöön. Vanhempi polvi taisi sen taidon ja nuorempi polvi opetteli.⁸³³

828 Mansner 1988, 7; Salovaara 1977, 150–155.

829 Salovaara 1977, 151–152.

830 MV:K21/690, mies s. 1905, Keikyä.

831 Esim. MV:K21/567, nainen s. 1895, Ilmajoki; MV:K21/423, nainen s. 1896, Kangasala; MV:K21/440, nainen s. 1893, Huittinen.

832 Luutonen 2014, 96.

833 MV:K21/440, nainen s. 1893, Huittinen.

Lampaita alettiin sota-aikana pitää entistä enemmän, ja pellavan viljely tuli uudelleen. Äitini oli hyvä kehrääjä, ja kyllä silloin vielä monia, jotka osasivat kehruun ja opettivat nuoremmille.⁸³⁴

Kotikehruun väheneminen oli johtanut samalla rukkien määrän vähenemiseen, eikä niitä ollut sodan alkaessa kaikissa taloissa. Uusia rukkeja pyrittiin valmistamaan mahdollisuuksien mukaan, mutta tuotanto ei riittänyt vastaamaan kysyntää, joten kaikki halukkaat eivät onnistuneet sellaista saamaan.⁸³⁵ Tästä huolimatta maaseudulla kehrättiin paljon villalankoja, etenkin rintamamiehille valmistettavia neuletuotteita varten.

Rintamalle lähetettiin yleisesti käsineitä ja sukkia jotka oli kotona kudottu itse kehrätyistä villalangoista. Villan kehräys yleistyiikin erittäin nopeasti ja kaikki mahdolliset rukit olivat käytössä silloin. Eräin paikoin jopa kudottiin villalangoista vaatteitakin, mutta se oli melkoisen vähäistä kun villasta tahtoi olla pulaa, lampaita ei ollut riittävästi siksi, kun lampaanlihaa piti luovuttaa kansanhuollon tarpeisiin ja siten lampaat vähenivät pakostakin.⁸³⁶

Meillä oli lampaita, ei meillä ollut niitä ennen sotaa ollut, sillä meillä oli pinta-alan nähden paljon karjaa, eikä enoni pitänyt lampaista, mutta nyt oli muutama lammas ja niistä kerittiin villat ja niistä me talvipuheina kehräsimme lankaa ja kudoimme sukkia ja kintaita eli käppösiä. Talvipäivänä muistan kun kerran vieras tuli tupaan ja totesi, että siinä tehdas toimii, kun Ida-täti karttasi villoja, Tilda-täti kehräsi lankaa, sisareni Eila kertasi toisella rukilla lankaa ja minä kudoin sukkaa.⁸³⁷

Villaa ei lisääntyneestä lampaanpidosta huolimatta riittänyt kaikkeen tarpeelliseen.⁸³⁸ Neuletoita varten kehrättyä villalankaa saatettiin jatkaa muilla kuiduilla, kuten hiuksilla ja eläinten karvoilla.⁸³⁹ Karvoja ja hiuksia oli kehrätty villojen sekaan aikaisemminkin, kotikehruun ollessa yleisempää. Karvalangoista valmistettiin kalastuksessa ja muissa ulkotöissä käytettäviä vettä hylkiviä ja kestäviä käsineitä. Neulontaa tutkinut Anna McNally on todennut ominaisuuksiltaan samankaltaisten neuleiden soveltuvan kalastajille ja sotilaille.⁸⁴⁰

Sodan alussa tuotiin villan korvikkeeksi selluloosasta valmistettuja muuntokuituja, sillaa ja säteriä, Saksasta ja Italiasta. Kotimainen tuotantolaitos Kuitu Oy aloitti toimintansa helmikuussa 1942 ja Säteri Oy seuraavana vuonna. Silla mainitaan neuleisiin villalle vaihtoehtoiseksi sopivana materiaalina ja sillalangoille julkaistiin omia neuleohjeita esimerkiksi Omin käsin -lehdessä vuodesta 1942 alkaen.⁸⁴¹ Ohjeiden julkaisu ei kuitenkaan vielä kerro sitä, missä määrin sillasta neulottiin. Kyselyaineiston

834 MV:K21/393, nainen s. 1894, Huittinen.

835 MV:K21/113, nainen s. 1918, Lavia.

836 MV:K21/542, mies s. 1922, Ii.

837 MV:K21/716, nainen s. 1923, Heinolan mlk.

838 Esim. MV:K21/797, nainen s. 1902, Kiukainen.

839 MV:K21/866, mies s. 1928, Hyrynsalmi.

840 McNally 2014, 67.

841 Keskitalo 2012, 42–43.

mukaan puhtaasta sillalangasta neulominen oli vähäistä,⁸⁴² ja sitä käytettiin enemmän kankaiden raaka-aineena.⁸⁴³ Sillan villaa heikommat lämpöominaisuudet olivat hyvin ihmisten tiedossa, eikä siitä sen vuoksi neulottu rintamiesten varusteita.⁸⁴⁴ Neuleissa sillaa hyödynnettiin lähinnä villan jatkeena.

Kaupoissa myytiin sillaa. Sitä kehrättiin langaksi ja kudottiin alushameita, pyyheliinoja. - - - Jos olikin villaa laittaa joukkoon, sai sukkia ja lapasia.⁸⁴⁵

Talvisodan alkaessa siviilien vaatetilanne oli vielä hyvä, mutta se huononi kriisitilanteen pitkittyessä.⁸⁴⁶ Koska paras villalanka käytettiin rintamamiesten varusteiden neulomiseen, hyödynnettiin muu käyttökelpoinen kuituaines siviilien neuleiden materiaaleina.⁸⁴⁷

Villapaita siviilistä lämmitti montaa sotapoikaa, samoin sukat ja villakäsineet. Nämä seikat vaikuttivat vähentävästi kotiväen vaatevarastoa.⁸⁴⁸

Lankoja ja kuituaineita saatiin vanhoista vaatteista ja tekstiileistä sekä kangas- ja neuletilkuista, joiden jokainen pieni ja ehjä kohta hyödynnettiin tarkasti. Tekstiilin paloja purettiin langaksi, kuituja karstattiin ja kehrättiin uudestaan, langanpätkiä solmittiin yhteen ja neulottiin uusiksi vaatteiksi ja asusteiksi.⁸⁴⁹

Kaikki mahdolliset vanhat villapaidat ja muut sellaiset kudotut vaatekappaleet, joita ei enää alkupe-
räisessä muodossa voinut käyttää, purettiin langaksi ja kudottiin uudelleen.⁸⁵⁰

Vanhaa purettiin, mikä suinkin oli purettavaa, joskus oli miltei solmu solmus kiinni.⁸⁵¹

Puretuista tekstiileistä saadun uusiolangan villakuidut olivat lyhyitä ja lanka laadultaan uutta heikompa, mikä edellytti neulelangan vahvistamista muilla tekstiilikuiduilla. Ostettavissa ollut silla ei kokemusten mukaan soveltunut neuletoihin vahvistukseksi yhtä hyvin kuin pellava, puuvilla, eläinten karvat ja hiukset.

842 Kyselyaineiston vastauksissa on vain harva maininta sillan käytöstä neulonnessa (MV:K21/424, nainen s. 1912, Kiikkala; MV:K21/759, nainen s. 1913, Kalajoki).

843 Esim. MV:K21/117, nainen s. 1906, Jalasjärvi; MV:K21/363, nainen s. 1912, Kalvola; MV:K21/622, nainen s. 1912, Jäppilä; MV:K21/759, nainen s. 1913, Kalajoki; MV:K21/809, nainen s. 1913, Jämsä.

844 Salovaara 1977, 153; MV:K21/424, nainen s. 1912, Kiikkala.

845 MV:K21/425, nainen s. 1989, Koivisto.

846 MV:K21/425, nainen s. 1898, Koivisto; Aikasalo 2000, 208.

847 Esim. MV:K21/425, nainen s. 1898, Koivisto; K21/524, nainen s. 1906, Kuru. Ks. myös Aikasalo 2000, 207.

848 MV:K21/148, mies s. 1908, Alastaro.

849 Esim. MV:K21/420, nainen s. 1919, Kuopio; MV:K21/541, nainen s. 1908, Kouvola.

850 MV:K21/406, nainen s. 1921, Helsinki.

851 MV:K21/98, nainen s. 1914, Kuortane.

Esim. vanhat villatakit ja muut neulevaatteet purettiin, lanka pestiin ja vyyhdettiin ja kerittiin tiukkaan kerään, jolloin se oikeni neulomisen mutkistaan. Jos lanka oli kovin ohueksi kulunut, kerrattiin siihen vahvikkeeksi pellava-, pumpuli- tai villalankasäe ja taas oli mistä neuloa uutta. Saumat ja keltottomiksi kuluneet kohdat, joita ei langaksi saatu purettua karstattiin auki ja kehrättiin uudelleen. Sukkien ja käsinaitten kärkiin neulottiin langan mukana pitkiä hiuksia vahvikkeeksi ja lisälämpöiseksi. Jopa siivilävanut pestiin käytön jälkeen ja karstattiin ja kehrättiin langaksi. Samoin koottiin hevosen ja lehmän karvat sukiessa. Kun sitten tuli silla markkinoille, niin sitä yhdistettiin kaikkeen mahdolliseen ja käytettiin yksinäänkin. Villa ja silla todettiin yhteen sopimattomaksi, silla söi villan, mutta pellavan ja pumpulin sekoitelangat olivat hyviä.⁸⁵²

Purkulangoista neulominen sekä langan vahvistamien neulomisen aikana toisella langalla, edellyttivät tarkkuutta ja hidastivat neulomista.

Kestävyysden takia kurottiin kuluneen langan viereen, joko pumpulilanka tai ohut villalanka ja kauden tulo, vaikka joskus vaivalla kutoen.⁸⁵³

Langanpätkestä neulottaessa ei ollut mahdollisuutta valita työhön käytettäviä värejä. Erilaiset värien sekoitukset samassa neuletyössä olivat tavallisia. Pyrkimyksenä oli kuitenkin valmistaa mahdollisuuksien mukaan myös esteettisesti miellyttäviä asusteita. Materiaalipulaan suhtauduttiin myönteisellä ironialla, mikä näkyy kuvauksissa siviilien vaatteista. Vaihtoehdottomuudesta tuli muotia: ”Kirjoneuleet olivat olosuhteiden pakosta muotia.”⁸⁵⁴

Kotiliedessä julkaistiin syksyllä Aino Hausmannin neuleohjeita otsikolla *Arvokkaita joululahjoja jätelangoistakin*.⁸⁵⁵ Siinä kirjoneuleiden ohjeet oli laadittu ”vanhojen jätelankavarastojen” mukaan. Värit kehoitettiin soveltamaan neulojan tarpeisiin ja käytettävissä oleviin materiaaleihin sopiviksi. Neuletyö koettiin arvokkaana, vaikka sen valmistamiseen käytetyt materiaalit olivat kierrätettyjä ja värivalikoimat sattu-manvaraisia. Värillisiä uusia lankoja ei sota-aikana ollut juuri saatavilla. Uudet langat olivat lampaanvillan värisiä, valkoisia ja harmaita.⁸⁵⁶

Villasukista ja -lapasista tuli materiaalipulan aikana hyväksyttävä vaatekappale myös niille sosiaaliluokille, jotka eivät rauhan aika olleet villaneuleisiin pukeutuneet. Lisäksi villasukista tuli sota-aikana hyväksyttävä asuste tilaisuuksissa, joissa niitä ei normaalioloissa olisi käytetty.

852 MV:K21/393, nainen s. 1894, Huittinen.

853 MV:K21/98, nainen s. 1914, Kuortane.

854 MV:K21/554, nainen s. 1918, Kokkola.

855 Kotiliesi 22/1940.

856 MV:K21/521, nainen s. 1904, Hollola.

Vanha suomalainen villatumppu kelpasi vanhalle aatelisrouvallekin käteen edellisten talvien nahkahanskat saivat jäädä hyllylle. Sitten monosukat olivat uutta, ei niitä kalossien ja päällyskenkien kanssa tarvittu.⁸⁵⁷

Även högmodiga flickor gick i ullstrumpor, ty siden eller nylon stod ej att fås. En annons kunde t.ex. lyda: ”Dans lördag kväll. Flickor i ullstrumpor och monoskor äga gratis inträde.”⁸⁵⁸

9.2. Rintamamiehille neulominen

Paketteja omaisille ja tuntemattomille sotilaille

Ranteen, polven ja kypärän suojuksia ja ampumakäsineitä olivat sotilaat pyytäneet heti talvisodan alettua ja niitä tehtiin talakous työnä sellaisetkin joilla ei ollut lähisukulaisia rintamalla.⁸⁵⁹

Talvisodan aikaiset kovat pakkaset loivat tarpeen täydentää sotilaiden vaateetusta siviilien hankkimilla ja valmistamilla vaatteilla ja asusteilla. Sota-aikana neulottiin paljon, ja juuri rintamalla olleiden miesten tarve lämpimiin vaatteisiin korostuu kyselyaineistossa neuleiden valmistamisen syyksi.

Rintamalla oleville miehille koitettiin saaha kaikenlaista lämmintä, sukkaa, sormikasta, villapaitaa ja välihousua. Ne armeijan vaatteet kun oli vähän sitä sun tätä.⁸⁶⁰

Viimeisten sotiemme aikana rintamalle lähetettiin varsinkin talvisodan aikana kaikkia vaatekapaleita mitä oli mahdollista käyttää kylmää vastaan sillä 40 asteen pakkanen ei ollut ollenkaan harvinaista. Itsellänikin on ollut valtion vaatetta muuta kuin mantteli, lumipuku ja niin sanotut maihinnousu kengät. Karvalakin ja huopatossut ostin Lahdesta lähtiessäni Taipaleenjoen-Summan teräsmyrskyyn. Kotoa lähtiessäni varasin käsinkudottuja sukkia ja käsineitä, niin paljon, kun oli mahdollista. Rintamalle sitten vielä lähetettiin paksuja käsin kudottuja polvisuojuksia, samoin villaisia kasvojen suojuksia, villapaitoja, telttakankaita, joita käytettiin makuualustana.⁸⁶¹

Rintaman vaikeat sääolosuhteet olivat hyvin omaisten ja siviiliväestön tiedossa. Juuri huoli läheisten selviämisestä nousee kyselyaineistosta ensisijaiseksi syyksi rintamamiesten varusteiden neulomiselle. Vain harvasta vastauksesta on tulkittavissa epäsuoria neulomiseen liittyviä aatteellisia tai isänmaallisia sävyjä, kuten vuonna 1887 syntyneen naisen kuvauksessa:

857 MV:K21/518, nainen s. 1921, Kuru.

858 MV:K21/21, mies s. 1912, Jepua.

859 MV:K21/369, nainen s. 1915, Alajärvi.

860 MV:K21/287, nainen s. 1923, Ilomantsi.

861 MV:K21/235, mies s. 1906, Pyhäranta.

Rintamalle lähetettiin talvisodan aikana villasukkia niin paljon kuin vaan ehdittiin kutoa. Lähetimme omaisillemme sotilaille, mutta lähetimme tuntemattomillekin, sitä mukaa kuin saimme niitä valmiiksi. Vanhat villatakitkin purettiin, saadaksemme lankaa rintamalle lähetettäviä sukkiä varten. Jos talossa oli lampaita, kehrättiin villat sukkalangoiksi, joista sitten kudottiin sukkiä sotilaille. Kyllä silloin oli sukan kudin naisten ainoana käsityönä joka kodissa. Ja pidimme kunnia-asiana voidessamme lähettää lämmintä rintamakorsuissa palvelleille pojillemme.⁸⁶²

Historioitsija Paul Ward on todennut ensimmäisen maailmansodan aikana Brittein saarilla sotilaille neulomisen motiiveista, että isänmaallisuus ei ole ollut riittävän suuri syy ryhtyä taitoa ja paljon aikaa vaatineeseen neulomiseen; sen sijaan henkilökohtaisilla suhteilla on ollut sitä suurempi merkitys.⁸⁶³ Henkilökohtaisten suhteiden merkitys painottuu myös kyselyaineistossa, jonka mukaan neuleita valmistettiin etenkin rintamalla olleille omaisille: miehille, pojille ja veljille. Käytännöllisiä, tarpeeseen tulevia, lämmittäviä villaneuleita sisältäviä paketteja lähettämällä omaisten oli mahdollista osaltaan yrittää helpottaa rintamamiesten olosuhteita ja samalla saada jonkinlainen kontakti rintamalle, ”sinne jonnekin”.⁸⁶⁴

Armeija oli ryysyarmeija. Rintamalle oli lähetettävä kaikkea lämmintä suojelemaan mitä kukin irti sai lähettääkseen. Ensiksi tietysti omaisilleen.⁸⁶⁵

Rintamamiehille epätasaisesti lähetettyjen neuletuotteiden määrään kiinnitettiin huomiota Kotilieden vuoden 1939 joulunumerossa, jossa julkaistiin ”asiantuntijan” ohjeita sotilaille sopivista neuleista otsikolla *Hyviä käärejä tasan meidän pojille*. Kirjoituksessa ilmaistiin toive pakettien sisältöjen tasaisesta jakautumisesta kaikkien rintamamiesten kesken. Siksi paketin sai lähettää ilmaiseksi tuntemattomalle sotilaille tai suojeluskunnan kautta jaettavaksi, mutta nimetylle sotilaille lähetettävästä paketista tuli lähettäjän maksaa postimaksu.

Sekä siviilien että rintamalla olleiden henkilöiden vastauksissa korostuu naisten työpanoksen merkityksellisyys sotilaiden vaatetuksen täydentäjänä, sillä armeijan varusteiden koettiin olevan riittämättömiä. Siviiliväestön valmistamat neuleet mahdollistivat kerrospukeutumisen, joka auttoi kehon lämmön ylläpidossa kovilla pakkasilla.

Talvisodassa kuulin ensi kertaa sanonnan, että on niin kylmää, että pitää olla kaikki päällä mitä omistaa ja loput tuulen puolella kainalossa.⁸⁶⁶

862 MV:K21/183, nainen s. 1887, Lammi.

863 Ward 2001; ks. myös McNally 2014, 68.

864 MV:K21/833, mies s. 1903, Kuhmoinen.

865 MV:K21/881, mies s. 1896, Hollola.

866 MV:K21/169, mies s. 1903, Kiukainen.

Rintamalle lähetettiin villapaidat, sukat, käsiineet ja kasvosuojukset sekä vielä välihousuja. Tätä villaista piti olla monta kerrosta yllä, että ei olisi jäänyt ennen aikojaan, ehtii sen vielä sittenkin kun veri oli jo juossut kuiviin.⁸⁶⁷

Tiiviisti vartalon eri osia myötäileviksi neulotut vaatteet ja asusteet sopivat ominaisuuksiltaan hyvin sotilaspuvun alla pidettäväksi sekä lämmittämään muuten paljaiksi jääviä kehon osia, kuten kasvoja.

Talvisodassa oli huutava pula vaatteista, koska armeija ei tietävästi ehtinyt kaikkeen varautua – Oli armoton pakkanen, ja moni joutui olemaan liian heikoissa varusteissa. Silloin tuli kotirintamalle kii-re valmistaa neuloksia, esim. pää- ja kasvosuojuksia, sukkia, polvisuojia ja lanellisia alusvaatteita.⁸⁶⁸

Palvelin talvisodan ajan Elisenvaaran asemalla ylimääräisenä sähköttäjänä. Virantoimituksen ohella oli jokaisen huolehdittava matkustajien suojautumisesta metsämaastoon pommitusten ajaksi. Tavanimukaisen rautatievirkamiehen vaatetuksen lisäksi oli käytettävissäni lisäasusteina pari villapaitaa, monoissa parit villasukat, rukkasiassa villakäsiineet ja vielä villahousutkin. Tarkenin hyvin näissä tamineissa 44 asteen pakkasissa, joita riitti kuukausien ajan.⁸⁶⁹

Perheenjäsenten valmistamia ja rintamalle lähettämiä neuleita arvostettiin. Sotilaat tiedostivat omaisten hyödyntävän parhaat ja toisinaan ainoat saatavilla olevat materiaalit heidän hyvinvointinsa eteen. Vastauksissa välittyy myös rintamamiesten huoli siitä, kuinka siviiliväestö pärjäsivät puutteen keskellä, sillä monet kokivat olleensa paremmin varustettuja kuin siviilissä olleet omaisensa.

Meille rintamalle lähetettiin sukkia, rasoja, kaulansuojuksia, kypäränsuojuksia ym. Kotirintamalla oltiin sitten pulassa.⁸⁷⁰

Rintamalle tulleissa siviilipaketeissa oli ruuan lisäksi kotona kudottuja sukkia, tumppeja (kintaita) ja kaulan suojuksia. Itse koin olevani rintamalla paremmin huollettu kuin kotiväkeni.⁸⁷¹

Paketin saajan suhde vaateen lähettäjään oli merkityksellinen, ja omaisilta saadut neuleet koettiin henkilökohtaisina varusteina, joista ei käyty kauppaa. Saatua neule oli konkreettinen linkki sen valmistaneeseen omaiseen, eikä tätä tunnesidettä sopinut kepein perustein rikkoa.

Olen kokenut ja nähnyt – komppanian ja patterin vääpelinä – että paketeille annettiin liikuttavan suuri arvo. Parhaille ystäville niistä tarjoiltiin ja sekin vastavuoroisesti. Niihin eivät sivulliset koske-

867 MV:K21/500, mies s. 1908, Jalasjärvi.

868 MV:K21/475, mies s. 1908, Jäppilä.

869 MV:K21/72, mies s. 1907, Kurkijoki-Käkisalmi.

870 MV:K21/466, mies s. 1906, Ilmajoki.

871 MV:K21/42, mies s. 1924, Hämeenlinna.

neet, eivätkä ne paljonkaan olleet korttipelin kohteina. Se olisi ollut kaikkien mielestä niin kuin ”pyhän häpäisemistä”. Tuntemattoman sotilaan saamat paketit ja kirjeetkin olivat paremmin yhteisiä.⁸⁷²

Rintamalle lähetettäviä vaatteita ja asusteita sekä niihin tarvittavia lankoja valmistettiin kotien lisäksi yhteisöellisissä illanistujaisissa, talkoissa ja työtuvissa. Yhdessä tekemisen lisäksi jaettiin keskenään tekstiilimateriaaleja sekä opetettiin käsityötaitoja. Vaikuttamisen ja osallisuuden kokemukset hyödyllisten tarvikkeiden valmistamisesta, yhteisten tavoitteiden edistäminen sekä huumori auttoivat osaltaan jaksamaan vaikeina aikoina. Samalla välittyi käsityötaitoa, jonka osaaminen ei normaalioloissa olisi enää ollut tarpeellista tai välttämätöntä.

Joka kylässä oli ompeluiltoja koolla, jossa naiset, nuoret, vanhat valmistivat rintamalla oleville lämmintä ylle varsinkin talvi-iltoina. Koetettiin yhteisvoimin auttaa kaikkia rintamalla taistelijoita omiimme niin tuttuja kuin tuntemattomiakin.⁸⁷³

Villaa karstattiin ja kehrättiin langaksi. Siitä neulottiin sukkia, lapasia itselle sekä lähetettiin rintamalle. Oli oikein talkoita. Oli sellaisia mummoja joilla oli aikaa, he tulivat auttamaan näissä käsityöpuuhissa.⁸⁷⁴

Kotipaikkakunnalla tyttäret ja emännät sekä palvelijat ja mökkiläisnaiset siis kaikki yhteisiin illanistujaisiin. Joka päivä vuoroo aina kylän talon pirttiin tai tupaan, mutta sanotaan kuten se kuului pirttiin. Siinä sitä syntyi sukkaa tumpua huivia myssyä jopa villapaitaa sanottiin kun säästää on tarvittaissa mistä ottaa oli kehrättyä lankaakin. Ei ollu korviketta isännät nauroi että emännätkin ne nauro kun vaan tuli puhe korvikkeesta. Eihän ne miehetkän korviketta ole kuulin tän Simonolan pirtissä.⁸⁷⁵

Kypärämyssyjä ja muita suojuksia

No sitten piti ne kypärän alus olla. Miehelläni piti tehdä toinenkin, kun haavoittui päähän, niin että ensimmäisestä tuli riekale.⁸⁷⁶

Rintamalle oli lähetetty kotiväen tekemiä varusteita heti talvisodan alettua. Paketteihin pyrittiin laittamaan sotilaille hyödyllisiä vaatteita täydentämään kunkin läheisen varusteissa olleita puutteita. Tietoa siitä, minkälaiset varusteet olivat hyödyllisiä poikkeusoloissa sekä millaisia normaaliolojen käytöstä poikkeavia erityisominaisuuksia niissä tuli olla, saatiin sotilailta ja jaettiin tuttavien kesken. Varsin pian sodan alettua julkaistiin rintamalle soveltuvien varusteiden valmistusohjeita myös Kotiliedessä.

872 MV:K21/833, mies s. 1903, Kuhmoinen.

873 MV:K21/40, mies s. 1897, Kivennapa.

874 MV:K21/557, nainen s. 1903, Kitee.

875 MV:K21/101, mies s. 1897, Kangasala.

876 MV:K21/180, nainen s. 1913, Kauhajoki.

Vuoden 1939 Joulunumerossa ”asiantuntija” oli laatinut rintamaoloihin tarkoituksenmukaisten varusteiden listan.

Pitkin syksyä ovat innokkaat kädet tehneet lahjakääröjä sotilaille, ja nyt on joulupaketit jo saatettu matkaan. Mutta kun kätemme ovat hiukan levänneet, aloitamme tietysti taas kääröjen valmistelun, ja sitä varten on hyvä tietää asiantuntijan mielipiteet siitä, mitä tarvitaan ja minkälaiset varusesineet ovat käytännöllisimmät.⁸⁷⁷

Tekstistä ei suoraan käy ilmi se, kuka tai mikä on tekstissä mainittu asiantuntijataho, mutta lähettämistä koskevat ohjeet on saatu sotilasjohtolta. Tuotteiden käytännöllisyyteen ja tarpeellisuuteen vetoaminen viittaa siihen, että varusteiden tarvehierarkia oli määritelty sotilashallinnosta käsin. Neuletaitoa kehoitettiin käyttämään rintamalla tarkoituksenmukaisten tarvikkeiden valmistamiseen tasapuolisesti kaikkien sotilaiden käyttöön. ”Tarpeellisimpina ja tervetulleimpina” lahjoina mainitaan villapaidat ja lapaset. Kaikki rintamamiehille sopivat tuotteet lueteltiin tarpeellisuuden mukaisessa järjestyksessä numeroin 1.–17. Listalta löytyviä neuleita kuvataan seuraavasti:

1. *Villapaidat*. Niiden tulee olla tarpeeksi väljät ja tarpeeksi pitkät, ilman kaulusta (koska villapaidan kaulus ei mahdu sotatakin alle), tehty paksusta villalangasta, kainalokuopassa 4–6 cm:n hikireiät.
2. *Lapaset*. Vahvastavillalangastatehty onparas. Ylimääräinenetusormitehdään molempiin (8–10 cm:n pituinen) ja niihin etusormen keskimmäisen nivelen kohdalle ulkosivulle 1 cm pituinen kapea reikä kiväärinliipaisimen käsittelyn helpottamiseksi. Kämmenosan tulee lisäksi olla niin leveä, että siihen mahtuu myös 4 sormea. Ranneosa neulotaan 2 silmukkaa oikein, 2 silmukkaa nurin n. 12–14 cm pituiseksi.
4. *Sukat*, paksusta pehmeästä villalangasta tehty. Varsi n. 20–25 cm pitkä, varren suu tai koko varsi neulotaan oikein ja nurin. Kantapäättä ja kärkeä neulottaessa lisätään puuvillalanka, jolloin sukka kestää paljon kauemmin.
5. *Polvisuojukset ja ranteensuojukset*, samoin paksusta villalangasta (oikein ja nurin).
6. *Syylinki* (teräkäs). Parhaimmat ovat villalangasta virkkaamalla, neulomalla tai koukkuamalla tehty. Syylingin suuruutta määrittäessä on otettava huomioon, että ne pidetään jalassa sukkien tai jalkarättien päällä.
7. *Kaulasuojus*. b) villapaidan irrallinen kaulus (35 cm korkea) tavallisesta käsinneulottavasta sukalangasta tehty.⁸⁷⁸

Villaneuleiden tärkeydestä kertoo niiden sijoittuminen listan seitsemän tärkeimmän tuotteet joukkoon ennen alusvaatteita, jalkineita ja peitteitä. Lista korreloi kyse-lyaineistossa mainittujen rintamalle lähetettyjen neuleiden kanssa. Omaisilta tulleiden toiveiden lisäksi siviilissä huomioitiin todennäköisesti myös lehtien välityksellä hallinnon tasolta tulleita toiveita rintamalle kaivatuista neuleista. Erityisesti kasvo- ja

877 Kotiliesi, Joulunumero 1939.

878 Kotiliesi, Joulunumero 1939.

kypäräsuojien eli ”äidinkultien”⁸⁷⁹ liipaisinsormikkaiden, sukkien, kaulureiden, kaulaliinojen sekä polven- ja rinnanlämmittäjien käsin neulominen oli vastausten perusteella runsasta. Muutama maininta on myös alasuojista, rannesuojista ja syylingeistä eli varrettomista, sukien päällä pidettävistä toisista sukista.⁸⁸⁰

Rintamalle kudottiin villatumppuja joissa oli peukalon lisäksi myös etusormelle kudottu oma tilansa että niillä pystyi liipaisinta laukaisemaan. Sitten kudottiin sellaista villamyssyä sotilaslakin alle joka pantiin kuin pussi päähän, joka meni pitkälle kaulan suojaksi mutta kasvojen kohta jäi avoimeksi. Myös erilaisia rinnan ja polven lämmittäjiä ja villapaitoja kudottiin.⁸⁸¹

Se oli aika kirjavaa, mitä rintamalle lähetettiin. Enimmäkseen villapaitoja, sukkia, käsineitä, sormikkaita, tumppuja, polvenlämmittäjiä, jopa niin sanottuja munan lämmittäjiäkin.⁸⁸²

Suuritöisimpiä villapaitoja ja -housuja pyrittiin lähettämään mahdollisuuksien mukaan ja niitä valmistettiin myös kone-neulojilla. Materiaali- ja aikapula vaikeuttivat kuitenkin isokokoisten villaneuleiden valmistusta.⁸⁸³

Villasta, jos sitä jäi kotiin, teimme ensin käsineet, siis vanttut ja sukat. - - Miesten villapuserot oli tärkeitä. Jos jäi – ja riitti tein sitten vasta puseroita ja villatakkeja.⁸⁸⁴

Villapaitoja ja välihoussuja konekutojilla teettivät joilla villoja riitti – tai sai pinnatuksi villanluovutusvelvollisuudesta, jota kansanhuolto valvoi. Minäkin (Kh-johtajana) kuulin huhuja ”mustista lampaista” niistä taloista, joista isoja villaisia varusteita rintamalle valmistettiin. Mutta se ”nuuskiminen” kuului tarkastajalle.⁸⁸⁵

Taidon soveltaminen

Rintamamiehille valmistettujen neuleiden edellyttämästä taidosta saadaan kyselyaineistojen sekä toivottujen tuotteiden ominaisuuksien kuvausten lisäksi tietoa julkaisuista neuleohjeista. Kotilieden joulukuun 1939 ensimmäisessä numerossa julkaistiin Aino Hausmannin ohjeita käsityönä valmistettavista joululahjoista. Mukana oli malli kahdella puikolla neulottaville polvenlämmittäjille. Neuleohje perustuu silmukka- ja kerrosmääriin ja sen mainitaan soveltuvan puikoilla 3 tai 4 toteutettavaksi. Lopussa neuvotaan neuloksen tiheyteen liittyen, että ”silmukat on luotava löyhästi ja lopetettava löyhästi”. Polvenlämmittimien reunukset tuli neuloa kaksi oikein, kaksi nurin-joustinneuleena ja polven pussimainen osuus pelkillä oikeilla silmukoilla.

879 MV:K21/9, nainen s. 1895, Heinola mlk.

880 Esim. MV:K21/71, nainen s. 1902, Äänekoski; MV:K21/123, mies s. 1928, Jalasjärvi; MV:K21/169, mies s. 1903, Kiukainen; MV:K21/282, mies s. 1942, Kannus; MV:K21/918, mies s. 1922, Kittilä. Syylingit: Vuorela 1981, 447.

881 MV:K21/788, nainen s. 1909, Akaa.

882 MV:K21/44, mies s. 1914, Helsinki.

883 Esim. MV:K21/393, nainen s. 1894, Huittinen; MV:K21/716, nainen s. 1923, Heinola mlk.

884 MV:K21/49, nainen s. 1925, Kuusamo.

885 MV:K21/316, nainen s. 1911, Iisalmen mlk.

Vuoden 1941 Kotiliedessä julkaistiin sotilaskäsineen työohje. Ohje on tehty ”paksulle langalle” ja siinä on mainittu silmukkamäärät, tehtävien lisäysten määrät ja niiden väliin tulevat kerrokset, peukaloa ja etusormea varten odottamaan nostettavat silmukat sekä lapasen rannekkeen ja kämmenosan pituus senttimetreinä. Kavennuksena käytetään sädekavennusta.

Nämä neuleohjeet sisältävät runsaasti auki kirjoittamatonta ja aistinvaraisiin havaintoihin liittyvää tietoa. Aistinvaraista tietoa edellytetään langan toivottujen ominaisuuksien paksu, vahva ja tavallinen osalta. Neulosta kuvaavat termit pehmeys ja joustavuus edellyttävät jo olemassa olevaa ja tekohetkellä sovellettavaa aistinvaraista tietoa siitä, miltä näillä sanoilla kuvattu neulos tuntuu sekä millaisilla puikoilla sen laatuista neulosta on mahdollista valmistaa. Polvenlämmittimien osalta villalangan paksuudesta ei ohjeessa sanota suoraan, mutta mainitut puikkojen koot antavat lankojen vahvuuden ja oman neulontakäsiälänsä tuntevalle lukijalle tuntuman siitä, mikä vahvuudelle langalle ohje on tehty. Sotilaskäsineen ohjeessa mainitaan sen sopivan paksulle langalle. Puikoilla 3 tai 4 neulottavien lankojen kuvaaminen paksuna kertoo samalla aikakauden käytettyjen lankojen vahvuuksista, jotka ovat olleet tämän päivän neulelankoja ohuempia. Museoneuleiden neuletiheydet kertovat samasta ilmiöstä. (Kaaviot 5, 10, 15, 20)

Materiaalin tunnun lisäksi edellytetään ohjeissa ja kuvauksissa neulontatekniikan osalta taitoa sekä hiljaista tietoa. Neulonnan perusasiat, silmukoiden luominen, lisääminen, kaventaminen ja puikoille nostaminen käsineen sormia neulottaessa ovat tekijällä valmiina olevaa taitoa. Perustaitoa suurempaa osaamista edellytetään sormikkaiden sormien neulomisessa. Tavallisesta käytöstä poikkeavien neuleisiin valmistettavien ratkaisujen, kuten villapaidan kädenteiden alaosaan tehtävät ”hikireiät” sekä ”etusormen keskimmäisen nivelen kohdalle” neulottavan ”kapean reiän”, valmistamiseksi ohjeet edellyttivät taidon soveltamista. Polvilämmittimissä erityistä taitoa edellytetään lyhennettyjen kerrosten osalta. Kokeneelle neulojalle malli on kuitenkin nopea neuloa paksuhkosta langasta.⁸⁸⁶

Kyselyaineistosta nousee esiin sota-aikana korostuneen jo olemassa olevan taidon soveltaminen lämpöisten, tarkoituksenmukaisten ja nopeasti valmistuvien vaatteiden ja asusteiden neulomiseksi. Rintamalle valmistettujen tuotteiden funktionaalisuus oli niiden tärkein ominaisuus, eikä neuleiden ulkoasulla tai valmistustekniikalla ollut suurta merkitystä, valkoista tai vaaleanharmaata väriä lukuun ottamatta.⁸⁸⁷

Kypärän suojuksia kudottiin, polvisuojuksia ja rannesuojuksia. Näitä kudottiin eri neuleilla, ei niissä mitään sääntöä ollut, pääasia, että pojat saivat lämmintä päälleen. Syylinkejä, mikäli sai!⁸⁸⁸

886 Neuloin mallin mukaisen lämmittimen 4 mm puupuikoilla, harmaasta konekehruisesta villalangasta. Yksi lämmitin valmistui noin kolmessa tunnissa.

887 MV:K21/741, nainen s. 1922, Lappee.

888 MV:K21/406, nainen s. 1921, Helsinki.

Rintamalle lähetettiin villalangasta kudottuja kasvonsuojia ne oli valkoisia ettei vihollinen erottanut lumesta.⁸⁸⁹

Käsin kudottuja villalankapäähineitä, sellaisiakin, joissa oli kasvoaukko, siinä laskeutui kaulus takin kauluksen päälle. Lumi ei ravissut puista niskaan. Oli erittäin suosittu malli. Tavallinen joustinneule, mieluummin valkoinen.⁸⁹⁰

Ilman ohjeita neulottaessa tekijän kokemus ja ymmärrys neuleen ominaisuuksista oli ratkaiseva siinä, millaiseksi lopullinen tuote valmistui. Kypärän alla pidettäviä myssyjä neuloessaan tekijän oli löydettävä ratkaisu siihen, kuinka toteuttaa tarvittava, päätä myötäilevä muoto. Osa neulojista löysi ratkaisun sukan kantapäästä, jonka mallia noudattava kypäräpäähine on esimerkki jo olemassa olevan neulontataidon soveltamisesta uudenlaisten, sotaoloissa tarkoituksenmukaisten neuleiden valmistamiseen.⁸⁹¹

Kypärän alla pidettiin harmaasta villalangasta neulottuja kypäränsuojuksia. Niitä oli ainakin 3 eri mallia. Yksinkertaisin putken muotoinen n. 50 cm pitkä yksi oikein yksi nurin neulottu joustinneuletta. Toinen oli kuin piipunkoppa ja kolmas muistutti sukan kantapäätä eli neulottiin kantapään tapaan.⁸⁹²

Toinen tarpeellinen ja tarkoituksenmukainen tuote oli ampumisen mahdollistava käsine. Liipaisinsormikkaita, joissa oli oma tilansa peukalolle ja kärjestä avoimeksi jätetylle etusormelle, neulottiin paljon.⁸⁹³ Yhteisen tilan neulominen peukalolle, nimettömälle ja keskisormelle oli perusteltua neulomisen nopeudella sekä valmiiden käsineiden lämpöominaisuuksilla. Erillisten sormien valmistaminen ainoastaan peukalolle ja etusormelle on nopeampaa kuin viiden sormen sormikkaiden valmistus. Kolmen sormen pysyminen yhdessä yhteisessä lapasmaisessa osassa pitää ne myös lämpimämpinä kuin sormien ollessa erillään toisistaan.

Liipaisinsormikkaita voitiin neuloa eri tavoin. Yksinkertaisimmillaan etusormen kohdalle tehtiin pelkkä aukko ilman neulottua sormea. Aukko voitiin leikata myös valmiisiin käsineisiin rintamalla. Tähän ratkaisuun saatettiin päätyä myös käytettyvyysistä, sillä osa miehistä oli kokenut käsineeseen neulotun etusormen kömpelöksi. Peukalo ja etusormi voitiin neuloa paitsi kokonaan umpinaisiksi myös puoliväliin avonaisiksi.⁸⁹⁴

889 MV:K21/695, nainen s. 1917, Karjalohja.

890 MV:K21/786, nainen s. 1903, Hankasalmi.

891 Esim. MV:K21/575, nainen s. 1911, Antrea; MV:K21/731, nainen s. 1913, Heinävesi; MV:K21/731, nainen s. 1913, Heinävesi.

892 MV:K21/203, nainen s. 1921, Kuopio.

893 Esim. MV:K21/267, nainen s. 1902, Äänekoski; MV:K21/344, nainen s. 1906, Konnevesi; MV:K21/511, nainen s. 1922, Asikkala; MV:K21/554, nainen s. 1918, Kokkola; MV:K21/828, nainen s. 1907, Lahti.

894 Esim. MV:K21/757, nainen s. 1924, Juva; MV:K21/866, nainen s. 1928, Hyrynsalmi.

Kintaat kudottiin usein niin, että jätettiin etusormen kohdalle pelkkä aukko, tai sitten kudottiin erillinen etusormi, että oli helpompi painaa kiväärin liipaisinta.⁸⁹⁵

Talvisotaan tehtiin niitä ampumarasoja, joissa oli oikean käden etusormellekin oma kudoksensa. Mutta sitten neuvottiin, että ne on liian kömpelö käyttää. Niinpä sitten jätettiin vain aukko rasan laitaan sille kohtaa.⁸⁹⁶

Rintamalle lähetettiin sukkia, villakäsineitä, sormikkaista piti jättää aukko liipaisinsormen kohdalle. Tai jo ei ollut, niin se tehtiin rintamalla.⁸⁹⁷

Vaikka sota-aikana painotettiin neuleiden määrällisen tuotannon tärkeyttä, oli neuleiden kestävyydellä myös merkitystä. Uudenlaisia teknisiä ratkaisuja soveltamalla ja opettelemalla sekä vaihdettavia osia neulomalla voitiin lisätä neuleiden käyttöikää.

Kierresukan neulomisen opin sota-aikana, kantapää kesti kun sai vaihtaa sen paikkaa, se oli hyvin mieluinen sukka.⁸⁹⁸

Kyllä sukkatikut heilut ahkeraan kun rintamalle omaisille saatiin lämmintä päälle, kun kylmäkin talvi oli. Polvi ja kyynärsuojia myös kutottiin rintamalle sotilaille. Käsineihinki tehtiin kaksi peukaloa, kun toinen menee rikki niin saattoi kääntää. Sukkiin kudottiin vara kantapää, että sotilas saattoi itse neuloa kiinni niin taas oli ehjä sukka.⁸⁹⁹

Uuvuttava neulominen

Heti Y.H.n alettua alkoi ahkera villaneuleitten valmistaminen pojille rintamalle. Ainakin me silloiset sairaanhoitajaoppilaat teimme vielä pitkän työpäivän jälkeen käsitöitä myöhään yöhön ja muulloinkin vapaa-aikoina.⁹⁰⁰

Kyselyaineistossa toistuvat maininnat siviilien sekä lottien rintamalle valmistamien villaneuleiden runsaasta määrästä, jopa niin, että se saattoi viedä ajan muilta käsitöiltä. Villaneuleiden suuri tarve sai useat niistäkin naisista, jotka eivät aikaisemmin olleet aktiivisesti neuloneet, tarttumaan puikkoihin ja opetelemaan tai kertaamaan neulonnassa tarvittavia perustaitoja, kuten sukan kantapään tekoa.⁹⁰¹

895 MV:K21/406, nainen s. 1921, Helsinki.

896 MV:K21/180, nainen s. 1913, Kauhajoki.

897 MV:K21/169, mies s. 1903, Kiukainen.

898 MV:K21/554, nainen s. 1918, Kokkola.

899 MV:K21/940, nainen s. 1913, Kempele.

900 MV:K21/554, nainen s. 1918, Kokkola.

901 MV:K21/440, nainen s. 1893, Huittinen.

Sukkapuikoilla kudottiin valtavat määrät sukkia, puseroita, kypäränsuojuksia rintamalle ja sormikkaita (oliko yksi liipasinsormi paljas?) miehille niin omaisille kuin ”tuntemattomien sotilaiden” paketteihin – silloin oppi kutomaan monet sellaiset, jotka eivät olleet sitä aikoneet opetellakaan.⁹⁰²

Talvisodan ja suuren osan jatkosodan ajasta olin KeskiPohjanmaalla Oulaisissa. Kuuluin Lottiin - - - Lotat – ja muutkin – valmistivat etupäässä villaneuleita: sukkia, lapasia ja päähineitä. Minä ja muutamat toisetkin opettajat saimme kasakoulunopettajilta opetusta kantapään teossa ja muissa kavennuksissa kaikkien taiteen sääntöjen mukaan.⁹⁰³

Naisia myös kannustettiin käyttämään muilta töiltä liikenevät hetket sekä odotus- ja matkustusajat neulomiseen. Kotilieteen vuonna 1940 kirjoittanut voimisteluopettaja Liisa Orko oli havainnoinut junassa naisten matkustuksen aikaista ajankäyttöä ja kehotti naisia hyödyntämään vapaat hetkensä neulomiseen. Orko vetosi muun muassa neulomisen olevan liikkuvassa junassa lukemista terveellisempi vaihtoehto silmille.

Sukkapuikkorintamamme sotii menestyksellisesti. Toivottavasti yksikään nainen ei liiku ”aseistamattomana”, ts. ilman neulepuikkoja ja lämmintä villalankaa, jokaiselle sattuu varmasti päivän kuлуessa pieni tauko jolloin mielelläänkin lepuuttaa itseään neulomalla. Ahkeriksihan meitä kyllä on sanottu, mutta vielä on monen kohdalla varaa parantaakin. Muutama aika sitten jouduin esim. istuman junassa koko vuorokauden. Vaunu oli melkein täynnä naisia. Joku yritti lukea, joku paimensi lastaan, osa ei käyttänyt päiväänsä mihinkään. Koko vaunussa heiluivat vain yhdet sukkapuikot. Silmienkin terveyden kannalta on kuitenkin neulominen suositeltavampaa junatyötä kuin lukeminen. Kotirintamalla ei saisi nyt hetkeäkään hukata toimettomuuteen. Kuinka monta työtuntia menee yhä hukkaan pommisuojaissa? Neule joka käsilaukkuun ja hyvät valaistukset suojiin!⁹⁰⁴

Kirsi-Maria Hytönen on tutkinut naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien aikana. Monet naiset kokivat väsymystä ja kiirettä sekä kipua työmäärän alla. Hytönen toteaa, että tavallista oli vedota tilanteen vaihtoehtomuuteen.

Sota-aika osoittaa tässä vaihtoehtomuudessa poikkeusajan erityisyyden. Työstä ei voinut luistaa, koska sille ei ollut muitakaan tekijöitä, ja työ tuli saada tehdyksi.⁹⁰⁵

Vaikka neulonnassa ei ollut kyse ansiotyöstä, vaan varsinaisen päivätyön lisäksi tehtävästä käsityöstä, tulee vaihtoehtomuuden henki esiin neulontaa koskeissa vastauksissa. Useat vastaajat ovat olleet sota-aikana maatalon emäntinä ja huolehtineet päätyönään kotitilan ylläpidosta sekä lasten hoidosta. Neulottavien tuotteiden poikkeuksellinen valmistusmäärä korostuu heidän kuvauksissaan.

902 MV:K21/113, nainen s. 1918, Lavia.

903 MV:K21/818, nainen s. 1907, Lahti.

904 Kotiliesi 5/1940.

905 Hytönen 2014, 160–161.

Tämä kudonnaisten valmistaminen oli naisille käsinkutoenkin kovaa harrastusta, kun niitä lähetettiin paljon rintamalle. Sinne lähetettiin paitoja, housuja, sukkia ja päänsuojuksia.⁹⁰⁶

Käsin neulonta edellyttää aikaa, eikä tuon ajan löytäminen sota-aikana ollut aina helppoa. Vastauksissa kuvataan sitä, kuinka naiset joutuivat välillä neulomaan muiden töiden jälkeen öisin.⁹⁰⁷

Viime sotien aikana oli minulla aivan liian paljon hommaa lasteni vaatteiden keksimisessä. Ensiksi, poikani joutui sotaan, käytyään 5 luokkaa oppikoulua. Lähtiessään neuloin hänelle vanttut, muuten lapasen malli, mutta oikean käden vanttukseen etusormi erilleen. Jonkun ajan perästä poikani kirjoitti, että häneltä hävisi oikean käden lapanen, tuli kiperä tilanne, lähdin naapurista hakemaan rukkia ja karttoja, päivällä kehräsin langan ja yöllä kudoin sen yksi sormisen vanttun ja aamulla postiin.⁹⁰⁸

Nämä villakudonnaiset olivat juuri niitä rintamalle meneviä ja sehän siinä työssä tekikin paineen kovaksi, kun oli laskenut päivittäin tehtäväksi ehtivät työnsä ja tullaankin lankanyyti mukana, että nyt on asiat niin, että mies o rintamalta tullut kotiin ja lähtee huomenna ja tarvitsen joko villapaidan tai housut. Eihän sitä juuri voinut kieltäytyä, muuta tekemään vaan yötä myöten, kyllä se niin kävi joskus, että istualleen nukahti ja taas siitä jatkoi neulomistaan. Valmistu tuli ja niin rintamalle lähtevä sai vaihtaa uuden päälleensä, vanha jäi kotiväen pois haettavaksi ja muut työt valmistuivat määräaikaan.⁹⁰⁹

Paljon neulovat naiset joutuivat fyysisesti koville valmistaessaan tarvittavia asusteita rintamalla oleville sukulaisilleen muiden kotitöiden lisäksi. Orkon artikkeli *Ahkerat kädet ansaitsevat lomankin* oli neulomiseen kannustavasta alusta huolimatta suunnattu paljon neuloville naisille, joilla oli riski saada erilaisia rasitusvammoja.

Tämän sepustuksen ydin oli kuitenkin tarkoitettu niille, jotka helposti ahkeroivat yli voimiensa. Ja ”onneksi” niitäkin on runsaasti. Kuinka monet naiskädet ovat suuressa työssään käyneet kiusallisen kipeiksi! Nykyhetken hyvään tyyliin kuuluu, ettei sellaisista pikku vaivoista paljon puhuta, mutta silloin tällöin tulee esille tunnustus: sormia kolottaa, varsinkin noita kahta pienintä, ranne turpoaa, koko käsivartta särkee ihan hartioita myöten, jopa selkääkin. Kaikki tuo alentaa luonnollisesti työtehoa.⁹¹⁰

Artikkeli tarjoaa ergonomisia ohjeita neulojille. Huomion keskipisteenä ei niinkään ole naisten oma hyvinvointi, vaan ennemminkin työtehon säilyttäminen, jotta sotilaat saisivat jatkossakin kotikutojilta rintamalle tarvitsemansa neuleet. Lankalaatujen ja neulosten osalta Orko mainitsee epäjoustavien materiaalien olevan raskaita

906 MV:K21/272, nainen s. 1913, Ikaalinen.

907 Esim. MV:K21/272, nainen s. 1913, Ikaalinen.

908 MV:K21/251, nainen s. 1899, Ristijärvi.

909 MV:K21/272, nainen s. 1912, Ikaalinen.

910 Kotiliesi 5/1940-

neulottavia ja ”kireän neulonnan” väsyttävän kädet ”löyhää” nopeammin. Puikkojen päät hän kehottaa hiomaan pyöreiksi, etteivät ne riko sormeja ja hidasta työn tekoa.

Kavahtakaa *teräväpäisiä puikkoja!* Ne tekevät sormeen helposti pikku haavan, joka kiusallisesti jarruttaa työtä muutamana päivänä. Taltuttaakaa pisteliäitä puikkonne vaikka kivivadin kylkeen hankaamalla, ellei kovanäköä ole saatavilla. Puikkojen kalvamia kohtia voi parhaiten suojata kumitupella tai vanhan hansikkaan sormella.⁹¹¹

Käsikipujen yhdeksi syyksi Orko mainitsee ”tottumattomuuden” neulontaan, jonka seurauksena ”outo työliike” aiheuttaa ”lihasarkuutta”. Tämä vaiva menee hänen mukaansa ohi tavallisesti ajan kanssa. Vakavammasta asiasta on Orkon mukaan kyse vasta silloin, kun kipu pitkittyy ja aiheuttaa turvotusta. Väärän tekniikan käyttö, johon kuuluvat liiallinen voimankäyttö, hartioiden jännitys ja sekä kireän neuloksen tai suurikokoisen neuletyön neulominen, aiheuttaa kipuja, joiden ehkäisyyn on mahdollista vaikuttaa muuttamalla omaa neulontatapaa. Ergonomisissa neulontaohjeissa on huomioitu mannermaisen neulontatekniikan ohella heittämällä neulominen, jota oli pyritty kitkemään pois kansakoulujen käsityötunneilla.

Tuhlataan voimia rutistamalla puikot melkein puolikaariksi. Kun tällaiseen väärään jännitykseen liittyy sydämen palava innostus saada paljon toimeksi, joutuvat käsivarret tuntikausiksi kovaan jännitystilaan hartiavyöhykettä myöten. Alkuaan vahvatkin hermot rasittuvat liikaa ja yltävät särkemään. Pois siis jännitys ja voimantuhlaus. Heittäkää puikkojanne irtonaisesti, melkein rennosti. Pitäkää salaa silmällä varsinkin kahta pienintä sormeanne, etteivät liikaa rutista puikoista. Ja ne, jotka neulovat heittämällä lankaa pitkällä sojottavan etusormen varassa: jos sormi väsyi, vaihtakaa tyyliä ja koukistakaa se lähemmäs peukaloa!⁹¹²

Lääkärin puoleen kehoitetaan kääntymään siinä vaiheessa, kun liikarasitus ”johtaa kouristuksen tapaisiin häiriöihin”.

Käsityötieteilijä Ritva Koskennurmi-Sivosen mukaan neulominen on ergonomista silloin, kun työstä on tukeva ote, liikeradat ovat pieniä ja rentoja, käsivarret ovat vapaana ilman tukea, eikä niitä jännitetä.⁹¹³

Liisa Orkon artikkeli kertoo siitä, että staattisesta neulonta-asennosta, runsaasta neulomisesta sekä työn tauottamattomuudesta aiheutuneet rasitusvammat ovat olleet suhteellisen yleisiä naisilla sota-aikana ja ergonomisten neulonta-asentojen julkaisemiseen on ollut ilmeinen tarve. Kyselyaineiston vastaukset neulonnan välttämättömyydestä ja runsaasta määrästä tukevat tätä havaintoa.

911 Kotiliesi 5/1940.

912 Kotiliesi 5/1940.

913 Koskennurmi-Sivonen 2009, 11–12.

10. Kansalaistaidosta harrastukseksi

10.1. Neulonnan murros

Nykyään ei enää jouda istumaan käsityön kanssa. Vanhemmat ihmiset kutovat vielä. Ei kannata istua käsityön kanssa enää kun kaikki käy työssä.⁹¹⁴

Kaupungistuminen sekä sitä seurannut, yhä useamman naisen siirtyminen työelämään kodin ulkopuolelle vaikuttivat heidän ajankäyttönsä. Samaan ajankohtaan 1960-luvulle ajoittui valmisvaateteollisuuden läpimurto. Teollinen tuotanto alensi vaatteiden hintoja ja toi ostovaatteet yhä useamman ulottuville, mikä vähensi kotona valmistettujen vaatteiden kannattavuutta ja merkitystä.⁹¹⁵ Muutos näkyi myös käsityötarvikkeiden ja lankojen kysynnässä. Vielä 1960-luvun alkupuolella kotona tapahtuva neulominen oli yleistä, mutta väheni 1970-luvun kuluessa myös maaseudulla.⁹¹⁶

Sukkia ja kintaita vielä kudotaan jonkin verran, ostolangasta. Mutta ei siinä mitassa kuin ennen. Paljon ostetaan valmiina. Nykyaikana on paremmin ”aika ostossa” kuten sanotaan. Perheissä oli ennen naisväkeä runsaammin, oli aikaa enempi. Nuoret opiskelevat pitkään, ei heiltä jää paljon aikaa. Emännillä on muuta puuhaa.⁹¹⁷

Vaikka monet vielä tekivät käsitöitä, ei neulominen ollut enää itsestään selvä jorokanaisen kansalaistaito. Valinnanvapaus merkitsi sitä, että ne, jotka pitivät neulomisesta, käyttivät aikaansa siihen ja kehittivät taitoaan. Aikakauden muotivirtaukset ja käsityömalleja julkaisevat lehdet välittivät vaikutteita ja ohjeita. Nuorempia neulojia ei niinkään kiinnostanut aikaisemmin välttämättömien villasukkien ja -lapasten valmistaminen, vaan innokkaat käsityönharrastajat neuloivat ostolangoista myssyjen ja huivien lisäksi suuritöisiä neuleita kuten villapaitoja, hameita ja jakkupukuja.⁹¹⁸

Neulevaatteet villa- ja pumpulilangoista ovat olleet vuosia monien suosiossa. Kudotaan kokopukuja, hameita, puseroita, neuletakkeja, liivejä, hartiahuivia, kaulaliinoja, myssyjä, lukunuttuja ja kaikkea mahdollista muoti- ja mallilehtien suunnan muutosten mukaan.⁹¹⁹

914 MV:K21/842, nainen s. 1894, Koski HL.

915 Aikasalo 2000, 258–259.

916 Rauhala 2003, 186.

917 MV:K21/424, nainen s. 1912, Kiikala.

918 Esim. MV:K21/715, nainen s. 1917, Kauhajoki; MV:K21/780, nainen s. 1919, Laihia; MV:K21/914, nainen s. 1905, Karvia.

919 MV:K21/316, nainen s. 1911, Iisalmi.

Nykyisin kudotaan paljon kaikenlaisia puseroita, paitoja ja takkeja villalangasta, mutta vain tehtaalaisesta. Yleensä ne kudotaan erittäin koristeellisia, kirjavan kuviollisia ja monenlaista koukeroa.⁹²⁰

Niille, jotka eivät kokeneet neulomista miellyttävänä ajanviettotapana, neulonnan taito jäi koulussa opittuihin perusteisiin. Opettajat huomasivat 1970-luvulla tyttöjen neulontataitojen heikentyneen aikaisempaan verrattuna. Niin ikään asenteet neulomista kohtaan olivat muuttuneet. Vaihtoehtojen kasvaessa ei käsin valmistettuja sukia haluttu enää välttämättä pitää, eikä sukan neulontataitoa koettu tärkeäksi.⁹²¹

Nykyään on kyseessä lähinnä harraste. Opettaja voi todeta, että maallakaan ei helposti löydy tyttöoppilasta, joka saisi kotonaan opastusta kutomiseen ja neulomiseen. Osa tytöistä innostuu tekstiilityöhön, ne parhaiten, joilla on lahjoja siihen.⁹²²

Maaseudulla, missä monet naiset työskentelivät edelleen kodin piirissä, arkinen neulominen eli vahvana vielä 1970-luvulla. Aikalaiset olivat havainneet käsitöiden tekemisessä tapahtuneen muutoksen, eikä neulomista pidetty enää itsestään selvänä taitona. Muutos herätti samalla huomaamaan neulomiseen liittyviä positiivisia asioita ja lisäämään siihen kohdistuvaa arvostusta.

Kyllä nämä nykyaikaiset emännätkin ovat ihmeen käteviä täällä maaseudulla varsinkin, eikä täällä avioliitossa oleva talon nuori emäntä ansiotöihin joudu. Näinkin pitkinäkin iltapuhdeaikoina ehtii valmistuu hyvin monenlaista heidän käsissään. Sukat, lapaset, myssyt, villalangoista takit, monen malliset miehille, mitä kauneimpia erikoiskankaille sommiteltuja seinätauluja. Naiset ovat naisia – vielä täällä maaseudulla ainakin, lienee tuo käsityö hieman arvokysymys – ei näet kysytä miten kauan sitä on tehty, vaan sitä jotta kuka tämän on tehnyt!⁹²³

Kotitarveneulonnan vähennyttyä ja neulonnan muututtua välttämättömyydestä harrastukseksi, näyttäytyi sen taloudellinen kannattavuus kaksitahoisena. Neuleiden teettäminen muilla ei ollut taloudellisesti järkevää, sillä käsin neulottujen tuotteiden hinnat kohosivat tehdasvalmisteisia suuremmiksi. Neulominen omalle perheelle koettiin sen sijaan kannattavaksi, koska itse valmistetut tuotteet vähensivät vastaavien vaatteiden ja asusteiden ostotarvetta. Itse tehden sai lisäksi yksilöllisen ja omaa esteettistä makua miellyttävän tuotteen, jollaista ei kaupoista löytynyt.

Puikoilla kutomista tehdään paljon siksi, että se tulee halvemmaksi, saa mieleisensä mallin ja kun on aikaa niin kudotaan siinä jää aina vähän palkaksi.⁹²⁴

920 MV:K21/423, nainen s. 1896, Kangasala.

921 Rauhala 2003, 207; MV:K21/449, nainen s. 1924, Huittinen.

922 MV:K21/42, mies s. 1924, Hyvinkää.

923 MV:K21/738, mies s. 1896, Kerimäki. Ks. myös MV:K21/545, nainen s. 1925, Jaakkima.

924 MV:K21/809, nainen s. 1913, Jämsä. Ks. myös MV:K21/465, nainen s. 1906, Isojoki; MV:K21/634, nainen s. 1902, Alastaro.

Miesten sukat kudotaan yleisesti kotona, Ja rasat eli lapaset. Kuvio rasoja ja -sormikkaita kutovat taitavat naiset. Ja myöskin hameita ja puseroita. Miehillä villapaitoja, lapsille ja naisille myös villatakkeja kutovat jotka itse saavat ja kerkiävät. Mutta enää ei teetetä vierailloille e.m. vaatteita. Kaupasta saa halvemmalla.⁹²⁵

Yhtenä neulonnan vähenemisen syynä mainitaan ajankäyttöön liittyvät tekijät. Suhteellisen hitaana käsityötekniikkana neulontaa pidettiin erityisen sopivana ajanvieteinä vanhoille ihmisille. Käsityön tekemiseen kasvaneet iäkkäät naiset jatkoivatkin aktiivista neulomista, valmistaen sukkia ja lapsasia läheisilleen, myyjäisiin ja hyväntekeväisyyteen.⁹²⁶

Vanhat muorit vielä harrastavat sitä jo aikansa kuluksi kutovat kutimia lahjaksi nuoremmille ja myyjäisiin vanhaan tapaan. Vanhan harrastukseksi kutominen on sopiva.⁹²⁷

Tietääkseni ei missään talossa kotona valmisteta enää työvaatteita. Ajan vähyyden vuoksi. Ei ole tekijöitä. Sama on, sukan neuletta ei näe enää muualla kuin jonkun virkeän vanhuksen kädessä lasten lapsille. Mielen virikettä se heille on.⁹²⁸

Käsin neulottujen sukkien ja lapasten käyttöominaisuudet sekä laatu, olivat yksi syy jatkaa neulomista. Saapassukat mainitaan useissa vastauksissa tuotteina, joita käyttäjät arvostivat ja joita ostosukat eivät heidän mukaansa pystyneet korvaamaan. Käsin neulomalla sukista sai oikean kokoiset ja jalan muotoa myötäilevät. Muotoon neulottujen sukkien hyvinä ominaisuuksina mainitaan lisäksi niiden saumattomuus. Villasukkien lisäksi rukkasten sisällä pidettäväksi valmistetut lapaset mainitaan ostokäsineitä parempina. Lampaiden kasvatus ja kotikehruu olivat lähes loppuneet 1970-luvulle tultaessa, joten neuletuotteissa käytetyt langat olivat ostolankoja. Mikäli kotitalouksissa oli vielä jäljellä vanhoja, käsin kehrättyjä villalankoja, niitä arvostettiin ja ne neulottiin hyötykäyttöön.⁹²⁹

Mm. sukkien kohdalla asia on niin murheellisesti että teollisuus tuskin koskaan pystyy korvaamaan kotikutoisia. Ei aina saa sopivaa kokoa. Ne ovat usein saumaisia ja muutenkin sopimattomia. Mm. puolustuslaitos, jossa olen palvellut vajaan 30 vuotta etsi etsimällä ratkaisua miesten sukkatilanteeseen eikä ole vielä tähän päivään mennessä päässyt alkua pidemmälle. Pojat pyytävät pyytämästä päästyään niitä kotoaan. Sama pätee työrukkasten sisään tarvittavien kintaiden (lapaset, tumput ym) suhteen.⁹³⁰

925 MV:K21/474, nainen s. 1922, Karvia.

926 Esim. MV:K21/182, mies s. 1908, Kalanti; MV:K21/233, nainen s. 1926, Laukaa.

927 MV:K21/16, mies s. 1904, Kurikka.

928 MV:k21/786, nainen s. 1903, Hankasalmi.

929 Esim. MV:K21/423, nainen s. 1896, Kangasala; MV:K21/429, nainen s. 1902, Hämeenkyrö; MV:K21/511, nainen s. 1922, Asikkala; MV:K21/890, nainen s. 1935, Jalasjärvi.

930 MV:K21/738, mies s. 1896, Kerimäki.

Miesten villasii työkäsineitä, rasoja, ei saa ostaa, joten ne meillä ja muualla vielä kudotaan vanhaan tapaan käsin samoin naisten ja lasten villakäsineet. Ne kudotaan nykyään kaupasta ostetusta langasta. Myöskin parhaat miesten saapassukat saa käsin kutomalla, samoin monosukat ja lasten sukat.⁹³¹

10.2. Voimaannuttava neulominen

Taidon flow

Nykyisin neulontaan liittyvät merkitykset ovat erilaisia kuin maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa. Taito ei ole enää välttämättömyys kotitalouden kannalta, eikä sen oppiminen itsestään selvää, mutta silti monet ihmiset haluavat neuloa. Tutkimuksissa etenkin taidon vaikutus tekijänsä henkiseen hyvinvointiin on noussut esiin niin sanotun neulonnan uuden tulemisen aikakaudella 2000-luvulla.⁹³²

Neulomiseen liittyvät positiiviset vaikutukset tekijänsä mielialaan ovat kuuluneet kuitenkin monen neulojan henkilökohtaisiin havaintoihin jo aikaisemmin, vaikka muut merkitykset on nostettu neulonnan henkistä hyvinvointia lisäävien vaikutusten edelle. Kotilieden lokakuun 1939 numerossa kuvataan neulontaa mielihyvän ja ilon tuottajana. Vaikka Alma Koskisen kirjoitus *Ystävämme sukankudelma* voidaan nähdä kriisitilannetta ennakoivana ja neulontaan kannustavana tekstinä, sen loppuessa sanoihin ”lämpimiä käsineitä ja sukkia tarvitaan paljon talven pakkassäissä – ensi talvena kenties enemmänkin kuin ennen”, painottaa kirjoittaja kuitenkin neulontaprosessin positiivisia vaikutuksia tekijälleen valmistuvien neuletuotteiden sijaan. Neulonnan mainitaan tuottavan iloa tekijän nähdessä työnsä tuloksena syntyvät kerrokset. Neulominen liitetään tekstissä ”lepohetkiin”, joiden käyttäminen hyödyllisesti tuottaa sekin mielihyvää. Neulonta sopii kirjoittajan mukaan myös hyvin esitelmien kuuntelun ohella tehtäväksi, sillä neulonta ”ei estä tarkkavaisuutta” vaan ennemminkin ”auttaa tekijää keskittymään” kuunneltavaan asiaan. Neulontataito tuottaa onnistumisen kokemuksia myös vanhuksille, jotka pystyvät vaativimpien käsitöiden jättäytymä vielä neulomaan ”kangistuneilla sormillaan”. Neuletyötä kuvataan lisäksi sanoilla ”hermoja rauhoittava ystävä”.⁹³³

Psykologi Michaly Csikszentmihaly käyttää myönteisistä inhimillisistä kokemuksista, joihin sisältyy ilo, luovuus ja kokemus kokonaisvaltaisesta elämässä mukana olosta, termiä flow.⁹³⁴ Hän määrittelee mielihyvän tyytyväisyyden tunteeksi, jonka ihminen kokee silloin, kun tietoisuudessa oleva informaatio kertoo biologisten tai sosiaalisten tarpeiden täyttyneen. Mielihyvä on elämänlaadun tärkeä osatekijä, mutta se ei itsessään vielä tee elämästä palkitsevaa. Mielihyvää tuottavat asiat voivat tuottaa myös iloa, mutta toisin kuin mielihyvän saavuttamisessa, kiinnitetään iloa synnyttä-

931 MV:K21/16, mies s. 1904, Kurikka.

932 Esim. Corkhill 2014; Vähälä 2003.

933 Kotiliesi, lokakuun toinen numero 1939.

934 Csikszentmihalyi 2005, 11.

viin asioihin epätavallisen paljon huomiota ja psyykkistä energiaa, ja ne ovat usein tavoitteellisia sekä haasteellisia. Olennaista on kokemus eteenpäin menevästä liikkeestä, johon kuuluu uutuuden ja saavuttamisen tunne. Ihminen kokee iloa venyttäessään taitojaan, nähdessään asioita uudesta näkökulmasta, ilmaistessaan ajatuksiaan ja saavuttaessaan tavoitteitaan.⁹³⁵ Csikszentmihalyin kiteyttää flow-tilan seuraavasti:

Tunne, että taidot riittävät kohtaamaan haasteet tavoitteisiin suuntautuvassa, sääntöjen rajoittamassa toiminnassa, joka koko ajan antaa selkeää tavoitetta siitä, miten yksilö onnistuu suorituksessaan. Keskittyminen on niin intensiivistä, ettei tarkkaavaisuus riitä mihinkään epäolennaiseen ajatteluun tai ongelmista huolehtimiseen. Tietoisuus itsestä katoaa ja aikakäsitys muuttuu.⁹³⁶

Käsitöiden harrastajille flow-tilan kokeminen ja sen positiivinen vaikutus heidän henkiseen hyvinvointiinsa on noussut yhdeksi keskeiseksi syyksi tehdä käsitöitä.⁹³⁷ Flow-tilaan pääseminen edellyttää kuitenkin sellaista kokemuksellista taitotasoa, jonka avulla on mahdollista päästä implisiittiseen, automatisoituneeseen tekemiseen, jossa itse tekniikkaa ei tarvitse miettiä liikaa eikä tekeminen herätä turhautuneisuuden tai ahdistuksen tunteita. Käsityön vaikeustaso on silloin suhteutettu tekijän taitotasoon.⁹³⁸ Neulonnassa tämä tarkoittaa sitä, että aloittelevalle neulojalle voi riittää oikeista silmukoista muodostuvan edestakaisneuleen neulominen, kun taas taitavammalle tekijälle edellytyksenä on hänelle haastavan kuvion neulominen. Neulomisen harrastajille flow-tilaan pääseminen voi myös olla ensisijainen tekemisen motivaatio-tekijä.

Neulominen on minulle meditaatiota, saan siitä flow-tilan ja siksiäpä haluan neuloa monimutkaisia kuvioita, jotta se olisi myös haastavaa.⁹³⁹

Flow-tilan kokemiseen liittyvä rentoutuminen ja väsymyksen katoaminen löytyvät myös vuonna 1903 syntyneen naisen neulomiskokemuksista nuoruusiällä paimenes-ollessa.

Kudin kun oli niityllä mukana. Taitavilta kutojiltahan tuli noin miehen sukan terä tai varsi n. 5-6 km kävellessä, vaikkapa raidallistalkin kudinta. Jollain tavalla tuntui kuin väsymys olisi unohtunut, kun kudin oli taas jatkunut tai valmistunut lämpimänä kesäiltana lehmänhakutiellä. Siinä joutui paljon kävelemään.⁹⁴⁰

935 Csikszentmihalyi 2005, 77–79.

936 Csikszentmihalyi 2005, 113.

937 Burt ja Atkinson 2011, 58.

938 Huotilainen et al. 2018, 12.

939 MV:NK 1950b.

940 MV:K9/145, nainen s. 1903, Hankasalmi.

Aktiivisten neulontaharrastajien keskuudessa juuri rentoutuminen neuletyötä tekemällä on asia, joka mainitaan toistuvasti neulonnan syistä kerrottaessa.⁹⁴¹

Neulominen rentouttaa ja on hyvinvoinnilleni tärkeää.⁹⁴²

Neulominen merkitsee minulle rentoutumista ja omiin ajatuksiin uppoamista.⁹⁴³

Neuletyön ääressä rentoutuminen liittyy osittain sen rooliin erilaisena tekemisenä suhteessa ansiotyöhön. Neulonta toimii vastapainona sitä abstraktimmalle ansiotyölle. Taito mahdollistaa kehollisen kokemuksen, jonka tuloksena syntyy konkreettinen, mielihyvää tuottava esine.⁹⁴⁴

Olen tehnyt työurani ylempänä toimihenkilönä ei-niin-konkreettisten asioiden parissa ja käsitöillä on voinut tehdä jotain konkreettista ja samalla purkaa stressiä ja ajatella.⁹⁴⁵

Neulon ja teen muita käsitöitä koska siinä saan vastakohtaa IT alan töilleni. Käsien tehdessä näkee suoraan työn jäljen, ja siitä jää oikeasti jotain aineellista käteen.⁹⁴⁶

Juuri neulonnan erilaisuus suhteessa ansiotyöhön on merkityksellistä rentoutumisen kannalta. Mikäli työ on luovaa, siitä irrottaudutaan yksinkertaisen, monotonista liikettä toistavan ja mahdollisimman vähän visuaalisia aistiärsykeitä tarjoavan neuleen avulla.

Päivittäinen työni vaatii kuitenkin niin paljon luovuutta, että osa kutomisesta on tietoisesti hyvin yksinkertaista ja päätä tyhjentävää rentoutumista. - - - Kun työssä on kiireinen ja haastava kausi menossa (kuten nyt näyttelyitä valmistaessa), kudon hyvin yksinkertaisia juttuja (tällä hetkellä pelkkää oikeaa tyynynpäällistä - - -). Tällöin ei riitä paukkuja minkäänlaisen kuviomallin seuraamiseen.⁹⁴⁷

Tunteiden ja ajatusten käsitteleminen neulomalla

Ann Futterman Collier on käsityön tekemiseen liittyvässä tutkimuksessaan osoittanut käsitöiden tekemisen ja tekstiilimateriaalien työstämisen, erityisesti neulomisen, kutomisen ja kehräämisen, toimivan välineinä negatiivisen mielialan purkamiselle sekä vaikeiden tunteiden kohtaamiselle ja käsittelylle. Yhtenä mielialaan vaikuttavana tekijänä on tekemiseen uppoutumisen kautta saavutettu flow-tila, jossa tekijä on täysin

941 Esim. MV:NK 1943; MV:NK 1945; MV:NK 1952c; MV:NK 1949.

942 MV:NK 1951b.

943 MV:NK 1959.

944 Esim. MV:NK 1948; MV:NK 1963.

945 MV:NK 1945b.

946 MV:NK 1978.

947 MV:NK 1959.

keskittynyt ja fokuoitunut tekemäänsä ja saavuttaa palkitsevan kokemuksen kontrollista sekä luovuudesta.⁹⁴⁸ Käsitöiden tekeminen auttaa ihmistä siirtymään tunne-tilasta toiseen, negatiivisesta mielialasta kohti rentoutumisen ja rauhoittumisen tilaa, lievittää stressiä ja auttaa kehoa palautumaan siitä.⁹⁴⁹

Neulonnan harrastajat tunnistavat neulonnan vaikutuksen omaa mielialaa sekä elämänlaatua parantavana toimintana. Neulontaprosessista saadaan apua toiminnallisena keinona vaikeista elämäntilanteista selviämiseen ja niiden läpi elämiseen. Keskittyminen taitoa vaativaan neuletyöhön johdattaa ajatukset konkreettisesti pois surusta tai ahdistuksesta.

Minulla on ollut elämässäni hyvin raskaita ja traagisia vaiheita. Neulominen on auttanut minua saamaan ajatukseni muualle, kun elämä on tuntunut vaikealta ja ahdistavalta.⁹⁵⁰

Muutama vuosi sitten oli elämässäni surua. Purin suruni virkkaamalla ohuesta langasta neliöitä ja siitä syntyi pitkä liivi. Toisen suruvaiheen purin niin, että hankin sukkaohjeita ja valitsin sellaisen pitsikuvion, jota en koskaan oppinut ulkoa, joten jouduin keskittymään malliin niin, että muut asiat unohtuivat. Tein näitä sukkia monet ohuesta langasta.⁹⁵¹

Edellä kuvatussa neulomisessa vaikean pitsineuleen valmistus ohjeen avulla edellytti niin intensiivistä keskittymistä, ettei muille ajatuksille riittänyt tilaa. Surun työstämistä käsitöiden avulla on sovellettu myös kognitiivisessa terapiassa.⁹⁵²

Ajatusten jäsentäminen sekä kaaoksen tunteen helpottuminen neulonnan avulla kuuluvat käsityöntekijöiden kokemusmaailmaan. Monille kuuntelua tai katselua edellyttävässä tilanteessa samanaikainen käsillä tekeminen helpottaa keskittymistä.⁹⁵³

Neulon, koska käsillä ja itsetekeminen on hauskaa ja rentouttavaa sekä luovaa ja neulominen mahdollistaa keskittymisen kuunteluun ja katsomiseen tehokkaammin kuin muuten, ajatukset esim. luennolla tms. eivät harhaile, vaan jotenkin kummallisella tavalla keskittyvät kiinteämmin käsillä olevaan asiaan kuin ilman neuletta ja aika häviää samalla nopeutuen.⁹⁵⁴

948 Collier 2011, 104–105, 110–111.

949 Huotilainen et al. 2018, 10–12.

950 MV:NK 1952b.

951 MV:NK 1950b.

952 Reynolds 1999.

953 Esim. MV:NK 1949b; MV:NK, 1951a; MV:NK 1983.

954 MV:NK 1953.

Onnistumisen ja luovuuden kokemukset

Neulonta tarjoaa tekijälleen taidollisia ja älyllisiä haasteita. Neuleen muotoilu edellyttää kolmiulotteisuuden hahmottamista, neuletiheyden sovittamista valmistettavaan tuotteeseen sekä kuvioiden, kavennusten ja levennysten teko puolestaan laskemista. Neulosten ja materiaalien tuntemus on tärkeää kuhunkin työhön sopivien lankojen, puikkojen ja toteutustavan valitsemisessa, koska erilaiset materiaalit ja neulokset käyttäytyvät eri tavoin ja myös niiden keskinäiset tiheydet ja esimerkiksi jousto-ominaisuudet vaihtelevat.

Neule pitäisi olla koulussa pakollisena oppiaineena, sillä sen avulla voi oppia useita asioita. Laskemaan, jakamaan, joukko-oppia, värioppia, suunnittelua, tekemään hyödyllistä työtä ja saamaan työn valmiiksi. Ja ennenkaikkea iloita omasta tekemisestään.⁹⁵⁵

Neulontataito kehittyi kokemuksen kautta tapahtuvassa uuden oppimisen ja oivaltamisen prosessissa. Vuonna 1903 syntyneellä naisella lämpimät muistot liittyivät siihen tunteeseen, jonka hän koki neuloessaan ensimmäisiä sukkiaan. Ohuilla puikoilla joustamattomasta puuvillalangasta neulominen ei varmasti ole ollut 7-vuotiaalle helppo neuletyö, mutta sen tekeminen tuotti suurta iloa ja kokemuksen onnistumisesta.

Kunpa olisi vieläkin sellainen työn ilo, kun allek. oli 7 vuotiaana kutoessani ensimmäisiä sukkia itselleni äitini kehotuksesta ja opastuksellaan. Lanka 3 säikeistä pumpulilankaa. Valkoinen pohja, siinä punaiset ja siniset raidat poikittain, hyvin ohuet puikot. Noin 8-10 sm suussa joustinneuletta. Äidilläni oli omat kutomansa noin v. 1900 puna-valko hammasraidalliset pumpulisukat. Siihen aikaan ne kuuluivat nuorten kirkkovarusteisiin.⁹⁵⁶

Uudenlaisten ratkaisujen löytäminen ja niihin liittyvät oivallukset tapahtuvat neulontaprosessin aikana, usein työssä ilmennneen ongelman kautta. Neuloja on jatkuvassa vuorovaikutuksessa työnsä kanssa ja saa tekemisen aikana palautetta valitsemistaan ratkaisuista sekä niiden toimivuudesta. Tämä kehittää neulojan taitoa. Neuloja ei koe olevansa koskaan taidollisesti valmis, vaan oman osaamisen syventäminen, uuden oppiminen ja itsensä haastaminen ovat mahdollisuuksia, joita taito ja siinä kehittyminen tarjoavat.⁹⁵⁷

Kokeilen mielelläni uutta. - - - Erityisesti pidän ongelmien ratkaisemisesta. Miten jokin asia on tehty, yritän ja yritän ratkaista sen. - - - Olen ratkaissut joitakin työtapoja sitkeästi kokeilemalla kuvien ja oivalluksen kautta. On erittäin palkitsevaa, kun ratkaisu löytyy. Toisaalta mietintä jää alitajuntaan ja painaa siellä niin kauan kuin asia on selvinnyt. - - - Neulomisessa on niin monenlaisia osa-alueita, että voin sanoa olevani vain joillakin osa-alueella taitava.⁹⁵⁸

955 MV:NK 1951a.

956 MV:K9/145, nainen s. 1903, Hankasalmi.

957 Esim. MV:NK 1946; MV:NK 1953.

958 MV:NK 1952a.

Neulojan taito ja oppiminen näkyvät myös kyvyssä lukea, tulkita ja tuottaa erilaisia neuleohjeita. Taitoon liittyy lisäksi kyky soveltaa ja muunnella valmista ohjetta mieleisekseen.⁹⁵⁹

Iloitsen aina suuresti, kun olen tehnyt monimutkaisen ohjeen tulkinnan oikein ja saanut työn valmiiksi – vaikka purkaisin ja uudelleen aloittaisin.⁹⁶⁰

Ohjeet vaihtelevat tarkoista sanallisista kuvauksista pelkkiä silmukkasymboleita esittäviin kaavioihin. Neulekaaviot ovat yleismaailmallista käsitöiden kieltä, jota ei ole sidottu puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen. Taitava neuloja pystyy myös hahmottamaan valmiista neuleesta sen valmistustavan ja ottamaan mallin suoraan neuleesta.⁹⁶¹

Mahdollisuus itseilmaisuun ja kokemus luovasta suunnittelutyöstä on toisille neulojille tärkeä osa harrastusta. Aistien merkitys korostuu suunnitteluprosessissa, jossa valitaan käytettävät materiaalit, neulokset ja neulospinnan lopullinen tuntu sekä värikokonaisuudet ja sävyt. Lisäksi värien ja erilaisten materiaalien aistiminen neulontaprosessin aikana vaikuttaa positiivisesti neulojen mielialaan.⁹⁶²

Neulon, koska nautin siitä todella paljon. Rakastan lankojen hypistelyä, mallien ja värien suunnittelua ja ennen kaikkea työn aloittamista. - - - Neulon, koska haluan toteuttaa luovuuttani neulomisen kautta. Ideoita pulppuaa jatkuvasti.⁹⁶³

Kudon rentoutuakseni, tai välillä saadakseni vaihtelua tekemisiini: on hauska välillä käyttää luovuuttaan ja leikkiä materiaaleilla ja väreillä.⁹⁶⁴

Käsityön tekemisen ja oman taidon tuottama ilo ilmeni sekä vuoden 1974 kyselyvastauksissa että neulontakahviloiden aineistossa.⁹⁶⁵

Joka osaa ja tykkää käsitöistä, vaikka ostettu, vastaava, olisi kauniimpaa ja halvempaa, niin kuin se usein onkin, niin se työn ilo on niin suuri, että ei sitä voi rinnastaa mihinkään ostettuun. Mitä enemmän jollekin työlle uhrautuu, mitä suurempia ponnistuksia ja kykyjä se vaatii, sitä suurempi on onnen ja tyytyväisyyden tunne, kun saa työn valmiiksi. Siinä kai on yksinkertaisen, laskelmottoman kansannaisen ja -miehen vaikutin, miksi kotivalmistus on säilynyt ja säilyy ostomahdollisuuksista huolimatta. Sellainen koti, jossa arvostetaan käsityötä, opetetaan jo varhain lapsille kotiteollisuuden aakkoset, patalapusta alkaen.⁹⁶⁶

959 Esim. MV:NK 1949b; MV:NK 1950a; MV:NK 1963.

960 MV:NK 1951b.

961 MV:NK 1945.

962 Esim. MV:NK 1943; MV:NK 1948; MV:NK 1949a; MV:NK 1959.

963 MV:NK 1952b.

964 MV:NK 1959.

965 Esim. MV:K21/797, nainen s. 1902, Luvia; MV:NK 1935.

966 MV:K21/479, nainen s. 1915, Juva.

Neulominen on minulle käytännöllistä ja se antaa tekemisen iloa.⁹⁶⁷

Monille harrastajille neulominen on säännöllistä, päivittäistä tai useana päivänä viikossa tapahtuvaa toimintaa. Juuri säännöllisen neulomisen on todettu parantavan kognitiivisia taitoja, lisäävän keskittymiskykyä sekä auttavan ongelmien ja ajatusten jäsentämisessä.⁹⁶⁸ Säännöllinen neulominen liitetään myös taitoon. Tekijöiden kuvattaessa omaa neulontataitoaan, nousivat keskeisiksi tekijöiksi taidon hankkimisessa ja ylläpidossa säännöllinen neulominen ja kokemus. Tekemisen kautta hankittu taito sisältää henkilökohtaista, kokemuksen kautta saatua hiljaista tietoa sekä toiselta ihmiseltä välittyntä taitoa, etenkin uusia asioita opeteltaessa.⁹⁶⁹

Tekijät puhuvat myös neulomisen koukuttavuudesta, jolloin neulomisesta tulee tärkeä osa omaa elämää ja identiteettiä.⁹⁷⁰

Kun edellinen neule valmistuu, oloni tulee levottomaksi, mikäli seuraava neule ei ole selvillä. En lähdän matkoillekaan ilman, että minulla on neule mukana.⁹⁷¹

Kudon ja tulen kutomaan jatkuvasti. Jos nuorille kasvaa kännykkä käteen, niin minulle on kasvanut puikot käteen!⁹⁷²

Tätä intohimoista, muun tekemisen syrjäyttämää tekemisen tilaa kutsutaan positii-vis-ironiseen sävyyn termillä neuloosi, joka on yhdistelmä sanoista neuloa ja neuroosi.⁹⁷³

10.3. Hyödyllinen harrastus

Lahjoja läheisille

Neulontaprosessin tuoma ilo ja mielihyvä eivät korostuneet ensisijaisina neulomisen syninä kaikkien tämän päivän neulojien vastauksissa. Etenkin vanhemmille, yli 70-vuotiaille neulojille tekemisen tuloksena syntyvä neule oli tärkein syy käsityön tekemiselle. Neulontaprosessi koettiin hyödyllisenä toimintana, vaikka siihen liitettiin samalla myös muita merkityksiä, kuten rentoutuminen käsityön äärellä, ilo omasta osaamisesta sekä tuotteen valmistumisesta.⁹⁷⁴

967 MV:NK 1975.

968 Corkhill et al. 2014, 38.

969 Esim. MV:NK 1943; MV:NK 1945b; MV:NK 1946.

970 Esim. MV:NK 1948; MV:NK 1951a; MV:NK 1952; MV:NK 1953.

971 MV:NK 1964.

972 MV:NK 1945b.

973 Esim. https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/blogiarkisto/laura_niemi/neuloosin_pauloissa.10520.blog, luettu 18.12.2018.

974 Esim: MV:NK 1945; MV:NK 1945b; MV:NK 1948.

Neulominen on hyvin rentouttavaa ja on tärkeätä, että teen hyödyllisiä neuleita.⁹⁷⁵

Iloa tuotti etenkin tarpeellisten neuleiden valmistaminen omalle lähipiirille. Silloin neulominen toimi välineenä kokea hyödyllisyyden ja merkityksellisyyden tunteita suhteissa toisiin ihmisiin.⁹⁷⁶

Kiva antaa läheisille jotain itse tehtyä ja oikeasti tarpeellista.⁹⁷⁷

Neuloessani lahjaksi jotain olen huomannut, että neulon mukaan lämpimiä, hyviä ja rakkaita ajatuksia ja muistoja lahjan saajasta.⁹⁷⁸

Osalle tekemisen ilosta nauttiville neulonnan harrastajille kertyy valmiita käsitöitä runsaasti enemmän kuin oma tarve edellyttää. Valmiiden neuleiden antaminen lahjoiksi läheisille tai hyväntekeväisyyteen on samalla keino päästä suuresta käsityömäärästä eroon.⁹⁷⁹

Hyödyllinen ajan käyttö ja ahkeruuteen kasvattaminen olivat keskeisiä arvoja vanhassa maatalousyhteiskunnassa. Niin ikään kansakoulujen käsityöopetuksessa korostui tyttöjen kasvattaminen ahkeruuteen ja toimeliaisuuteen.⁹⁸⁰

Maaseutu elämässä on tärkeä ettei aika käytetä hukkaan – että kun taas on sen verran aikaa että ehditään istua, silloin otetaan sukankudin kätteen ja aletaan kutoman sukkaa.⁹⁸¹

Vanhempien neulojien keskuudessa tämä ajattelutapa näkyy vielä, ja käsityö tarjoaa mahdollisuuden turhanpäiväisenä pidetylle oheistoiminnalle, kuten viihdeohjelman katselemiselle televisiosta. Toisaalta tämän päivän neulojille käsityön tekemiseen liittyy hyödyllisen ajankäytön lisäksi myös muita samanaikaisia merkityksiä.

Neulominen merkitsee minulle aika monia asioita. Ajankulua, viihdettä, luomisen, suunnittelun ja värien sommittelun iloa. Tunnetta, että tekee jotakin hyödyllistä, etenkin silloin, kun katselee turhan tuntuisia viihdeohjelmia.⁹⁸²

Yhteisöllinen ja julkinen neulominen

Julkinen ja yhteisöllinen neulominen ulottuu Suomessa neulomisen alkuaikoihin saakka. Neule on kulkenut mukana kyläillessä, matkatessa sekä paimenessa ollessa.

975 MV:NK 1942.

976 Esim. MV:NK 1935; MV:NK 1942; MV:NK 1951b.

977 MV:NK 1950a.

978 MV:KM 1953.

979 Esim. MV:NK 1945b; MV:NK 1953.

980 Ks. esim. Marjanen 2003, 31–33.

981 MV:K21/451, mies s. 1905, Halikko.

982 MV:NK 1935. Ks. myös MV:NK 1945.

Naiset ovat saattaneet myös pysähtyä julkisille paikoille juttelemaan sekä neulomaan yhdessä. Tästä kertoo muun muassa Naantalissa, jossa sukkia neulottiin suuri määrä myyntiin, vuonna 1740 annettu kielto, jonka mukaan kuutta useampi henkilö ei saanut pysähtyä seisoskelemaan neuletyötä tehden, etteivät neulovat naiset tukkisi kapeita kujia.⁹⁸³ Vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä maaseudulla käveltiin neuletyötä tehden, etenkin heinäniitylle kuljettaessa.⁹⁸⁴

Muistan vielä eräänkin talon emännän hänellä oli tapana pitää kudin mukana, kun hän kuljetti lehmä laitumelle, sillä lehmähaat olivat useiden kilometrien päässä kotoa ja matka meni tateen kun oli kudin eli *tikkaus* kuten meillä päin sanottiin.⁹⁸⁵

Kujelmaa kutoivat kuusamolaiset naiset kävellessä kesällä niittymatkalla. Sitäkään aikaa, mikä käveltiin kotona erämaa niityille, käytettiin kujelmaa kutoen. Naiset kutoi ja käveli polkua ja pysyivät mukana.⁹⁸⁶

Julkinen neulominen on saanut uutta näkyvyyttä erilaisten neulontatapahtumien välityksellä. Vuonna 2005 perustettuun kansainväliseen *Knit in Public* -tapahtumaan osallistutaan myös Suomessa, ja sen lisäksi järjestetään erilaisia paikallisia tapahtumia. Säännöllisesti viikoittain tai kuukausittain kokoontuvia neulekerhoja pidetään harrastustiloissa tai kahviloissa. Julkinen neulominen nähdään kansainvälisessä kontekstissa toisinaan myös poliittisena kannanottona.⁹⁸⁷ Poliittinen ulottuvuus ei näy nyt neulontakyselyyn vastanneiden harrastajien kertomuksissa, vaan heille tärkeimpiä syitä yhteiseen neulomiseen olivat yhteisöllisyyden kokemukset, neulontataitoon liittyvien kokemusten jakaminen sekä uuden oppiminen.⁹⁸⁸

Olen osallistunut useisiin yhteisiin tilaisuuksiin. Entisellä työpaikalla olin mukana (vähän vetämässäkin) neulekerhoa. Neulekerho on toiminut n. 5 vuotta. Olemme neuloneet työpaikan lisäksi Kaapelitehtaan kahvilassa, neulekerhon matkoilla laivoissa, odotustiloissa ja esim. Tallinnan kaupakeskuksissa. Alkuun julkisella paikalla neulominen tuntui oudolta, kun tuli huomiota. Nyt olen niin tottunut siihen, että neulon melkein aina junamatkalla Puistolasta keskustaan tai bussimatkalla kotiin. Kun olin työelämässä, neuloin aina työmatkalla. Käyn neulomassa muissakin ryhmissä.⁹⁸⁹

Tämän päivän neulojat kokivat yhdessä neulomisen olevan osa vanhempaa perinnettä, joka on saanut uudenlaisen ilmenemismuodon.

983 Pylkkänen 1982, 336.

984 Esim. MV:K21/24, nainen s. 1912, Säkkijärvi; MV:K21/463, mies s. 1897, Sakkola; MV:K21/934, nainen s. 1907, Koivisto.

985 MV:K21/547, nainen s. 1920, Kaustinen.

986 MV:K21/49, nainen s. 1925, Kuusamo.

987 Rauhala 2015, 74.

988 Esim. MV:NK 1943; MV:NK 1950a; MV:NK 1953.

989 MV:NK 1951a.

Mielestäni tämä uusi tapa neuloa julkisilla paikoilla ja neuloa yhdessä on tuo takaisin sen vanhan ajan toimintatavan, jolloin vaihdettiin malleja ja ideoita vapaamuotoisesti keskustellen.⁹⁹⁰

Kansallismuseon neulontakahviloihin osallistujat kokivat neulonnan yhdistävän ennestään toisilleen tuntemattomia ihmisiä, helpottavan tutustumista sekä luovan yhteisöllisyyden kokemuksia.⁹⁹¹

Neuloessaan ihminen paljastaa jotain itsestään – valitut langat, värit, neulottavan tekstiilin aihe jne kertovat jotain. Tämä loi tapahtumaan henkilökohtaisen läsnäolon tuntua ja voimakasta yhteisöllisyyden tuntua.⁹⁹²

Yhteisöllisen neulomisen yksi muoto on hyväntekeväisyyteen neulominen. Neulojien kokemukset liittyvät omaisille tehtyjen lahjojen tapaan hyödyllisyyden ja merkityksellisyyden tunteisiin sekä auttamisen haluun.

Ja monena vuonna olen kutonut kymmeniä sukkia ja lapasia hyväntekeväisyyteen, ensin muutama vuonna Romaniaan ja sinne päin. Nyt kolmena viimeisenä vuonna ne ovat menneet Espoon Nuorkauppakamarin järjestämään Joulupuu-keräykseen. Menevät helsinkiläisille lastensuojelun piirissä oleville kotona asuville helsinkiläislapsille. Minusta se on hyvä kohde. Olen joskus ajatellut saattaisinko nähdä jossain jollain lapsella tutut lapaset. Mallin tunnistan. Kudon kaikki kahdella langalla peukaloa myöten. Vain hyvistä langoista.⁹⁹³

Nykyisessä hyväntekeväisyysneulomisessa ja yhdessä neulomisessa on yhtymäkohtia 1900-luvun yhteisölliseen neulontaan, jolloin neuletuotteita valmistettiin niitä tarvitseville tai valmiita tuotteita myymällä kerättiin varoja esimerkiksi lähetystyöhön tai harrastustoimintaan.

Jatkuvasti kudotaan käsin sukkia, lapasia, ym. samoilla alueilla, lähettävät kummikerhoille, rajaseudulle ym.⁹⁹⁴

Sukkia ja myssyjä ym. kudottiin myyjäisiin nuorten lähetys ym. kerhoissa. Tällä tavalla kerättiin varoja harrastuksille.⁹⁹⁵

Hyväntekeväisyyteen neulomisessakin yhdessä tekeminen ja yhteisöllisyyden kokemukset ovat tärkeitä.

990 MV:NK 1950a. Ks. myös MV:NK 1942.

991 Esim. MV:NK 1946; MV:NK 1952a; MV:NK 1952b.

992 MV:NK 1959.

993 MV:NK 1943. Ks. myös MV:NK 1951a.

994 MV:K21/110, nainen s. 1921, Helsinki.

995 MV:K21/279, nainen s. 1922. Rautjärvi. Ks. myös MV:K21/42, mies s. 1924 Hyvinkää.

Olen osallistunut ystäväpiiriin ”ompeluseuroihin” ja hyväntekeväisyyssempauksiin. Niitä saisi olla enemmän neulekahvilatyylisesti, pelkkä neuleen toimittaminen keräyksen organisaatiolle ei anna yhteisen tavoitteen tuntua.⁹⁹⁶

Erilaista taitotasoa edellyttävien neuleiden valmistaminen on sidottu myös ympäristöön ja tilaan, jossa neulominen tapahtuu. Mukana kuljetettava ja muun oheistoiminnan ohella valmistettava neule on taitotasoltaan helpompi matkaneule kuin kotona valmistettavat vaikeammat työt. Tällaisen neuletyön valmistaminen sujuu rutiinilla, lähes automaattisesti, jolloin neulojan huomio voi kiinnittyä muihin ympärillä tapahtuviin asioihin. Neulojat ovat kuvanneet tällaisen työn neulomisen lisäävän tekijänsä keskittymistä samaan aikaan tapahtuvaan, huomion kohteena olevaan ensisijaiseen asiaan, joka voi olla esimerkiksi luennon kuunteleminen tai keskustelu.

Suoraa kujelmaa voi kutoa, vaikka on metsäpolkukin. Matkat olivat jopa pisimmät 30 km. Matkalla tuli hyvin tehtyä vantu, sukka ja näin kesän mittaan naiset kutoi perheelle talveksi sukat ja käsineet.⁹⁹⁷

Olen aikasemmin käynyt neuletapaamisissa ja tiedän että sinne täytyy ootta mukaan melko yksinkertainen työ, koska keskittymistä vaativaa työtä ei pysty tekemään samalla kuin seurustelee.⁹⁹⁸

10.4. Jatkuvuus ja uudistuminen

Neulontataito ja neuletuotteet heijastavat omaa ajankuvaansa. Neulonta elää 2000-luvulla niin sanotun uuden tulemisen aikakaudta maailmanlaajuisten neulonnan ideoiden tavoittaessa harrastajat.⁹⁹⁹ Uusien vaikutteiden rinnalla elää vanhempi neulontataidon jatkumo, joka vaikuttaa edelleen tämän päivän neulojen työskentelyyn sekä neulontaan liittyviin kokemuksiin.

Neulonnan eri osa-alueita ovat neulontataito, neulontatekniikat sekä näkyvimpanä neuleiden kuviomaailma, johon harrastajat ensisijaisesti yhdistävät perinteen. Neuleperinteeksi käsitettiin etenkin ajallisesti ennen lehdissä ja kirjoissa painettujen neuleohjeiden vaikutusta valmistetut neuleet. Neulontakahviloihin osallistumisen yksi keskeinen syy oli kiinnostus suomalaista neuleperinnettä sekä museoneuleita kohtaan.

Perinneneuleet ovat minulle jostakin syystä niitä neuleita, joita on neulottu yli sata vuotta sitten, ennen painettuja ohjeita.¹⁰⁰⁰

996 MV:NK 1951b.

997 MV:K21/49, nainen s. 1925, Kuusamo.

998 MV:NK 1978. Ks. myös MV:NK 1951a.

999 Esim. Rauhala 2015, 73–74; Turney 2009, 1.

1000 MV:NK 1952a.

Museokokoelmiin on tallennettu osa esineisiin sitoutunutta neulonnan historiaa. Neulekirjojen ja lehdissä julkaistujen neulemallien laatijat ovat omilla valinnoillaan nostaneet museokokoelmista tiettyjä neuleita ohjeissa julkaistaviksi. Nämä ohjeet ovat tehneet kokoelmia näkyviksi ja vaikuttaneet siihen, millaisina malleina neuleperinne koetaan. Neuleohjeissa toistuvat museoneuleiden kuviot, mutta neuleiden muoto ja yksityiskohdat heijastelevat julkaisuajankohdan suosittuja teknisiä ratkaisuja. Kyseessä ei ole siis esikuvana olleen neuleen autenttinen kopio. Neulojen vastauksissa perinteen nähtiinkin ilmenevän juuri neuleiden kuvioinnissa ja vielä tarkemmin kirjoneuleissa. Perinteisiä malleja saatettiin muuttaa myös epäkäytännöllisinä pidettyjen ratkaisujen vuoksi. Perinneneuleiden valmistamista pidettiin vaativana ja työläänä, osin kuvioiden monimutkaisuuden ja osin niissä käytettyjen ohuiden lankojen vuoksi.¹⁰⁰¹

Arvostan klassisia neulemalleja, mieluummin kuitenkin yksivärisiä erilaisilla pintarakenteille. Ohuella langalla neulottavat monimutkaiset kirjoneuleet eivät ole minun juttuni. Ehkä kiireisen työelämän jälkeen en ole vielä päässyt eroon ”äkkiä valmista” -ajattelusta?¹⁰⁰²

Joitakin perinteisiä kirjoneulelapasia olen neulonut, nyt meneillään oleviin sukkiin neuloin pienen kirjoneulekuvion. Neuleiden kauneus viehättää ja haluan oppia lisää malleja.¹⁰⁰³

Perinneneuleissa käytetään ohuempaa lankaa kuin nykyneuleohjeissa. Kauniita ja monimutkaisia kuvioita, En kauheasti itse ole tehnyt.¹⁰⁰⁴

Perinneneuleet kiehtovat. Niihin on uhrattu enemmän aikaa ja vaivaa kuin nykyään on tapana. Ne ovat monimuotoisempia kuin nykyiset mallit, lankojen kirjo on laajempi ja mallit ovat erilaisia. Kudon itse vain kausittain, enimmäkseen talvella iltaisin. Satunnaisesti saatan hyödyntää jotain perinnemalleja.¹⁰⁰⁵

Kuvioiden lisäksi kahdelle vastaajalle perinne ilmeni myös materiaalin valinnassa. Suomenlampaan villasta valmistetut neuleet liitettiin osaksi neuleperinnettä, riippumatta niiden kuvioinnista.

Joitakin perinnelapasia ja vikkelisukkia olen neulonut, Mielestäni perinnettä on myös se, että pyrin käyttämään suomenlampaan ja kainuunharmas lankoja joko lampaanvärisinä tai luonnonväreillä värjättyinä, pientuottajilta ostettuina.¹⁰⁰⁶

1001 Esim. MV:NK 1935; MV:NK 1943; MV:NK 1952a.

1002 MV:NK 1950a.

1003 MV:NK 1949a.

1004 MV:NK 1983.

1005 MV:NK 1959.

1006 MV:NK 1952c; Ks. myös MV:KN 1951a.

Kaikki eivät nähneet neuleperinnettä ainoastaan kansallisena, vaan laajempaan, valtakunnan rajat ylittävänä neulontaperinteenä.¹⁰⁰⁷

Perinteisiä kirjoneulekintaita olen kutsunut todella paljon lahjaksi. Joskus olen muuttanut mallia tai tehnyt kintaisiin todella pitkän varren pyöräilijöille sopivana. Perinteiset irlantilaisneuleet puseroissa (aiemmin myös villatakissa ja slipoverissa) ovat myös bravuurini.¹⁰⁰⁸

Olen halunnut oppia perinteisiä tekotapoja ja käynyt parilla käsityökurssilla Virossa. Olen kerännyt jonkin verran naapurimaiden kirjallisuuttakin neuleperinteestä.¹⁰⁰⁹

Neulominen ja vanhojen mallien hyödyntäminen merkitsevät tämän päivän harrastajille jatkuvuutta ja itsensä sijoittamista neulovien sukupolvien ketjuun perinteen jatkajana sekä siirtäjänä.¹⁰¹⁰

Perinneneuleet merkitsevät minulle paljon. Koen niiden kautta olevani osa neulojien sukupolvista ketjua, joka haluaa säilyttää omintakeisen kulttuurimme jälkipolville edelleen jatkettavaksi.¹⁰¹¹

[Neulominen merkitsee] upeiden perinteiden, kauneuden, taitojen, yhdessä tekemisen ilon ja kulttuuriperinnön säilyttämistä, taitojen ja uuden luomisen ideoinnin siirtämisestä eteenpäin tuleville polville.¹⁰¹²

Internetistä löytyvien neulemallien ja -ohjeiden runsaus sekä helppo saatavuus vaikuttavat tämän päivän neulojien valintoihin. Omien töiden esittely, ideoiden hakeminen sekä keskustelut neulonnasta kiinnostuneiden kanssa eivät ole enää sidottuja henkilökohtaisiin kontakteihin ja paikallisiin perinteisiin, vaan ovat mahdollisia jalkaa maailmanlaajuisesti.¹⁰¹³ Tällä kaikella on luonnollisesti neulontaa monipuolistava vaikutus, jonka neulojat tiedostavat. Näiden runsaiden neulemallivalikoimien rinnalla vanhojen kansallisten neulemallien tallennusta, ohjeiden saatavuutta sekä neulomista pidettiin tärkeänä perinteen jatkuvuuden kannalta.¹⁰¹⁴

Perinneneuleet ovat arvokasta menneisyyttä, niitä pitää vaalia ja on hyvä, että on henkilöitä, jotka jaksavat niiden ohjeita ylös kirjata. Kirjovirkatut lapaset on nyt tekeillä. Haaviston kirjan näköispainoksen julkaisua olin muiden mukana painostamassa kustantajaa.¹⁰¹⁵

1007 MV:NK 1946; MV:NK 1963.

1008 MV:NK 1945b.

1009 MV:NK 1952a.

1010 MV:NK 1948; MV:NK 1975.

1011 MV:NK 1951b.

1012 MV:NK 1953.

1013 Gauntlett 2011, 62; Wolfram Cox ja Minahan 2015, 239.

1014 MV:NK 1964; MV:NK 1978.

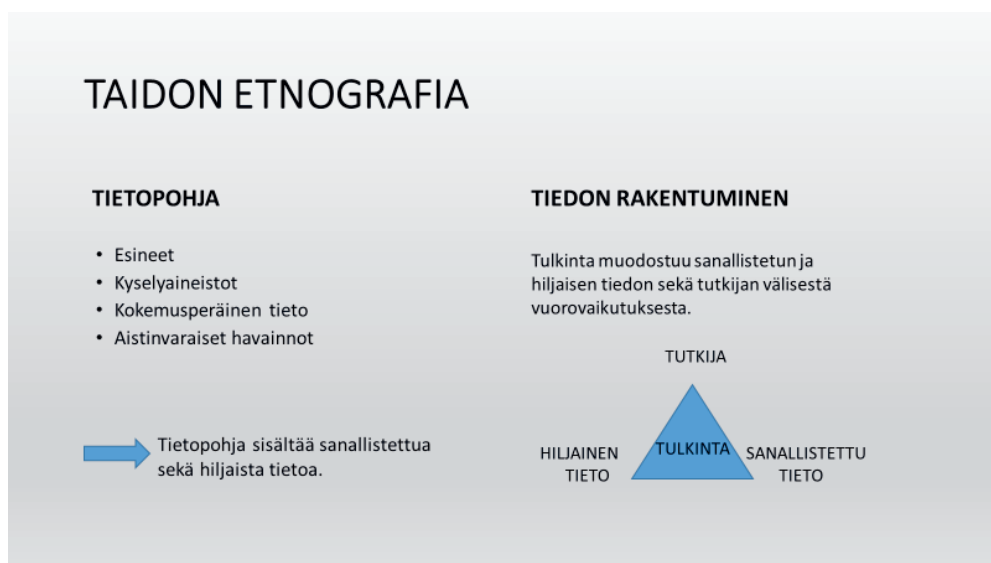
1015 MV:NK 1952c.

11. Erilaiset neulomisen taidot

Olen tarkastellut tutkimuksessani neulontataidon erilaisia ilmenemismuotoja 1800-luvun loppupuolelta nykyaikaan. Olen lähestynyt neulontaa arkisena, yksilö- ja yhteiskuntatason merkityksiltään muuttuvana käsityötaitona osana omaa yhteiskuntaani. Tutkimustehtäväni mukaisesti olen selvittänyt, millaisina taitoina ja tuotteina neulonta ilmenee eri aikakausien kontekstissa. Tutkimuksen kulttuurianalyttinen näkökulma on muodostunut tavasta katsoa ja tulkita arkisena näyttäytyvää, aikaisemmin itsestään selvänä pidettyä sekä vähälle huomiolle ja arvostukselle jäänyttä neulontataitoa merkityksiltään muuttuvana ilmiönä. Kulttuurianalyttisen katseeni olen suunnannut niin menneeseen kuin nykyisyyteen sekä niiden välisen jatkuvuuden ja muutoksen tarkasteluun.

Olen yhdistänyt tutkimuksessa erilaisia aineistoja ja tiedon tuottamisen tapoja: arkisto- ja kyselyaineistoja, esineitä sekä tekemisen kautta syntynyttä kokemuseräistä ja aistinvaraista tietoa. Tutkimuksen tietopohja muodostuu sekä sanallistetusta että hiljaisesta tiedosta. Kyselyaineistot kertovat neulontataidosta sanallistetussa muodossa, esineiden tietopohja ja tekoprosessin kautta syntyvä tieto ovat luonteeltaan hiljais-tietoa, joka saa tulkinnassa sanallisen muodon. Tiedon spektrimallissa kyselyaineistot sijoittuvat lähelle sanallistetun tiedon ja esineaineistot lähelle hiljaisen tiedon kärkipäätä.

Menetelmänä käyttämäni etnografinen tutkimusprosessi pohjaa hermeneuttiseen näkemykseen tiedontuotannosta vuorovaikutteisena ja muuttuvana prosessina. Roo-
lini tutkijana on ollut keskeinen esineissä ilmenevän hiljaisen tiedon avaamisessa ja

Kaavio 32. Taidon etnografia.

tulkittamisessa. Kutsun auto- ja aistietnografiasta vaikutteita saanutta tutkimusmenetelmää taidon etnografiaksi. Taidon etnografiassa tietopohja ja tulkinta muodostuvat tutkimusaineistoissa olevasta sekä tutkijan tuottamasta sanallistetusta ja hiljaisesta tiedosta sekä näiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta.

Olen jäsentänyt tutkimusaihetta ja aineistoja taidon, hiljaisen tiedon sekä perinteen käsitteiden avulla. Taidot opitaan kulttuurisesti vuorovaikutuksessa sosiaalisen ja ekologisen ympäristön kanssa, osin sanallistettavana ja osin vaikeasti sanallistettavana hiljaisena tietona. Elinympäristössä vaikuttavat käytänteet ja taidot heijastuvat vaikutteina, joita yksilöt tulkitsevat ja soveltavat osittain vanhaa toistaen, mutta samalla uutta luoden. Käsityötaito on havaittavissa sen aineellisissa ilmenemismuodoissa, esineissä.

Aineistojen tulkinnasta syntyneenä tutkimustuloksena yhdistän neulontataitoon vallan käsitteen. Vallalla tarkoitetaan henkilön, yhteisön tai organisaation hallitsevaa ja määräävää suhdetta toiseen henkilöön tai tahoon, jolloin heikommalla osapuolella on vallanpitäjään eriasteisen alisteinen tai riippuvainen suhde. Valta voi perustua esimerkiksi lakiin, asemaan, talouteen tai kunnioitukseen.¹⁰¹⁶ Myös muistiorganisaatioissa työskentelevät ammattilaiset käyttävät valtaa kulttuuriperinnön valinnassa, määrittelyssä, arvottamisessa ja käytössä.¹⁰¹⁷

Esineet kertovat ihmisten toiminnasta ja taidosta, vuorovaikutuksesta luonnonvaraisen ja rakennetun ympäristön sekä yhteisöön kuuluvien ihmisten kanssa. Museoihin tallennetut esineet ja myös se, mitä on valittu pois jätettäväksi, rakentavat kuvaa sen hetkisestä ihmisten toiminnasta ja jättävät tulevaisuuteen jäljen menneisyydestä.

Neulontataidon historiasta Suomessa kertoo vuosina 1986–1987 tehdyssä Turun Mätäjärven arkeologisissa kaivauksissa löytynyt esineen pala, joka ei ole herättänyt suurta huomiota. Kuitenkin tämä pieni tekstiilifragmentti varhentaa aikaisemmin varmuudella 1600-luvulle ajoitetun neulontataidon omaksumisen Suomessa kahdellasadalla vuodella. Neulepalan löytökonteksti viittaa paikalliseen valmistukseen ja löytö on ajoitettu viimeistään 1400-luvulle, mahdollisesti jo 1300-luvulle. Ajoitus on kiinnostava myös Pohjoismaisessa kontekstissa, koska se tukee tulkintoja, joiden mukaan neulontataito on tunnettu Öölannissa 1400-luvulla.

Museokokoelmat edustavat institutionaalista valtaa valinnoilla ja päätöksillä siitä, mikä on koettu tallentamisen arvoiseksi menneisyydeksi. Maaseutukulttuuriin pohjautuneen kansatieteellisen tutkimuksen ja museokentän yhteen kietoutuneet tavoitteet ja menetelmät ovat luoneet sen kontekstin, jossa suuri osa tutkimuksen aineistosta on muodostettu. Aineistojen karttumisen tavat, tutkimuksessa vallalla olleet näkökulmat sekä ajassa painottuneet arvot ovat vaikuttaneet siihen, millaisia esineitä ja ilmiöitä on tallennettu sekä mitä on valittu pois jätettäväksi. Talonpoikauskulttuurin edustajiksi valittiin esineitä, joiden joukkoon arkiset tai kuluneet esineet eivät kuuluneet. Visuaalisuuden korostaminen esineiden ominaisuuksien arvottamisessa

¹⁰¹⁶ Scott 2001, 1–12. Ks. myös Relas 2013, 10.

¹⁰¹⁷ Tuomi-Nikula et. al 2013, 21.

1800-luvulla sekä 1900-luvun alkupuolella on muodostanut rajoittuneen kuvan aikakauden esineistöstä. Antropologi David Howesin mukaan tämä näköaistin merkitystä muiden aistien kustannuksella korostanut visuaalinen paradigma korostui Euroopassa 1800-luvulta alkaen. Vielä 1600–1700-luvuilla museoesineiden katsomisessa pidettiin olennaisena myös niiden koskettamisen kautta saatuja aistikokemuksia, esineen tuntua.¹⁰¹⁸

Monimutkaisia ja tavanomaista suurempaa taitoa edellyttäviä kuvioita neulottaessa näköaistin rooli on keskeinen. Tuntoaisti tarjoaa esineen käytettävyydestä kuitenkin visuaalisuutta tarkempaa tietoa. Neulonta on mahdollista ilman näköaistia ja valmistusprosessissa materiaalien ominaisuuksien, erilaisten neulosten sekä silmukoiden aistiminen tunnustelemalla on olennainen osa taitoa.

Visuaalisuutta painottava museokokoelma luo neulontataidosta kuvan, jonka mukaan kirjoneulelapasten valmistus oli yleistä taitoa ja lapaset valmistettiin pääsääntöisesti värikkäiksi. Kyselyaineistojen pohjalta syntyvä kuva on erilainen, ja siihen peilattuna museoneuleet esittävät rajattua osaa neulonnan kokonaiskuvasta. Neulonnan perusteet on osattu laajasti, mutta kirjoneuleiden valmistus ei ollut kaikkien taitoa 1800-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosina.

Museolapasten kuviomalleja ja lapasista sovellettuja neulontaohjeita julkaistiin 1930- ja 1940-luvuilla ensipainoksensa nähneissä neulekirjoissa, joista on otettu uusintapainoksia myöhempinä vuosikymmeninä. Nämä kirjat ovat välittäneet ja luoneet kuvaa alueellisesta, vanhoihin maakuntiin pohjaavasta kirjoneuleperinteestä, joka näkyy edelleen harrastajaneulojen perinteen kokemisessa tänä päivänä. Alueellisia kulttuuripiirteitä painottanut kansatieteellinen tutkimus, joka rakentui paljolti juuri museokokoelmien varaan, on luonut ja vahvistanut tätä kuvaa.¹⁰¹⁹ Erilaiset kuviomallit on koettu tärkeinä dokumentoida ja säilyttää, toisin kuin materiaali, neuloksen tuntu tai tekniset ratkaisut. Kirjoneuletekniikan leviämisen lisäksi käsityökirjat ovat vaikuttaneet myös muiden neulontataitojen, kuten peukalokiilan ja pykäreunan leviämiseen, joita ei ole vanhimmissa arkilapasissa käytetty. Vanhimpien museolapasten muoto ja niissä käytetyt tekniset ratkaisut eivät ole toistuneet ohjekirjoissa kuviomallien tapaan ja niiden neulontataito on nykyaikana harvinaista.

Neulontataitoa ei arvostettu käsityötaitojen keskuudessa korkealle, mikä näkyy komiteanmietinnöissä, joissa suunniteltiin käsityöopetuksen sisältöjä. Neulontaa pidettiin yksitoikkoisena ja hitaana käsityötekniikkana, eikä neuleita arvostettu esteettisinä esineinä vaan käytännöllisten syiden vuoksi. Tämä asenneilmapiiri näkyy myös museon lapaskokoelman karttumisessa puuttuvina yksivärisinä arkilapasina.

Neulontataidolla oli tärkeä merkitys arjessa. Se oli välttämättömyyden taito pohjoisissa ilmasto-oloissa tarvittavien asusteiden ja vaatteiden valmistuksessa. Kotitarpeisiin tehtyjen tuotteiden lisäksi taito tarjosi mahdollisuuden hankkia lisäansioita, sekä vähävaraisille ja perheettömille naisille myös ainakin osan elannosta. Neulonta

1018 Classen 2005, 276; Howes 2003, 45–51; Ks. myös Roivainen 2016, 54–55.

1019 Ks. esim. Kaukonen 1985.

ei vaatinut taloudellisia investointeja ja taito kulki tekijänsä mukana. Kevyenä ja aikaa vievänä työnä neulonta sopi erityisen hyvin lasten ja iäkkäiden käsityöksi. Neulonnan vähäiseen arvostukseen on vaikuttanut osaltaan sen profiloituminen talottomien ja perheettömien naisten elinkeinona sekä sellaisten vanhojen naisten käsityönä, jotka eivät ole pystyneet osallistumaan talouden fyysisesti raskaampiin töihin tai enemmän voimaa edellyttäneiden käsitöiden tekoon. Metaforat neulontataidosta iäkkäiden naisten vanhanaikaisena tekniikkana perustuvat ainakin osittain näihin taidon ilmenemismuotoihin.

Ennen kansakouluopetuksen vakiintumista tytöt oppivat neulontataidon perusteet äidiltä, isoäidiltä, siskoilta tai joltakin muulta lähipiiriin kuuluneelta henkilöltä. Viisivuotiasta lasta pidettiin valmiuksiltaan kykenevänä aloittamaan taidon opettelun. Kotona opittuna taitona neulottiin yleisesti oikealta kädeltä heittämillä, joka on myös vanhin Euroopassa käytetty neulontatekniikka.

Kansakouluja varten laaditut komiteanmietinnöt, käsityöopetuksen mallisartat sekä opettajien oppaat vaikuttivat siihen, millaisia tekniikoita, malleja ja teknisiä ratkaisuja opeteltiin ja valmistettiin koulutyönä tehtäviin neuleisiin. Koulussa opittua taitoa toistettiin ja sovellettiin myös kotona valmistetuissa neuletuotteissa. Kansakouluissa alettiin 1800-luvun lopulta lähtien opettaa mannermaista neulontatekniikkaa, jossa lanka kulkee vasemman etusormen päältä. Vaikutteita tähän saatiin Saksasta ja yhtenä syynä vaadittuun tekniikan muutokseen olivat käsitykset sen paremmuudesta vanhaa tekniikkaa nopeampana taitona. Vaikka osa opettajista salli lasten vielä 1900-luvun alkuvuosina neuloa ensin oppimallaan heittämissen tekniikalla, vakiintui käytännöksi edellyttää mannermaisen neulontatekniikan yksinomaista käyttöä, johon siirryttiin alueesta ja koulusta riippuen 1910–1940-lukujen kuluessa.

Kansatieteilijä Hilkka Helsti on nähnyt samaan aikaan sijoittuvassa kättilöiden tekemässä kansalaisvalistuksessa intomielisyyttä, jossa valistajat asettuivat tavallisten naisten yläpuolelle, heidän elämäntapojaan arvostelemina ja toisinaan loukkaavina hahmoina. Naisten roolille, tehtäville ja äitiydelle rakennettiin valvonnan ja suojelun kautta uudenlaiset yhteiskunnalliset standardit, joiden ihanteet ja tavoitteet poikkesivat monin tavoin vanhoista käytännöistä ja ajattelutavoista.¹⁰²⁰ Myös käsityöopetuksessa on ollut kyse vallankäytöstä, jolla haluttiin kitkeä pois vanha, ei toivottu tekniikka ja vakiinnuttaa sen tilalle yhteiskunnallisten toimijoiden valitsema uusi käytäntö. Samalla kyseenalaistettiin opetukseen osallistuneiden tyttöjen, heidän äitiensä ja isoäitiensä sukupolvien ketjussa kulkenut taito, joka korvattiin uuden ihanteen ja arvojen mukaisella neulontataidolla. Opettajat käyttivät institutionaalista valtaa ja sen suomaa hallitsevaa sekä määräävää asemaa suhteessa heikompiin osapuoliin, oppilaisiin. Barbro Klein on ruotsalaista kotiteollisuutta käsittelevässä tutkimuksessaan todennut, että 1900-luvun alkuvuosikymmeninä käsityön oikeanlaisen perinteen ja

1020 Helsti 2000, 14–16, 404.

tekniikoiden opettaminen toteutettiin koulujen käsityötunneilla.¹⁰²¹ Samankaltainen tilanne on ollut Suomessa neulontataidon opettamisen yhteydessä.

Varhaisimmat, 1800-luvulle sekä 1900-luvun alkuvuosiin ajoittuvat, tiiviinä neuloksena valmistetut lapaset on todennäköisesti valmistettu heittämällä neulomalla. Tekniikka sopii mannermaista neulomistapaa paremmin ohuesta langasta neulottavan, tiheän tekstiilipinnan valmistamiseen. Museoneuleiden toisintojen neulominen heittämällä ja molempien tekniikoiden vertaaminen erilaisten neulospintojen valmis-
tuksessa edellyttäisi jatkotutkimusta.

Ensimmäinen tekniikka, jolla opittiin neulomaan, oli monille luontevin tapa tehdä käsityötä. Uuden tekniikan opetteleminen koulussa koettiin vaikeaksi ja hankalaksi, ja monet jatkoivat vanhalla tekniikalla neulomista salassa sen kieltäneiltä opettajilta. Osa vanhemmista kyseenalaisti koulussa opetettuja asioita ja tapoja, ja kotien kriittikki kohdistui myös uuden neulontatekniikan opetukseen. Kyseessä oli institu-
tionaalisen vallan ja vanhempien arvovalan yhteentörmäys. Sekä koulussa että kodeissa käytettiin sisällöltään erilaista mutta keskenään tasa-arvoista ja tilanne- sekä paikka-
sidonnaista määräysvaltaa heikompaan, riippuvuussuhteessa olevaan lapseen. Tämä aiheutti lapsille ristiriitoja kahden erilaisen vaatimuksen välissä.

Vanhemmalla tekniikalla neulottiin jossakin määrin vielä 1970-luvulla, sillä useat taidon lapsuudessaan oppineet neuloivat koko ikänsä oikealta kädeltä heittämällä. Heidän neulomisvauhtinsa ei eronnut uuden tekniikan käyttäjistä. Molemmat tekniikat osanneet yhdistivät niitä samassa työssä sellaisissa kohdissa, joiden valmistami-
seen kyseinen taito sopi parhaiten. Tällaista tarkoituksenmukaisuuden taitoa hyödyn-
nettiin etenkin kirjoneuleiden ja sukkien neulomisessa.

Heittämällä neulojat ovat kokeneet tekniikkaan kohdistuvia ennakkoluuloja ja nii-
den synnyttämiä häpeän kokemuksia. Koska institutionaalisella ja arvovaltaa käyttä-
vällä taholla oikeaksi määritelty tekniikka opetettiin kouluissa, liitettiin heittämällä
neulominen oppimattomuuteen. Osa naisista lopetti yhteisissä tilaisuuksissa neulo-
misen, koska he kokivat tekniikkansa häpeällisenä taitona, johon kiinnittyi lisäksi hä-
peä siitä, että he eivät olleet saaneet mahdollisuutta koulunkäyntiin.

Vaatimukset oikeanlaiseksi koetusta tekniikasta sekä neuleissa käytetyistä teknisistä ratkaisuksista, kuten sukan kantapään tekotavasta, elävät edelleen vahvoina etenkin vanhempien neulonnan harrastajien keskuudessa. Kansakoulujen käsityötunneilla ei sallittu opettajan edellyttämästä tekniikasta eroavia työtapoja, ja näkemykset oikein tekemisestä ovat juurtuneet syvälle. Museoneuleita tarkastellessani huomioni kiin-
nittyi niissä oleviin ”virheisiin”. Nykyisin neulojalla on käytössään laaja materiaali- ja
värivalikoima, mutta aikaisemmin neuloja on käyttänyt lapasten värillisinä lankoina
kankaankudonnasta yli jääneitä lankoja. Lapaspareja ei ole valmistettu identtisiksi,
jos samaa lankaa ei ole riittänyt molempiin lapasiin. Kuvioiden osalta virheet ovat
olleet sallittuja, eikä niitä ole purettu ja neulottu uudestaan. Museolapasten toisinto-

1021 Klein 2000, 181–182.

ja neuloessani havaitsin myös itse sisäistäneeni virheettömyyden vaatimuksen. Siitä eroon pääseminen tuntui alauksi vaikealta, mutta oli lopulta vapauttavaa.

Maaseutuvaltaisessa 1800- ja 1900-lukujen yhteiskunnassa, jossa työnjako perustui sukupuolirooleihin, neulonta liitettiin naisten elinpiiriin kuuluvaksi, eikä miesten ollut sopivaa tehdä naisten töitä. Alueellisia kulttuuripiirteitä kartoittavissa kyselyissä oma paikkakunta haluttiin kuvata alueena, jossa miehet eivät neuloneet. Sukupuolirooleja rikkonut miesten neulominen herätti kollektiivisia häpeäkokemuksia, myötähäpeää sekä yksilötason häpeää. Neulovia miehiä ivattiin, nimiteltiin ja saatettiin naurunalaisiksi. Pilkkaminen ja häpeän pelko toimivat yhteisössä vallan välineinä, joilla oli sekä ennakoiva että eristävä vaikutus. Yhteisön arvomaailman rikkomisesta seurannut sosiaalisen ryhmän ulkopuolelle jättäminen vältettiin neulomalla salaa toisten katseilta. Ilmiön kieltäminen sekä piilossa neulominen vaikuttivat osaltaan käsityksiin siitä, että miehet eivät neuloneet lainkaan.

Yksittäisiin lähipiiriin kuuluviin neuloviin miehiin voitiin suhtautua myös leikkimielisesti, jolloin huumori toimi välineenä käsitellä kiusallista asiaa. Miesten neulomista selitettiin kilpailuhenkisyydellä sekä halulla todistaa heidän olevan kykeneviä tähän naisten työhön. Poikavaltaisten perheiden tai leskeksi jääneiden miesten neulominen herätti kunnioitusta, heidän tarttuessaan naisten töihin vaikeiden olosuhteiden pakottamina sankareina. Näissä yhteyksissä miehiä kuvattiin taitureiksi ja poikkeusyksilöiksi. Vaihtoehdottomuudesta tehtiin hyve, ja heidän taitonsa edusti vain harvan miehen hallussa ollutta erityistaitoa.

Miesvaltaisissa ammateissa, kaukana kodeistaan työskennelleiden miesten neulominen oli hyväksyttävää ilman siihen liitettyä häpeää. Tällaisia ammatteja edustivat metsätyömailla eri tehtävissä toimineet miehet sekä merimiehet. Kansakoulunopettajat ovat olleet edelläkävijöitä uutuuksien välittämisessä ja myös miesten neulomisessa. Opettajien edustama institutionaalinen arvovalta suojeli heitä avoimesti näkyvältä pilkkaamiselta.

Sota-aikana naisten neulontataito valjastettiin yhteiskunnallisen edun mukaiseksi hyödyllisyyden taidoksi, jota sovellettiin rauhanajan arjesta poikkeavalla tavalla. Siviiliväestön valmistamilla neuleilla oli suuri merkitys rintamamiesten vaatetuksen täydentäjinä. Käsien neulottiin erityisesti lämmittäviä asusteita, kuten liipaisinsormikkaita, kypäräalusmyssyjä, villasukkia sekä polvenlämmittäjiä. Suuritöiset villapaidat ja -housut teetettiin kone-neulojilla. Valmistuksessa keskeistä oli nopeus ja tuotteiden ominaisuuksissa tarkoituksenmukaisuus. Olemassa olevaa taitoa ja tekniikoita hyödynnettiin luovasti. Rintamalla arvostettiin omaisten valmistamia neuleita ja ne haluttiin pitää henkilökohtaisina varusteina, koska neuleisiin liittyi valmistajan ja vastaanottajan välinen tunneside. Tämä havaittiin myös institutionaalisella tasolla. Taloudellista valtaa käytettiin keskusjohtoisesti ohjaamaan neulottujen tuotteiden päättymistä tasaisesti kaikille rintamamiehille, ei ainoastaan niitä valmistaneiden omaisille.

Kuten olosuhteiden pakosta neulomaan joutuneiden miesten kohdalla, tehtiin naisten sota-aikana välttämättömänä pidetystä neulomisesta hyve. Taitoa opetettiin ja materiaaleja jaettiin illanvietoissa, jotka lisäsivät yhteisöllisyyden tunnetta ja auttoivat jaksamaan vaikeana aikana. Naiset venyivät neuleita muiden töiden rinnalla valmistessaan oman jaksamisen ääri rajoille. Ajan henkeen ei sopinut tekemisen kyseenalaistaminen tai väsymyksestä valittaminen. Neulomisesta aiheutui erilaisia rasisutvammoja, joiden ehkäisemiseksi julkaistiin ohjeita. Taustalla vaikutti tuottavuuden ylläpitäminen, ei niinkään huoli naisten henkilökohtaisesta jaksamisesta. Tutkimusaineistosta ei nouse esiin isänmaallisuuden korostuminen yksilötasolla neulontaan kannustavana tekijänä, mutta keskusjohtoisissa ohjeissa voidaan nähdä isänmaallisia arvoja. Se, missä määrin henkilökohtaisten tunnesiteiden lisäksi tunneside isänmaahan motivoi sotilaille neulomista ja kuinka maanpuolustustahto näkyi tai välittyi yhteisissä käsittöiden valmistustilaisuuksissa, edellyttäisi lisätutkimusta.

Tämän päivän neulojille tekemisen merkitykset liittyvät paljon neulonnan positiivisiin vaikutuksiin henkistä hyvinvointia lisäävänä taitona. Neulonnan syistä kerrottaessa korostuvat käsityön rentouttava ja mielihyvää lisäävä vaikutus. Neulemallien suunnittelussa sekä materiaalien ja värien kanssa työskennellessä, saa toteuttaa luovuutta ja nauttia moniaistisista kokemuksista. Valmistunut neule tuottaa onnistumisen kokemuksia sekä synnyttää hyödyllisyyden tunteita. Tarpeeseen neulominen sekä läheisille ja hyväntekeväisyyteen valmistuvat tuotteet ovat vielä nykyisin yksi keskeinen neulomiseen motivoiva tekijä. Neulominen voi toimia myös apuna vaikeista elämäntilanteista ja surusta selviytymiselle.

Neulontaprosessiin kytkeytyviä, henkistä hyvinvointia lisääviä merkityksiä ja neulontaan liittyvää iloa sekä onnistumisen kokemuksia on yhdistetty neulontaan jo aikaisemmin, mutta ne ovat jääneet hyötynäkökulman varjoon. Sairaaloissa neulonta tarjosi mielekäästä tekemistä toipilaille, ja se on myös toiminut rentouttavana käsityönä sodassa traumatisoituneille miehille. Tutkimusaineisto antoi viitteitä siitä, että sairaaloissa potilaita on mahdollisesti ohjattu tietoisesti neulonnan pariin ja hyödynnetty taitoa toiminnallisena kuntoutuskeinona. Tämän todentaminen edellyttää kuitenkin laajempaa aineistoa sekä lisätutkimusta.

Neulomisen henkistä hyvinvointia lisäävät tekijät liittyvät lähtökohtaisesti käsityötekniikan vapaaehtoisuuteen tietoisesti valittuna harrastuksena. Neuloessani museolapasten toisintoja pystyin samaistumaan niihin ihmisiin, jotka ovat kokeneet neulomisen ikävänä velvollisuutena joko kouluopetuksen, sota-aikana neulomisen tai muista syistä pakollisen sekä vaihtoehtottomana kokemansa neulonnan parissa. Vanhimmissa museoneuleissa olevan, ohuista langoista valmistettavan tiiviin tekstiilipinnan neulominen mannermaisella neulontatekniikalla ei ollut miellyttävä kokemus. Neulominen edellytti jatkuvaa havainnointia ja tarkkuutta, joka esti neulomisen automatisoituvan rytmin. Käsiin ja sormiin kohdistui rasisutusta ja langan aiheuttamia painaumuksia. Visuaalisesti epämieluisien neuleiden valmistus tuntui luotaan työntäveltä. Kaikki tämä yhdessä hitaasti etenevän neuletyön kanssa sai neulonnan tuntumaan

epämieluisalta työltä ja siihen liittyvä ilo katosi. Tekemisen merkityksellisyys ei synny automaattisesti saman asian toistamisesta, eikä pelkkä syventyminen flowta synnyttävään toimitaan tuota automaattisesti iloa, jos tekeminen itsessään ei ole motivoivaa.

Nykyisin neulemallit, neulonnan ideat ja tekemisen taitoon liittyvät videot ovat kaikkien saatavilla internetissä. Aktiiviset käsityöharrastajat hankkivat lisäksi ideoita, ohjeita ja oppia kansainvälisistä käsityöjulkaisuista sekä matkoilta. Tämä näkyy myös perinteen kokemisessa, joka voidaan kansallisten ja alueellisten kuviomallien ohella käsittää laajempänä, kansainvälisenä neulonnan perinteenä, joka ei ole sidoksissa kansallisvaltioihin.

Maaseutuvaltaisessa yhteiskunnassa tapahtuneessa ja tämän päivän harrastusneulomisessa on lähtökohtaisesti kyse eri ilmiöistä. Aikaisemmin jokaisen tytön oli opittava ainakin neulonnan perusteet, jolloin voidaan puhua pakotetusta taidosta. Nykyisin neulominen on sitä harrastaville vapaaehtoinen taito. Neulontataitoon ei enää liity vallankäyttöä, sillä niiden, jotka eivät pidä neulomisesta, ei tarvitse neuloa. Neulomiseen eri aikoina liitettyissä merkityksissä on kuitenkin myös yhtymäkohtia ja jatkumoa. Neulonnan opetteleminen ja neulontaprosessi synnyttävät ilon ja turhautumisen tunteita, kokemuksia onnistumisesta ja epäonnistumisista, kehittävät ongelmanratkaisutaitoa sekä tekniikkaan liittyvää taidollisuuden kasvua. Kuten ennen, kokevat monet neulojat edelleen tänä päivänä tärkeänä valmistaa hyödyllisiä neuletuotteita itselleen, läheisilleen sekä hyväntekeväisyyteen.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet Arkisto- ja museoaineisto

Museovirasto

Museoviraston arkisto (MV), Helsinki
Kansatieteen aineistot

Kyselyaineistot

Kaukonen, Toini-Inkeri 1962. Puikoilla kutominen ja kuviolliset neule- eli kudintyöt (K9). – *Seurasaari* 1962. Helsinki: Seurasaarisäätiö.
Kaukonen, Toini-Inkeri 1974. Muuan puikoilla kutomisen työtapaa (K21). – *Seurasaari* 1974. Helsinki: Seurasaarisäätiö.
Lönnqvist, Bo 1974. 1900-luvun vaateparsa (K21). – *Seurasaari* 1974. Helsinki: Seurasaarisäätiö.
Kaukonen, Toini-Inkeri 1977. Kysymyksiä käsitöiden alalta. Neuletyöistä (K24). – *Museoviraston kyselylehti* 1977. Helsinki: Museovirasto.
Rauhala, Anna 2015. Kansallismuseon neulontakahvilat, neulontakysely (NK).

Käsikirjoitukset (KK)

Blom, Kaisa 1930. *Karvian naisten käsityöt*. 323.
Suomela, Elina 1908. *Erilaisista naisten käsityöistä, vaateparresta ja vaatteiden pesusta Pernajan kihlakunnan pitäjässä*. 366.
Vahter, Tyyni 1916. *Isokyrön, Kuortaneen, Laihian, Lapuan ja Vöyrin naisten käsityöistä*. 372.
Vahter, Tyyni 1928. *Pyhämaan naisten käsityöistä ja puvuista*. 378.
Vahter, Tyyni 1929. *Korpiselän, Suistamon ja Suojärven naisten käsityöistä ja lastenhoidosta*. 379.
Vahter, Tyyni 1931. *Lavansaaren, Seiskarin, Suursaaren, Tytärsaaren, Vehkalahden ja Virolahden naisten käsityöistä*. 381.
Vahter, Tyyni 1937. *Kontiolahden, Liperin, Pielisjärven ja Polvijärven naisten käsityöistä*. 387.
Vahter, Tyyni 1938. *Kustavin, Merimaskun, Rymättylän, Taivassalon ja Velkuan naisten käsityöistä*. 388.
Vahter, Tyyni 1948. *Naisten käsityötekniikkaa, erilaisia kudonnaisia ja muita käsityöitä koskevia muistiinpanoja ja sekalaisia hajatietoja Saarijärveltä*. 392.

Suomen Kansallismuseo (K), Helsinki

Esinekeräysten neuleet, diaarit, kortistot ja pääluettelot.
Kokoelmakäsikirja 2014.

Turun museokeskuksen arkisto, Turku

Ojala, Helena 1987. Turku, Uudenmaankatu 6, I/15/11, kaivauskertomus 1.10.1986–7.1.1987. Vol. 38.
Kykyri, Marita ja Ojala, Helena 1988. Turku, Uudenmaankatu 6 I/15/11. Kaivauskertomus 9.3.–14.7.1988. Vol. 53:1–2.
TMM 20459. Uudenmaankatu 6:sta 6.10.1986–7.1.1987 löytyneet tekstiilit alanumeroilla 221, 430, 545, 575, 863, 864 ja puupuuikko alanumerolla 862.
Zetterberg, P. 1990. Turun Uudenmaankatu 6:n arkeologisten kaivausten puurakennusjäännettöiden iänmäärittäminen (näytteet 149–172; 180 ja 209; irralliset puulaudat), dendrokronologiset ajoitukset

FIT380-FIT3807; FIT3701-FIT3702; FIT3601-FIT3602. Joensuun Yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoitusselostheet 6, 63 ja 64.

Internetsivut

Elävän perinnön kansallinen luettelo/valitut. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/El%C3%A4v%C3%A4n_perinn%C3%B6n_kansallinen_luettelo/valitut. Luettu 7.10.2019.

Hovi, Mirja 1986. Momman Siina – Siina Rinne (Savijoki). <http://digi.kirjastot.fi/items/show/123335>. Luettu 13.1.2017.

Knit in Public -day. <http://www.wkipday.com/>. Luettu 17.8.2015.

Kotimaisten kielten keskus. Suomen murteiden sanakirja. https://www.kotus.fi/sanakirjat/suomen_murteiden_sanakirja. Luettu 27.9.2019.

Museovirasto. Kokoelma- ja tietopalvelut. Kansatieteen aineistot. <http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/arkistot/kansatiede>. Luettu 19.9.2016.

Niemi, Laura 2013. Neuloosin pauloissa. Kotimaisten kielten keskus. https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/blogiarkisto/laura_niemi/neuloosin_pauloissa.10520.blog. Luettu 18.12.2018.

Punomo.fi. Käsityö verkossa. <https://punomo.fi/>. Luettu 9.5.2018.

Tieteen termipankki. Filosofia, hermeneutiikka. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:hermeneutiikka>. Luettu 8.6.2017.

Video – 104-year-old knitter who “yarn bombed” local town thought to be world’s oldest street artist. <http://www.yorkshirepost.co.uk/news/trending/video-104-year-old-knitter-who-yarn-bombed-local-town-thought-to-be-world-s-oldest-street-artist-1-7460171>. Luettu ja katsottu 23.8.2015.

Opinnäytetyöt

Keskitalo, Pilvi 2012. *Pula-ajan käsityöt. Omin käsin -lehdessä esiintyvät käsityöohjeet vuosina 1938–1952*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Käyttätymistieteellinen tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Käsityönopettajan koulutus.

Kraattari, Eliza 2012. *Kotiteollisuuden kantahahmot – tutkielma käsityömasterista*. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto. Taiteiden tiedekunta. Tekstiiliala.

Kykyri, Marita 1989. *Puurakennukset ja puurakennustekniikka Turun kaupungissa 1300–1600-luvulla arkeologisen lähdeaineiston valossa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Kulttuurin tutkimuksen laitos. Suomalainen ja vertaileva arkeologia.

Rauhala, Anna 2001. *Kirjoneulelapaset ja niiden kuvat Kymenlaaksossa ja Suomenlahden ulkosaarilla*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Suomalais-ugrilainen kansatiede.

Virtanen, Hennariikka 2006. *Oikein, nurin – miten Suomessa kudin. Tutkimus neulonnan työotteista*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos. Käsityönopettajan koulutus.

Suulliset tiedonannot

Ringgaard, Maj. Tanskan kansallismuseo, konservaattori 7.3.2019.

Tauriainen, Sari. Suomen kansallismuseo, amanuenssi 26.1.2015.

Painetut lähteet

Aikakausi- ja sanomalehdet

- Ahkerat kädet ansaitsevat lomankin. – *Kotiliesi* 5/1940.
- Anarkistimummo neuloo graffiteja. – *Kirkko ja kaupunki* 22/2009.
- Arvokkaita joululahjoja jätelangoistakin. – *Kotiliesi* 22/1940.
- Hyviä käärojä tasan meidän pojille. – *Kotiliesi, Joulunumero* 1939.
- Kudo ja lahjoita villasukkia ja lapasia nastolalaisille lapsille ja nuorille. – *Nastola-lehti*, 11.7.2012.
- Kudo työhuolesi pois. – *Talouselämä*, 24.6.2012.
- Käsitöiden tekeminen kannattaa – neulominen parantaa muistia. – *Helsingin Sanomat*, 22.1.2015.
- Lankalauantai. – *Helsingin Sanomat*, 19.4.2003.
- Lapasten, kintaiden ja sormikkaiden näyttely. – *Emäntälehti* 12/1928.
- Lupa Neuloa. – *Helsingin Sanomat*, 31.3.2006.
- Marttojen käsinenäyttely. – *Emäntälehti* 4/1929.
- Neulominen parantaa muistia. – *Helsingin Sanomat*, 22.1.2015.
- Yhtä ja toista lapasista. – *Emäntälehti* 12/1928.
- Ystävämme sukankudelma. – *Kotiliesi*, lokakuun toinen numero 1939.

Kirjallisuus

- Adamson, Glenn 2010. Introduction. Teoksessa *The Craft Reader*. Toimittanut Glenn Adamsson. Oxford: Berg, 1–5.
- Aikasalo, Päivi 2000. *Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia*. Kansatieteellinen Arkisto 47. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Ala-Pöllänen, Anne 2017. *Happy ship? Etnografinen tutkimus suomalaisista ja filippiiniläisistä merimiehistä suomalaisilla rahtilaivoilla*. Kansatieteellinen Arkisto 57. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Anttila, Pirkko 1983. *Prosessi vai produkti? Tutkimus käsityön asenteista ja arvopäämääristä*. Kouluhallitus. Kokeilu- ja tutkimustoiminnan tutkimuslustoista 43. Helsinki: Kouluhallitus.
- Anttila, Pirkko 1996. *Käsityön ja muotoilun teoreettiset perusteet*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1904. *Suomen Käsityön Ystävien yhdistys 1879–1904*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Bendix, Regina 1997. *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Berg, Maxine 1994. *The Age of Manufactures. Industry, Innovation and Work in Britain 1700–1820*. Second Edition. London: Routledge.
- Bordum, Andres 2002. From tacit knowing to tacit knowledge – emancipation or ideology? – *Critical Quarterly* 44:3, 50–54.
- Bringéus, Nils-Arvid 1986 [1973]: *Människan som kulturvarelse. En introduktion till etnologin*. Tredje upplagan. Stockholm: Liber Tryck AB.
- Burt, Emily L. ja Atkinson, Jacqueline 2011. The relationship between quilting and wellbeing. – *Journal of Public Health*, 34:1, 54–59.
- Cashman, Ray, Mould, Tom ja Shukla, Pravina 2011. Introduction: The Individual and Tradition. Teoksessa *The Individual and Tradition*. Toimittaneet Ray Cashman, Tom Mould ja Pravina Shukla. Publications of the Folklore Institute 8. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1–26.
- Classen, Constance 2005. Touch in the Museum. Teoksessa *The Book of Touch*. Toimittanut Constance Classen. Sensory Formation Series. Oxford: Berg, 275–288.
- Collier, Ann Futterman 2011. The Well-being of Women Who Create with Textiles: Implications for Art Therapy. – *Art Therapy. Journal of the American Art Therapy Association* 28:3, 104–112.

- Corkhill, Betsan 2014. *Knit for Health & Wellness: How to knit a flexible mind and more*. Barth: FlatBear Publishing.
- Corkhill, Betsan, Hemmings, Jessica, Maddock, Angela ja Riley, Jill 2014. Knitting and Well-being. – *Textile. The Journal of Cloth and Culture* 12:1, 34–57.
- Csikszentmihalyi, Mihaly 2005. *Flow. Elämän virta*. Helsinki: Rasalas.
- Dormer, Peter 1994. *The Art of the Maker: Skill and Its Meaning in Art, Craft and Design*. London: Thames and Hudson.
- Dormer, Peter 1997. The salon de refuse? Teoksessa *The Culture of Craft*. Toimittanut Peter Dormer. Manchester: Manchester University Press, 2–16.
- Ehn, Billy 2011. Doing-it-yourself. Autoethnography of Manual Work. – *Ethnologia Europaea* 41:1, 53–63.
- Ehn, Billy 2014. Arjen yllätyksiä – huomaamattoman etnografia. Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*. Toimittaneet Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto. Ethnos toimitte 17. Helsinki: Ethnos ry, 59–75.
- Ehn, Billy ja Löfgren, Orvar 1982. *Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv*. Lund: LiberFörlag.
- Ehn, Billy ja Löfgren, Orvar 2001. *Kulturanalys*. Malmö: Gleerups.
- Ehn, Billy ja Löfgren, Orvar 2012. *Kulturanalytiska verktyg*. Malmö: Gleerups.
- Fingerroos, Outi ja Haanpää, Riina 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.
- Fingerroos, Outi ja Peltonen, Ulla-Maija 2006. Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–24.
- Foltz, Tanice G. ja Griffin, Wendy 1996. She Changes Everything She Touches. Ethnographic Journeys of Self-Discovery. Teoksessa *Composing Ethnography. Alternative Forms of Qualitative Writing*. Ethnographic alternatives book series 1. Walnut Creek: AltaMira Press, 301–329.
- Frykman, Jonas 1990. What People Do But Seldom Say. – *Ethnologia Scandinavica* 20, 50–62.
- Gadamer, Hans-Georg 2005 [2004]. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteessä ja filosofiassa*. Toinen painos. Tampere: Vastapaino.
- Gauntlett, David 2011. *Making is Connecting. The social meaning of creativity, from DIY and knitting to YouTube and Web 2.0*. Cambridge: Polity Press.
- Gay y Blasco, Paloma ja Wardle, Huon 2007. *How to Read Ethnography*. London: Routledge.
- Glasse, Henry 1993. *Turkish Traditional Art Today*. Indiana University Turkish studies 11. Bloomington: Indiana University Press.
- Greenhalgh, Paul 1997. The history of craft. Teoksessa *The Culture of Craft*. Toimittanut Peter Dormer. Manchester: Manchester University Press, 20–52.
- Haavisto, Eeva 1947. *Sata kansanomaista kuviokudinmallia*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Halila, Aimo 1949. *Suomen kansakoululaitoksen historia. Ensimmäinen osa. Kansakouluopetus ennen kansakoulua ja kansakoululaitoksen synty*. Suomen tiedettä 3, 1. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Halila, Aimo 1950. *Suomen kansakoululaitoksen historia. Neljäs osa. Oppivelvollisuuskoulu vuosina 1921–1939*. Suomen tiedettä 3, 4. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Haldin-Herrgård, Tua ja Salo, Petri 2008. Piilevien voimavarojen ilmaisemisesta hiljaisessa tiedossa. Teoksessa *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta*. Toimittaneet Auli Toom, Jussi Onnismäa ja Anneli Kajanto. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 277–300.
- Heewon, Chang 2008. *Autoethnography as Method*. Developing Qualitative Inquiry Studies 1. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Heikinmäki, Maija-Liisa 1981. *Suomalaiset häätävat. Talonpoikaisten avioliiton solmintaperinteet*. Helsinki: Otava.
- Heikkinen, Kaija 1990. Oma ja vieras arki. Naiselämän heijastuminen tieteeseen ja arkiajatteluun. Teoksessa *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Toimittaneet Aili Nenola ja Senni

- Timonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 36–44.
- Heikkinen, Kaija 1997. *Käsityöt naisten arjessa: kulttuuriantropologinen tutkimus pohjoiskarjalaisten naisten käsityön tekemisestä*. Artefakta 4. Helsinki: Akatiimi.
- Heikkinen, Kaija 2004. Käsillä tekemisen merkitykset. Teoksessa *Käsillä tehty*. Toimittanut Tarja Kupiainen. Helsinki: Edita, 73–81.
- Helsti, Hilka 2000. *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalituksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 785. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Herranen, Timo 1996. *Valtakunnan sähköistyskysymys. Strategiat, siirtojärjestelmät sekä alueellinen sähköistys vuoteen 1940*. Bibliotheca Historica 14. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Howes, David 2003. *Sensual Relations. Engaging the Senses in Culture & Social Theory*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Huotilainen, Minna, Rankanen, Mimmi, Groth, Camilla, Seitamaa-Hakkarainen, Pirita ja Mäkelä, Maarit 2018. Why our brains love arts and crafts. Implications of creative practices on psychophysical well-being. – *FormAkademisk – forskningstidsskrift for design og designdidaktikk* 11:2, 1–18. (<https://doi.org/10.7577/formakademisk.1908>)
- Hytönen, Kirsi-Maria 2014. *Ei elämäni lomaa mahtunut. Naisten muistelukerrontaa palkkатыstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakentamisen aikana*. Kultaneito XIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Hyvärö, Tuula 2011. Alkuperäiset kiertokoulusta alkeiskansakouluun. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 327–351.
- Hämeenaho, Pilvi ja Koskinen-Koivisto, Eerika 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*. Toimittaneet Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto. Ethnos toimitte 17. Helsinki: Ethnos ry, 17–31.
- Härö, Mikko 2010. Maan museotoimen kivijalka eli Museoviraston ja Suomen kansallismuseon historiaa. Teoksessa *Suomen museohistoria*. Toimittaneet Susanna Pettersson ja Pauliina Kinanen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 129–152.
- Immonen, Visa 2016. Sotakuinen aineellisuus. Menneisyyden merkityksistä ja ihmiskeskeisyydestä esineiden ajallisuuteen. – *Historiallinen aikakauskirja* 2, 190–200.
- Jaatinen, Satu 2004. *Kortilla korviketta. Säännöstelyä ja selviytymistä pula-ajan Suomessa*. Helsinki: Multikustannus.
- Johansson, Per Göran 2001. *Gods, kvinnor och stickning. Tidig industriell verksamhet i Höks härad i södra Halland ca 1750–1870*. Studia Historica Lundenesia. Lund: Historiska institutionen vid Lunds universitetet.
- Kaukinen, Leena K. 2004. Käsityöt institutionaalisena genrenä. Teoksessa *Käsillä tehty*. Toimittanut Tarja Kupiainen. Helsinki: Edita, 15–28.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1946. *Pellavan ja hampun viljely ja muokkaus Suomessa*. Kansatieteellinen Arkisto 7. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1960. Valkning av stickade plagg: ett litet bidrag till belysning av våra kusttrakters kulturbindelser över havet. Finskt museum 67. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys, 60–76.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1961. *Alusvaipat eli villalakanat*. Kansatieteellinen Arkisto 15,2. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1962. *Sarka ja kangas vanutetun villakankaan nimityksinä*. [Tuntematon.]
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1970. Tyyni Vahter 1886–1969. Teoksessa *Kalevalaseuran vuosikirja* 50. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 355–363.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1984. Puikoilla kutomisen historiaa Suomessa. Osasivatko Naantalin luostarin nunnat kutoa puikoilla? – *Kotiteollisuus* 49:5, 6–7.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1985. *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1992. Four women ethnologists. Teoksessa *Pioneers. The History of Finnish Ethnology*. Toimittanut Matti Räsänen. Studia Fennica Ethnologica I. Helsinki: Suomalaisen

- Kirjallisuuden Seura, 173–182.
- Kaunis käsityö. Ohjeita – malleja – historiaa* 1929. Toimittanut Aino Nissinen. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kay-Williams, Susan 2013. *The Story of Colour in Textiles. Imperial Purple to Denim Blue*. London: Bloomsbury.
- Kiuru, Elina 1999. Esineet etnologiassa. Teoksessa *Kulttuurin muuttuva kasvot*. Toimittaneet Bo Lönnqvist, Elina Kiuru ja Eeva Uusitalo. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 219–231.
- Kiuru, Elina 2000a. Systemiajattelua. Teoksessa *Arjen säikeet – aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Toimittanut Bo Lönnqvist. Etnografia 3. Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen julkaisusarja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos, 275–285.
- Kiuru, Elina 2000b. Kauneus, taitavuus ja muuttumattomuus eli miten ja miksi kansantaiteen käsite Suomessa syntyi? Teoksessa *Toinen sivilisaatio. Arkielämä, sivilisaatio ja kansankulttuuri Suomessa noin 1500–2000*. Toimittaneet Pekka Junkala, Bo Lönnqvist ja Elina Kiuru. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 36. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 79–97.
- Kiuru, Elina 2001. Itsestäänselvyyksiä ja umpisolmuja – kansatieteellisestä esinetutkimuksesta Suomessa. Teoksessa *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmaan*. Toimittaneet Ilmari Vesterinen ja Bo Lönnqvist. Tietolipas 179. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 63–74.
- Klein, Barbro 2000. The Moral Content of Tradition: Homecraft, Ethnology, and Swedish Life in the Twentieth Century. – *Western Folklore* 59:2, 171–195.
- Klockars, Birgit 1979. *I Nådens dal – Klosterfolk och andra c. 1440–1590*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, 486. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Knuuttila, Maarit 2006. *Kansanomainen keittämisen taito*. Kansatieteellinen Arkisto 50. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Koivunen, Hannele 1997. *Hiljainen tieto*. Helsinki: Otava.
- Komiteanmietintö N:o 6 1887. *Kansakouluissa annettavan käsityöopetuksen järjestäminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuusseuran Kirjapaino.
- Komiteanmietintö N:o 9 1893. *Kansakoulun käsityöopetus*. Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino.
- Komiteanmietintö N:o 10 1912. *Kansakoulun käsityöopetus*. Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino.
- Korhonen, Teppo 1999a. *Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa. Kirjoituksia aineellisesta kansankulttuurista*. Tietolipas 162. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korhonen, Teppo 1999b. Aineellisen kulttuuritutkimuksen näkökulmia. Teoksessa *Rihma-aineisia*. Toimittaneet Helena Lonkila ja Anneli Meriläinen. Oulu: Oulun yliopisto, 61–77.
- Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo 2005. Muistoista tulkintaan – muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry, 129–147.
- Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–144.
- Korkiakangas, Pirjo, Lappi, Tiina-Riitta ja Niskanen, Heli 2008. *Ethnological Glances at Material Culture*. Teoksessa *Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Tiina-Riitta Lappi ja Heli Niskanen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 8–17.
- Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena ja Åström, Anna-Maria 2016. Kirjoittamalla kerrottua. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrottua*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Anna-Maria Åström. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos ry, 7–39.
- Koskennurmi-Sivonen, Ritva 2009. *Neulonnan perusteet*. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen työpapereita 3. Helsinki: Helsingin yliopisto. Käyttätymistieteellinen tiedekunta. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos.

- Kostet, Juhani 2010. Onko suomalaisella museolla aatteellista perustaa? Teoksessa *Suomen museohistoria*. Toimittaneet Susanna Pettersson ja Pauliina Kinanen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 17–26.
- Kotilainen, Sofia 2014. Monikerroksisten muistelu- ja tallennusprosessien vaikutus muistitiedon tulkintaan etnografisessa historian tutkimuksessa. Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*. Toimittaneet Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto. Helsinki: Ethnos ry, 151–181.
- Kouhia, Anna 2016. *Unraveling the meanings of textile hobby crafts*. Helsinki: Helsingin yliopisto, käyttäytymistieteellinen tiedekunta, opettajankoulutuslaitos.
- Kärnä-Behm, Jaana 2005. *Käsityö kulttuurisena kategoriana: käsityön ja käsityöläisyyden representaatio suomalaisissa päivälehdissä*. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja, Helsinki: Helsingin yliopisto, Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Kotitalous- ja käsityötieteen laitos.
- Lakomäki, Sami, Latvala, Pauliina ja Laurén, Kirsi 2011. Menetelmien jäljillä. Teoksessa *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Toimittaneet Sami Lakomäki, Pauliina Latvala ja Kirsi Laurén. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314, Tiede. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 7–27.
- Lankapaitoja ja muita asusteita* 2016. Kirjoittajat Marketta Luutonen ja Anna-Maija Bäckman. Valokuvaaja Gunnar Bäckman. Helsinki: Maanhenki.
- Lapasia ja Sormikkaita* 1947. Helsinki: Osakeyhtiö Neovius.
- Lappalainen, Sirpa 2006. *Kansallisuus, etnisyys ja sukupuoli lasten välisissä suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä*. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellisen laitoksen tutkimuksia 205. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lehtinen, Ildikó 2005. Seikkailua esinetutkimuksessa. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry, 184–205.
- Lehtinen, Ildikó 2011. Lahja jumalille. Teoksessa *Aineen taikaa. Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*. Toimittaneet Aila Nieminen, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Katriina Siivonen. Seurasaarisäätiön toimitteita 8 & Ethnos-toimite 15 & Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1336, Tieto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 137–158.
- Leimu, Pekka 2005. Kyselyt. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry, 77–88.
- Leino-Kaukiainen ja Heikkinen 2011. Yhteiskunta ja koulutus. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 16–33.
- Hytönen, Kirsi-Maria 2014. *Ei elämääni lomaa mahtunut. Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Kultaneito XIII. Joensuu: Suomen Kansantalouden Tutkijain Seura.
- Lillbroända-Annala, Sanna 2014. Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. Teoksessa *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet*. Toimittaneet Tytti Steel, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala ja Maija Santikko. Ethnos-toimite 16. Helsinki: Ethnos ry, 19–40.
- Lucie-Smith, Edward 1981. *The Story of Craft. The Craftman's Role in Society*. Oxford: Phaidon.
- Luutonen, Marketta 1987. *Korsnäsinpaidat*. Suomen kotiteollisuusmuseon monisteita 3. Jyväskylä: Suomen kotiteollisuusmuseo.
- Luutonen, Marketta 1997. *Kansanomainen tuote merkityksenkantajana*. Jyväskylä: Akatiimi.
- Luutonen, Marketta 2014. Tekemisen taito – käsityön kulttuuriperintö. Teoksessa *Muuttuva kulttuuriperintö*. Toimittaneet Tytti Steel, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala ja Maija Santikko. Ethnos toimite 16. Helsinki: Ethnos ry, 94–119.
- Lydecken, Ch. 1892. *Tyttöjen käsitöiden johtamisen ohjeita. Kansakouluja varten*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Lönnqvist, Bo 2016. Kansallismuseon ja Seurasaarisäätiön varhainen perinnekyselytoiminta. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrottua*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Anna-Maria Åström. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos ry, 40–55.
- Macdonald Anne L. 1988. *No Idle Hands. The Social History of American Knitting*. New York: Ballantine Books.

- McNally, Anna 2014. Discovering Knitting at the Regent Street Polytechnic, 1898–1948. – *Textile. The Journal of Cloth and Culture* 12:1, 58–71.
- Mansner, Markku 1988. Rakennemuutoksesta rakennemuutokseen – 1900-luvun tekstiiliteollisuus Suomessa. Teoksessa *Suomen tekstiiliteollisuus 250 vuotta: 1738–1988*. Toimittanut Marjatta Salonen. Helsinki: Tekstiiliteollisuusliitto, 6–8.
- Marjanen, Päivi 2003. Tyttöjen käsityöopetuksen muutos kansakoulusta alkavaan peruskouluun 1866–1970. Teoksessa *Lyhyt oppimäärä koulukäsityöhön*. Toimittaneet Simo Kotilainen ja Marjo-Riitta Simpanen. Suomen käsityön museon julkaisuja 21. Jyväskylä: Suomen käsityön museo, 31–46.
- Merkienė, Regina ja Pautieniūte-Banionienė, Marija 1998. *Gloves of Lithuania Minor*. Vilnus: Zara.
- Miettinen, Satu 2004. Tieteen ja taiteen välissä – tekstiilitaiteilijan omakuva. Teoksessa *Käsillä tehty*. Toimittanut Tarja Kupiainen. Helsinki: Edita, 159–163.
- Mikkola, Kati 2009: *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mitä on kulttuuriperintö?* 2013. Toimittaneet Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. Tietolipas 243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet* 2014. Toimittaneet Tytti Steel, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala ja Maija Santikko. Ethnos-toimite 16. Helsinki: Ethnos ry.
- Mäkilä, Maija 2010. Johdanto. Materiaalisen kulttuurin historiaa. Teoksessa *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. Toimittaneet Maija Mäkilä ja Riitta Laitinen. Historiallinen Arkisto 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–33.
- Naakka-Korhonen, Mervi 1988. *Halpa hinta pitkä mitta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 491. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Nieminen, Aila, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena ja Siivonen, Katriina 2011. Aineen taikaa. Teoksessa *Aineen taikaa. Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*. Toimittaneet Aila Nieminen, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Katriina Siivonen. Seurasarisäätiön toimitteita 8 & Ethnos-toimite 15 & Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1336, Tieto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–10.
- Niiniluoto, Ilkka 1992a. Taito-kollokvion avausanat. Teoksessa *Taito. Suomen Filosofisen Yhdistyksen Helsingissä 11.–12.1.1990 järjestämän kollokvion esitelmät*. Toimittaneet Ilpo Halonen, Timo Airaksinen ja Ilkka Niiniluoto. Suomen Filosofinen Yhdistys: Helsinki, 5–9.
- Niiniluoto, Ilkka 1992b. Taitotieto. Teoksessa *Taito. Suomen Filosofisen Yhdistyksen Helsingissä 11.–12.1.1990 järjestämän kollokvion esitelmät*. Toimittaneet Ilpo Halonen, Timo Airaksinen ja Ilkka Niiniluoto. Suomen Filosofinen Yhdistys: Helsinki, 51–58.
- Nikander, Ismo 2002. ”Oikea tapa tulla kehään”. Esipuhe Gadamer-suomennokseen. – *niin & näin* 3, 64–65.
- Nissinen, Aino 1933. *Kodin neuletoita: Kuvioneulontaa*. Kotilieden kirjasto 40. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Nurmi, Veli 1995. *Suomen kansakoulunopettajaseminaarien historia*. Helsinki: Opetusalan ammattijärjestö OAJ.
- Nylén, Anna-Maja 1968. *Hemslöjd. Den svenska hemslöjden fram till 1800-talets slut*. Lund: Hakan Ohlssons Forlag.
- Olki, Mary 1943. *Kirjokintaita ja muita kansanomaisia neuletoita*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Olsson, Pia 1999. *Eteen vapahan valkean Suomen. Kansatieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla vuoteen 1939*. Kansatieteellinen Arkisto 45. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Olsson, Pia 2011. *Women in distress. Self-understanding among 20th-century Finnish rural women*. European studies in culture and policy, vol. 11. Berlin: Lit.
- Olsson, Pia 2014. ”Good Factual Knowledge” for Future Generations: Questionnaire Activity Defining Traditional Culture. Teoksessa *From Cultural Knowledge to Cultural Heritage: Finnish Achievers and Their Reflections of the People*. Toimittaneet Pia Olsson ja Eija Stark. – *Journal of Finnish Studies* 18:1, 65–89.

- Olsson, Pia ja Willman, Terhi 2007. Sukupuoli ja etnologia. Teoksessa *Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa*. Toimittaneet Pia Olsson ja Terhi Willman. Ethnos-toimite 13. Helsinki: Ethnos ry, 7–10.
- Paaskoski, Leena 2015. Lyylin puuloota: merkitysanalyysi esineen tulkinassa. – *Artefactum* 6. Artefakta: Helsinki. (<http://www.artefakta.fi/tutkimus/artefactum/6>)
- Palmisköld, Anneli 2007. *Textila tolkningar. Om hängkläder, dräftar, lister och takdukar*. Nordiska museets handlingar 133. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Paulaharju, Samuli 1930: *Suomenselän wieriltä*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Peets, Jüri 1987. Totenhandschume im bestattungsbrauchtum der esten und anderer ostseefinnen. – *Fennoscandia archeologica* IV, 105–116.
- Pihkala, Erkki 2002. Kansanhuollon aikaan. Teoksessa *Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat [2]. Kotirintamalla*. Toimittanut Lauri Haataja. Helsinki: Weilin+Göös, 84–99.
- Pink, Sarah 2009. *Doing Sensory Ethnography*. London: SAGE.
- Pink, Sarah 2012. *Situating everyday life: practices and places*. London: Sage.
- Pohjalainen, Marjut 2013. Hiljainen tieto kirjastonhoitajien työssä: asiakaspalvelukertomusten tarkastelua. – *Informaatiotutkimus* 32:2, 1–18.
- Polanyi, Michael 1962 [1958]. *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*. London: Routledge.
- Polanyi, Michael 1969. *Knowing and Being. Essays by Michael Polanyi*. Toimittanut Marjorie Grene. Chicago: The University of Chicago Press.
- Polanyi, Michael 1983 [1966]: *The Tacit Dimension*. Gloucester: Peter Smith.
- Pylkkänen, Riitta 1956. *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Pylkkänen, Riitta 1982. *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 84. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Pöysä, Jyrki 2006. Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 221–244.
- Rahikainen, Marjatta 2011. Kansakoulun vuosisata 1866–1966 tilastojen valossa. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toimittaneet Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 370–379.
- Ranta, Pekka 2004. Oppimisympäristöt, hakukoneet ja hiljainen tieto. Teoksessa *Käsillä tehty*. Toimittanut Tarja Kupiainen. Helsinki: Edita, 117–130.
- Ranta, Raimo 1975. *Turun kaupungin historia 1600-1721*. 1. nide. [Tuntematon.]
- Ranta, Sirkka-Liisa 2012. *Naisten työt. Pitkiä päiviä, arkisia askareita*. Toinen painos. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Rauhala, Anna 2003. Ei elämää ilman puikkoja. Teoksessa *Tiltun Kapiot. Iittiläinen käsityöperinne*. Toimittanut Sanna Kaisa Spoof. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 179–218.
- Rauhala, Anna 2016. Collaborative Knitting. Experiencing Tradition and Space. – *Ethnologia Scandinavica: A journal for Nordic Ethnology* 46, 76–86.
- Relas, Jukka 2013. *Valta, tyyli ja tila – Keisarien ja presidenttien residenssi Helsingissä 1837–1940*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 121. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Reynolds, Frances 1999. Cognitive behavioral counseling of unresolved grief through the therapeutic adjunct of tapestry-making. – *The Arts in Psychotherapy*, 26:3, 165–171.
- Risatti, Howard 2007. *A Theory of Craft. Function and Aesthetic Expression*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Roivainen, Päivi 2016. *Puettu lapsuus. Löytöretkiä lastenvaatteiden saarille*. Kansatieteellinen Arkisto 56. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Rolf, Bertil 1991. *Profession, tradition and tyst kunskap. En studie i Michael Polanyis teori om den professionella kunskapens tysta dimension*. Övre Dalkarlskyttan: Nya Doxa.
- Ruotsala, Helena 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry, 45–76.

- Rutt, Richard 1987. *A History of Hand Knitting*. London: B.T. Batsford.
- Räsänen, Riitta 2005. Piika ei oo ihminen, eikä ihra voita – sukupuoli ja omakohtainen näkökulmina kyselyaineiston tulkinnessa. Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*. Toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry, 246–264.
- Salo, Ulla-Maija 1999. *Ylös tiedon ja taidon ylämäkeä. Tutkielma koulun maailmoista ja järjestyksistä*. Acta Universitatis Laponienesis 24. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Salovaara, Karli 1977. *Säännöstellen selvittiin. Kansanhuoltoa 1939–1949*. Helsinki: Kauppiaitten Kustannus Oy.
- Savolainen, Jarkko ja Airaksinen, Jukka 1992. Keinotekoinen taito. Teoksessa *Taito. Suomen Filosofisen Yhdistyksen Helsingissä 11.–12.1.1990 järjestämän kollokvion esitelmät*. Toimittaneet Ilpo Halonen, Timo Airaksinen ja Ilkka Niiniluoto. Suomen Filosofinen Yhdistys: Helsinki, 203–218.
- Scheff, Thomas 2000. Shame and the Social Bond: A Sociological Theory. – *Sociological Theory* 18:1, 84–99.
- Schoeser, Mary 2003. *World Textiles: A Concise History*. World of Art. London: Thames & Hudson.
- Schvindt, Theodor 1885. *Luettelo Suomen ylioppilasosakuntien kansatieteellisistä kokoelmista*. Helsinki: J. Simeliuksen perillisten kirjapaino.
- Schvindt, Th. ja Sirelius U. T. 1922. *Suomen ylioppilasosakuntain kansatieteellinen museo vv. 1876–1893*. Ylipainos Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjasta XXXIII. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Scott, John 2001. *Power*. Key Concepts. Cambridge: Power.
- Seiler-Baldinger, Annemarie 1994. *Textiles. A Classification of Techniques*. Washington D. C.: Smithsonian Institution Press.
- Seppänen, Liisa 2012. *Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa. Erityistarkastelussa Åbo Akademin päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto*. Turku: Turun yliopisto.
- Setälä, E. N. 1926. Johdanto. Kansatiede, sen ala ja tehtävä. Teoksessa *Suomen Suku I*. Toimituskunta A. Kannisto, E. N. Setälä, U. T. Sirelius, Yrjö Wichmann. Helsinki: Otava, 1–22.
- Sharpless, Rebecca 2007. The History of Oral History. Teoksessa *History of Oral History. Foundations and Methodology*. Toimittaneet Thomas L. Charlton, Lois E. Myers ja Rebecca Sharpless. Plymouth: AltaMira Press.
- Sihvola, Juha 1992. Kreikkalainen filosofia ja käytännön taidot. Teoksessa *Taito. Suomen Filosofisen Yhdistyksen Helsingissä 11.–12.1.1990 järjestämän kollokvion esitelmät*. Toimittaneet Ilpo Halonen, Timo Airaksinen ja Ilkka Niiniluoto. Helsinki: Suomen Filosofinen Yhdistys, 11–34.
- Siivonen, Katriina 2008. *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa*. Kansatieteellinen Arkisto 51. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Siivonen, Katriina 2011. Maton muisti. Haihtuvat hetket ja taitojen juurtuminen materiaan. Teoksessa *Aineen taikaa. Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*. Toimittaneet Aila Nieminen, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Katriina Siivonen. Seurasarisäätiön toimitteita 8 & Ethnos-toimite 15 & Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1336, Tieto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 159–178.
- Siivonen, Katriina 2013. Kestävä aineellinen ja aineeton kulttuuri. Perinne, kulttuurin perinnöllisyys ja kulttuuriperintö Myrsky-taidehankkeessa. Teoksessa *Mitä on kulttuuriperintö?* Toimittaneet Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. Tietolipas 243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 318–335.
- Simpanen Marjo-Riitta 2003. Käsityönopetus suomalaiskouluissa 1800-luvulta nykypäiviin. Teoksessa *Lyhyt oppimäärä koulukäsityöhön*. Toimittaneet Simo Kotilainen ja Marjo-Riitta Simpanen. Suomen käsityön museon julkaisuja 21. Jyväskylä: Suomen käsityön museo, 7–30.
- Sirelius, U. T. 1916. *Suomen kansanpukujen historia*. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja XXXI. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Sirelius, U. T. 1921. *Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansatieteen tuloksia II*. Helsinki: Otava.

- Siukonen, Jyrki 2011. *Vasara ja hiljaisuus. Lyhyt johdatus työkalujen filosofiaan*. Helsinki: Kuvataideakatemia.
- Smith, Mark M. 2007. *Sensory history*. Oxford: Berg.
- Snellman, Hanna 2003a. Kansa tietää! Teoksessa *Tutkijat kentällä*. Toimittaneet Pekka Laaksonen, Seppo Knuuttila ja Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 44–62.
- Snellman, Hanna 2003b. *Sallan suurin kylä – Göteborg*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 927. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Snellman, Hanna 2014. Kansatieteellisten karttojen takaa. Teoksessa *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Toimittaneet Pirjo Markkola, Hanna Snellman ja Ann-Catrin Östman. Historiallinen arkisto 142. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 239–267.
- Stephens, Anne 1854. *Complete Guide*. New York: Garrett & Co.
- Suomen kielen perussanakirja. Ensimmäinen osa A–K. 1990. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Sääskilähti, Nina 1997. *Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle*. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 31. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Talve, Ilmar 1963. *Suomalainen kansatiede. Tähänastista kehitystä ja tulevaisuuden tehtäviä*. Turku: Turun yliopisto, kansatiede.
- Talve, Ilmar 1979. *Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 355. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Thomas, Mary 2013 [1938]. *Mary Thomas's knitting book*. Unabridged republication. The United States: Dover Publications.
- Tiili, Miia-Leena 2016. *Ammattilaisuuden ankkuripaikat. Kinesteettinen ja kulttuurinen tieto Suomenlahden merivartiosta*. Kansatieteellinen Arkisto 55. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Toom, Auli 2008. Hiljaista tietoa vai tietämistä? Näkökulmia hiljaisen tiedon käsitteen tarkasteluun. Teoksessa *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta*. Toimittaneet Auli Toom, Jussi Onnismaa ja Anneli Kajanto. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 33–58.
- Toom, Auli ja Onnismaa, Jussi 2008: Johdanto. Teoksessa *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta*. Toimittaneet Auli Toom, Jussi Onnismaa ja Anneli Kajanto. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 9–30.
- Tuomaala, Saara 2004. *Työätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca Historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuomi-Nikula, Outi, Haanpää, Riina ja Kivilaakso, Aura 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa *Mitä on kulttuuriperintö?* Toimittaneet Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. Tietolipas 243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 12–27.
- Turnau, Irena 1986. The History of Peasant Knitting in Europe: A Framework for Research. – *Textile History* 17(2), 167–179.
- Turnau, Irena 1991. *History of Knitting before Mass Production*. Warsaw: Institute of the History of Material Culture. Polish Academy of Sciences.
- Turnau, I. ja Ponting K. G. 1976. Knitted Masterpieces. – *Textile History* 7:1, 7–23.
- Turney, Joanna 2009. *The Culture of Knitting*. New York: Berg.
- Turunen, Arja 2011. ”Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?” Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945. Kansatieteellinen Arkisto 53. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Törnudd, Lilli 1892. *Tyttöjen käsitöiden johtamisen ohjeita. Kansakouluja varten*. Helsinki: Weilin & Göös Osakeyhtiö.
- Törnudd, Lilli 1902. *Naiskäsitöiden oppikirja kansakoulun opettajattaria varten*. Porvoo: Werner Söderström.

- Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 1998. *Käsin tehty. Miehillä ammatti naisille ansion lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia tutkimuksia 200. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Valli, Aino, Heikkilä, Harri J. ja Wennqvist, Kirsi 1989. *Iitin ja Jaalan etymologis-kansatieteellinen sana- ja perinnekirja. 2. osa, K-L*. Iitti: Iitin kunta.
- Valve, Tyyne ja Tappura, Kyllikki 1933. *Kansakoulun käsityöt*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Vanha-Similä, Maria 2017. *Yhtiöön, yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla*. Kansatieteellinen Arkisto 58. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Varjo, Janne 2011. Koulupiirien valtiollinen regulaatio/deregulaatio koulutuksen ohjausmekanismeina. – *Kasvatus & Aika* 5:1, 79–113.
- Vilkkä, Matti 1992. Käsin tehty maailma – onko sellaista enää? Teoksessa *Fenomenologinen vuosikirja* 92. Toimittanut Juha Varto. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta. Tampere: Tampereen yliopisto, 235–247.
- Vilkuna, Kustaa 1958. Suomalais-ugrilaisesta kansatieteestä. Teoksessa *Kansatieteen ongelmia. Tutkielmia kansatieteen alalta*. Toimittanut Toivo Vuorela. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–26.
- Vilkuna, Janne 1992. *Suomalaiset vainajien karsikot ja ristipuut*. Kansatieteellinen Arkisto 39. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Virrankoski, Pentti 1963. *Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809–noin 1865)*. Historiallisia tutkimuksia 64. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Virrankoski, Pentti 1994. *Käsitöistä leivän lisää. Suomen ansiokotiteollisuus 1856–1944*. Historiallisia Tutkimuksia 186. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Virtainlahti, Sanna 2009. *Hiljaisen tietämyksen johtaminen*. Helsinki: Talentum.
- Vuorela, Toivo 1977 [1975]. *Suomalainen kansankulttuuri*. Toinen painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Vuorela, Toivo 1981 [1979]. *Kansanperinteen sanakirja*. Toinen painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Vähälä, Eija 2003. *Luovan käsityöprosessin yhteydet psyykkiseen hyvinvointiin*. Kuopio: Kuopion muotoiluakatemia.
- Ward, Paul 2001. Women of Britain Say Go: Women's Patriotism in the First World War. – *Twentieth Century British History* 12:1, 23–45.
- Werner Söderströmin juhluuettelo. *Jubilee catalogue of Werner Söderström Oy 1878–1953*. Toimittanut E. J. Ellilä. Juhlavuonna 1953. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Winzell, Inga 1976. *Sticka mönster. Historiskt om stickning i Sverige*. Stockholm: Nordiska Museet.
- Wolfram Cox, Julie ja Minahan, Stella 2015. Where Pop Meets Purl. Knitting, the Curation of Craft, and the Folk/Mass Culture Divide. – *Curator: The Museum Journal* 58:3, 235–249.
- Wong, W. L. P. ja Radcliffe, D. F. 2000. The Tacit Nature of Design Knowledge. – *Technology Analysis & Strategic Management* 12:4, 493–512.

LIITTEET

Liite 1: Tutkimuksen esineaineisto

Ajoitusvuotena on diaarivuosi, ellei ajoituksesta ole tarkempaa tietoa.

Vuosille 1867–1904 ajoittuvat lapaset

	Esinenumero	Paikkakunta	Diar. vuosi	Ajoitus
1	A 2000	Saarijärvi	1885	viimeistään 1867–1885
2	A 2002	Karstula	1885	viimeistään 1867–1885
3	A 2004	Kuhmoinen	1885	viimeistään 1867–1885
4	A 2350	Suursaari	1885	viimeistään 1867–1885
5	A 2679	Merikarvia	1885	viimeistään 1867–1885
6	A 2771	Houtskari	1885	viimeistään 1867–1885
7	A 2800	Houtskari	1885	viimeistään 1867–1885
8	A 3129	Alahärmä	1885	viimeistään 1867–1885
9	A 4040	Seiskari	1885	viimeistään 1867–1885
10	A 4184	Kuru	1885	viimeistään 1867–1885
11	A 4685	Kuru	1902	
12	A 5265	Kymi (Kotka)	1899	
13	A 6662	Punkalaidun	1904	
14	4331:181	Lapväärti	1903	
15	A 8846	Laihia	1916	1870-luku
16	10462:a-b	Säkkijärvi	1976	1900
17	10310	Huittinen	1973	1890

Vuosille 1912–1928 ajoittuvat lapaset

	Esinenumero	Paikkakunta	Diar. vuosi
1	A 8119	Kuorevesi	1912
2	A 8137	Jääski	1912
3	A 8138	Jääski	1912
4	A 8148	Lapväärti	1912
5	A 8330	Lehtimäki	1914
6	A 8507	Korsnäs	1915
7	A 8908	Lehtimäki	1917
8	6655	Lehtimäki	1918
9	6721:18	Suomi	1920
10	6799:56	Kristiinan mlk	1921
11	6943:2	Pohjanmaa	1925
12	7094:2	Säkkijärvi	1927
13	7144:43	Pyhäranta	1928
14	7144:44	Pyhäranta	1928
15	7144:49	Pyhämaa	1928

Marttaliiton vuoden 1929 kinnasnäyttelyn lapaset

	Esinenumero	Paikkakunta	Diar. vuosi
1	7199:2	Luumäki	1929
2	7199:3	Luumäki	1929
3	7199:4	Luumäki	1929
4	7199:5	Luumäki	1929
5	7199:6	Luumäki	1929
6	7199:7	Violahti / Luumäki	1929
7	7199:8	Luumäki	1929
8	7199:9	Taipalsaari	1929
9	7199:10	Lappeenranta	1929
10	7199:11	Miehikkälä	1929
11	7199:12	Miehikkälä	1929
12	7199:13	Miehikkälä	1929
13	7199:14	Miehikkälä	1929
14	7199:15	Miehikkälä	1929
15	7199:16	Miehikkälä	1929
16	7199:17	Miehikkälä	1929
17	7199:19	Miehikkälä	1929
18	7199:20	Violahti	1929
19	7199:21	Violahti	1929
20	7199:22	Violahti	1929
21	7199:23	Violahti	1929
22	7199:24	Valkeala	1929
23	7199:25	Valkeala	1929
24	7199:26	Kymi	1929
25	7199:27	Kymi	1929
26	7199:28	Joensuu	1929
27	7199:32	Terijoki	1929
28	7199:33	Rovaniemi (Inari)	1929
29	7199:34	Rovaniemi	1929
30	7199:35	Pyhäjärvi Ol	1929
31	7199:36	Keuruu	1929
32	7199:37	Keuruu	1929
33	7199:38	Keuruu	1929
34	7199:40	Virrat	1929
35	7199:41	Mynämäki	1929
36	7199:42	Mynämäki	1929
37	7199:43	Vehmaa	1929
38	7199:44	Lokalahti	1929

Vuosille 1931–1945 ajoittuvat lapaset

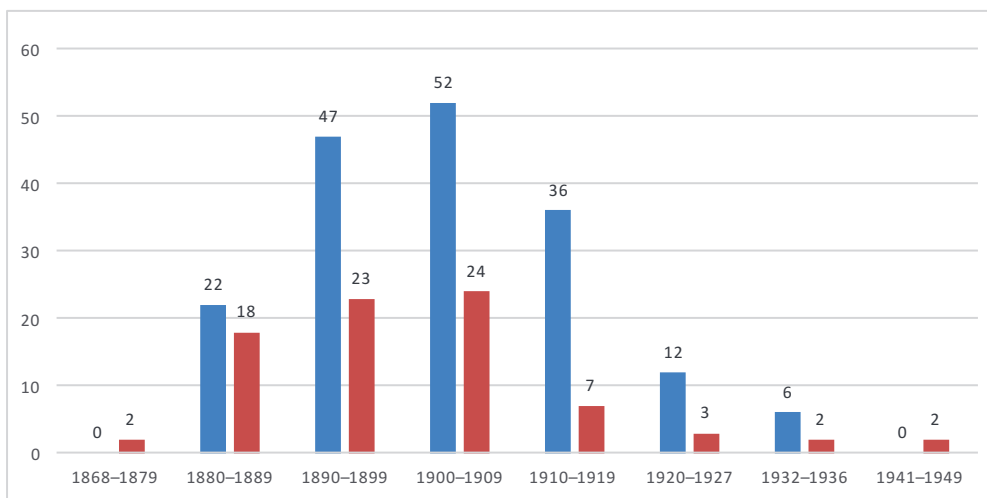
	Esinenumero	Paikkakunta	Diar. vuosi	Ajoitus
1	7351:33	Vehkalahti	1931	
2	7351:34	Vehkalahti	1931	
3	7351:35	Seiskari	1931	
4	7351:36	Seiskari	1931	
5	7351:37	Seiskari	1931	
6	7351:38	Seiskari	1931	
7	7351:39	Seiskari	1931	
8	7351:40	Lavansaari	1931	
9	7351:41	Tytärsaari	1931	
10	7653:11	Vuoksenranta	1934	
11	7353:12	Vuoksenranta	1934	
12	7664:1	Rymättylä	1934	
13	8181:2	Lavansaari	1938	
14	10815:1a-b	Suursaari	1983	1930-luku tai sota-aika
15	10815:2a-b	Suursaari	1983	1930-luku tai sota-aika
16	10815:3a-b	Suursaari	1983	1930-luku tai sota-aika
17	10815: 4a-b	Suursaari	1983	1930-luku tai sota-aika
18	10337	Kirvu	1974	1937
19	9015	Rovaniemi mlk	1955	1936–1937
20	10029:3	Kuortane (Kauhajoki)	1968	Ennen sotia
21	10334	Harlu	1974	Sota-aika
22	11039	Karjala	1989	Sota-aika
23	10255:56	Laitila	1972	1942
24	8823:37	Tytärsaari	1951	viimeistään 1939

Vuosille 1951–1969 ajoittuvat lapaset

	Esinenumero	Paikkakunta	Diar. vuosi	Ajoitus
1	10418:5	Ylistaro	1975	
2	8967:41	Länsi-Suomi	1954	
3	9050:1	Suomi	1956	
4	9050:2	Suomi	1956	
5	9050:3	Suomi	1956	
6	9050:4	Suomi	1956	
7	9050:5	Suomi	1956	
8	9194	Rymättylä	1957	
9	9377	Miehikkälä	1959	
10	9474	Suomi	1960	1959
11	9542:2	Teerijärvi	1961	
12	9786:2	Varsinais-Suomi	1964	
13	10255:44	Peräseinäjoki	1972	1962
14	10947:1	Suomi	1986	1969

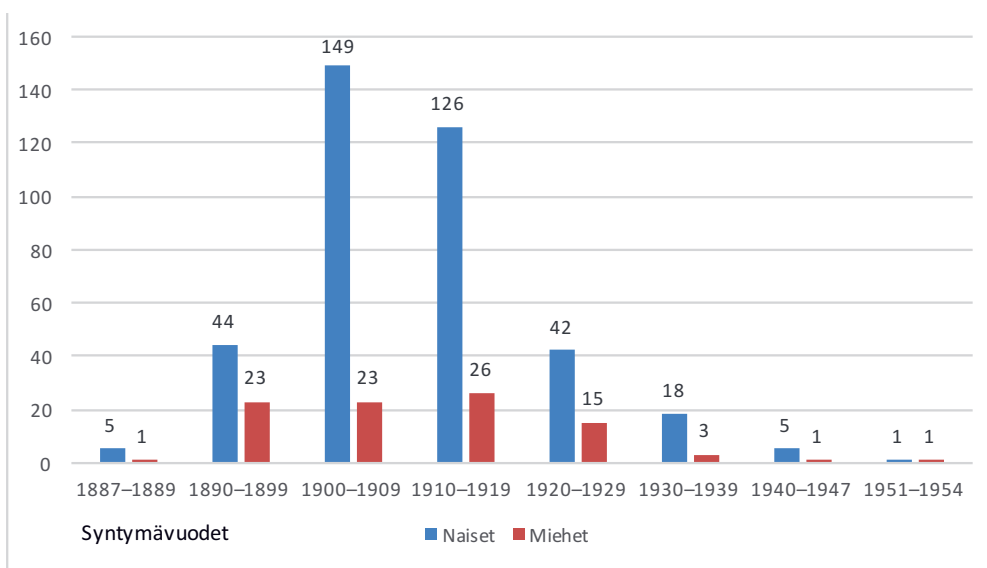
Liite 2: Puikoilla kutominen ja kuviolliset neule- eli kudintyöt -kyselyn vastaajien ikä- ja sukupuolijakauma

Kaaviossa on eritelty 256:n henkilön tiedot, joista 175 on naisia ja 81 miehiä. Neljän vastaajan sukupuoli ei ole tiedossa.

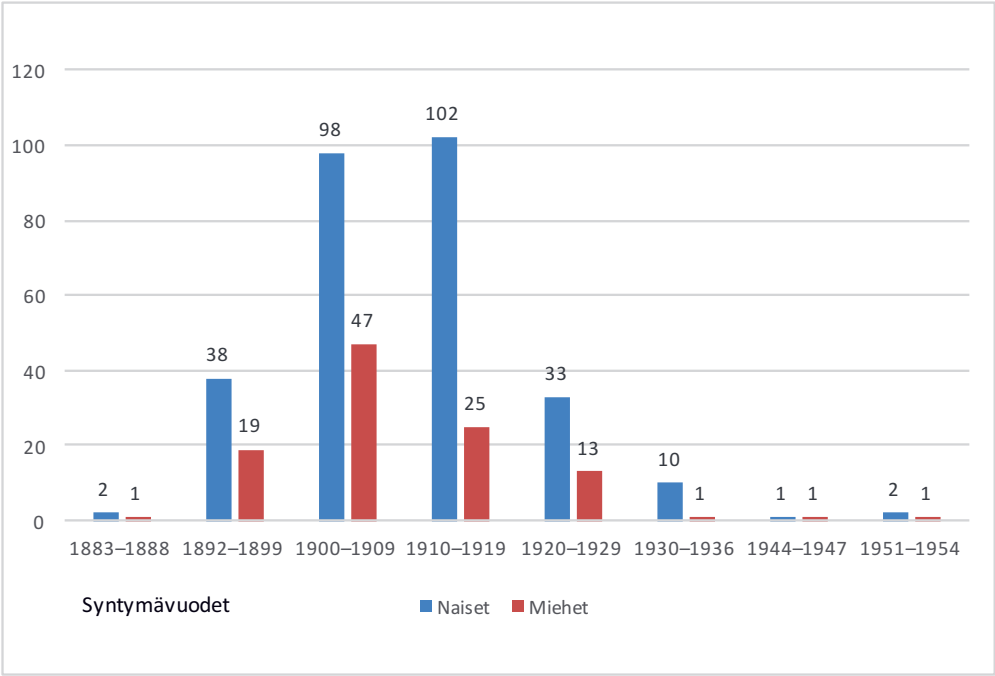
Liite 3: Muuan puikoilla kutomisen työtapaa -kyselyn vastaajien ikä- ja sukupuolijakauma

Kaaviossa on eritelty 483:n henkilön tiedot, joista 390 on naisia ja 93 miehiä. Yhden vastaajan sukupuoli ja neljän syntymävuosi eivät ole tiedossa.

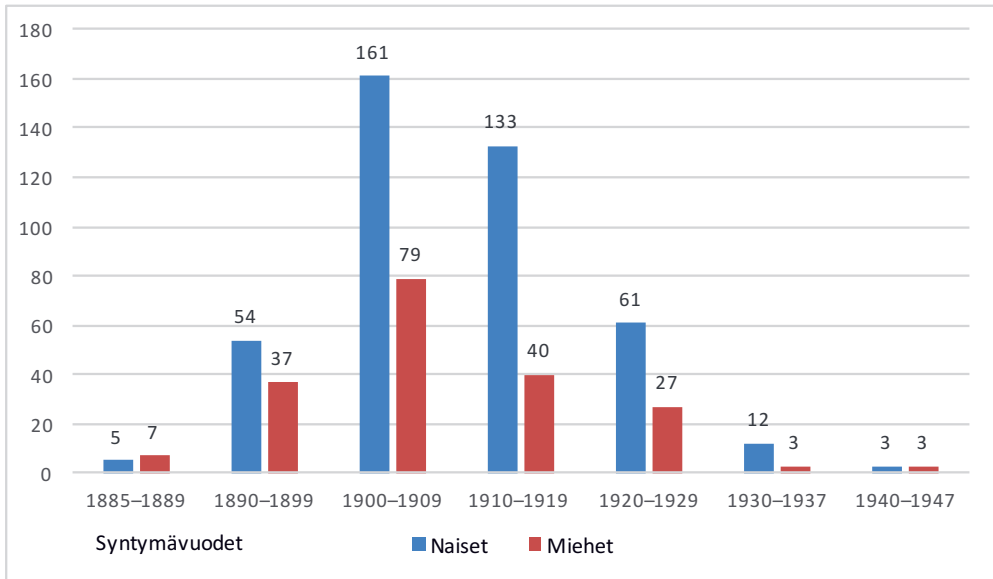
Liite 4: Kysymyksiä käsitöiden alalta. Neuletoistä -kyselyn vastaajien ikä- ja sukupuolijakauma

Kaaviossa on eritelty 394:n henkilön tiedot, joista 286 on naisia ja 108 miehiä.

Liite 5: 1900-luvun vaateparsa -kyselyn vastaajien ikä- ja sukupuolijakauma

Kaaviossa on eritelty 625:n henkilön tiedot, joiden vastauksissa on neuleisiin tai neulontaan liittyviä tietoja. Heistä 429 on naisia ja 196 miehiä. Kolmentoista vastaajan syntymävuosi ja yhdeksän vastaajan sukupuoli eivät ole tiedossa.

SANASTO

Edestakaisin neulominen	Tasona neulottavaa työtä kutsutaan edestakaisin neulomiseksi. Edestakaisin neulottaessa käytetään tavallisesti kahta puikkoa ja työ käännetään jokaisen kerroksen lopussa.
Intarsiatekniikka	Yksittäisten väripintojen tai kuvioden valmistamista edestakaisin neuloen. Eriväristen lankojen vaihtumiskohdassa langat kierretään toistensa ympäri, jolloin rajapintaan ei tule reikää eikä nurjalle puolelle lankalenkkejä.
Jouhikkaat	Lapasen malliset käsiineet, joita on käytetty ulkotöissä, etenkin nuotanvedossa. Jouhikkaat valmistettiin villalangasta, jonka sekaan kehrättiin eläinten jouhia, karvoja tai hiuksia. Näin langasta saatiin vettä hylkivää ja käsiineet pysyivät villalapsia paremmin kuivina.
Joustinneule	Oikeisiin ja nurjiin silmukoihin perustuva neulos. Joustinneuleita käytetään useimmiten reunaneuleina, koska ne joustavat leveys-suunnassa.
Kinnas	Lapasen synonyymi ja murrenimitys.
Kirjoneule	Kuvioden valmistamista kahdella tai useammalla erivärisellä langalla. Neulottavien lankojen paikat vuorottelevat kuviomallin silmukoiden mukaisesti ja neulomista odottavat langat muodostavat nurjalle puolelle lankalenkkejä.
Käppönen	Lapasen murrenimitys.
Lapanen	Yleiskieleen vakiintunut nimitys tavallisesti villalangasta neulotusta pussimaisesta käsiineestä, jossa peukalolle on oma tilansa ja muilla sormilla yhteinen tila. Kinnas, käppönen, tumpu, rasa ja vantu ovat lapasen murrenimityksiä.
Mallikerta	Pinnan kuvioinnin toistuvien osien pienin kokonaisuus, jossa kuvioaihe esiintyy. Mallikerta ilmaistaan silmukka- ja kerrosmäärinä.
Nauhakavennus	Nauhakavennus lapasessa tai peukalossa tekee sen kärjestä terävän muotoisen. Lapanen sopii vain toiseen käteen peukalon paikan mukaisesti.
Neuloa	Itämurteissa käytetty neulonta on vakiintunut yleiskieleen puikolla valmistettujen tekstiilien tekniikan nimitykseksi. Taustalla on vaikuttanut tarve erottaa tekniikka kangaspuilla kutomisesta. Puhekielessä tekniikasta käytetään myös termejä kutominen sekä tikkuaminen.
Nurja silmukka	Nurjaa silmukkaa neulottaessa lanka laitetaan silmukan eteen. Oikean käden puikon kärki viedään ensimmäisen vasemman käden puikolla olevan silmukan läpi takakautta, lanka kierretään puikon kärjelle ja viedään etukautta silmukan läpi.

Oikea silmukka	Oikea silmukka neulotaan viemällä oikean puikon kärki ensimmäisen vasemmalla puikolla olevan silmukan läpi edestäpäin, lanka kierretään oikean käden puikon kärjen ympärille ja vedetään sen avulla takakautta silmukan läpi.
Palmikkoneule	Palmikkomallit valmistetaan silmukoiden siirroilla. Siirrettävät silmukat viedään työn eteen tai taakse, tavallisesti apupuikkoa käyttäen. Vasemmalta puikolta neulotaan palmikon leveyden edellyttämät silmukat ensin ja niiden jälkeen sivuun nostetut silmukat.
Peukalokiila	Rannekkeen jälkeen peukaloa varten lisättyjen silmukoiden muodostama kiilamainen levennys.
Pykäreuna	Aaltomaiseksi neulottu kaksinkertainen reunus. Valmistetaan neulomalla sileää neulosta muutama kerros, kavennuksilla aikaansaatu reikäkerros sekä sileää neulosta vastaava kerrosmäärä kuin alussa. Reunus taitetaan reikäkerroksen kohdalta, jolloin siihen muodostuu aaltomainen muoto.
Pyöröneule	Pyöröneule eli suljettu neule neulotaan tavallisesti viidellä lyhyellä puikolla eli sukkapuikolla tai pyöröpuikoilla. Valmistuva työ on ympyrän muotoinen, eikä siihen tule saumoja.
Rasa	Lapasen murrenimitys.
Sileä neule	Sileän neulepinnan toinen puoli muodostuu oikeista ja toinen nurjista silmukoista. Sileää neuletta tasona valmistettaessa neulotaan joka toinen kerros oikeilla silmukoilla ja joka toinen kerros nurjilla silmukoilla. Pyöröneuleena valmistettaessa neulotaan kaikki silmukat oikein.
Silla	Selluloosasta valmistettu muuntokuitu.
Suora peukalo	Ilman lapasen kämmenosaan lisättyjä silmukoita valmistettu peukalo.
Sädekavennus	Sädekavennus lapasen kärjessä tai peukalossa tekee kavennuksesta pyöreän muotoisen. Lapanen sopii muodoltaan kumpaankin käteen.
Tumppu	Lapasen murrenimitys.
Vanttu	Lapasen murrenimitys.
Venytetty silmukka	Neulomatta nostettu silmukka.

Tarkemmat tiedot murrenimityksistä ks. Kotimaisten kielten keskus. Suomen murteiden sanakirja (<http://kaino.kotus.fi/sms/>).

TIIVISTELMÄ

Neulonnan taito

Tarkastelen tutkimuksessani neulonnan taitoa Suomessa 1800-luvun lopulta nykyaikaan. Suuntaan kulttuurianalyttisen katseeni arkiseen ja itsestään selvänä pidettyyn käsityötaitoon sekä siihen liitettyihin yksilö- ja yhteiskuntatason merkityksiin. Tutkimustehtävänä on selvittää, millaisina taitoina ja tuotteina neulonta ilmenee eri aikakausien konteksteissa. Vastaan tutkimuksessa seuraaviin kysymyksiin: Millaisena ei-institutionaalisenä ja institutionaalisenä taitona neulonta on opittu 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa? Millaista kuvaa museoneuleisiin esineellistyvä taito rakentaa neulonnasta? Millaisia arvoja ja merkityksiä neulontataitoon on eri aikakausina ja yhteyksissä liitetty?

Tutkimuksen keskeisinä lähdeaineistoina ovat Museoviraston arkiston neuleita ja neulontaa koskevat kyselyt ja niihin saadut vastaukset vuosilta 1962–1977, Kansallismuseon kokoelmien vuosille 1876–1969 ajoittuvat 110 lapasparia tai yksittäistä lapasta, Kansallismuseon neulontakahviloiden kyselyaineisto vuodelta 2015 sekä valmistusajan tekijän ja nykyajan neulojan lähtökohdista havainnoidut museolapasten kopioiden neulontakokemukset. Aineistojen tietopohja on luonteeltaan sekä sanallistettua että hiljaista tietoa.

Jäsennän tutkimusaihetta ja aineistoja taidon, hiljaisen tiedon sekä perinteen käsitteiden avulla. Taidot opitaan kulttuurisesti vuorovaikutuksessa sosiaalisen ja ekologisen ympäristön kanssa, osin sanallistettavana ja osin vaikeasti sanallistettavana hiljaisena tietona. Elinympäristössä vaikuttavat käytänteet ja taidot heijastuvat vaikutteina, joita yksilöt tulkitsevat ja soveltavat osittain vanhaa toistaen mutta samalla uutta luoden. Käsityötaidoissa on paljon kokemuseräistä ja aistinvaraista hiljaista tietoa, joka on havaittavissa tekoprosessissa sekä taidon aineellisissa ilmenemismuodoissa, esineissä. Tutkimusmenetelmänä käyttämässäni taidon etnografiassa tietopohja ja tulkinta muodostuvat aineistoissa olevasta sekä tutkijan tuottamasta sanallistetusta ja hiljaisesta tiedosta sekä näiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta.

Neulonta on ollut tärkeä käsityötaito pohjoisissa ilmasto-oloissa kotitaloudessa tarvittujen välttämättömien vaatteiden valmistamiseksi sekä etenkin vähävaraisille lisäansioden hankkimiseksi. Turun Mätäjärven alueelta arkeologisissa kaivauksissa löytynyt neulottu tekstiilifragmentti kertoo paikallisesta neulomisesta. Se on ajoitettu löytökontekstin perusteella 1400-luvulle, mahdollisesti jo 1300-luvulle. Löytö varhentaa neulonnan ajoituksen Suomessa, joka on aikaisemmin varmuudella ajoitettu 1600-luvulle. Löytö tukee myös niitä näkemyksiä, joiden mukaan neulonta on voitu osata Öölannissa 1400-luvulla.

Tytöt aloittivat neulontataidon opettelun noin 5-vuotiaina suvun naisten opastuksella. Suomessa neulottiin yleisesti vanhimmalla Euroopassa käytetyllä heittämällä neulomisen tekniikalla vielä 1900-luvun alussa. Tekniikka sopi hyvin tiiviiden neulosten valmistukseen, jollaisina 1800-luvun sekä 1900-luvun alkuvuosien museolapaset on neulottu.

Neulontataittoa opetettiin sen käytännöllisten hyötyjen vuoksi kansakouluissa 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Opetettavaksi taidoksi valittiin heittämällä neulomista nopeampana pidetty mannermainen neulontatekniikkaa, joka vakiintui yksinomaiseksi kouluissa hyväksytyksi tavaksi neuloa. Opettajat käyttivät institutionaalista valtaa edellyttäessään oppilaita hylkäämään aikaisemmin opitun, sukupovien ketjussa kulkeneen taidon ja siirtymään uuteen tekniikkaan. Oppivelvollisuuden myötä mannermainen neulontatekniikka vakiintui vallitsevaksi taidoksi ja heittämällä neulomisen katosi viimeisten kouluja käymättömien sukupolvien mukana.

Maaseutuvaltaisessa yhteiskunnassa neulonta liitettiin naisten elinpiiriin kuuluvaksi taidoksi. Neulovat miehet rikkoivat yhteisön arvomaailmaa ja heille osoitettiin pilkanteolla paikka sosiaalisen ryhmän ulkopuolella. Miesten neulomiseen liittynyt häpeä johti käsityön tekemiseen piilossa muiden katseilta, mikä on osaltaan vahvistanut käsityksiä miesten neulomattomuudesta. Suhtautuminen miesten neulontaan oli kaksijakoista, sillä olosuhteiden pakosta neuloneita miehiä arvostettiin. Oman yhteisönsä muodostaneille ammattiryhmille, kuten merimiehille ja metsätyömiehille neulominen toimi myös ajanvietteenä.

Sota-aikana naisten neulomilla tuotteilla oli suuri merkitys rintamamiesten varustusten täydentäjinä. Materiaalipulan aikana parhaat villat käytettiin sotilaiden liipaisinsormikkaiden, sukkien, kypäräalusmyssyjen ja polvenlämmittäjien neulomiseen. Villapaidat ja -housut pyrittiin teettämään koneneulojilla. Taitoa sovellettiin ja opetettiin yhteisissä illanvietoissa tarkoituksenmukaisten neuleiden valmistamiseksi. Rintamalla neuleita arvostettiin ja niihin liittyi vahva tekijän ja saajan välinen tunneside. Neuleiden tasaista jakautumista kaikkien sotilaiden kesken pyrittiin ohjaamaan keskusjohtoisesti taloudellisilla kannustimilla. Välttämättömyydestä tehtiin hyve, eikä ajoittain väsyttävänä koetulle ja rasitusvammoja aiheuttaneelle neulomiselle koettu olevan vaihtoehtoja.

Museokokoelmat edustavat valtaa valinnoilla siitä, mikä koetaan tallentamisen arvoiseksi menneisyydeksi ja mitä valitaan pois jätettäväksi. Kokoelmien karttumisen tavat ja ajassa vaikuttaneet näkökulmat ovat vaikuttaneet kirjoneulelapasten korostamiseen kokoelmassa, vaikka niiden valmistus ei ole ollut kaikkien taitoa. Alueellisuutta painottavat kuviomallit toistuvat 1930-luvulta lähtien julkaistuissa neuleohjeissa, joissa käytetyt materiaalit ja tekniset ratkaisut eroavat esikuvina olleista museoneuleista. Neuleohjeiden välityksellä kuviomallit ja uudenlaiset tekniset ratkaisut levisivät laajasti käsityötekijöiden keskuudessa.

Tutkimusaineistoissa nousee esiin neulontataitoon linkittyvä valta-asetelma. Valta on yhdistynyt neulontaan kansakouluissa opetettuna taitona, vaihtoehtottomaksi

koettuna neulomisena, miesneulojiin kohdistuneena alisteisena suhtautumisena sekä valintoina siitä, millaisia esineitä on pidetty säilyttämisen arvoisina kertomaan menneisyydestä.

Vanhemmassa neulomisessa ja tämän päivän neulomisessa on lähtökohtaisesti kyse eri ilmiöstä. Aikaisemmin neulonta oli pakollinen sekä välttämätön taito ja nykyisin vapaaehtoinen, iloa tuottava taito. Nykyneulojille ensisijaiset syyt käsityön tekemiseen liittyvät neulonnan tuomaan rentoutumiseen, iloon ja mielihyvään. Neulonta auttaa lisäksi selviytymään vaikeista elämäntilanteista. Vielä nykyisinkin neulojat kokevat merkityksellisenä hyödyllisten neuletuotteiden valmistamisen läheisille, itselle tai hyväntekeväisyyteen. Neulonnan perinne liitetään edelleen alueellisiin kuviomalleihin, harvemmin materiaaleihin, muotoon tai tekniikkaan. Toisaalta neulonnan perinne nähdään myös kansainvälisenä, valtioiden rajat ylittävänä käsityöperinteenä, joka välittyy internetin, julkaisujen ja matkustamisen kautta.

Asiasanat: neulonta, taito, hiljainen tieto, käsityö, etnografia, aineellinen kulttuuri, aineeton kulttuuri, esinetutkimus, museot, kokoelmat, kyselyt, perinne, valta

ABSTRACT

The Skill of Knitting

The subject of this research is the skill of knitting in Finland from the late 19th century to the present day. I turn my cultural analytic focus on a craft that has been considered a self-evident everyday practice but can also be looked at as a changing skill with different meanings for individuals and society in the past and present. I will examine what kind of skills knitting and knitted items represent in different contexts and time periods. The research questions are as follows: As what kind of craft has the skill of knitting been taught in non-institutional and institutional contexts in Finland in the late 19th and early 20th centuries? What kind of skill do knitted items in museum collections represent and what kind of picture do they create of this handicraft tradition? What values and meanings have been associated with the skill of knitting in different eras and contexts?

Skills are learned culturally in interaction with the social and ecological environment. Craft skills are largely based on experiment- and sensory-based tacit knowledge which can be observed in the process of making, as well as in the end products. The main sources of this research are museum artefacts, altogether 110 pairs or single knitted mittens dating from 1876 to 1969 in the collections of the National Museum of Finland, my experiences of knitting the copies of museum mittens that reflect the sensory experiences of knitters both in the past and in the present, and questionnaire material collected from 1962 to 1977 and in 2015 and preserved in the Archives of the National Board of Antiquity in Finland. In this ethnography of skill, the knowledge base and interpretations are derived from the tacit knowledge contained in the research data, the tacit knowledge of the researcher and the interaction between them.

Knitting has been an important skill in the northern climates to make necessary clothing for households and to earn extra income. A knitted textile fragment found in archeological excavations in the Mätäjärvi area of Turku dates from the 15th century, possibly as early as the 14th century. Knitting in Finland was previously reliably dated to the 17th century, so this discovery dates it to much earlier than was previously thought. The discovery also supports the notion that knitting could have been mastered in Sweden, on the Öland island, in the 15th century.

Girls began to learn knitting skills at the age of five with the guidance of the women in their family. The oldest knitting technique in Europe is so-called English knitting in which the knitter holds the yarn in the right hand. This technique was practiced in Finland in the early 20th century and it was the way girls learned to knit at home. The oldest museum mittens are most likely knitted with this technique which is more suitable for making thick fabric from fine yarns than continental knitting.

At an institutional level, knitting was considered an important skill due to its practical benefits and therefore knitting was part of the craft education in schools from the late 19th century. The technique taught in schools was continental knitting. Teachers used their authority and institutional power to require pupils to knit in the new and in their point of view the right way instead of using the skill that had been passed on through the generations. As a result of this teaching, the older knitting skill vanished with the last generation of women who grew up before the advent of compulsory education.

In rural communities, knitting was considered a feminine skill although it was not solely a craft for women. Attitudes towards men who knitted were twofold. Knitting was mainly considered shameful work for men, as it was seen to transgress social norms. To avoid being mocked or excluded from the social group, some men knitted secretly. On the other hand, men who were forced to knit due to circumstances, for example widowers, were appreciated. Sailors and forest workers who were unmarried or spent time away from their family, knitted as a pastime.

During World War II, especially during the extremely cold winter of 1939–1940, the best and rare wool was used for knitting rifle gloves, helmets, socks and knee warmers for soldiers. The knits were appreciated by soldiers and there was a strong emotional bond between the knitter and the user. Women were encouraged to knit for all soldiers, not only for their loved ones, by making it free to send the knits to ‘the unknown soldiers’. Necessity was turned into a virtue at times when there were no alternatives to exhausting knitting that also caused strain.

Museum collections represent power in the choices they make about what is deemed worthy of preserving in the collections and what is left out. The museum collections give a different kind of picture of knitting than the questionnaire material. The colorful Fair Isle knitted mittens form the majority of the collections even though Fair Isle knitting was not an ordinary skill. The mittens were chosen to represent the regional knitting patterns and the tradition of knitting. Many of them were published in knitting books from 1930s onwards and knitters learned the Fair Isle patterns from these books.

I link the skill of knitting with power that can be defined as a person’s or organization’s ability to direct, influence or control the behavior of others. Power has been involved with knitting as a skill taught in schools, as social authority and control towards men who knit and in the choices of artefacts that have been considered worth preserving to create a picture of the past.

Knitting in the past and knitting today are different phenomena. In the past, knitting was a mandatory and necessary skill, while today it is a voluntary and enjoyable skill. For today’s knitters, the primary reasons for their craft are the relaxation and pleasure of knitting. Knitting also helps to cope with difficult life situations. Even today, knitters still find it important to make useful knitwear for loved ones, for themselves or for charity. The knitting tradition is still associated with regional knitting

patterns as shown in the artefacts collected by museums. On the other hand, the knitting tradition is also seen as an international, cross-border handicraft tradition, transmitted through the Internet, publications and travel.